

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

YAŞLANMA SÜRECİNDE DİNİ HAYAT
(SAKARYA İLİ MERKEZ İLÇELER ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

ABDULLAH İNCE

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN SOSYOLOJİSİ)
ANA BİLİM DALI

YAŞLANMA SÜRECİNDE DİNİ HAYAT
(SAKARYA İLİ MERKEZ İLÇELER ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

ABDULLAH İNCE

Tez Danışmanı
Prof. Dr. NİYAZİ AKYÜZ

Ankara-2012

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(....13...../....12...../2012....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Abdullah İNCE

İmzası

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

YAŞLANMA SÜRECİNDE DİNİ HAYAT
(SAKARYA İLİ MERKEZ İLÇELER ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

Abdullah İNCE

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ

Tez Jürisi Üyeleri

Prof. Dr. Zeki ARSLAN TÜRK
Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ
Prof. Dr. Ali İsmail GÜNGÖR
Doç. Dr. İhsan TOKER
Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 02.11.2012

ÖNSÖZ

Din insandaki zihniyet oluşturucu yönüyle insanın hayatına anlam katan ve böylelikle insanın hayatı algılamasını, davranış biçimini etkileyen önemli bir kurumdur. Ancak din aynı zamanda toplumsal hayatta var olan bir sosyal gerçekliktir. Din toplum ilişkilerini karşılıklı ve karmaşık süreçler içerisinde ele alan din sosyoloji bu karşılıklı ilişkiyi aydınlatmayı hedefler.

Sosyal bir varlık olan insan, değişik evrelerden geçer. Bu çerçevede yaşlanma kaçınılmaz bir süreçtir. Toplum rol beklentileri şeklinde her yaş grubuna bir takım mesajlar iletir. Bu manada fertlerin hayatını anlamlandıran ve algı farklılıklarına sebep olan unsurlardan biri de yaştır. Diğer taraftan insan belirli ölçüde çevresine uyum sağlayan bir varlıktır. Bu manada eğitim de kişinin hayatının seyrini etkileyen bir sosyal kurumdur. Eğitim insanın dini algısına da etki edebilir.

Dünyanın sağlarının ağardığı, konuyla ilgili bilimsel çalışmalarda sıkça dile getirilen bir husus olmuştur. Türkiye de bu sürecin dışında değildir. Bu çerçevede Türk toplumunda yaşanan sosyal gerçekliğin yaşlanma dönemini daha iyi anlamak ve anlamlandırmak görevi bilim insanlarının görevidir.

Yaşlanma döneminde fertlerin hayatında dinin yeri nedir? Dinin yaşlanma dönemine ilişkin aldığı özel bir şekil var mıdır? Bu konudaki toplumsal algılarımız ne kadar bilimseldir? Bu çalışma elbette bu ve benzeri sorulara bütünüyle cevap verme iddiasında değildir. Ancak toplumsal gerçekliğin bu boyutuna en küçük bir katkı bizim için mutluluk kaynağıdır. Bu çalışma bu amaçla ortaya çıkmış, bu konuda yapılacak çalışmalara mütevazı bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

“Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat” konulu çalışmamızın, birinci bölümünde, Sosyolojik açıdan, dini açıdan yaşlılık ve yaşlanma, yaş ve din ilişkisi bağlamında din ve dindarlık üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde metodoloji, üçüncü bölümde ise uygulamalı araştırmanın verileri ortaya konmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkması esnasında birçok insanın katkısı söz konusudur. Çalışmamın her safhasında katkılarını ve yönlendirmelerini yanımda hissettiğim, anlayışlı ve içten tutumuyla yardımlarını esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ’e, Prof. Dr. Şamil DAĞCI’ya, Prof. Dr. Öznur Özdoğan hocalarıma, önerileriyle çalışmama katkı sağlayan Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK, Doç. Dr. İhsan TOKER ve Doç. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU hocalarıma, din sosyolojisi doktora öğrencisi İsmail AKYÜZ dostuma, değerli Mustafa YILMAZ’a, Sakarya Üniversitesi kütüphane sorumluları Tacettin AKDERE ve Musa YILDIZ’a, çalışmama katkılarını esirgemeyen Sakarya Üniversitesindeki hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın her safhasında manevi desteğini ve her türlü fedakârlığını yanımda hissettiğim eşim Emine İNCE’ye, kızım Zeynep’e, oğlum Muhammet Sezai’ye teşekkür ederim. Ben tezimi hazırlarken evimize yeni bir mutluluk kaynağı olarak gelen Safiye Zülal’e sağlıklı ve mutlu ömürler dilerim.

Sakarya 2012

Abdullah İNCE

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

A.Ü.İ.F.D.: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ASAGEM: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Bak.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

H.Ü.GEBAM: Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi

İSAV: İslami Sosyal Araştırmalar Vakfı

U.Ü.İ.F.D.: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

TUİK: Türkiye İstatistik Enstitüsü Kurumu

YUEP: Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı

DEM: Değerler Eğitimi Merkezi

M.Ü.İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

S.: Sayı

Sah.: Sahife

Y.: Yayınevi-Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	4
3. Araştırmanın Önemi.....	5
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL VE METODOLOJİK ÇERÇEVE	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1. SOSYOLOJİK AÇIDAN YAŞLANMA VE YAŞLILIK.....	8
1.1. Sosyolojik Açidan Yaşlanma ve Yaşlılık.....	8
1.1.1. Kültür ve Yaşlanma.....	8
1.1.2. Yaşlanma ve Yaşlılık.....	11
1.1.2.1. Yaşlanma Teorileri.....	15
1.1.2.2. Farklı Açılardan Yaşlanma.....	17
1.1.2.2.1. Biyolojik Yaşlanma.....	17
1.1.2.2.2. Psikolojik Yaşlanma.....	17
1.1.2.2.3. Sosyolojik Yaşlanma.....	19
1.1.2.2.4. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlanma.....	21
1.1.3. Yaşlanma Döneminde Huzurevi Olgusu.....	24
1.1.4. Modern Toplumda Yaşlanma ve Yaşlılar.....	28
1.1.4.1. Şehirleşme Sürecinde Yaşlanma.....	30
1.1.5. Yaşlanma Dönemine İlişkin Algılar.....	33
1.1.5.1. Yaşlıların Kendini Algılaması.....	33
1.1.5.2. Toplumda Yaşlanma Dönemine İlişkin Algılar.....	36
1.1.6. Yaşlanma Döneminde Boş Zaman Uğraşları.....	40
1.1.7. Yaşlanma Döneminde Sosyalleşme.....	43
1.1.8. Yaşlanma Dönemi ve Kuşaklar Arası İletişim.....	46

2. DİNİ AÇIDAN YAŞLANMA VE YAŞLILIK.....	52
2.1. Diğer Dinlerde Yaşlanma Dönemi ve Yaşlılar.....	52
2.1.1. Yahudilikte Yaşlılık ve Yaşlılar.....	54
2.1.2. Hristiyanlıkta Yaşlılık ve Yaşlılar.....	56
2.2. İslam'da Yaşlanma Dönemi ve Yaşlılar.....	58
2.2.1. Kur'an'ı Kerim ve Hadisi Şeriflerde Yaşlanma Dönemi ve Yaşlılar.....	58
2.2.2. Hz. Peygamber ve Yaşlılar.....	64
2.2.3. İbadetler Konusunda Yaşlılara Gösterilen Kolaylıklar.....	66
3. YAŞ VE DİN.....	68
3.1. Yaş ve Din İlişkisine Genel Bakış.....	68
3.2. Yaşlanma Döneminde Din.....	69
4. DİNDARLIK.....	81
4.1. Sosyolojik Açıdan Din.....	81
4.2. Dindarlık.....	86
4.3. Dini Hayat İle İlgili Çalışmalar ve Dindarlık Tipolojileri.....	90
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	101
1. Metodolojik Çerçeve.....	101
2. Sayıtlar.....	115
3. Araştırmanın Soruları.....	116
4. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	118
5. Evren.....	119
6. Örneklem.....	120
7. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanışı.....	123
8. Anket ve Görüşmenin Uygulanması.....	124
9. Veri Analizi ve Değerlendirme.....	125

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUM.....	126
1. Evrenimizin Genel Özelliklerine Dair Bazı Bilgiler.....	126
2.Örneklem Grubumuzun Genel Özelliklerine Dair Bazı Bilgiler.....	129
2.1. Cinsiyete Göre Dağılım.....	129
2.2. Yaş Gruplarına Göre Dağılım.....	130
2.3. Medeni Duruma Göre Dağılım.....	131
2.4. Çocuk Sayısına Göre Dağılım.....	132
2.5. Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	132
2.6. Kendini Hissettiği Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Dağılım.....	133
2.7. Aylık Gelire Göre Dağılım.....	133
2.8. Kendini Tanımlamaya Göre Dağılım.....	134
2.9. Aktif Olarak Çalışmaya Göre Dağılım.....	135
3. Yaşlanma Dönemine İlişkin Algılar.....	136
3.1. Yaşlı Tanımı.....	136
3.2. Kendini Yaşlı Hissetme.....	137
3.4. Yaşından Dolayı Günlük Hayatta Problem Yaşama.....	138
3.5. Yaşlanma Sürecinde Dine İlgi.....	138
3.6. Geçmişe Dönse Neye En Fazla Vakit Ayıracağı.....	140
4. Din ve Sosyo-Kültürel Hayat.....	142
4.1. Dini Bilginin Oluşumuna Etki Eden Faktörler ve Din Müracaat Yeri.....	142
4.2. Eğitim Düzeyine Göre Dini İnanç.....	144
4.3. Sosyo-Dini Uygulamalar.....	146
4.3.1. Yaşlılık Döneminde Cami.....	146
4.3.2. Hacı Arkadaşlarını Ziyaret.....	148

4.4. Dindarlar İle İlgili Görüşler.....	148
4.4.1. Dindar Olanlarla Olmayanların İnsan İlişkileri.....	149
4.4.2. Dini Yardım Kuruluşları.....	151
4.4.4. Türban-Başörtüsü.....	152
5. Din ve Toplumsal Hayat.....	154
5.1. Ailede Dinin Yeri.....	154
5.1.1. Ailenin Kuruluşunda Din.....	154
5.1.2. Gelin ve Damat Tercihinde Dindarlık.....	154
5.1.3. Nikâh Konusundaki Düşünce.....	155
5.1.4. Ailede Yaşanan Dini Hayat.....	156
5.2. Aile içi İlişkilerde Dinin Yeri.....	158
5.2.1. Eşin Dindarlığı.....	158
5.2.2. Çocukların Başka Din Mensubuyla Evlenmesi	158
5.2.3. Dini Kaygılarla Eş ve Çocuğun Giyimine Karışma.....	159
5.2.4. Sorumluluğu Altındakilerin Dini Hayat ve Eğitime Önem Verme ve İletişime Etkisi.....	160
5.2.5. Doğum Kontrolü.....	161
5.3. Boş Zaman Uğraşları.....	163
5.3.1. Televizyonda İzlenen Program.....	163
5.3.2. Dinlenen Müzik.....	163
5.3.3. Okuma Alışkanlığı.....	164
5.3.4. Tatille İlgili Düşünce ve Davranışlar.....	165
5.4. Din ve Ekonomi.....	167
5.4.1. Eline Fazla Geçtiğinde Ne Yapacağı.....	167
5.4.2. Dine Uygun Yaşama ve Ekonomik Gelişme İlişkisi.....	168
5.4.3. Kadının Çalışması.....	169
5.4.4. Alış Verişlerde Dikkat Edilen Konular.....	170
5.4.5. Faizsiz Bankacılık Konusundaki Düşünce.....	172
5.4.6. Faiz Konusundaki Düşünce ve Davranış.....	173
5.4.7. Yabancı Sermaye Konusundaki Düşünce.....	175
5.5. Din ve Siyasi Tercihler.....	176
5.5.1. Oy Verilecek Aday ve Parti Konusundaki Düşünce.....	176
5.5.2. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Girmesi Konusundaki Düşünce..	177

5.6. Popüler Dini Uygulamalar Konusundaki Düşünce ve Davranışlar..	179
5.6.1. Türbe Ziyareti.....	179
5.6.2. Ölünün Ruhu İçin Hatim ve Mevlit Okutma.....	180
5.6.3. Kur'an Okunmuş Suyun Şifalı Olması.....	180
5.6.4. Nazar Değmesi.....	181
5.6.5. Nazar Değene Kurşun Dökülerek Nazarı Yok Edilmesi.....	181
5.6.6. Hızır Uğrayan Eve Bereketin Yağması.....	182
5.6.7. Cinlerin İnsanı Çarpması.....	184
6. Dindarlık ve Psikolojik Hayat.....	185
6.1. Dindarlık Algısı.....	185
6.1.1. Kendini Ne Kadar Dindar Gördüğü.....	185
6.1.2. İnsanın Yaşlandıkça Dindarlaşması.....	187
6.1.3. Yaptığı İbadetleri Yeterli Bulma.....	189
6.2. Dindarlık ve Psikolojik Tutumlar.....	190
6.2.1. Din ve Ölüm Korkusu.....	190
6.2.2. Kabir Ziyareti ve Düşündürdükleri.....	192
6.2.3. Dini İnanç ve Psikolojik Sıkıntı.....	193
7. Dini Yönelim.....	195
7.1. Din Hakkındaki Kanaatler.....	195
7.1.1. Dini İnançın Gerekliliği.....	195
7.1.2. Dinin Toplum Hayatına Faydası.....	196
7.1.3. Dini Kuralları Sıkıcı Bulma.....	197
7.1.4. Toplum Huzurunun Sağlanmasında Dinin Önemi.....	198
7.1.5. Din Uğruna Zorluklara Katlanma.....	199
7.1.6. Dinin Toplumu Geri Bırakması.....	200
7.2. Dini Davranışlar.....	203
7.2.1. İbadetleri Yapma.....	203
7.2.2. Dinin Sosyal Hayatla İlgili Kurallarını Yapma.....	204
7.2.3. Dini Kuralları Yerine Getirme Zorunluluğu Hissetme.....	204
7.2.4. Nafile İbadetleri Yapma.....	205
7.2.5. Namaz Kılma Davranışı.....	206
7.2.6. Ne Zamandan Beri Düzenli Namaz Kıldığı.....	207
7.2.7. Oruç Tutma Davranışı.....	208
7.2.8. Zekât ve Sadaka Davranışı.....	209
7.2.9. Hacca Gitme.....	211
7.2.10. Kurban Kesme.....	211
7.2.11. Kur'an Okuma.....	212
7.2.12. İbadet Hayatındaki Değişim.....	214
7.2.13. İbadetlerin İnsana Etkileri- Hac Örneği.....	215

7.3. Dini Yasaklarla İlgili Düşünce Ve Davranış.....	217
7.3.1. Dini Yasakları Yapma.....	217
7.3.2. Evlilik Dışı İlişkiler.....	217
7.3.3. İçki Kullanımı.....	218
7.4. Dini Sorumluluk Duyma.....	220
7.4.1. İnancına Göre Hareket Etmediğinde Sıkıntı Duyma.....	220
7.4.2. Dinini Başkalarına Anlatma.....	220
7.4.3. Dini Sohbetlere Katılma.....	221
7.4.4. Dini Sohbet Düzenleme.....	221
7.5. Yaratıcıya Sığınma Davranışları.....	222
7.5.1. Af Dileme.....	222
7.5.2. Allah'ın Niyete Göre Değerlendireceğini Düşünme.....	222
7.5.3. Kıyamette Merhamet Umma.....	223
7.5.4. Dua Etme.....	223
SONUÇ.....	224
KAYNAKÇA.....	231
ÖZET.....	250
ABSTRCT.....	252
EKLER.....	254
ANKET FORMU.....	253
MÜLAKAT SORULARI.....	259
ÖZGEÇMİŞ.....	262

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: Türkiye’de 50+ yaş grubunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı (Tük 2011 yılı verileri)

Tablo-2: Yaş ve Cinsiyete göre Türkiye’de 50+ yaş grubunda eğitim durumu (Tük 2011 yılı verileri)

Tablo-3: Sakarya İli 50+ yaş grubunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı

Tablo-4: Sakarya İli-Merkez İlçeleri 50+ yaş grubu yüksekokul veya fakülte ve üzeri düzeyde eğitim görenlerin sayıları (Tük 2011 yılı istatistikleri)

Tablo-5: Cinsiyet dağılımı

Tablo-6: Yaş gruplarının dağılımı

Tablo-7: Medeni durum

Tablo-8: Çocuk sayısı

Tablo-9: Eğitim durumu

Tablo-10: Kendini hangi sosyo-ekonomik düzeyde gördüğü

Tablo-11: Aylık ortalama gelir

Tablo-12: Kendini nasıl tanımladığı

Tablo-13: Aktif olarak çalışma durumu

Tablo-14: Yaşlı tanımı

Tablo-15: Kendini yaşlı hissetme durumu

Tablo-16: Yaşından dolayı günlük hayatta problem yaşama durumu

Tablo-17: Dine ilgili durumu

Tablo-18: Geçmişe dönebilse neye daha çok vakit ayıracağı

Tablo-19: Dini bilgi seviyesinin oluşmasında en fazla neyin etkili olduğu

Tablo-20: Dini bir konuda kime müracaat edeceği

Tablo-21: Eğitim düzeyinin dini inancı nasıl etkileyeceğine dair düşünce

Tablo-22: Yaşlılık döneminde düzenli olarak camiye gitmenin toplumsal ilişkilere etkisine dair kanaat

- Tablo-23: Hacı arkadaşlarını ziyarete gitme
- Tablo-24: Dindar olanlarla olmayanların insani ilişkilerine dair düşünce
- Tablo-25: Dini yardım kuruluşlarıyla ilgili düşünce
- Tablo-26: Türban-başörtüsü hakkındaki düşünce
- Tablo-27: Eşini seçerken dindarlığa dikkat etme durumu
- Tablo-28: Gelin ve damat tercih ederken dindarlığı arama durumu
- Tablo-29: Nikâh konusundaki düşünce
- Tablo-30: Ailede nasıl bir dini hayat yaşandığı
- Tablo-31: Eşin dindarlığının karşılıklı ilişkiye etkisi
- Tablo-32: Oğlunun başka din mensubuyla evlenmesine bakış
- Tablo-33: Kızının başka din mensubuyla evlenmesine bakış
- Tablo-34: Dini Kayırlarla eş ve çocuğun giyimine karışma
- Tablo-35: Sorumluluğu altındakilerin dini hayatı için çaba gösterme
- Tablo-36: Çocukların-torunların dini eğitime önem verme
- Tablo-37: Dini eğitim ve dindar hayat yaşatma isteğinin iletişime etkisi
- Tablo-38: Doğum kontrolü konusundaki düşünce
- Tablo-39: Tv.de izlenen program
- Tablo-40: Dinlediği müzik türü
- Tablo-41: Okuma alışkanlığı
- Tablo-42: Tatile gitme davranışı
- Tablo-43: Tatil konusundaki düşünce
- Tablo-44: Tatile gittiğinde ne tür bir yer seçeceği
- Tablo-45: Eline çok para geçtiğinde ne yapacağı
- Tablo-46: Dine uygun yaşamayla ekonomik gelişme ilişkisine dair düşünce

- Tablo-47: Kadınların çalışması konusundaki düşünce
- Tablo-48: Alış veriş yapacağı yerle ilgili tercih
- Tablo-49: Alış-verişlerde markaya dikkat etme
- Tablo-50: İhtiyacından fazla parayı yatıracağı banka
- Tablo-51: Çağımızda faizsiz ekonomi mümkün olup-olmadığına dair düşünce
- Tablo-52: Faizle kredi kullanma
- Tablo-53: Türkiye’ye yabancı sermaye girişine ilişkin düşünce
- Tablo-54: Oy verilecek adayın dindarlığını tercih etme
- Tablo-55: Oy vereceği partinin dine önem vermesini tercih etme
- Tablo-56: Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesine ilişkin düşünce
- Tablo-57: Türbe ziyaretinin dini açıdan gerekliliğine ilişkin düşünce
- Tablo-58: Hatim ve mevlit konusundaki düşünce
- Tablo-59: Kur’an okunmuş suyun şifasına ilişkin düşünce
- Tablo-60: Nazarla ilgili düşünce
- Tablo-61: Kurşun dökme ile ilgili düşünce
- Tablo-62: Hızır’ın bereket getireceğine ilişkin düşünce
- Tablo-63: Cinlerin insanı çarpmasına ilişkin düşünce
- Tablo-64: Kendi dindarlığına ilişkin düşünce
- Tablo-65: İnsanın yaşlandığında dindarlaşıp-dindarlaşmayacağına ilişkin düşünce
- Tablo-66: Yaptığı ibadetleri yeterli bulma
- Tablo-67: Ölümden korkma ve ölüm korkusunu azaltmaya ilişkin davranış
- Tablo-68: Din ölüm korkusu ilişkisiyle ilgili düşünce
- Tablo-69: Dindarlık düzeyi ve ölüm korkusuna karşı yapılan davranış
- Tablo-70: Kabir ziyaretine gitme
- Tablo-71: Kabir ziyaretine gidince ne hissettiği

- Tablo-72: Son on yıl içinde psikolojik sıkıntı yaşama durumu
- Tablo-73: Son on yıl içinde intihar düşünme
- Tablo-74: Psikolojik sıkıntıyı atlatmada Allah inancının yeri
- Tablo-75: Dinin inancın gerekliliğine ilişkin düşünce
- Tablo-76: Dinin toplum hayatı için faydalı olduğunu düşünme
- Tablo-77: Dini kuralları sıkıcı bulma
- Tablo-78: Dinin toplum huzurunun sağlanmasındaki yeri
- Tablo-79: Din uğruna zorluklara katlanmayla ilgili düşünce
- Tablo-80: Dinin toplumu geri bırakması
- Tablo-81: Kendini tanımlama ve dinin toplumu geri bırakacağı konusundaki düşünce
- Tablo-82: İbadetleri yapma
- Tablo-83: Yaş gruplarına göre ibadetlerini yerine getirme
- Tablo-84: Dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirme
- Tablo-85: Dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hissetme
- Tablo-86: Nafile ibadet yapma
- Tablo-87: Namaz kılma davranışı
- Tablo-88: Ne zamandan beri düzenli namaz kıldığı
- Tablo-89: Yaş grupları ve namaz kılma davranışı
- Tablo-90: Oruç tutma davranışı
- Tablo-91: Zekat verme davranışı (Zekat verecek gücü olanlar için)
- Tablo-92: Aylık gelire göre zekat verme durumu
- Tablo-93: Sadaka verme davranışı
- Tablo-94: Hacca gitme durumu
- Tablo-95: Hacca gitme zamanı

- Tablo-96: Kurban kesme davranışı
- Tablo-97: Kur'an okuma sıklığı
- Tablo-98: Son zamanlardaki ibadet artışı ve sebebi
- Tablo-99: Hacdan gelince saygı görme
- Tablo-100: Hacdan gelince farklı davranmaya çalışma
- Tablo-101: Dinin yasak ettiği şeyleri yapma
- Tablo-102: Evlilik dışı ilişkilerle ilgili düşünce
- Tablo-103: İçki kullanma durumu
- Tablo-104: İnancına göre hareket edemediğinde sıkıntı duyma
- Tablo-105: Dinini başkasına anlatma
- Tablo-106: Dini sohbetlere katılma
- Tablo-107: Dini sohbet düzenleme
- Tablo-108: Hata işlediğinde af dileme
- Tablo-109: Allah'ın herkesi niyetine göre değerlendireceğini düşünme
- Tablo-110: Allah'ın kıyamet günü merhamet edeceğini düşünme
- Tablo-111: Dua etme

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Din, insan-tanrı, insan-insan, insan-tabiat ilişkilerini etkileyen önemli bir kurumdur. Din psikolojik yönü itibarıyla ferden hayatını ilgilendirirken, sosyal bir olay olarak toplumu ilgilendirir, böylece sosyolojinin alanına girer (Günay, 2000, 228). İnsanı ve toplumu etkileyen din, aslında hiçbir zaman psikolojik ve sosyal hayatın dışına atılabilecek bir kurum değildir.

Dinin özü gibi, toplum hayatındaki yeri, anlaşılış ve yorumlanış biçimleri de önemlidir. Hem dinin kendisi, hem de anlaşılış biçimi insan-insan, insan-toplum ilişkilerine etki etmektedir. Bu etki doğrudan, ya da dolaylı olmaktadır. Bu etkinin niteliğine göre din, toplum hayatının yeniden kurulmasında, toplumun gidişatının farklı yöne çevrilmesinde fonksiyonel bir rol ifa edebilmekte, çeşitli toplumsal atılımlarda motor vazifesi görebilmektedir. Dinin kendisi de, toplumsal hayatla birlikte varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla dinin yorumları ve yaşanma biçimi toplumsal şartlarla ilişkilidir. Bir başka ifadeyle, dinin yorumlanmasında, anlaşılmasında, şekillenmesinde toplumsal şartlar etkilidir.

Din, kişisel ve toplumsal anlamda, dünyaya ve hayata anlam kazandıran önemli bir unsurdur. Fertlerin dünya görüşlerine, hayata, eşyaya ve insana bakışına etki eder. Bir taraftan kimlik oluşumuna katkı sağlayan din, diğer taraftan sosyal grupların oluşumuna ve şekillenmesine etki eder. Belirli bir yaş grubunda olanlar için din, bazen özel anlamlar ifade edebilir. Diğer bir deyişle dinin gelişim dönemleri içerisinde kişi ve gruplara etkisi farklı olabilir.

Dinin yaşanma biçimlerini operasyonelleştirme bağlamında farklı dindarlık tipolojileri geliştirilmiştir. Yaşlanma döneminde dinin yeri ve anlaşılış biçimi de kendi içinde, diğer dönemlerden farklı bazı özellikler taşıyabilir.

Bilimsel çalışmalar ve istatistikî veriler dünyanın nüfusunun yaşlandığını ortaya koymaktadır. Son yüz yıl içerisinde yaşlıların sayısı üç kat artmıştır ve bu artış devam etmektedir (Tufan; 2003, 22). Dünya nüfusuna ilişkin verilere göre, 65 yaş ve yukarı nüfus oranı Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinde % 15'tir (Doğan; 2007, 39). Ortaya konan istatistikî veriler Türkiye'nin de bu sürecin dışında olmadığını göstermektedir. Ocak 2005 verilerine göre Türkiye nüfusunun % 8'ini yani 5.716 milyonunu 65 yaş ve üstü oluşturmaktadır (Bak. Karan, 2007, 20). Bu oran 1950'de % 3.3 idi (Doğan, 2007, 34). Bu değişimde sağlık imkânlarının iyileşmesi, tedavi usullerinin gelişmesi, insanların sağlıklarına önem vermesi, dengeli beslenme gibi faktörler etkili olmuştur. Doğum oranlarının düşmesi, toplumların öğrenim düzeylerinin yükselmesi, sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması diğer sebeplerdir (Doğan; 2007, 37). Demografik yapıdaki bu değişim belirli sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Kısaca yaşlanma olgusu ve onun özel bir dönemi olan yaşlılık, sosyal bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Bu sosyal problem, bu sürece yeterince hazırlanamamış, gelenekselle modern arasında sıkışıp kalmış, ekonomik yetersizliklerle boğuşan ülkelerde daha fazla hissedilmektedir. Ancak bazen en yetkili ağızlar aracılığı ile ülkemizde, bu problemle gereği gibi ilgilenmek yerine, ne kadar genç bir toplum olduğumuzla övünmeyi tercih ediyoruz. Konu "bizim geleneğimizde herkes ana babasına bakar" ifadeleriyle geçiştirilecek düzeyde değildir (Göka,2006).

Bu süreci gören ve doğabilecek sıkıntıları hesap eden ülkeler, konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yaparak, bu sürece daha hazırlıklı girmek ve ortaya çıkabilecek sorunlara şimdiden hazır olmak için tedbirler almaktadırlar.

Yaşlanma dönemi, değişik boyutlarıyla farklı kurumların sorumluluk alanına girmektedir. Bilimsel açıdan konu ile ilgili istatistikî bilgileri derlemek, bunların anlamı üzerinde durmak, insan hayatının bu döneminde doğabilecek sıkıntıları, ihtiyaçları tespit etmek ve bunlarla ilgili bilimsel düzeyde çözümler üretmek ve önerilerde bulunmak da bilimle uğraşan kurumların görevidir. Ülkemizde de konu değişik boyutlarıyla gündeme gelmekte ve konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde, konunun dini boyutunun yeteri kadar ele alınmadığı gözlenmektedir. Biz yaşlanma döneminde dindarlığın başarılı yaşlanmaya, yaşlanma döneminde baş gösterebilecek problemlere karşı durmaya, sosyalleşmeye katkıda bulunacağına inanmaktayız. İlgili literatürde konuya bir miktar değinilse de, konunun önemi ölçüsünde ele alınmadığı görülmektedir. Bu açıdan konunun din sosyolojisi açısından ele alınması gerekmektedir. Özellikle din sosyolojisi ve din psikolojisi alanında yapılan çalışmalar da dâhil olmak üzere, yaşlanma dönemi ve din ilişkili çalışmalar, çoğunlukla Lehr'in de dile getirdiği gibi, huzurevi-bakımevi merkezli yapılmaktadır. Bu da, huzurevi ve bakımevi merkezli çalışmaların yaşlılıkla ilgili çalışmalara genellenme riskini doğurabilmektedir. Bu sorun, ilgili çalışmalarda da dile getirilmektedir (Bak. Lehr; 1994, 70).

Yukarıda ifade ettiğimiz bağlam içerisinde çalışmamızın ana problemi “ Yaşlanma sürecinde dindarlığı etkileyen faktörlerin neler olduğu?” dur.

Araştırma problemimizi daha anlaşılır kılacak alt problemler ise şunlardır;

Yaşlanma döneminde dini hayatın genel özellikleri nelerdir?

Yaşlanma döneminde sosyo-kültürel hayatta dinin yeri nedir?

Yaşlanma döneminde toplumsal hayatta dinin yeri nedir?

Yaşlanma döneminde ekonomik tercihlerde dinin yeri nedir?

Yaşlanma döneminde ailenin kuruluşunda, ailede yaşanan dini hayatta ve aile içi ilişkilerde dinin yeri nedir?

Yaşlanma döneminde boş zaman uğraşlarının şekillenmesinde dinin yeri nedir?

2. Araştırmanın Amacı

Yaşlanma olgusu çeşitli bakış açılarından farklı bilim dalları içerisinde ele alınmış bir konu olsa da, konunun dindarlıkla ilişkilendirilmiş boyutları özellikle Türkiye özelinde yeteri kadar ele alınmamıştır. Hâlbuki insan hayatının kaçınılmaz gerçeklerinden biri de dindir. Genel bir kanaat olarak, dinsiz bir toplumun tarihi olarak var olmadığı, toplumbilimciler tarafından paylaşılmaktadır. Yaşlanma da gerek ferdi, gerek toplumsal hayatta kaçınılmaz bir olgudur. Bu iki olgu bir arada var olabildiğine ve birbirini etkileyeceğine göre, birlikte ve birbirine etkileri bağlamında ele alınmalıdır. Bu çalışma bu konudaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmamız yaşlanma döneminde dini hayatın genel özelliklerini, din-toplum ilişkisi çerçevesinde örneklem grubumuzun ekonomik, kültürel ve sosyal hayatında dinin yerinin ne olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar yaşlanma döneminde dindarlığın biraz daha netleşmesine katkı sağlayabilecektir. Bu çalışmanın amaçlarından biri de yaşlanma döneminde fertlerin genel durumu, bu dönemdeki dindarlık olgusu ve yaşlılıkta dindarlığın yerinin daha

doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Özellikle bu dönemde geliştirildiği varsayılan dindarlığın nasıl şekillendiğini görebilmeyi amaçlıyoruz. Çünkü din ve buna bağlı olarak dindarlık, her ne kadar öncelikle ferдин vicdanını ilgilendirse de, ferдин vicdanı ile sınırlı değildir. Kişilerin ortaklaşa aşkın varlık inancı ve bu çerçevede geliştirdikleri davranışlar, ilişkiler ve kurumlar dindarlığın toplumsallığına bizi götürmektedir (Arslantürk; 2006, 239).

3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, artık dünyada önemli bir olgu olan ‘dünya nüfusunun yaşlanması’ sorununun çözümüne yönelik önerilerin daha geniş bir perspektiften ele alınmasına katkı sağlayacaktır. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi, konunun dindarlık boyutu, ilgili çalışmalarda yeteri kadar ele alınmamaktadır. Toplumsal hayatın önemli yönlerinden biri de dini hayat, dindarlık algıları ve bu çerçevede geliştirilen hayat biçimidir. Bu nokta yeteri kadar anlaşılıp, değerlendirilmeden bahsi geçen soruna doğru bir çözüm sunmak mümkün değildir. Çünkü din, insan için zihniyet oluşturun ve anlam sağlayıcı fonksiyonu ile insan hayatını derinden etkileyen bir sistem, dindarlık, inkâr edilemez toplumsal bir gerçekliktir. Toplumsal gerçekliğin bu yönü yeteri kadar aydınlatılmadan, ortaya konacak çözüm önerileri, en azından eksik bir bakış açısını beraberinde getirecektir.

Yaşlanma dönemi ve onun önemli bir boyutu olan yaşlılık Avrupa ve Amerika merkezli olarak, geriatri, gerontoloji, sosyoloji ve psikoloji bilimi ekseninde yüzyılın başından bu yana ele alınmaktadır. Konu ile ilgili belli bir literatür de oluşmuş durumdadır. Lehr, Harris ve Kole bu çalışmalarda ilk dikkati çekenlerdir. Ancak konu ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Az sayıda kitap ve

makale konuya bilimsel açıdan yer vermektedir. Bunlardan Tufan'ın çalışmaları, Taplamacıoğlu'nun makalesi, İSAV tarafından düzenlenen tartışmalı ilmi toplantıda sunulan tebliğler ve yapılan müzakerelerden oluşan 'Yaşlılık Dönemi ve Problemleri' adıyla yayımlanan çalışma, Köylü'nün çalışmaları, Kılavuz'un çalışmaları, Sancaklı'nın ve Kasapoğlu'nun makalesi, Başbakanlık araştırması olarak yayınlanan çalışmalar ve istatistikler konumuz bakımından önemlidir. Fakat bahsi geçen çalışmaların her biri konuyu kendi bilimsel amaçları çerçevesinde ele almakta, bizim çalışmamızda değindiğimiz hususlara ya yeteri kadar ilgi göstermemekte, ya da hiç değinmemektedir. Yaşlanma döneminde dindarlık ve bunun toplumsal hayata etkilerine ise neredeyse hiç değinilmemektedir. Bize göre bu çalışmaların ağırlıklı olarak huzurevi ve bakımevi merkezli yapılmış olması da, sosyal gerçekliğin önemli bir boyutunu dışarıda bırakmaktadır. Esasında bu çalışmalarda da yer yer değinildiği gibi, konuya sosyo-psikolojik açıdan bakan bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Yaptığımız araştırmalara göre, konuyu din sosyolojisi bilimi alanında bizim tasarladığımız şekilde ele alan bir çalışma yoktur. Dolayısıyla bu çalışma alanında bir boşluğu dolduracaktır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, yaşlanma olgusu bugün hemen her toplum ve devletin yüzleşmek zorunda olduğu ve bir soruna dönüşmeden çözüm üretmek zorunda olduğu bir konudur. Konu ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar, konunun doğru anlaşılmasına ve çözümün doğru yerde aranmasına katkı sağlayacaktır. Bilimsel açıdan konunun dindarlık boyutunu da dikkate alan çalışmalar hayati öneme sahiptir. Ülkemiz için konu ile ilgili çalışmalar daha da önemlidir. Zira toplumsal kurumlarımızın oluşmasında, kültürümüzün şekillenmesinde, toplumsal tercihlerimizin şekillenmesinde, din tartışmasız bir yere sahiptir. Toplumu daha iyi

tanımak, onun değerlerini oluşturan süreçlerin daha doğru tanınmasına, daha iyi anlaşılmasına bağlıdır. Bu noktada Türk toplumunun din algısı, dindarlığın biçimleri, toplumsal hayatta dinin yeri önemli araştırma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamız, içinde yaşadığımız toplumu daha iyi tanımayı, anlamayı, din- toplum ilişkisi bağlamındaki süreçleri daha iyi görmeyi sağlayacaktır. Ulaşacağı sonuçlar her ne kadar örnekleme ile sınırlı olsa da, çalışmamız belli bir ölçüde din sosyolojisi literatürüne katkı sağlayacak, yapılacak başka çalışmalarla birlikte alanımızın daha da zenginleşmesine katkıda bulunacaktır. Diğer taraftan konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapan kurum ve kişilere de önemli veriler sağlayacaktır ümidindeyiz.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada yaşlanma döneminde dindarlığın, yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel hayatındaki yeri, seçilen örneklem bağlamında ele alınacaktır. Yaşlanma dönemi ve dindarlık hem psikolojik, hem de sosyolojik yönü bulunan kavramlardır. Konuya sosyal-psişik açıdan yaklaşmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. Araştırmamız yaşlanma dönemi ve dindarlık kavramları üzerinde temellenecek, ancak konu belirlenen örneklem bağlamında Türkiye özelinde ele alınacaktır. Dindarlık kavramı da, özellikle bu dönemde görünürlüğü açısından bizi ilgilendirecektir. Yaşlanma döneminde dindarlıkla, fertlerin ekonomik tercihleri, aile bağlamında sosyal ilişkileri ve boş zaman uğraşları arasındaki ilişkinin, hangi dini sosyolojik ve psikolojik süreçler içerisinde ve nasıl etkili olduğu incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SOSYOLOJİK AÇIDAN YAŞLANMA VE YAŞLILIK

1.1. Sosyolojik Açıdan Yaşlanma ve Yaşlılık

1.1.1. Kültür ve Yaşlanma

İnsanın yaşlanma ve yaşlılarla ilgisi eski zamanlara dayanır. Bu ilginin başlangıcını insanın kendini inceleme nesnesi olarak ele aldığı günle başlatabiliriz. Ancak yaşlılık ve yaşlanmanın bilimsel bir inceleme alanı olarak ele alınmasının son yüzyılla birlikte başladığı kabul edilir. Eflatun yaşlılık döneminin nasıl yaşanacağını gençlik ve yetişkinlik döneminin nasıl geçtiğine bağlamakta, Aristoteles “hastalığı zamansız gelen yaşlılık, yaşlılığı doğal bir hastalık” olarak algılamaktadır. Goethe ise yaşlılığı deneyimlerin zirveye ulaştığı bir dönem olarak görür ve yaşlılığın olumsuz bir dönem olarak görülmesine karşı çıkar. Cicero yaşlılığın psişik ve toplumsal değişimler içerdiğini söyler. Ona göre insan yaşlılığında da çeşitli başarılarla imza atabilir (Kalkan; 2008, 1-2; Lehr; 1994). Bazı toplumlarda yaşlı neredeyse kutsanarak büyük bir saygı ve kudretin sahibi olabilirken, başka bir toplumda durum farklı olabilmektedir. Magellan takımadası kıyılarında yaşayan Yaghanlar’da yaşlılar hiçbir zaman yalnız bırakılmaz, yaşlıların düşünceleri dinlenir ve dikkate alınırdı. Asya’da Moğol kökenli Aleut’larda, eğer anne babaya iyi davranılıp onların öğütleri dikkate alınırsa evlatların bunun ödülünü alacağına inanılırdı. Avustralya’da yaşamış Aranda’larda yaşlının bilgi, büyücülük ve din alanında üstünlüğü vardır. Yaşlı hem saygı duyulan hem de korkulan kişidir. Konfüçyüs düşüncesinde tüm aile bireyleri en

yaşlıya itaat etmek zorundadır. Ancak Güney Afrika’da yaşayan Bantu’lar yaşlılara pek önem vermezlerdi. Eskimolarda yaşlılar buz üzerinde bırakılıp ölüme terk edilirdi. Yaşlı, aileye yük olduğunu hissettiğinde sırtına çantasını alarak veya bir kayığa binerek ailesinden uzaklaşarak ölüme giderdi (Akın; 2006, 58-68).

Türk kültüründe fiziksel yaşlılık “kocamak” olarak adlandırılır, sosyal bakımdan yaşlanmak bilgelik ve akil olmakla eşdeğer anlamlar içerir ve itibarlı bir konumdur. Yaşlı insan, tecrübe sahibi, akıl danışılan ve toplumsal hiyerarşide en üstte olan, eli öpülen kimsedir. Bu yüzden yaşlanmak asla görevden uzaklaştırılma nedeni olarak görülmemiş, yüz yaşını aşan Kağanlar ve her yönetim kadememizde akıl danışılan ihtiyar heyetleri olmuş, yaşlılar evlerin başköşesine oturtulmuştur. Söze dayalı kültürümüz de itaat önemlidir. İtaat hiyerarşisinde, yaşlılarımız en başta yer alır. “Söze dayalı kültürlerde yaşlıların konumu çok önemlidir, zira toplumsal bellek, adet ve ritüeller onların zihinlerine çakılıdır; hangi durumlarda ne yapılması gerektiği hakkında toplumun yaşlılarının tecrübesinden başka pusulası yoktur” (Göka; 2006.)

Müslüman-Türk kültüründe yaşlı büyük bir saygı görür. Bu anlayışın oluşmasında, eskiden beri süregelen Türk geleneklerinin payı yanında, Türklerin İslam’la tanışması ve İslam kültürünün Türk töre ve geleneklerine, aile düzenine etkisi oldukça önemlidir. Batı kültüründe kendine gücü yeten, ekonomik bağımsızlığını kazanan bir gencin ilk yaptığı şeylerden birisi, ailesinin yanından ayrılıp müstakil bir eve taşınmaktır. Oysa Türklerde ana-babayı yanında bulundurmamak bir şeref vesilesidir. Bu kültürde içinde yaşlı bulunmayan ev, bereketsiz bir evdir. Anne babanın bedduasını almak, Türk gelenekleri açısından oldukça tehlikeli olduğu gibi, yaşlıların bedduasını almak da bir o kadar sakınılması gereken durumdur. Yaşlılara hizmet etme anlayışı, bu sosyal yapıda önemli bir gelenektir. Ahilik eğitiminde belli

başlı ilkelerden biri de yaşlılara saygı göstermektir; “Ululara hizmet ide, aşağıdakilere şefkat ide, dostlara tevazu ide..”. Bu bilgiler ışığında Müslüman-Türk dünyasında ihtiyarlık olarak nitelenen ve bu kültür içinde özel bir anlamı bulunan yaşlılık bir rütbe ve imtiyaz sayılabilir (Kazıcı; 2007).

Erken dönemden itibaren, Türklerde yaşlılara hizmet veren kurumlara rastlamak mümkündür. Türklerde öteden beri ataya saygı duyulmuş, yaşlılar korunmuştur. Tanrı adına yoksullara yardım etme çıplakları giydirme, açları doyurma inancına İslamiyet öncesi Türk destanlarında bile rastlanmaktadır. Eski Türklerde Bey olmanın şartları arasında çıplakları giydirme, açları doyurma vardı. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra da dinsel inançlarının gereği olarak muhtaç ve güçsüzlere yardım etmişlerdir. Fitre ve zekâtın diğer gruplarla birlikte öncelikle yaşlılara verilmesi bu yardımları daha anlamlı kılmıştır. Yaşlılara yapılan yardım biçimlerinin, toplumsal ve kültürel yapılara ve inançlara göre kalıplaştığı görülmektedir. Eski dönemlerde yaşlılar inançlara, geleneklere dayalı ve toplumdan kaynaklanan destek yardımlarla korunmaktaydı. Yaşlıları koruma hizmetini veren kurumlardan biri 1320 yılında Sivas’ta Selçuklular tarafından kurulmuştur. Darü-r reha ismiyle bilinen bu vakfı Ruknettin Hattab kurmuştur. Ayrıca Musul Erbil Atabeyi Muzaffereddin Kökbörü tarafından yaptırılan Gökbörü tesislerinde, dört darülaceze, dullar için bakım evi, iki adet çocuklar için bakım yurdu tespit edilmiştir. Memlûklular döneminde 13. yüzyılda Kahire’de açılan Seyfettin Kalavun Hastanesi ve tesisleri dul kadınlara ve yaşlılara hizmet vermiştir (Doğan, 2007). Batıda da 16.yy. da Lugsburg’da kurulmuş düşkûnlerevi, 18.yy. da Rahibe Theresia tarafından kurulan bakımevi türü örneklerden bahsedilmektedir (Lehr; 1994, 337).

Osmanlılar döneminde imarethaneler, aşevleri ve tekkelerin muhtaç yaşlılara hizmet verdikleri bilinmektedir. Bunlardan bazılarının kuruluş amacı çalışamayacak derecede yaşlanan kayıkçı ve hamalların bakımındır (Kazıcı; 1999, 294). Kurulan darü-l rehalar, yapılan vakfiyeler ve hastaneler yaşlı bakımı hizmetlerini yerine getiriyorlardı. Osmanlılar döneminde sosyal hizmetler 19. yüz yıla kadar vakıf kuruluşları tarafından veriliyordu. Bu alanda hizmet veren kamu kuruluşları ve hayır kurumları 19. yüzyılda kurulmaya başlanmıştır. Bu kuruluşlar diğer ihtiyaç gruplarının yanında yaşlılara da hizmet götürüyorlardı. 1895 yılında kurulmuş olan Darülaceze, Osmanlılar döneminde kurulup günümüze kadar yaşayan kurumlardandır. Darülaceze önce, sakat ve yoksul erkek, kadın ve kimsesiz çocukları korumak için II.Abdülhamid devrinde hizmete girmiştir. Bugün İstanbul Belediyesine bağlı, döner sermaye ile yönetilen bir kurumdur. 2007 yılı rakamlarına göre 750 ye yakın aceze bu kurumda barınmaktadır (Karali, 2007).

1.1.2. Yaşlanma ve Yaşlılık

Yaşlılık ve yaşlanma gerontoloji ve geriatri bilimi çerçevesinde incelenmektedir. Gerontoloji yaşlanma ve yaşlılık süreçleriyle yaşlıları bütün yönleriyle inceleyen bilim dalıdır. 1960'lara kadar akademik bir disiplin olarak var olmakla birlikte, asıl günümüzde hızla gelişmektedir. Psikoloji, biyoloji, sosyoloji ve kent planlamasıyla yakından ilişkilidir. Gerontoloji yaşlılık bilimini ifade etmekte, biyolojik, fizyolojik ve zihinsel yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan değişimleri incelemektedir. Gerontoloji yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan değişim süreçlerinin yarattığı ekonomik, psikolojik, toplumsal ve sosyal sorunlarla da bağlantılıdır. Geriatri ise yaşlıların sağlık sorunlarını açıklamaya ve tedavi etmeye yönelik etkinliklerini içerir. Yaşlılığa özgü hastalıklar olup olmadığı günümüzde hala tartışılan bir konu olsa da,

yaşlılıktaki hastalıkların daha uzun, etkin ve yıpratıcı olduğu bir gerçektir. Bu nedenle geriatrinin özel bir ilgi ve uzmanlık alan olması da kaçınılmazdır (Koçar, 2002, 3; Tomanbay, 2002, 253).

Yaşlanma doğumla başlayan ölümle sona eren bir süreç olarak görülebilir. Bu sürece kalıtım, çevre, hastalık, duygular gibi bazı faktörler etki eder. Yaşlanma sürecini etkileyen önemli bir faktör de sağlık alanındaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerdir. Yaşlılık yaşlanma sürecinin son halkasıdır. “Bir kimse kendini kaç yaşında hissediyorsa o yaştadır, ya da düşündüğü kadar yaşıdır, hatta atar damarlarının dayandığı yaştadır. Bütün bunlara bakınca yaşlılık göreceli bir kavramdır. Yaşlanma ise devam eden bir süreçtir” (Arpacı; 2005, 16-17). Yaşlanma süreci, yeni yaşam biçimlerine uyum sağlamayı ve buna bağlı olarak oluşabilecek bir takım sorunların varlığını içerir. Toplumsal süreç içerisinde yeniden yönlenmeyi, bir takım süreçlere uyum sağlamayı, değişimlere uymayı gerektirir. Eski sorumluluklar ve haklar yerini yeni yükümlülükler ve görevlere bırakır. Zaman içerisinde rollerin değişmesi bir takım sorunlar ve stres durumları doğurabilir. Örneğin ellili yaşlardaki bazı kadınlar, artık yaşlanan ve yardıma gereksinim duyan anne-babaya karşı kız çocuğu rolünü yeniden anımsar. Kendini onlarla ilgilenmek zorunda hisseder. Aynı dönemde kayınvalide rolünü üstlenmesi de gerekebilir. Rollerin kesişmesi ve beklentilerin birbiriyle zıt olması, üstlenilen rollerin birbiriyle çatışması bir takım çatışma ve stres durumları oluşturabilir (Lehr; 1994, 173, 181).

Gelişim dönemleri içerisinde bazen, yetişkinlik kategorisi içinde ele alınarak ileri yetişkinlik, bazen de yaşlılık olarak isimlendirilen “yaşlılık”ın kronolojik olarak başladığı tarih konusunda farklı görüşler vardır. Bunun en önemli sebebi yaşlılığın tanımında nelerin dikkate alınacağı konusundaki tartışmadır. Diğer bir deyişle

yaşlılığın belirli bir nedene bağlı bir açıklaması yoktur (Onur; 2000, 310). Yaşlılık sınırının tespit edilmesi, Bismark tarafından 1889 yılında yaşlılık ve sağlık sigortasının yürürlüğe konulmasına kadar dayandırılır. Sebep olarak da yaşlanan insanın ailedeki işlevini kaybetmesiyle birlikte güvence altına alınma zorunluluğu gösterilir (Lehr; 1994, 244). Yaşlılıkla ilgili birçok çalışma, takvim yaşını esas alarak yaşlılık sınırını 60 ya da 65 yaş olarak alır. Yaşlılık konusunda en sık kullanılan tasnif yaşlılığı yıllarla ölçmeyi öngören tasniftir. Bu tanımlamada gelişmiş ülkelerde genellikle 65 olan emeklilik yaşı esas alınır. Ancak bize göre gelişmiş ülkeler için kabul edilen bu ölçüt, bütün ülkeler için geçerli olmamalıdır. Ülkelerin ortalama insan ömrü konusundaki beklentileri de bu konuda dikkate alınmalıdır. Birleşmiş Milletler 60 yaş ve üzerini yaşlı nüfus kategorisinde kabul etmektedir (<http://www.who.int/healthinfo>). Ülkemiz için bu sınırın 60 yaş olmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Bu görüş başkaları tarafından da benzer gerekçelerle dile getirilmektedir (Bak. Doğan, 2007).

Yaşlanma döneminde en bariz değişim, bedensel değişimdir. Görme başta olmak üzere, hemen bütün duylarda yaşla birlikte bir düşüş görülür. Hareket ve motor becerilerdeki düşüş kendini gösterir. Sağlıkla ilgili sorunlar kendini gösterir. Sinir sistemi zayıflar. Özellikle işitme ve görme duylarındaki kayıplar, diğer insanlarla etkileşim ve iletişimi sınırlar. Zekânın yaşlılıkta azaldığı görüşü, bugün artık tümüyle doğru kabul edilmemektedir. Ancak zihinsel yeteneklerde özellikle de akıcı zihinsel yetenekler olarak ifadelendirilen kısımda bir takım azalmaların olduğu ve sorun çözme yeteneğinin azaldığı kabul edilmektedir (Kimmel, 1974, 369; Lehr; 1994; Onur; 2000, 313-320,329).

Toplumsal değişim, toplumlar arasındaki ekonomik, kültürel ve sosyal farklar, toplumlardaki yaşıllık algıları yaşıllığın tarifini zorlaştırır. Yaşıllık sosyal sınıflara bağlı olarak tanımı ve içeriği değişebilecek bir kavramdır. Ancak tanım çoğunlukla emeklilik yaşına bağlı olarak yapılmaktadır (<http://www.who.int/healthinfo>). Yaşıllık toplumsal gelişmişlik, kişinin sağlık durumu, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı olarak da farklı şekillerde tanımlanabilir. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar, sağlık yatırımları, toplumların sosyal bölüşüm düzeyleri ve bireylerin bundan aldıkları paylar kişilerin sağlık durumlarına, kendini algılamasına belki bunlara bağlı olarak toplumların yaşıllık algılarına etki etmektedir (Tufan; 2002, 87). Ancak yaşıllığın tanımı kişiden kişiye, toplumdaki topluma ne kadar farklı olursa olsun “Yaşıllık yaşam konusunda kayıpların ve çöküşün görüldüğü bir dönemdir. Aynı zamanda kültürel, çevresel ve ekonomik etmenlerin hazırladığı bir sonuçtur.” (Arpacı; 2005, 15).

Ortalama insan ömrü ile ilgili istatistikler toplumların özellikle ekonomi ve buna bağlı olarak, sağlık yatırımı ve harcamalarıyla paralel gözükmektedir. Dünyada en yaşıllı nüfusa sahip Japonya’da doğumdan beklenen yaşam süresi yaklaşık 80 yıldır. Doğumdan beklenen yaşam süresi Kanada, İsveç, İsviçre gibi ülkelerde 79 yıl, İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya gibi ülkelerde 78 yıldır. Dünyada 37 ülkede doğumdan beklenen yaşam süresi 75 yıl ve daha uzundur (Arpacı; 2005, 27). Ülkemizde doğušta beklenen yaşam süresi 1950’den günümüze kadar yaklaşık 25 yıllık bir artış göstermiştir. Doğušta beklenen yaşam süresi 2004 yılı için 72.5, 2006 yılı için 73.2 dir. Ancak kadınlarla erkekler arasında dünyada olduğı gibi ülkemizde de bir fark mevcuttur. 2004 yılında doğušta beklenen yaşam süresi erkeklerde 70.5

iken kadınlarda 74.6 dır. 2009 yılı itibarıyla beklenen yaşam süresi erkeklerde 71.5, kadınlarda 76.1 ortalamada ise 73.6 dır (<http://www.tuik.gov.tr>).

Yaşlılığı tanımlayabilmek ve bu konuda geçerli bir standart oluşturabilmek için Dünya Sağlık Örgütü(WHO)nün verileri bir fikir verebilir. Bu örgütün yaptığı bir tasnife göre, 45-59 yaş arası orta yaş, 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-89 yaş arası ileri yaşlılık, 90 ve üstü ise ihtiyarlık kategorisidir (Arpacı; 2005, 17). Bu tasnif yaşlanma konusunda biyolojik bakış açısını temel alan bir yaklaşıma sahiptir. Ancak zorunlu ve değişmez bir tasnif değildir. Belli bir fikir ve ölçü vermekle birlikte kişilerin kendini yaşlı hissetmesi ya da etmemesi, toplumların yaşlılığa yüklediği anlam, ekonomik ve sosyal farklılıklar bu tasnifin belli ölçüde esnek olması gerektiğini gösterir. Yaşlanma ile birlikte mental ve fiziksel kapasitede azalmalar, hareket yeteneğinde yavaşlama görölse bile, birey kendini yaşlı hissetmeyebilir. Yaşlılık durağan ve değişmez bir yaşam dönemi değildir. Tam karşıtı, yaşlılık çeşitli güçlerin etkileşimini içerir. Bu güçlerin temelinde yaşamın tüm evrelerinin zorlamalarına karşın varoluşunu sürdürebilmiş olmanın bilgeliği ve tecrübesi de bulunur (Arpacı; 2005, 17).

1.1.2.1. Yaşlanma Teorileri

Yaşlanma teorileri, yaşlanma sürecini, yaşlıların toplumdaki fiziksel ve sosyal değişimleri üzerinden açıklamaya çalışırlar. Etkinlik Teorisine göre, yaşlının etkinlik durumu önceki yaşam biçimi, sosyoekonomik durumu ve sağlık düzeyine göre belirlenir. Buna göre yaşlı bireyin yaşamdaki etkinliği giderek azalır. İnsanları birbirinden ayıran temel fark, etkinlikleri ve başkasına yararlı olmalarıdır. Yaşlı birey bu yönüyle artık diğer bireylerden geri kalmaktadır. Toplum yaşlı bireyden elini

çeker. Böylece yaşlının toplumsal etkileşimi azalır. Yaşanan emeklilik ya da dulluk gibi süreçler sonucunda bazı roller kaybolur. Rol Bırakma Teorisine göre, kaybolan bu roller bireyin topluma aidiyetini olumsuz yönde etkiler. Bu süreçle birlikte toplumun yaşlıdan beklentileri de değişir. Bu da yaşlıları rolsüzlük rollerine güdüler, toplumsal yönden kaybolan statülerine uyum sağlamaya güdülemez. İlişki Kesme Teorisi, yaşlılığı toplumdan yavaş yavaş geri çekilme süreci olarak görmektedir. Fiziksel etkinlikleri azalan yaşlılar toplumsal olarak da bir uzaklaşma yaşar ve kendi iç dünyalarına çekilirler (Şahin, 2000; Öz, 2002, 18; Tufan, 2002, 138). Toplumsal Değişim Teorisine göre, gelişen toplumlardaki yaşlılar, yapabildikleriyle teknolojik gelişim hızı ve olanaklarının gerisinde kalmaktadır. Bu değişim hızına yetişemeyerek beklentileri karşılayamayan yaşlılar modası geçmiş bireylere dönüşmektedir. Bu durum ise yaşlı bireyin güvenlik, saygı, sevgi, ait olma ve tanınma gibi gereksinimlerini tehdit etmektedir (Bak. Onur, 1995). Geleneksel toplumlarda ise yaşlılardan bilgelikleri nedeniyle yararlanılmakta ve yaşlının sosyal statüsünün daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Öz; 2002, 18).

Doğar doğmaz kendini yaşlanma sürecinin içinde bulan insanoğlu bu süreçte içinde bulunduğu yer ve zamandan etkilenir. Yaşlanma ve yaşlılığı açıklamaya çalışan teoriler de, konuyu ancak incelediği topluma ve toplumun kültürüne göre anlatabilir. Bu yüzden sosyolojik yaşlanma ve yaşlılık teorilerinin hangi toplumun, hangi zaman dilimi içindeki yaşlılığını ve yaşlanmayı açıklamaya çalıştığı göz önünde bulundurulmalıdır (Tufan; 2002, 119). Bu teorilerin değişkenliğini ve belli bir toplumsal yapı için geçerli olan bir teorinin, diğeri için tam anlamıyla açıklayıcı olamayacağını da kabul etmek durumundayız.

Yaşlanma teorileri belirli ölçülerde sosyal gerçekliğe işaret etmekle birlikte, bize göre Türk toplumundaki yaşlanma sürecini tam olarak izah etmemektedir. Bunda bu teorilerin üretildikleri kültürel kodların etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Biz çalışmamızda bu teorilerin belirli yönlerinden istifade etmekle birlikte yeterince açıklayıcı bulmadığımız için çalışmamızı bu teorilerden biri üzerine oturtmadık.

1.1.2.2. Farklı Açılardan Yaşlanma

1.1.2.2.1. Biyolojik Yaşlanma

Biyolojik yaşlanma bireyin yaşam sürecindeki yapı ve fizyolojisinde görülen giderek artan değişikliklerdir. Derinin kırıışması, kas gücünün azalması, görme ve işitme kayıpları, kalp atışlarının bozulması biyolojik yaşlanmanın belirtileridir (Kimmel, 1974, 369; Akın; 2006, 95). Belirtilerinden söz etme imkânımız olsa da biyolojik yaşlanmanın ne zaman başladığı tam olarak tespit edilemez. Bunu bir süreç içerisinde ele almak daha sağlıklı olabilir. Yapılan tarifler de bunu biraz gözetmiştir. “Biyolojik yaşlanma zamana bağlı olarak bireyin anatomi ve fizyolojisindeki değişimlerdir” (Onur; 1995, 277). Aslında insan fizyolojisindeki değişim daha insanın ana karnındaki döneminde başlar. Zaman içerisinde değişen, bu sürecin hızlanması ya da yavaşlamasıdır. Biyolojik yaşlanma belirtileri, toplam yaşlanma değişikliklerinin bir kısmıdır ve genellikle daha az belirgin olarak ortaya çıkan, daha yavaş seyreden psikolojik ve sosyal yetenek ve işlevlerdeki değişikliklerden çok daha önce gözlenmeye başlar (Karan, 2007, 18-27; Plotnik, 2009, 424).

1.1.2.2.2. Psikolojik Yaşlanma

Psikolojik boyut, kronolojik yaşlanmaya bağlı olarak bireyin algılama, öğrenme, problem çözme gibi bellek gücü ile kişilik kazanma alanlarında uyum sağlama

kapasitelerindeki değişmeleri kapsar. Yani bireyin davranışsal uyum yeteneğindeki yaşa bağlı değişimler, psikolojik yaşlanmayı oluşturur. Yaşlılıkta zekâ parlaklığı gider, yeni şeyler öğrenmek zorlaşır, hafıza zayıflar, girişim ruhu ve ataklığı kaybolur. Bunun yerine bilgelik ve ağırbaşlılık belirginleşir, mantıklı ve doğru düşünme daha sağlıklı olur. Bu dönemde muhakeme güçlüdür. Daha yerinde yargılara ulaşılır. Yaşlılıkta eskiye aşırı bağlılık, yenilikten korkma, egoizmin belirginleşmesi, treni kaçırma duygusu, sağlığa aşırı düşkünlük duyguları gelişebilir. Böyleleri “küçüğün büyüğe saygısı yok, kimse haddini bilmiyor” yargısını çokça kullanırlar. Cimrilik, kavgacılık ve geçimsizlik gibi bazı kişilik özellikleri daha belirginleşebilir, yalnızlık duygusu ve ölüm korkusu belirginleşebilir (Tarhan, 1998: 43-44).

Psikolojik yaşlanma daha çok, bireyin kendini yaşlanmaya hazırlamamasından doğar. Kendini işi ile özdeşleştiren birey emekli olunca çöker. Emekliliğe alışmak için bir eğitime bile ihtiyaç duyulabilir. İnsanı yaşlı yapan en önemli etken de budur. Bazı yaşlılar çevreye karşı daha az ilgili, kendi bedenine ve kendine karşı daha ilgili, ilişkilerde daha derin ve seçici olabilirler. Yeniliklerden ürkebilir ve eski yaşamlarını özleyerek genç nesille aralarındaki uzaklık artabilir, iletişim sorunları doğabilir. Yaşlılıkta değişen durumlara uyumun zorlaşması bireyde ruhsal çöküntüye neden olur ve yaşlı birey mücadeleden vazgeçerek kendi kabuğuna çekilir ve ölümü bekler. Bu dönemde yaşlıya streslerden uzak sakin bir ortam sağlamak, bireyselliğine, kültürel özelliklerine, mahremiyetine özen göstermek ve yaşlı ile sıcak, destekleyici bir ilişki içinde olmak da ruh sağlığı yönünden önemlidir. Yaşlı bireyin anlayamayacağı terminolojinin kullanılması önemli uyum ve iletişim sorunları yaratır (Arpacı; 2005, 18-20; Karan 2007, 28-29).

Yaşlılıkta meydana gelen değişiklikler, çok yönlü kayıplar, yaşanan stresler, arka arkaya gelen krizler, emeklilik, dulluk, hastalık, fiziksel gücün zayıflaması, vücut görünümündeki değişimler, duyu kaybı, azalan toplum statüsü, düşen yaşam standardı gibi etkenler yaşlıların ruh sağlığını olumsuz yönden etkiler. Bu da bu grubun bir risk grubu olmasına sebep olur.

Bir görüşe göre yaşlılar, eskiden kendilerini nasıl görüyorlarsa, öyle görmeyi sürdürürler (Onur; 2000, 344). Bu görüşe göre, yaşlılığın bütünüyle kendine has bir psikolojisinin olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Yaşlılarla ilgili bakış açılarının bazen kalıp yargılar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Hatta bazen yaşlıların kendileri hakkında oluşturulmuş portrelerle, kendi portreleri arasındaki uyumsuzluk sebebiyle, bazı davranış kalıplarına zorlandıkları dile getirilmektedir (Lehr; 1994, 322). Bunlardan biri yaşla birlikte insanın daha tutucu ve huysuz olduğudur. Bunun her zaman doğru olduğunu kabul etmek yerine, başka şeylerin bu tutumların oluşmasında etkili olduğunu kabul etmek daha uygun görünmektedir (Armaner, 1980, 133; Onur; 2000, 361).

1.1.2.2.3. Sosyolojik Yaşlanma

Sosyolojik boyutuyla ele alınacak olursa yaşlılık; toplumun kişiden artık geçmiş yıllardaki rollerini terk etmesini beklediği, artık bazı şeyleri yakıştıramadığı, bir anlamda rolsüzlük rolünü verdiği dönemdir (Lehr; 1994, 244). Emeklilikle birlikte iş yaşamından ayrılmak, bu dönemde günlük yaşamın ritmini değiştiren önemli bir unsurdur. Bu durum yaşlılarda yeniden sosyalleşme ve içine girdiği ortama tekrar uyum sağlama ödevini birlikte getirir. Diğer taraftan bazen yetişkinliğe ulaşmış evlatların evden ayrılışıyla, bazen de eşin vefatı şeklinde ortaya çıkan kayıp ve

ayrılık hisleri bu dönemde yoğun olarak yaşanır. Bu yıllara kadar etrafına yardım etme rolündeki fert artık yardım alan durumuna geçmeye başlar. Emeklilikle birlikte gelirdeki azalma, bozulmaya başlayan sağlık, rollerin yitimi ve diğer sebeplerle sınırlanan özgürlük, bu dönem insanının karşılaşılabileceği önemli sorunlardır (Lehr; 1994, 245,259; Onur; 2000, 351,352).

Yaşlılığın sosyolojik yönü, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki yaşla ilgili değer ve normlar, diğer deyişle toplumda belirli bir yaş grubundan beklenen davranışlar ve o toplumun o gruba verdiği değerlerle ilgilidir (Arpacı; 2005, 20). Sosyolojik yaşlanma, toplumsal hayatta sürekli yaşanan bir süreçtir. Çünkü bireyler hayat boyu bir yandan sürekli yeni roller üstlenirken, diğer yandan eski rollerini terk ederler. Bu durum hem bireysel boyutu ile hem de toplumsal boyutuyla daima yinelenen bir süreçtir (Onur; 1995, 52,283). Toplumsal hayat her bireye bir statü ve bu statüye ilişkin roller tayin eder. Bu roller bireylerin yaşlarıyla ilgili sosyal yönlerini tanımlar, kimlik edinmesine yardımcı olur, benlik algısının temelini oluşturur böylece toplumsal yaşamı anlamlı kılar. Her bir sosyal rol yaşamın belli bir dönemine ilişkindir. Bu da toplumsal yaşam döngüsü esnasında belirli geçiş noktaları oluşturur. Buna göre değişik yaşlarda, olunacak ve yapılacak şeyler tanımlanır. Toplum evlenme zamanını, okulu bitirme zamanını, çocuk sahibi olma ve emekliye ayrılma zamanını belirler. Aynı toplum kendi kabulleri çerçevesinde gençlik tanımı, yetişkinlik tanımı ve yaşlılık tanımı yapar. Dolayısıyla bu açıdan yaşlının kim olduğunu, bir ölçüde toplum tayin eder. Toplumun birer ferdi olan bireyler de içinde yaşadıkları topluma kendini uydurarak toplumsal normları –yaş normları da içinde olmak üzere- kabul eder (Onur; 1995; 52; Arpacı; 2005, 21).

Yaşlılıkta rollerin değişimi ile yaşanan değişim süreci, yaşlılar üzerinde bir takım olumsuzluklar doğurabilir. Emekli olunca geliri azalan, fiziksel gücünü kaybeden yaşlılar belli ölçüde aileden, arkadaş ortamından ve çevreden soyutlanabilir. İletişimin bozulmaya başladığı bu dönem sosyolojik yaşlanmanın başlangıcı sayılabilir (Köknel, 1992, 179) . Bu süreçte yaşlılar bir yandan yeni rollerini benimseyip buna uygun davranış sergilemeye çalışırken, diğer taraftan yeni bir sosyal çevrede tutunabilmenin çabasında olurlar. Modern zamanda ortaya çıkan emeklilik dernekleri, çeşitli meslek gruplarına ait “evler” ekonomik yönden bir takım imkânlar sağlarken sosyal açıdan bu kaybın telafisini dengelemeyi amaçlıyor olabilir.

Yaşlıları da içine alacak sağlıklı bir sosyal bütünleşme için, toplumsal hayatı var eden maddi ve manevi kültür unsurlarının bilinmesi ve bunlardan istifade edilmesi gerekir. Kişilerin anlam dünyasında önemli bir yeri bulunan din, yaşlılık döneminde yaşlıların toplumla bütünleşmesi, manevi bağlarını devam ettirmesi için imkân sağlayabilir.

1.1.2.2.4. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlanma

Toplumlardaki doğurganlık oranı, bebek ölümleri, göç, tekniğin gelişmesine bağlı olarak sağlık alanındaki gelişmeler, ortalama insan ömrünün uzamasında ve toplumsal yaşlanmanın belirlenmesinde etkili olan unsurlardır. 20. yüzyılın başlarından itibaren dünyada doğurganlık hızı düşmüştür. Beslenme koşulları iyileşmiş, temel halk sağlığı hizmetleri gelişmiş ve birçok bulaşıcı hastalık kontrol altına alınmıştır. Bu tür etkenlere bağlı olarak ileri yaşlara ulaşan insan nüfusu artmıştır. Geçmiş toplumlarda yaşlıların nüfusuna ilişkin veriler incelendiğinde bu durum daha net ortaya çıkmaktadır. Avusturya’da bir kilisenin kayıtlarına göre, 1680

yılında doğan her 19 kişiden sadece 2'si 65 yaşına gelebilmişken, 1980'de doğan her 19 kişiden 2'si 60 yaşına gelememektedir (Lehr; 1994, 41).

Genel nüfus içerisinde yaş dilimlerinin oranları göz önünde bulundurularak, toplumlar, genç toplum, olgun toplum, yaşlı toplum, çok yaşlı toplum gibi kategorilere ayrılmaktadır. Buna göre 65 yaş üzeri nüfus oranı % 4'den az olan toplumlar genç toplum, 65 yaş üzeri nüfus oranı % 4-7 olan toplum olgun toplum, 65 yaş üzeri nüfus oranı %7-10 olan toplum yaşlı toplum, 65 yaş üzeri nüfus oranı % 10'un üzerinde olan toplum da çok yaşlı toplumdur (Arpacı; 2005, 23-24).

Yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki yeri arttıkça emeklilik sistemi, yaşlılara verilecek hizmetler, yaşlıların bakımı gibi hususlar soruna dönüşebilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin konuyla ilgili plan ve programlarını, alacakları tedbirleri önemsemesi gelecek planlaması açısından önemlidir. Dünyadaki yaşlı nüfus oranı ve bunun gidişatı konuya daha dikkatli yaklaşmayı gerekli kılmaktadır. Yakın zamana kadar yaşlı nüfusun toplum içerisindeki dengesizliği batı toplumlarına has bir durum olarak görülebilirdi. Ancak ilgili veriler, artık bunun sadece belli toplumların sorunu olmaktan çıktığını göstermektedir. Hatta yaşlılık sorunu küresel bir soruna dönüşmüş gibi görünmektedir. 1987 yılında "Dünya Sağlık Örgütü Uzmanlar Komitesi" 2000 yılında dünyadaki 60 yaş ve üzeri 600 milyon yaşlı bireyin yaklaşık 2/3'ünün gelişmekte olan ülkelerde yaşayacağını belirtmiştir. Dünya genelinde 60 yaş ve üzerindeki nüfusun 2025 yılında 1.2 milyara, 2050 yılına kadar 2 milyara yaklaşması beklenmektedir. (Erdil, 2004). Yine aynı kurumun verilerine göre 60 yaş ve üzeri nüfusun büyüme oranı, dünya nüfusunun büyüme oranının üç katı oranındadır. Gelecek beş yılda tarihte ilk kez 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı 5 yaş altındaki çocukların oranını geçecektir (<http://www.who.int/dg/speeches/2012>). Dünya

genelinde 1950 yılında 80 ve üzeri yaş grubunun nüfusu 15 milyondan daha azdı. 2009 yılı itibarıyla bu rakam 102 milyonu aşmıştır. 2050 yılı itibarıyla bu rakamın 395 milyona ulaşması beklenmektedir. Nüfus piramidindeki bu eğilim, genç-yaşlı dengesi açısından yön değiştirmektedir. Bu artış ileride ekonomik ve sosyal sorunlara yol açacaktır (United Nations, World Population Ageing, 2009, <http://www.un.org/esa/population>).

Ülkemizde yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki yerine bakılınca probleme dönüşmüş bir durumdan söz etmek için erkendir. Ancak “ülkemizin genç bir nüfusa sahip olduğu” söylemi artık tashihe muhtaç bir söylemdir. Ülkemizde 1985 nüfusunun % 4.2’sini, 1990’da % 4.3’ünü, 1995’te % 4.7, 2000 yılında % 5.6’sını, 65 yaş ve üzeri nüfus oluşturmaktadır. 2009 yılı nüfus sayımı verilerine göre 72.561.312 olan Türkiye nüfusunun, 5.709.610 kişisi 65 yaş ve üzeri yaşıdadır. Buna 60-64 yaş grubunu eklediğimizde bu rakam 8.019.613 ü bulmaktadır. 2011 yılı nüfusu ise 74.724.269 kişidir. Bu nüfus içerisinde 60+ yaş grubunda 8.056.792 kişi varken 65+ yaş grubunda 5.490.305 kişi vardır. Bu durumda Türkiye nüfusunun % 10 dan daha fazla kısmının –eğer yaşlılık için sınırı 60 olarak alırsak- yaşlı nüfus grubunda olduğunu görürüz. Yaşlılık sınırını 65 olarak aldığımızda da, Türkiye nüfusunun yaklaşık %7 si yaşlı grubunda olmaktadır (www.tuik.gov.tr). Bu verilere bakıldığında artık toplumsal açıdan Türkiye’nin genç toplumlar kategorisinden çıktığı, hatta yaşlı toplumlar kategorisine girdiği görülmektedir.

Nüfus verilerine bakıldığında sorun sadece yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı değildir. Veriler incelendiğinde genç yaş gruplarındaki nüfus hızı da azalmaktadır. Dönem olarak inceleyecek olursak 1935 ile 1970 yılları arasında genç ve üretken nüfusun artış hızı yüksek, yaşlı nüfus artış hızı ise düşüktür. 1970 ile 1990 yılları

arasında, önceki döneme göre genç nüfusun azalma eğilimi gösterdiği, üretken nüfusun arttığı görülmektedir. 1990 ile 2000 yılları arasındaki döneme bakıldığında genç nüfusun artış hızının neredeyse durduğu, üretken nüfusun aynı kaldığı ve yaşlı nüfusun hızla artma eğilimi gösterdiği görülmektedir (www.tuik.gov.tr).

1.1.3. Yaşlanma Döneminde Huzurevi Olgusu

Çağımızda çalışma hayatının farklılaşması, kadının çalışma hayatına daha fazla katılması, konutların küçülmesi, toplumsal değişme sonucu aile ve yaşlılar hakkında mevcut değerlerin değişmesi, yaşlı bakımı ile ilgili yeni bir takım durumlar ortaya çıkarmıştır. Yaşlılar için bir güvence sağlayan geniş aile, yerini çekirdek aileye bırakmaktadır. Toplumsal değişme sonucu değerlerin değişmesi, çekirdek ailenin öne çıkması ve konut sorunu gibi nedenler kuşaklar arası iletişimsizlik sorununu da doğurmuştur. Özellikle geniş aile yapısının dağılması ve farklı mekânlarda yaşamın sürdürülmesi dede ve ninelerin torunlarıyla geçirdiği sürelerin azalması geleneksel kültürün nesilden nesile aktarılmasını azaltmıştır. Bunun Türk sosyal ahlakında gerileme ve erozyona sebep olmaması düşünülemez (Yaşlılar; 2004, 92). Para ve mülk kazanma hırısı üzerine hayatını kuran gençlerin, üretmeyen ve sadece tüketici konumunda olan yaşlılara ne kadar ilgi göstereceği bilinmez. Din ve kültür farkının Amerikada'ki “Yaşlı Evleri” nin bizde “Huzurevi” olmasına yetip yetmediğini ise henüz bilmiyoruz (Cüceloğlu, 2000, 368).

2008 verilerine göre SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı 7941 kapasiteli 78 huzurevinde 6724 yaşlıya fiilen hizmet verilmekteydi. Ayrıca SHÇEK'e bağlı 5 Yaşlı Dayanışma Merkezinde 1024 yaşlı, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına yönelik hizmet almaktaydı. Bunun yanında 4783 yatak kapasiteli 114 özel huzurevi vardı ve bu huzurevlerinde 2750 yaşlıya hizmet verilmekteydi. Belediyelere ait 2056 yatak

kapasiteli 21 huzurevinde 1810 yaşlıya hizmet verilmekteydi. Dernek ve vakıflara ait 2691 kapasiteli 35 huzurevinde 1225 yaşlıya, azınlıklara ait 991 kapasiteli 7 huzurevinde 875 yaşlıya hizmet verilmekteydi. Diğer bakanlıklara bağlı olan 2442 kapasiteli 6 huzurevinde 2480 yaşlıya olmak üzere, Türkiye genelinde 20904 kapasiteli toplam 261 huzurevinde 15864 yaşlıya hizmet sağlanmaktaydı. Yaşlıların % 51'i huzurevlerinde ücretli yaşlı statüsünde kalırken, % 49'una ücretsiz yaşlı olarak hizmet verilmekteydi (ASAGEM; 2008, 35). 2011 yılına gelindiğinde bu rakamların hem huzurevi sayısı olarak hem de kapasite olarak arttığı görülmektedir. 2011 yılı verilerine göre SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı 9608 kapasiteli 99 huzurevi fiilen yaşlılara hizmet vermektedir. Aynı kuruma bağlı 6 Yaşlı Hizmet Merkezinin 217 erkek 734 kadın olmak üzere toplam 951 üyesi bulunmaktadır. Bunun dışında 32 si dernek ve vakıflara, 7 si azınlıklara ait, 121 de özel huzurevi olmak üzere 160 huzurevinin 8118 kapasitesi vardır. Bunların yanında 6 sı diğer bakanlıklara ait, 21 i de belediyelere ait 27 huzurevinin toplam 4481 kapasitesi vardır (SHÇEK, 2011).

Türkiye'de huzurevi sayısının ve yaşlılara hizmet sunan kurumların yetersizliği sıklıkla dile getirilmektedir. Huzurevi sayısının yetersiz oluşu ekonomik ve bürokratik yapıyla ilişkili olabilir. Ancak Doğan (Doğan; 2007) konuya Türk toplum yapısı açısından bakarak bu eksikliğin başka yönüne dikkat çekmektedir. Buna göre eski Türk sosyal yapısında huzurevi sayısının az olması yadırganmamalıdır. Çünkü o günün toplum yapısında bu tür kurumlara ihtiyaç duyulmamıştır. Her aile ve yakın akraba çevresi kendi yaşlısına bakmak durumundaydı. İnsanlar yaşlısına sahip çıkmayı bir zorunluluk olarak algılıyordu. Aynı anlayışın bu gün de, özellikle

geleneksel kültür kalıplarımızın fazla yıpranmadığı bölgelerde, belli ölçüde devam ettiği söylenebilir.

Huzurevinde kalmak isteme nedenlerine bakıldığında bazı yaşlılar mecburi sebeplerle huzurevini tercih ederken, bazıları ailesi olduğu halde huzurevinde kalmak istemektedir. Bireylerin yaşlandıklarında huzur evinde kalmak istemelerinin sebepleri şöyledir; % 55.1 çocuklarına yük olmak istemediği için, % 15. 6 çocuklarını benimle birlikte yaşamak istemeyebilir diye düşündüğü için, % 11.0 huzur evinde imkanlar daha iyi olacağı için, % 6.7 bakacak kimsesi olmayacağını düşündüğü için, % 3.0 gelinim/ damadım benimle birlikte yaşamak istemeyebilir diye düşündüğü için. Ancak bu oran cinsiyet faktörüne göre biraz değişmektedir (ASAGEM, 2006, 26). Başka bir çalışmaya göre, huzurevinde kalanların burayı tercih etme nedenleri; yalnız yaşamanın zorluğu %54, aileye yük olmama isteği %32, gündelik yaşamda kendine bakamama ve sağlık sorunları %26 şeklindedir. Ayrıntıya inildiğinde; ailesi olduğu halde huzurevinde kalmaya karar veren yaşlılar, çekirdek aile tipine dönüşen Türk toplumunda, yaşlının “aile reisi” olmaktan çıkmasının, etrafına yük olmaya başlamasının, eşin vefatıyla oluşan yeni koşullar sebebiyle huzurevini tercih etmektedir (Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetlerin Değerlendirilmesi, Özet Rapor; 2006, 13).

Ancak huzurevinde kalmasa da yaşlılar, dışsal uzaklıkla içsel yakınlık olarak ifade edilebilecek, çocuklarından mekânsal olarak bağımsız ama duygusal olarak onlara yakın, her an ulaşabilecekleri bir yaşam biçimini tercih etmektedir. Bu konu uzun süredir farklı ülkelerde yapılan çalışmalar tarafından ortaya konmuştur (Lehr; 1994, 286). Ülkemizde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir. Bir çalışmaya göre 60 yaş ve üzeri yaşlıların çocuklarından ayrı yaşamak isteme

sebepleri de şöyledir; % 2.6 gelinim/damadım/ torunlarım beni istemiyor, çocuklarım beni istemiyor % 3.5, ben çocuklarımla kalmak istemiyorum % 16.8, eşim ve ben kendimize yetebiliyoruz % 25.3, yaşadığım çevreyi değiştirmek istemiyorum, onlar da buraya gelemiyor % 28.7. Aynı çalışmanın verilerine göre evde yaşama nedenlerinden bazıları ise şöyledir; (sırasıyla kır ve kent) başka bir şansım olmadığı için % 9.4, 7.5, yalnız yaşamamı çocuklarım istemediği için % 12.1, 18.6, gelenek ve göreneklerimiz böyle gerektirdiği için % 15.6, 14.4, çocuklarımızla birbirimize destek olmak için % 17.6, 18.1, çocuklarımla birlikte yaşamaktan mutlu olduğum için % 22.3, 23.7 (ASAGEM, 2006; 27).

Huzurevlerinde yaşlının kendisini evinde gibi hissetmesi amaçlanmasına rağmen, buralarda yaşlıların uyması gereken bazı kurallar ve kısıtlamalar mevcuttur. Diğer taraftan yaşlı sayısının çokluğu, kurumun sosyal yapısı, ekonomik yapısı ve fiziksel koşulları sebebiyle bu amaca ulaşmak kolay değildir (Arpacı; 2005, 117).

Mevcut imkânlarıyla gelen talepleri yeterince karşılayamayan huzurevlerinin, yükünü azaltmak ve yaşlıların bulundukları ortamdan kopmadan hayatını devam ettirmesini sağlamak için çeşitli alternatifler üzerinde durulmaktadır. “Evde bakım sistemi” bu bağlamda dile getirilen alternatiflerden biridir. Gerekli maddi yardımlar ve evde destek sistemi uygulanabildiğinde huzurevlerinin yaşlı yoğunluğunun yarıya yakın azaltılabileceği belirtilmektedir (Yaşlılara Uygulanan Sosyal Hizmetlerin Değerlendirilmesi/ Özet Rapor; 2006, 16). Evde bakım hizmeti, canlı birer arşiv, yürüyen birer tarih olan yaşlıların, çocukların sosyalleşmesinde ve kültürün aktarılmasındaki önemi açısından iyi bir alternatif olabilir.

Diğer alternatif oluşum “Yaşlı Dayanışma Merkezleri” dir. Yaşlı Dayanışma Merkezleri, yatılı kurum bakımına ihtiyaç duymayan ve ekonomik-sosyal durumu ne olursa olsun ev ortamında yaşayan, 60 ve üzeri yaşlardaki yaşlıların bir araya gelebilecekleri, çeşitli aktivitelere katılabilecekleri, basit sağlık hizmetlerini alabilecekleri, ortak ilgilerini, sorunlarını paylaşabilecekleri, zamanlarını aktif şekilde geçirmelerini sağlamayı amaçlayan kuruluşlardır. V. Aile şurasında konu ele alınmış ve önemli bir alternatif yapı olabileceğine dikkat çekilmiştir. “2828 sayılı Kanunun 9. maddesinin “j” fıkrası gereği hazırlanan yönerge doğrultusunda açılan Yaşlı Dayanışma Merkezi kurumsal bakım modelinin alternatifi olarak, yaşlının onurunu ve saygınlığını koruyacak, toplumdan izolasyonunu önleyecek ve yaşadığı ortamda ihtiyacı olan hizmetleri almasını sağlayacak modellerden biri” dir (ASAGEM; 2008, 39).

1.1.4. Modern Toplumda Yaşlanma ve Yaşlılar

Çağımızda sosyal değişimin hızlı olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu hızlı değişim, küresel kültürü ortaya çıkaran çeşitli toplumsal ve kültürel gelişmelere dikkatimizi çekmektedir. Dünya çapında uydu enformasyon sistemlerinin varlığı ve yaygınlaşması, küresel tüketim ve tüketimcilik kalıplarının ortaya çıkması, kozmopolit yaşam tarzlarının ortaya çıkması süreçleri bunlardandır (Marshall; 1999, 449). Özellikle kozmopolit yaşam tarzlarının yaygınlaşması yerel kültür unsurlarında erozyona sebep olmuş olabilir. Bu da toplumun temeli olan ailede ve buna bağlı değerlerde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Küreselleşme, dünya çapında meydana gelen olayları olduğu kadar gündelik yaşamı da, aile yaşamını da etkilemektedir. Kadınların, çalışma hayatına yoğun bir şekilde girmeleri sonucu, geçmişte olduğundan daha fazla özerklik ve hak talep etmeleri aile yaşamını

doğrudan etkilemiştir. Kadın ve erkeğin birbirine karşı konumları, bağımlılıkları farklılaşmış, bu da geleneksel aile yapısında önemli değişimlere sebep olmuştur.

Bu değişim popüler kültür unsurlarında daha açık görülmektedir. Genç kalmak, genç görünmek söylemleri bunlardandır. Bu söylemlerde gençlik ve dinçlik hep övülürken, bazen açık, bazen de gizli olarak yaşlılık küçümsenmekte, en azından bu izlenim kuvvetle hissedilmektedir. Hâlbuki dünyamızın yaşlanmasıyla, gençliği yücelten narsisizm kültürü madalyonun iki yüzü gibi, bir birine bağlı olgulardır. Gençliğiyle ve dinçliğiyle övünenlerin daha ziyade yaşlılar olması da ayrıca garip bir durumdur (Bak. Göka; 2006). Sanayi devrimiyle birlikte yeniden tanımlanan toplumsal hayatta, gençlik olabildiğince yüceltilirken, yaşlılık itici ve sevimsiz bir özellik kazanmıştır. Yaşlıların duygusal olarak toplumsal hayatın dışına itilmesi olarak görülebilecek bu süreç, aslında kutsal değerlerin, maddi karşılığı olmayan olguların hayatımızdaki değerinin azalmasıyla paraleldir. Buna niteliğin, ruhun, ebedi hayatın anlam kaybına uğraması diyebiliriz (Aktaş; 1992, 242).

Aslında yaşlılık eninde sonunda kapımıza dayanacak ve biz o kapıdan dünyayı terk edeceğiz. Ama bu gerçek yeterince derinden hissedilemiyor. Yaşadığımız çağın kültürü sanki bu süreci geciktirebilecekmişiz gibi bir beyhude hayal yayıyor. Bu hayalin peşinden koşan toplumlar oldukça da, bu hayal birçok insanın kazanç kapısı haline geliyor. Reklam ve kozmetik sektörü başta olmak üzere, birçok sektörü bu gözle incelemek bize daha ayrıntılı bir bakış açısı sağlayabilir. Bu, toplumlar arasındaki ciddi dengesizlikleri gösteren bir ayna özelliği de taşıyor. Geri kalmış ülkelerde çocuklarla gençler açlıktan ve sefaletten kırılrken, bu insanların hakkı olan maddi kaynaklar, başka toplumlarda yaşlılığı geciktirmenin, hatta ölümü engellemenin yollarını araştırmak üzere tahsis edilmiş görünüyor (Aktaş; 1992, 243).

Ancak yaşıllığın güzel olduğunu, cildi buruşuk olsa da bilge insanların çevrelerine ışık ve mutluluk yayabileceklerini bir an önce bu dünya öğrenmelidir (Göka; 2006).

1.1.4.1. Şehirleşme Sürecinde Yaşlanma

Zaman ve mekân, insan ve toplumun şekillenmesine etki eden iki önemli unsurdur. Zaman ve mekâna ünsiyet doğrudan kimlik kavramıyla ilişkilendirilebilir. Mekânla insan arasında oluşan duygusal bağ ortadan kalktığında mekânı hissetmek ve mekâna bağlanmak güçleşir. İnsan eylemlerinin anlam haritasına yerleşen mekânsallık, insanın yönelimlerini etkiler. Böylece mekan insanı algılamada bir kategoriye dönüşür (Alver, 2007, 11-22).

Sosyoloji de mekânın insan ve topluma etkisi üzerinde durmuştur (Bak. Eğribel ve Özcan, Tarih yok). İbn-i Haldun ünlü eseri Mukaddimedede toplumları coğrafi bölgelere ayırır ve coğrafyanın toplum üzerindeki etkisi üzerinde durur (İbn-i Haldun, 1982). Weber, şehirleri doğu şehri ve batı şehri olarak ikiye ayırmakta, doğu şehri ve batı şehrinin kültürel bakımdan da farklı değerleri taşıdığına vurgu yapmaktadır (Bak. Weber, 2003). Her medeniyet bir şehir getirir, medeniyetlerin kendine has şehirleri vardır. Medeniyetin şehre etkisi yalnız mimari ve üslup bakımından değil, hayat üslubu açısından da göze çarpar (Karakoç, 1989, 178).

Zihniyetin pratik yansımalarından biri şehirlerdeki konut biçiminde görülür. Ailenin yapısı, çocukların eğitimi, kültürel amaçlar, yaşlıların ailedeki yeri ve mahremiyet algısı, bir Müslüman'ın ev planına yansır (Cansever, 2006, 20; Meriç Yazan, 1999, 334). Konut biçimi yaşlıların hayatına anlam katacak bir unsur olabilir. Beşer, yüzyıllardır İslam medeniyetinin özgünlüğünü yitirdiğini, kültür ve sanattaki detayların fark edilemez hale geldiğini belirtmektedir. Zira bu bakışa göre

hazırlanacak bir ev planı yaşlıların temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir donanımına sahip olabilir (Beşer; 2008, 183; Bak. Cansever, 2006, 32). Evlerimizde çocuk odasının bulunması artık neredeyse bir zorunluluk olarak algılanmasına karşın ebeveyn odası gibi bir kültür, çok da gündemde değildir.

Çağımızın yaşlılarla ilgili kabullerini şekillendiren önemli bir olgu da şehirleşmedir. 19. yy.da özellikle sanayileşme süreciyle birlikte şehirlerin genişlemesini ifade eden bu kavram, aynı zamanda kültürel olarak şehrin değerlerinin benimsenmesini de ifade ettiği için bir modernlik göstergesi sayılmaktadır. Bireycilik ve gayri şahsilik bu süreçte öne çıkan değerlerdir (Kirman; 2004, 218). Sanayileşme süreciyle başlayıp bugün hem dünyada hem de ülkemizde hızlı toplumsal değişimin bir göstergesi olan şehirleşme süreci ve buna bağlı olarak değerlerin değişmesi, yaşlıların aleyhine bazı durumların doğmasına sebep olmuştur. Şehirlerde nüfus yoğunluğunun çok olması meslek, gelir, statü bakımından birbirinden farklı olan insanların farklılaşması ve heterojenliği sonucunu doğurmuştur. Buna bağlı olarak biz duygusu yerini ben duygusuna bırakmıştır. Çok yakın mesafelerde yaşasalar da insanlar birbirine uzaktır. Dayanışma azalmıştır. Şehirde yaşamak daha az insanla ve daha az ilişkiyi beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle göçle gelenlerde güvensizlik ve terk edilmişlik duygusu oluşturur. Küçük yerleşim birimlerinde birbirini tanıyan insanlar ağırlıkta olduğu için sosyal kontrol daha kolay olmaktadır. Yaşlılar, ihtiyaç sahipleri bilinmektedir (Tatar; 1996, 53-55). Şehirleşme süreci yaşlıların yalnızlaşmasını, sosyal ortamlardan uzak kalmasını doğurmuş, bazen de trajik boyutlara ulaşan olaylara sebep olmuştur. 1992 yılında gazetelerde konuyla ilgili çıkan bir haberde, Avusturya’da dört katlı bir binada yaşayan iki yaşlı kadının birer yıl arayla öldükleri 6,7 yıl sonra ortaya çıkmıştır. 1900 doğumlu emekli kadın

1985 yılında vefat etmiş, küçük kız kardeş ölüyü bir halıya sarmış, bir yıl sonra kız kardeş de vefat etmiştir. İkinci kız kardeşin ölüm tarihi, evde bulunan 1986 tarihli bir gazetenin varlığından anlaşılmıştır (2000’e Doğru; 27 Aralık 1992; Nakleden; Aktaş; 1992).

Gelişmekte olan ülkeler grubunda bulunan Türkiye, 1950 li yıllara gelinceye kadar yavaş denebilecek bir şehirleşme süreci takip etmiştir. 1950 lerden itibaren şehirleşme hızı artmıştır. 1927 yılında Türkiye nüfusunun % 24.2’si il ve ilçe merkezlerinde %75.8’i bucak ve köylerde yaşamaktaydı. 1950 yılında il ve ilçelerde yaşayanların oranı % 25’e yükselmiştir. 1990 yılına gelindiğinde bu oran bir hayli değişmiş, nüfusun % 59’u il ve ilçe merkezlerinde, % 41’i bucak ve köylerde yaşar hale gelmişti. 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla Türkiye’nin nüfusu 74.724.269 kişidir. Bu nüfusun % 76.8’ü il ve ilçe merkezlerinde, % 23.2’si belde ve köylerde ikamet etmektedir (www.tuik.gov.tr). Bu oranlar Türkiye’de hızlı bir şehirleşmenin hala devam ettiğini göstermektedir. “Türkiye’de sürekli bir iç göç yaşanmaktadır. Yoğun kentleşme süreci içinde, kent yaşam tarzının getirdiği yeni sosyal ilişkiler doğmaktadır. Bu kapalı köy toplum yaşamından kent yaşamına katılma sürecinde sorunlar ve model değişiklikleri getirmekte, bu sorunlar ve model değişiklikleri aile planında da gözlenmektedir” (I.Aile Şurası; 1990, 10).

Şehirleşme ve göç sonucu ortaya çıkan yeni sosyal yapıda, bir ölçüde yaşlıların kendi kaderine terk edilmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır. Hem IV. Aile Şurası’nda, hem de V. Aile Şurası’nda kendi kaderine terk edilen yaşlıların, ailede korunmasına ve bakımına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve destek faaliyetlerinin yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir (ASAGEM, 2004, 34; ASAGEM, 2008, 32).

Kentte yaşayan kadınlar çoğunlukla çalışmaktadırlar. Çocukların eğitimi, sadece geleneksel usullerle devam etmemektedir. Eğitim, ekonomik giderleri ve mekânsal ihtiyaçlar açısından eskisinden farklıdır. Bu durum yaşlıların özellikle evli çocuklarıyla bir arada yaşamasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla konunun bir yönü de konut biçimiyle ilişkilidir. Bu çerçevede yaşlıların yaşamını kolaylaştıracak, ancak kültür aktarımını da kesintiye uğratmayan ve nesiller arası iletişimi koparmayacak alternatif sosyal yapılar üzerinde durulmalıdır (Arpacı; 2005, 114).

Şehirleşmenin sacayakları olan göç ve sanayileşme, toplumsal yapının değişmesinde önemli argümanlardır. Geleneksel-dini toplum yapısı da bu değişimden etkilenmektedir. Akrabalık bağlarındaki değişim, komşuluk ilişkileri bunun açık göstergelerindendir. İnsanlar fetva bürolarına “Komşum öldü, üç gün sonra haberim oldu. Günah mı?” şeklinde sorular sorabilmektedir. Görüldüğü gibi şehirleşme sürecinde dini anlayış ve yaklaşımlar da, bu süreçten etkilenmiştir. Ancak dini hayatın değişimi, tek taraflı bir süreç değildir. Büyüyen şehirlerde, özellikle şehrin varoşlarına yerleşen yeni kentli dindarlar, kendi dini hayat biçimlerini merkeze taşımaktadırlar (Meriç; 2005, 10-11, 134).

1.1.5. Yaşlanma Dönemini İlişkin Algılar

1.1.5.1. Yaşlıların Kendini Algılaması

Her toplumda her yaş grubu ve dönemi ile ilgili değer ve normlar vardır. Bireyler genellikle bunları kabullenir ve buna göre davranırlar. Bu roller hayat devam ettiği sürece yaşa bağlı olarak sürekli yenilenir. Bu durum kişilerin toplumda bir kimlik edinmesi ve benlik algısı için önemlidir. Yaşlının kim olduğunu bir ölçüde toplum belirler. Toplum yaşlıya ait normları belirler, bunları bir davranış kalıbı şeklinde rol

beklentileri olarak yaşlılara sunar. Toplumsal kabul ve beklentiler belirli yaş gruplarının bu rollere uygun davranış göstermesini bekler. Sözelimi toplum gençlere yakıştırdığı giyimi yaşlılara yakıştırmaz. Gençler yaptığında hoş görülebilecek birçok şey, yaşlılar tarafından yapılıncaya ayıplanabilir.

Ancak algıların her zaman gerçekleri yansıtmadığını, toplumsal kabullerimizin bazen sorgulanması gerektiğini söyleyebiliriz. Toplumsal kabullerle, ilgili bilimsel verilerin örtüşmediğini sık sık görmek mümkündür. Toplumsal boyutta yaşlılık algıları, belki bu konuda en fazla sorgulanabilecek konuların başında gelmektedir. Bir çalışmada, yaşlıların yaşlanmayı gelişim, gereksiz gelişim evresine dönüşüm, olgunlaşmak, saygı görmek, dinlenmek, rahat etmek, hastalık olarak algıladığı belirtilmiştir (Baysan;2008, 19). Sağlık durumu, eğitim düzeyi, ekonomik –sosyal güvence, psikolojik yapı, sosyal çevre, geçmiş yaşantılar, emeklilik, bir uğraşının olup olmaması bu algıları etkileyen sebeplerden sayılabilir. Bu etkenlerin her biri yaşlıların kendini nasıl hissettiğine, çevresiyle uyumuna, çevresine bakışına ve hayattan beklentilerine etki edebilir. Yaşlıların yaşlılık dönemini, daha önceki sosyal çevrelerinden kopmadan geçirmeleri önemlidir. Emeklilik döneminin başlamasıyla birlikte zaten belirli bir statü ve sosyal çevre kaybına uğramış yaşlılar, buna ilave olarak bulundukları sosyal çevreyi de değiştirdiklerinde ciddi uyum sorunlarıyla karşılaşabilirler. Emeklilikle birlikte ortaya çıkan yeni durum, yaşlıların “bir işe yaramadıkları” duygusunu besleyebilir. Ancak geçmişte kazanılmış hobiler ve ilgi alanları bu dönemde bir denge unsuru olabilir.

Bir çalışmada evde yaşayan yaşlıların, yaşlılık hakkındaki düşünceleri, kurumda yaşayanlara göre daha olumlu bulunmuştur (Afşar;1993, 30). Yaşlıların yaşadıkları mekânlar, özgürlük algılamasına da etki edebilmektedir. Yapılan araştırmalarda

yaşlıların özgürlüklerine müdahale edilmesini, ya da özgürlüklerinin kısıtlamasını istemedikleri anlaşılmıştır. Bunun göstergelerinden biri, yaşlıların yaşamak istedikleri konut tercihinde ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarda, yaşlıların çocuklarından ayrı, ancak onlara yakın mekânlarda yaşamak istedikleri ortaya çıkmıştır (Bak. Afşar;1993, 12). Buna göre yaşlılar ihtiyaç duydukları anda yakınlarına ulaşabilmeyi istemekte, ancak özgürlüklerinin kısıtlanmasını istememektedir.

Sosyolojik bakışın toplumları tasnif ederken öncelikle geleneksel toplum, modern toplum ayırımını yapması alışılagentik bir tasnif şeklidir. Buna göre modern olmanın göstergeleri; toplumsal, dinsel, ekonomik, siyasi açıdan otoritelerden bağımsızlık ve otoritenin yerine ferdin geçmesidir. Modernite geleneksel bağlarından kurtulmuş, yer değiştirebilen kendi aklıyla kendini yönlendiren, bireyleşmiş, kendini yenileyebilen-değişime açık bireyin doğması ile kendini göstermektedir (Tekeli, 2004: 20). Modernleşmenin en temel göstergelerinden biri de değişimdir. Kongar'a göre modernleşme, eski toplum tipinden, bu günün toplum tipine doğru bir değişimdir. Bu günün toplumunu dünden ayıran nesnel ölçü ise teknolojidir. O halde, teknolojinin toplumdaki görüntüsü olan endüstri, modernleşmenin ölçüsüdür. Endüstriyel açıdan ileri toplum, modern toplumdur (Kongar, 2000: 228). Modern toplumun en dikkati çeken yönü bireycilik, yaşlılar açısından ortaya çıkan yeni durumlara işaret eder. Teknolojik anlamda modernite insanın ihtiyacı olan her şeyi neredeyse sağlamaktadır. Yaşlılar için de durum aynıdır. Gelişmiş ölkelerde maddi anlamda yaşlıların ihtiyacı olan her şey sağlanmış gözökmektedir. Onlara özel arabalar, yol kenarlarında ve binalarda yumuşak platformlar, özel tuvaletler, her türlü imkânlarla donatılmış bakımevleri ve benzeri her ihtiyaç sağlanmaktadır. Ancak

bunlar da modernizmin doğurduğu bireyciliğin izlerini taşımaktadır. “Bunların hepsinin anlamı nihayet yaşlıya, al sana her şey, kendin pişir kendin ye ve bize fazla yük olma” demekten ibaret gibi görünmektedir (Beşer; 2008, 170).

1.1.5.2. Toplumda Yaşlanma Dönemine İlişkin Algılar

Yaşlılar her ne kadar hayatın yeni bir dönemine girseler de, toplumsal hayattaki yeni rollerini benimsemeleri, toplumun onlardan beklentileriyle yakından ilişkilidir. Sosyal bir varlık olan insan, varlığını toplumla sürdürür. İnsan kendini gerçekleştirmenin, var olmanın bedelini kendini sınırlayarak öder. Çünkü kendi kendine kural koyan, normlar ve ölçütler yaratan tek canlıdır. Kurallar koyar, toplum olarak davranış biçimleri oluşturur, ortak simgeler ve değerler yaratır. Onları adet, töre, gelenek, ahlak, din, hukuk gibi kurumlar olarak kuşaktan kuşağa aktarır sürekliliğini sağlar. Bu manada toplumsal yaşlılık, fiziksel yaşlanmaya bağlı olarak bireyin günlük yaşamını etkilemeye başlaması ve toplumsal rollerini gereği gibi yerine getirememesinden dolayı, çevresinden yaşlı olduğuna dair mesajlar alması durumunu ifade eder (Arpacı; 2005, 23). Bu açıdan bakıldığında, yaşlıların kendi yaş grubuna ilişkin rolleri benimsemeleri bir toplumsal zorunluluktur. Aslında yaşlı kişi, orta yaş etkinliklerini olabildiğince uzun süre korumak ister ve terk etmeye zorlandığı etkinliklerin yerine yenilerini koyar. Bu açıdan yaşlılığı belirleyen toplumsal etkileşim azlığı, yaşlının kendini toplumdan soyutlamasından çok, toplumun yaşlı kişiden elini çekmesinden kaynaklanır (Onur; 1995, 236)

Toplumun yaşlıları algılama konusunda çizdiği portre, yaşlıların kendilerini algımlarken oluşturdukları portreye etki etmektedir. Bazen de iki portre arasındaki uyumsuzluk, yaşlıları istemeseler de uygun davranış biçimlerine zorlanmaya iter.

Yaşlılarla ilgili toplumsal bakış açısının, gerçeklerden ziyade önemli ölçüde yanlış algılara göre şekillendiği dile getirilmektedir. Toplumun yaşlılardan pasif ve sınırlı davranışlar beklemesi, yaşlıyı hem bedensel hem de zihinsel-ruhsal yönden olumsuz yönde etkiler. Birey toplumun beklentileri doğrultusunda davranmaya alışmış olduğundan, ileri yaşlarda pasif davranma eğilimi içine girer. Ancak bu herkes için aynı olmayabilir. Özellikle kişilik yapısı nedeniyle yaşlı birey rahatlığı yeğliyorsa, pasif davranma eğilimi daha da belirginleşir. Buna ek olarak yaşlı yetişkin, bedensel yönden fazla zorlanmadan kaçındığı için, hareket etme isteğini ve yeteneğini de giderek kaybetmeye başlar. Bu durum çevresine bağımlılığı beraberinde getirir. Bu bağımlılık yaşlıyı bir yandan korkutmakla birlikte, çevresi tarafından daha fazla önemsenmek ve özen görmek yönünde de arzulanabilir (Lehr;1994, 323,385).

Yaşlıların maddi ihtiyaçlarının yanı sıra manevi ihtiyaçlarının da tatmin edilmesi gerekmektedir. Hatta yaşlılıkta manevi ihtiyaçların kimi zaman maddi ihtiyaçların önüne geçtiği bile söylenebilir. Sevgi, saygı ve ilgi sosyal maneviyatın en önemli temel taşlarını oluşturmaktadır. Yaşlıların toplumdan soyutlanması, işe yaramazlık duygusuna kapılmaları ya da onların belirli ahlaki ve manevi değerlerin eksikliği nedeniyle uygun davranışı görmemeleri önemli sorunlardandır (Kimmel, 1974, 452). Toplum saygı, sevgi ve ilgi sözcüklerinin yaşlılar için ne ifade ettiğini iyi kavrayabilmeli, belki de daha da kötü davranışların kendilerinden sonraki nesiller tarafından, gelecekte kendilerine uygulanacağını farkına varmalıdır. Bu nedenle sosyal sorunların çözümünün bir eğitim konusu olduğu ve yaşamın her döneminde bunun süreklilik içinde devam etmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır (Arpacı; 2005, 121).

Yaşlılarla ilgili bazı toplumsal kabuller yaşlılarla ilgili tutumlarımızın ne kadar ilginç olduğunu göstermektedir. Atasözleri adeta bir toplumun sosyal kabullerinin özetlendiği metinlerdir. Yaşlılarla ilgili aşağıdaki atasözleri belki bize bir fikir verebilir; "Ununu elemiş, eleğini asmış", "yaşı 70 işi bitmiş", "kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur", "ölünce yer beğensin, kalınca el beğensin", "elin ermez, gücün yetmez", "ele şenlik olursun", "kendini gezdiremezsin", "artık köşende oturma zamanı". Bu ve benzeri atasözlerimiz ve bakış açımız bir ölçüde gerçekliğin bir kısmını yansıtırken, bir ölçüde insanın yaşlandıktan sonra üretkenliğinin, yaratıcılığının, güçlerinin elinden alındığı ya da bırakması gerektiği ve yaşamının anlamı kalmadığı yönündeki kabulleri desteklemektedir (Öz; 2002). Bu kabullere göre yaşlı üretken değil, tüketicidir. Hâlbuki konuyla ilgili genellemeler birçok yanlış içinde barındırır. Bireyin geçmiş yaşantısındaki geliştirmiş olduğu üretkenlik yaşlılıkta da devam edebilir. Yaşlanma tek bir açıdan tarifi yapılacak bir kavram değildir. Toplumsal, psikolojik yönü olan, kültüre göre farklı algılanabilecek bir kavramdır. Diğer taraftan çeşitli gelişmeler ve değişimler kronolojik olarak "yaşlılık dönemi" anlayışını değiştirmektedir. Psikolojik yönden kişi kendisini hissettiği oranda yaşlıdır. Bu nedenle, yaşlılığın ne zaman başladığını kesin olarak belirlemek zordur. Yaşlıların akranları ile bir arada olmayı istedikleri, gençlerle anlaşamayacakları düşüncesi, tamamen göreceli bir yaklaşımdır. Yaşlının gence deneyim aktarması, gencin yaşlıyı yenilemesi en azından ihtimal dâhilinde olan bir şeydir. Arzulanan durum ise gencin bedensel enerjisi, dinamizmi, yaşlının bilgeliği ile bütünleşerek daha üretken ve yaratıcı toplumun oluşmasıdır. Yaşlıların hoşgörülü ve esnek olmadığı düşüncesi diğer bir kabuldür. Ancak hoşgörülü ve esnek olamama yaşlılığa özgü bir özellik değil, bir kişilik özelliği olarak ele alınmalıdır. Yaşlılığın

durağan ve değişmez bir dönem olduğu yargısı da kabullerden yola çıkılarak oluşmuş bir yargı olabilir. İnsan hayatını anlamlı kılan şeyler sadece fiziksel aktiviteler değildir. Gençler içerisinde de fiziksel aktivitelerden hoşlanmayan “monoton” bir hayat yaşayanlar bulunabilir. Yaşlılığın bu şekilde algılanması bir yanılgı olup, tam tersi yaşam sürecinden kazanılan çeşitli güçlerin etkileşimi onu dinamik kılabilir. Bu güçlerin temelinde yaşamın tüm evrelerindeki zorlanmalara karşı var oluşunu sürdürebilmiş olmanın bilgeliği ve iç görüşü yatar. Yaşlılarla ilgili çalışmalar da ortaya konduğu gibi, sağlığın ekonomiyle, eğitimle, kişinin meşgul olduğu meslek dalıyla, kendine ve sağlığına önem vermeyle yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yaş sağlıklı olmak için engel değildir. Düzenli olarak gelişmiş bir aktivite programıyla 80–90 yaşında bile sağlıklı olunabilir (Öz; 2002; Tarhan, 1998; Ilgar; 2008).

Çeşitli sağlık sorunları, yaşlıların kendilerini toplumdan soyutlaması ve toplumun yaşlılara biçtiği roller, onların bu dönemde yalnızlık hissetmesine sebep olabilir. Lehr, “Yaşlanmanın Psikolojisi” isimli eserinde yaşlıların yaşamlarının sonbaharını çocuklarıyla geçirme konusundaki şanslarının giderek daha azalacağını dile getirmektedir. Artık yaşlılar şansını da, görevini de aile dışında arayacaklar, akrabalarıyla ilişkileri azalacak, boş zamanlarını birlikte geçirecekleri kişi bulmakta zorlanacaklardır. Yaşlanma döneminde ileri yaş grubundaki yaşlılar, daha genç yaş grubundaki yaşlılara göre daha fazla yalnızlık duygusu hissetmektedirler. 75 yaşından büyük olan yaşlıların, 65-74 yaş grubunda olanlara oranla daha fazla yalnızlık hissettikleri tespit edilmiştir (Lehr; 1994, 297,304,315). İleri yaş grubundaki bazı bireyler, yaşlanma dönemini geçmişten, insanlardan, çevreden ve etkinliklerden -isteyerek veya elinde olmadan- bir kopuş zamanı olarak görebilirler.

Ancak bu her zaman olumsuz bir durum olarak görülmemelidir. İleri yaş grubundaki yetişkinler önceki yıllara oranla yalnız kalmaya daha çok zaman ayırma eğilimindedirler (Billig; 2000, 60).

İnsanın geleceğe dair planlarının olmaması, yaratıcı ve üretici özelliklerini ortaya koymasını engeller (Köknel, 1992, 175). Yaşlılık dönemine ait plan ve hedefi bulunanlar yalnızlığı daha az hissederler (Lehr; 1994, 315).

1.1.6. Yaşlanma Döneminde Boş Zaman Uğraşları

Sanayi öncesi toplumlarda, çalışma hayatı ile boş zaman birbirinden ayrı görülmemiştir. Boş zaman kavramı farklılaşan toplumsal hayatta, çalışma hayatı ile eğlenme ve dinlenme hayatının birbirinden ayrılmasına dayanmaktadır. Önem kazanan iş yaşamı ve iş bölümü, birincil ve ikincil yaşam dilimini ortaya çıkarmıştır. Boş zaman etkinliği, kişinin mesleği, ailesi ve toplumla ilgili görevlerini yerine getirdikten sonra özgürce kullanabileceği, dinlenme, eğlenme, bilgi ve becerilerini geliştirme ve toplumsal yaşama gönüllü olarak katılarak gerçekleştirebileceği etkinlikleri içine alan bir kavramdır (Aydın, 1997, 218; Doğan; 2008, 649). Boş zaman ilgileri üretici bir faaliyeti de içerebilir, üretici olmayan bir faaliyeti de içerebilir. Ancak kişinin toplumsal rollerine bağlı toplumsal sorumluluklar üstlenmeyi gerektirmez (Marshall; 1999, 682). Boş zamanları değerlendirme olgusu, kişinin yaşam felsefesi ve yaşamdan beklentileri ile yakından ilgilidir. Varlığın ve hayatın dini değerlere göre açıklandığı toplumlarda zaman tanrının belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda kutsal bir mahiyet kazanır. Bu manada boş zamanların din kurumuyla da yakın ilişkisi vardır (Aydın, 1997, 219). Bu manada İslam toplumlarında gündelik hayatın zamansal tasnifinde dini pratikler belirleyici olmuştur (Çelik, 2010, 34, 44; Canan, 2011,33). İslam açısından yaşam konusunda

duyarlılık sahibi olan insanların, boşa geçirecekleri zamanı yoktur. Yaşamın her anı, değerlendirilmesi gerekli olan zamandır. Tasavvuf kültüründe bu duyarlılığı ifade etmek için, vakti ve anı değerlendiren insanlara “vaktin çocuğu” anlamına gelen “ibnul vakt” denilmektedir (Bak. Hucviri, 1996, 333).

Boş zaman uğraşları insanların gönüllük esasına göre, içten gelen talepleriyle şekillenen uğraşlarıdır. Buradan bakıldığında boş zaman uğraşları kişilerin anlam dünyasının şekillenmesinde, kişiliğinin oluşmasında, zevklerinin ve tercihlerinin şekillenmesinde kurucu bir unsur olabilir. Boş zaman uğraşları, gerek kişisel anlamda gerekse toplumsal boyutuyla tercihleri yansıtan, kişisel ve toplumsal özelliklerin hem şekillendiği hem de yansıtıldığı bir alandır. Boş zamanı kullanma biçimi toplumların kültürel anlamdaki aynasıdır denebilir. “Kültürü yaratıcılığını yitiren bir toplumun eğlencede de öykünmeci, taklitçi, özgün ve asla kendinden olmayan tecrübelerle yönelmesi kaçınılmazdır”. Çünkü boş zaman uğraşlarının en belirginleştiği bir alan olarak eğlence, felsefeden, estetikten ve sanattan soyutlanınca parayla satın alınabilecek bir metaya dönüşmekte, değerlerden ve derinlikten yoksun bir yaşama biçiminin en kolay geliştiği bir alan olabilmektedir. Türkiye’de boş zaman kültürünün ekonomik düzey ve yaşam standardıyla yakından ilgisi vardır. (Doğan; 2008, 652- 662). Modern toplumlarda boş zamanlar kişisel önceliğe terk edilmiş, özgürce kullanılabilecek şekilde konumlandırılmamaktadır. Aksine boş zamanlar iş yaşamı içerisinde artan monotonluğa ve yabancılaşmaya karşı üretimi devam ettirmek için organize edilmiş yeni bir tüketim kaynağıdır (Çelik, 2010, 119).

Yaşlıların barındığı mekânlar, yaşlıların boş zaman uğraşları üzerinde etkilidir. Evde kalan yaşlıların, boş zamanlarını geçirecek uğraşısı kurumda kalanlara göre daha fazladır. Bu da kurumlarda yaşlıların boş zamanlarını değerlendirecek

ortamların oluřturulmasının gerekliliđini ortaya koymaktadır. Ayrıca kurumda kalan yařlılar bir aile ortamı içerisinde olamadıklarından, torunları ile ilgilenme gibi onların hayatına anlam katacak uğrařılar da kısıtlıdır (Afřar; 1993, 52). Yařlıların boş zaman uğrařılarının řekillenmesinde toplumsal alışkanlıkların da payının olduđunu dűřünebiliriz. Yařlılar gelişim açısından yeni bir döneme girseler de, nihayetinde içerisinde yařadıkları toplumun alışkanlıklarından ve davranıř kalıplarından bűtünüyle sıyrılamazlar. Hatta büyük ölçűde alışkanlıklar devam eder. Deđiřen, bazı zorunlulukların ortadan kalkması, sorumlulukların azalmasıdır. Eđer kalkan sorumlukların ve yükűmlűlűklerin yerine konacak alternatif yoksa popüler tercihler onların hayatını řekillendirir. Tűrkiye’de bireylerin % 3.4 ü hiç televizyon izlemediđini, %59.6 sı gűnde 1-3 saat arası televizyon izlediđini, % 30. 2 si gűnde 4-6 saat arası televizyon izlediđini, % 4.4 ü gűnde 7-9 saat arası, % 2.5 i gűnde 10 saat ve üzeri televizyon izlediđini belirtmiřtir (Asagem-Tűik, 2006; 18). Yařlıların bu konudaki tercihleri de benzerlik göstermektedir. Bir çalıřmaya gűre, yařlılar gűnűn ortalama 5 saatini televizyon seyrederek, 7 saatini uyuyarak, 5 saatini oturarak geçirmektedirler (Akgűn ve diđ; 2004, 137).

İyi değerlendirildiğinde, boş zaman uğraşıları yaşlılar açısından mecburi toplumsal rollerine gűre daha anlamlı bir yere sahip olabilir. Bu konuda yaşlıların gençliği ve yetişkinliğinde yaşlılığı için yaptığı maddi ve manevi hazırlık belirleyici olur. Diđer taraftan konuyla ilgili toplumsal kabuller, toplumun yaşlılara bakışı, yaşlılarla ilgili sosyal politikalar ve yaşlılar için yapılan planlamalar da buna etki eder.

Emeklilikle birlikte, yaşlıların sorumlulukları azalıırken boş zamanları artar. Bu yeni durum yaşlıların özgűrlűk alanını da genişletebilir, iře yaramazlık, űretim alanının dışına çıkmak, meşgale bulmak gibi hisleri de besleyebilir. İyi değerlendirilmesi

şartıyla boş zamanlar, yaşlılar için bir avantaja dönüşebilir. Yaşlılar, boş zamanlarının bir kısmını, kendi başına etkinlikler yaparak, düşünceye dalarak, ibadet ederek yararlı bir şekilde geçirebilirler. Böylece yaşlılar yalnız kalmalarını değerlendirmiş olurlar (Billig; 2000, 59)

Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de insanın bir takım sosyal ve psikolojik ihtiyaçları olabilir. Bu ihtiyaçlar; saygı görme, kendini kontrol etme, hoşlanılan ve memnun eden etkinliklerde bulunma, topluma faydalı birey olma, gençlerle iletişime devam etme, fiziksel ve zihinsel açıdan sağlıklı hayat sürdürme olarak sıralanabilir (Kılavuz; 2002). Yaşlıların bu ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kendilerine düşen ödevler olduğu gibi toplumun yaşlılara karşı sorumluluğu da burada devreye girer.

1.1.7. Yaşlanma Döneminde Sosyalleşme

Sosyalleşme; bireyin ait olduğu toplumun veya grubun kültürünü öğrenmesi, benimsemesi ile ortaya çıkan toplumsal iletişim ve etkileşim sürecidir. Daha geniş anlamıyla, ferdin içinde yaşadığı gruba, topluma, kültür ve medeniyete ait duyuş, düşünüş ve inanış biçimlerini alması, onu içselleştirerek şahsiyetine mal etmesi sürecidir (Kirman; 2004, 209). Sosyalleşme sürecinde kişinin davranışları uyma ve boyun eğme şeklinde ortaya çıkabilir (Freedman ve Diğerleri, 1998, 425-427). Boyun eğme şeklinde gerçekleşen uyma davranışı göstermenin sebebi normatif etki (kişinin bir başka kişinin, grubun kendisiyle ilgili olumlu beklentilere uyum göstermesi) dir (Arkonaç, 1998, 234,244).

Sosyalleşme sürecinde fertler toplumsal rol ve değerleri içselleştirerek toplumun üyesi haline gelir. Sosyalleşme, insan yaşamı boyunca devam eden ve tek taraflı olmayan bir süreçtir. Bireyler topluma uyum sağlamayı öğrendikleri gibi, toplumsal

rol ve yükümlülüklerini yeniden belirleyebilmekte ve bu süreçte toplumu etkileyebilmektedir. Sosyalleşme kişinin katıldığı her yeni sosyal ortamda yeniden yaşanır. Yaşa ait normların kabulü de bu çerçevede değerlendirilebilir. Her akran grubu kendi kültürünü, sembollerini, yaptırım ve ritüellerini gruba yeni katılanlara rol beklentileri yoluyla iletir. Yani her bir akran grubuna katılım, yeni bir sosyalleşme sürecidir. Bu süreçte grup normlarına uymada başarısız olanların dışlanması söz konusu olabilir (Marshall; 1999, 760,14). Yaşlılık toplumdan dışlanmışlık, güçten düşme ve zorluklarla dolu bir dönem olarak algılanırsa, yaşlanma sürecinde gerçekleşecek olan sosyalleşme başarısız olabilir. Bu bakımdan, yaşlılığı doğal karşılamak, olumlu ve olumsuz yönleriyle kabullenmek, yaşlılığa uyum sağlamak açısından önemlidir. İçinde bulunduğu durumu kabullenme sanatını öğrenmiş bulunan veya kötü bir durumun bile bazı iyi yönlerini görme yeteneğine sahip olan birey, içinde bulunduğu durumda, bu duruma eleştirel ve düşmanca bir tavırla yaklaşan bir kişiden daha fazla hoşnutluk duyacaktır (Lehr; 1994, 278). Başına gelen şeyleri, içinde bulunduğu dönemi kaderin bir tecellisi olarak gören ve buna teslim olabilen dini bir kişilik sahibi olmak, kişiye bazı avantajlar sağlayabilir.

Yaşlıların dâhil oldukları yeni döneme kolayca uyum sağlayabilmeleri, toplumun onları nasıl gördüğü, yakınlarından görecekları ilgi ve sevgi, sosyal devlet anlayışını özümsemiş bir yönetim biçimi ve yaşlılara sunulan hizmetlerle ilişkilidir. Yaşlıların ebeveyn olarak kendilerini ömür boyu çocuklarından sorumlu hissettikleri, çocuklarından gördükleri ilgi, destek, saygı ve sevgi ile beslendikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle olumlu ilişkiler ve aile içi etkileşim, yaşlılıkta subjektif refahı belirleyen ve yaşamı anlamlı hale getiren en önemli göstergelerden biridir. Yaşlıların sosyalleşmesi ve uyumunda gönüllü kuruluşlara da görevler düşmektedir. Bireylerin

yaşlılık dönemine ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden başarılı bir şekilde uyum sağlamalarına katkıda bulunacak yaşam boyu eğitim programları, bu gönüllü kişi ve kuruluşlarca uygulanabilir (Özmete; 2008). Ancak yaşlılık ve yaşlıların rehabilitasyonu ile ilgili çalışmalarda zihinsel-ruhsal durumun çoğunlukla göz ardı edildiği belirtilmektedir. Oysa dışsal yaşamdaki değişimler, yaşlıların değişmezlikle ve varlığın sonluluğu ile baş etmelerini gerektirir. (Lehr; 1994, 385,397). Aslında biz de konuyla ilgili çalışmaları incelerken gördük ki; ülkemizdeki çalışmalar da dahil, özellikle yaşlıların uyumu, sosyalleşmesi ve ihtiyaçları konusundaki çalışmalarda, din boyutu ihmal edilmektedir. Zaten çalışmamızın ortaya çıkmasındaki önemli unsurlardan biri de budur. Hâlbuki yaşlanma döneminde hayattan beklentileri azalan, toplumsal ilişkileri sınırlanan, bunun yanında sağlık, ekonomi gibi konulardaki sorunlarla boğuşan yaşlıların hayata bağlanmasında, sosyalleşmesinde, psikolojik olarak rahatlamasında dinin önemli bir yeri olduğu muhakkaktır. Çünkü inandığı din ona, hayattan kopmayı, köşesine çekilip ölümü beklemeyi değil, “Ahiret için çalışırken, dünyadan da nasibini unutmamasını” tavsiye eder (Kur’an’ı Kerim, Kasas, 28/77).

Yaşlıların sosyal uyumunda onların özelliklerin rolü olduğu dile getirilmiştir. Güngör Ergen, öğrenim düzeyleri yüksek olan bireylerin çevrelerine daha iyi uyum sağladıklarını, kendini yaşlı hissetmenin eğitim düzeyi ile ilişkili olduğunu, eğitim düzeyi yüksek olanların kendini daha az yaşlı hissettiğini belirtmektedir. Aynı çalışmada kişilerin gelir düzeyleri ile sosyal uyumları arasında ilişki olduğu, kendini geliştirme düzeyi ile gelir durumunun ilişkili olduğu, kendini mutlu hissetme ile gelir durumunun ilişkili olduğu, kişinin mesleğinin onun yaşlılıktaki sosyal uyumuna etkili olduğu ifade edilmiştir. Zihinsel faaliyet gerektiren işlerle uğraşan yaşlıların

eser vermeye devam etmesi, onların yaşam doyumu hissetmesine etki etmektedir. Yaşlıların sosyal uyumunda çocukları, akrabaları ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri de etkilidir. Özellikle arkadaşlarıyla olan dostluğunu ve arkadaşlığını devam ettirmek yaşlıların uyumu açısından önemlidir (Güngör Ergen, 2010, www.yaslilikrehberi.org.tr; Ayrıca bak., Görgün Baran, 2008)

1.1.8. Yaşlanma Dönemi ve Kuşaklar Arası İletişim

Kuşak çatışması, toplumun bütününe içine alan ve sonraki kuşak boyunca devamlı olan bir tür anlaşmazlıktır. Yeni bir kuşağın gelmesiyle toplumun genel karakterinde de değişme görülür. Bu değişimle birlikte toplumun yetişkin kuşağı ile ergen kuşağı arasındaki uyuşmazlık ortaya çıkabilir. Örneğin tutumluluğun egemen olduğu bir çağda yetişen kuşakların, ekonomik refah dönemlerinde büyüyen çocuklara kıyasla farklı dünya görüşleri olabilir (Marshall, 1999, 439). Böyle bir durumda genellikle yaşlılar gençlerin kendilerini anlamadığından, onlara kendilerini anlatamadıklarından ve gençleri anlamadıklarından şikâyet ederler. Ancak genellikle ergenlik döneminde görülen bu tür tutumların kalıcı olmadığını, belli bir yaş dönemine ait olduğunu bilmek gerekir. Ergenlik dönemi atlatıldıktan sonra gençler toplumun yetişkin kültürüne uyum sağlayarak uyuşmazlık yıllarını geride bırakırlar (Yörükoğlu, 2004, 210, 223). Kuşakların birbirine bakışlarında kişilerin yaşı arttıkça, gençliğin eskisinden farklı olduğu kanaati güçlenmektedir. Gençler ve yaşlılar birbirleriyle ilgili tutumlarında, birbirinin konumlarına ve diğerlerine karşı agresif olabilmektedir. Orta kuşağın kendi dışındaki kuşaklara karşı, daha gerçekçi baktığı görülmektedir (Lehr; 1994, 325,329).

Belirli bir yaştan sonra çevre çocuğun sosyalleşmesinde etkin rol oynar. Ergenlik dönemiyle birlikte birey, en fazla arkadaşlarının beklentilerine ve değerlerine uygun

davranmaya çalışır. Bu dönemden itibaren bireyin çevrenin beklentileri ve kendine uygun gördüğü rolleri benimseme çabasıyla, anne-baba beklentileri bir çatışma doğurur. Bu süreçte genç anne-babasını modası geçmiş bulabilir ve onların söylediklerine önem vermeyebilir. Anne-baba ise gence denenmiş doğruları göstermeye ve olumsuzluklardan korumaya çalışır. Kuşak çatışması böyle bir durumda ortaya çıkar. Aslında böyle bir durumda çatışma somut olarak ebeveynler ve genç arasında değil onların değerleri arasındadır. (Canatan, 2008).

Kuşak çatışmalarının ortaya çıkması ve seyrinin şekillenmesinde ailenin yapısı ve anne-baba çocuk iletişiminin şekli önemlidir. Aile; nesep ve evlilikle bir araya gelmiş bir çatı altında bulunan topluluktur. Ekseriya ana, baba, çocuklar ile büyük ana, büyük babadan müteşekkildir (Doğan, 1996, 25). Tanımı nasıl yapılsa yapılsın ailenin dört temel işlevi hemen hemen bütün kültürlerde ortaktır. Bunlar ailenin cinsel, ekonomik, üreme ve yetiştirme işlevleridir (Canatan ve Yıldırım, 2009, 74-77). Ailenin en önemli toplumsal rollerinden biri bireyleri topluma hazırlama, yani sosyalleştirmedir. Çocukların sosyalleşmesinde, cinsiyet rollerini, aile içi rollerini, toplumsal rolleri ve bu rolleri nasıl yerine getireceklerini öğrenmesinde ailenin rolü tartışmasızdır. Aile insan ilişkilerinin her yönüyle sahnelendiği bir alandır. Çocuk toplumsal hayatta karşısına çıkacak olumlu olumsuz karmaşık ilişkilerini ailede öğrenir (Hökelekli, 2009, 175-180).

Eksik bir sosyalleşme olmaması açısından, çocukların sağlıklı iletişim yollarını öğrenebilmesinde anne-baba çocuk etkileşiminin şekli önemlidir. Konuyla ilgili üç farklı modelden birisi karşılıklı bağımlığa dayanan, geleneksel-kırsal çevrede görülen ve çocukların yaşlılık sigortası olarak görüldüğü modeldir. İkinci model ailenin diğer ailelerden ve bireylerden bağımsızlaştığı bağımsız, ayrılmış modeldir. Kentleşmiş,

yüksek refah bölgelerinde yaygındır. Bu modelde duygusal ve maddi yatırım çocuğa yönelmiştir. Diğer bir model ise, karşılıklı duygusal bağıllık modelidir. Duygusal alanda karşılıklı bağıllık, maddi alanda bağımsızlık öne çıkan özelliğidir. Özerklik, denetim ve duygusal bağıllık bir aradadır (Kağıtçıbaşı, 1990, 104-114; 2000, 111-127). Ailede sağlıklı iletişimin olabilmesi ve kuşak çatışmasının pozitif bir seyir takip edebilmesi için aile üyelerin hepsi görev ve sorumluluğuna bağlı olmalıdır. Herkesin kendini geliştirebildiği, bireysel bağımsızlıkla duygusal bağıllığın dengeli bir şekilde bir arada bulunduğu bir yapının oluşabilmesi için, iki olgun insanın varlığı önemli bir şarttır. Böyle bir ailede uyum çocuklara yansır, çocuk kendini keşfederek ve özgürlüğünü yaşayarak yetişir (Hökelekli, 2009, 194-195).

Sosyal değişme toplumsal bir gerçek ise, belirli bir ölçüde kuşak çatışması her dönemde var olacaktır. Ancak aile yapısındaki değişim, kuşak çatışması üzerinde kendini derinden hissettirebilir. Geleneksel aile ve bunun ülkemiz ölçeğinde bir yansıması olan kırsal aile düzeninde, kuşaklar bir arada yaşamaktadır. Bir arada yaşayan kuşaklar, hem maddi açıdan hem de manevi açıdan bir birine karşı belli ölçüde bağımlıdır. Bu bağımlılık, kuşakların birbiriyle iletişimini sağlayan önemli bir unsurdur. Bireyler aynı kültür ortamını daha yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Kentleşme ve sosyo-ekonomik gelişmeyle bu model farklılaşmış, yerini maddi bağımlılıkların azaldığı, buna karşılık kuşaklar arası duygusal bağıllıkların devam ettiği 'duygusal bağıllık aile modeline' bırakmaya başlamıştır. Bu modelle, aile içi duygusal bağıllıklar devam eder, ancak yetişen insanın özerkliği öne çıkar (III. Aile Şurası Kararları, 28).

Aile modelindeki bu değişim aslında değişen hayat tarzının bir yansımasıdır. Çağımızda değişen hayat tarzı, nesillerin birbiriyle iletişimde farklılaşmalar

doğurmuştur. Aile yapısında ortaya çıkan değişiklikler büyük anne ve büyük babaların torunlarından ayrı yerlerde yaşamasını beraberinde getirmiş, parçalanmış ailelerin sayısında artışlar görülmüştür. Okullar, oyun, spor ve eğlence programları aynı yaş grupları çerçevesinde organize edilmiştir. Bu gelişmeler, çocuk ve gençlerin yetişkinlerden ayrı ortamlarda daha fazla zaman geçirmesine sebep olmuştur. Sonuçta, nesillerin birbirleriyle iletişiminin süre ve miktarında azalmalar meydana gelmiş, bu da nesillerin birbirlerinden uzaklaşmasına etki etmiştir. Gençler, yetişkinler ve yaşlılar bu süreçten değişik şekillerde etkilenmişlerdir. Yetişkinler bir taraftan iş hayatının getirdiği zorluklar, diğer taraftan anne babalarına yardımcı olma ve çocuklarını yetiştirme konusunda problemlerle karşılaşmış, yaşlılar, gençlerin enerji ve yardımından mahrum kalmış, gençler ve çocuklar da büyükanne ve büyükbabalarının tecrübelerinden büyük ölçüde mahrum kalmışlardır. Kuşaklararası iletişim eksikliği, her bir neslin kendisini bir alt kültür olarak görmesine sebep olmuş, bu da kuşakların birbirleriyle yardımlaşmaları anlayışını olumsuz yönde etkilemiş, bazen de nesillerin birbirlerine ön yargıyla bakmalarına ve hatta çatışmalarına sebep olmuştur (Kılavuz, 2011).

Kuşaklar arası iletişimsizlik, farklı alanlarda tezahür etmektedir. Bir araştırmaya göre, gençler anne- babayla dini tutum ve davranışlarda % 10.6, geleneklere bağlılıkta % 15, aile içi ilişkilerde % 19.3, harcama ve tüketim alışkanlığında % 31.5 sorun yaşamaktadır. Anne-babaların çocuklarla yaşadığı sorunlar ise; dini tutum / davranışlarda % 12.2, geleneklere bağlılıkta % 14.3, aile içi ilişkilerde % 16.4, harcama ve tüketim alışkanlığında % 28.1 dir (Asagem-Tüik, 2006; 11-12).

Bu olumsuzlukları en az seviyeye indirmek için günümüzde farklı kuşakların daha fazla bir arada bulunmaları, birbirleriyle daha yakın iletişim kurmaları ve bazı

etkinliklerde bir arada olmaları gerekir. Dinî inanç ve değerlerin aktarılması için de, iki ya da daha fazla yaş grubunun ortak tecrübeler elde etmesine, karşılıklı paylaşma yoluyla birlikte yaşamasına, öğrenmesine ve birlikte planlanmış eğitim etkinliklerine katılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Kılavuz, 2011).

Gerek eğitim etkinlikleriyle, gerekse başka yollarla oluşturulacak alternatiflerle, kuşakların bir araya gelmesiyle yaşanacak karşılıklı etkileşim, toplumsal değerlerin, geleneklerin ve yeniliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayacaktır. Çocukluktan yetişkinliğe kadar, toplum için uygun rollerin anlaşılması ve yerine getirilmesi kuşak çatışmasının, yerini kuşaklar arası iletişime bırakmasıyla gerçekleşir. Çeşitli sebeplerle kuşaklar arasındaki karşılıklı etkileşimin giderek azalması ve kopması, toplumda çatışan değerlerin gelişmesine yol açar. Birbirini anlayamayan bireyler arasında karşılıklı etiketleme ve kalıp yargılar işler. Toplumsal yaşamda yaşlılar, deneyimlerinin sonuçlarını gençlere aktarmakla kültürel değerler ve bilginin devam etmesini sağlarlar. Aile içinde gerçekleşen iletişimlerde sözel edebiyatın ürünleri, adetler, görenekler, ahlaki ve dini bilgiler yaşlılardan gençlere aktarılır. Geleneksel aile yapısının tipik bir temsilcisi olan kırsal ailede, bu aktarımlar yüz yüze ilişkilerle sözlü olarak gerçekleşirken kentsel yaşamda bu zorlaşır. Oysa toplumsal yaşamda, bir toplumu diğerlerinden farklı kılan yönler ancak birebir ilişki içinde aktarılabilir. Çünkü aktarım içerikleriyle birlikte duygular ve aileye ait anılar da aktarılır. Yazılı kültür ürünleri ve teknolojinin yükselişiyle, modern kent yaşamında sözün etkisini kaybetmesi, kültürün duygusal boyutunu boşaltmış ve insanları kendisine ve diğer insanlara karşı duygusal körlük durumuna getirmiştir. Kent yaşamında yaşlılar toplumsal yaşama daha aktif katılmalarına rağmen, daha fazla bireysel yaşama yönelirler. Bu durum onların alt kuşaklarla daha az ilişki

kurmalarına yol açar. Çekirdek aile yaşlıların daha az sorumluluk içeren, gerektiğinde danışılan, duygusal aktarımları yoğun bir aile bireyi rolüne geçmesine izin vermez. Kuşaklar arasındaki değer aktarımı yoluyla kültürün devamını sağlamadaki rolü tartışmasız olan yaşlıların bu rolü ihmal edilmemelidir. Hızlı değişme sürecinde özellikle yaşlılar, yaşantı birikimlerinin kıymeti nedeniyle toplumun devamı yönünden kültürel rehber konumundadırlar. Bu nedenle, toplumsal değerlerimizi korumak ve sürdürmek için kuşaklar arası ilişkileri güçlendirecek, aktarımları kolaylaştıracak yaşlıyı ve genci, yaşlıyı ve çocuğu bir araya getirecek projelerin geliştirilmesi önemlidir (Canatan, 2008).

2. DİNİ AÇIDAN YAŞLANMA VE YAŞLILIK

2.1. Diğer Dinlerde Yaşlanma Dönemi ve Yaşlılar

Kutsal metinleri ve gelenekleri bağlamında dinler, insanı ontolojik varlığı açısından, metafizik ve maddi âlemle ilişkisi bakımından ele almaktadır. Bazı dinler tanrıyı ve tanrısal âlemi öğretilerinin merkezine alırken, bazı dinlerde insanla ilgili vurgular dinsel söylemin merkezine konmuştur. Dinler insanı ilahi sırrın ifşasına bir araç, tanrının yeryüzündeki sureti, tanrının yeryüzündeki halifesi şeklinde değerlendirir. Dinlerin insan anlayışı ve temel öğretileri yaşlılığa yönelik bakış açılarını da şekillendirmiştir (Gündüz; 2007, 70).

Kur'an'ı Kerim ve Kitab'ı Mukaddes'e göre insan yaşamı, tarihin değişik dönemlerinde farklıdır. İlahi dinlerde insan ömrünün değişken yapısına dikkat çekilmiştir. Kitabı mukaddes geleneği insanlık tarihini, Hz. Adem'den Hz. Nuh'a kadar olan birinci dönem, Hz. Nuh'tan Hz. Musa'ya kadar olan ikinci dönem ve Hz. Musa'dan bugüne kadar olan üçüncü dönem olarak ele alır. Birinci dönemde insan yaşamının oldukça uzun olduğu, mesela Hz. Nuh'un 950 yıl hayat sürdüğü anlaşılmaktadır. İkinci dönemde insan ömrünün 120 ile 200 yıl arasında olduğu, üçüncü yaşam süresinin 120 olacağı ile ilgili bilgiler vardır. Ancak bu rakamların gerçek rakamlar mı yoksa sembolik ifadeler mi olduğu ise bir tartışma konusudur. İnsanların kaç yaşında yaşlı sayılacağı ile ilgili çeşitli bilgilere rastlanmaktadır. Tanah'ta 80 yaşına gelen "Berzillah çok yaşlıydı, seksen yaşındaydı" denmektedir. Talmud'da, 70 ve 71 yaş, yine Talmud'da 61 ve 70 yaş yaşlılık çağı (Bak. II. Samuel 19: 32; Levililer 19: 32; Eyüp 15: 10; Mezmurlar 71: 18) olarak geçmektedir.

Dini metinlerde yaşlılık hem acizlik ve biçareliği, hem de saygınlık ve olgunluğu çağrıştırmaktadır. Bunlardan olumlu tanımlamalar ve yaklaşımlar daha fazla dikkat

çeker. Ancak genellikle dini metinler, yaşlılığı insanın dünya yaşamının son dönemleri, dünyanın gelip geçiciliği, ilahi hesabın ve yargılamanın yakınlığı gibi temalarla ele alır. İnsandaki güç ve kuvvetin geçiciliğine dikkat çekilir. Yaşlılar dini metinlerde bilgelikleriyle ve toplumsal sorumluluklarıyla öne çıkarılır. Yine yaşlıların eğitici ve uyarıcı rolleri dini metinlerde öne çıkarılır. Yaşlıların saygıya layık oldukları ve onlara saygı göstermenin gerekliliği dini bir gereklilik olarak vurgulanır (Gündüz; 2007). Babasının yasağına uymayarak saraydan dışarı çıkan Buda'nın, saraydan çıktıktan sonra etkilendiği dört şeyden biri “yaşlı” dır. Konfüçyüs hayatında ulaştığı aşamaları anlatırken; “70 yaşımda doğru olan şeylere zarar vermeden kalbimin bütün isteklerini yerine getirdim” demiştir. Konfüçyüsçülükte büyüklere ve ana-babaya saygı önemli bir yer tutar. Bir genç ana-babasına sadık olmalı diğer büyüklerine saygı göstermelidir. Konfüçyüs şöyle der; “Yaşlı olanlara rahatlığı sağlamak, arkadaşlara samimiyetle, gençlere de nezaketle davranmak isterdim” (Tümer ve Küçük; 1997, 161, 60, 64-67). Bu ve benzeri metinlerden anlaşıldığına göre dinlerde yaşlılar genellikle saygı ifadeleri ağırlıklı olarak ele alınmış, yaşlılara saygı göstermek dini ve insani bir gereklilik olarak görülmüştür. Kur'an'ı Kerim'de konu şu ayette ifade edildiği gibi oldukça hassas bir şekilde ele alınmaktadır; “Rabbin, kendisinden başkasına asla kulluk etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara «öf!» bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle” (Kur'an'ı Kerim; İsrâ, 17/23). Yukarıda kısaca değindiğimiz dinlerin yaşlılığa ve yaşlılara bakışını üç semavi din açısından biraz daha ayrıntılı olarak ele almak istiyoruz.

2.1.1. Yahudilikte Yaşlılık ve Yaşlılar

Yahudilik geleneği yaşlılığı ve yaşlıları önemser. Dini ve sosyal görevler için bazen yaşlı olmak önemli bir ayrıcalıktır. Yahudi geleneğinde önemli yeri bulunan Rabbinik hocaların ve Sanhedrin üyelerinin belirli bir yaş olgunluğuna ulaşmış kişiler olduğu bilinmektedir. Yine bu gelenek içerisinde ileri gelenler anlamına gelen Zekininim'den bahsedilir ki, bunlar yaşları, bilgileri ve sosyal statüleri itibarıyla toplumda önemli rol oynayan bir gruptur. Erken dönemden itibaren varlığına rastlanan bu gruba ait kurallardan “Tesniye” bahseder (Tesniye 21: 2-7). Yeni Ahit'te de atıflar bulunan bu grup Hz. İsa ve talebelerine yaptırımlar uygulamışlardır. Gündüz'e göre, bu grup tapınak idaresinde etkili olan Yahudi ileri gelenlerinden oluşan bir topluluktur (Gündüz; 2007, 78).

Yahudi metinleri ve gelenekleri, fiziksel ve zihinsel açıdan gerilemeye başlamış kişilerin şefkat ve bakıma en fazla muhtaç kişiler olduğunu ve bunlara sahip çıkılması gerektiğini ifade eder. Başta İslam olmak üzere semavi dinler, hem yaşlılara hem de bu bağlamda yaşlandıkları zaman anne-babaya hürmet konusu üzerinde özenle durmaktadır. Hz. Musa'ya verilen On Emir'den biri anne ve babaya hürmet etmeyi emretmektedir. “Babana ve anana hürmet et, ta ki, Rabbin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun” (Çıkış 20: 12). Yahudi yasalarına göre anne-babalar çok yaşlanmış olsa bile, çocukların mümkün olduğu kadar onlara bakmasını emreder. Anne-babaya saygı, Tora'da mükâfat vaat edilen istisnai emirlerdendir. “Rabbin sana emrettiği gibi babana-anana hürmet et, ta ki, ömrün uzun olsun ve Rabbin sana vermekte olduğu toprakta sana iyilik olsun (Tesniye 5: 16).

“Eski levhaların kırık parçaları” sözleri ile Talmud, önemli bir olaya atıfta bulunur. Hz. Musa Sina dağından elinde On Emirle döndüğünde, İsrail Oğullarını Altın Buzağı’ya tapar bir şekilde bulmuştu. Bunun üzerine öfkeyle levhaları yere atmış, onlarda kırılmıştır. Daha sonra bu levhalar yerden toplanmış ve Tanrı’nın İsrail Oğulları için oluşturduğu yeni On Emirle birlikte sandığa konulmuştur. Bu olayı hatırlatarak Talmud, eski levhaların kırılmış parçaları nasıl saygıya layık olsa, bazı özelliklerini kaybetmiş olsa da yaşlıların saygıya layık olduğunu ve onlara saygı göstermek gerektiğini ifade eder (Erbaş; 2007, 87).

Yahudilik’in ahlaki öğretilerinde yaşlılara neden saygı gösterilmesi gerektiği değişik vesilelerle ortaya konmuştur. Buna göre öncelikle yaşlılar bunu hak eder ve Tanrı bunu emretmiştir. Onlar uzun yaşamış, iyi bir hayat tecrübesi edinmiş, birçok zorluğu aşmıştır. Onlar geçmişle ve gelenekle olan bağları sağlar. Onların tecrübelerinden istifade ederek hata yapmaktan kurtulabiliriz. Tevrat yorumcularından bazıları, anne-babanın saygıyı özellikle yaşlılık dönemlerinde hak ettiklerini ve “Annene-babana saygı göstereceksin” emrinin özellikle bu dönemle ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Yahudi geleneklerine göre anne-babaya saygı göstermenin yolu olumlu eylemlerden geçer. Hürmet etmek ise olumsuz eylemlerden kaçınmak demektir. Saygı göstermek onları yedirmek, içirmek, giydirmek ve ihtiyaçlarını gidermektir. Hürmet etmek evladın babasının ağırlığını sarsmaması, ona karşı gelmemesi yani onunla tartışmaması, söylediklerine itiraz etmemesidir (Erbaş; 2007, 87,88).

Yahudi geleneklerinde Şabat önemli bir ritüeldir. Bu günde bazı kurallara uymak gerekir. Ancak yaşlılara güç yetiremedikleri bazı konularda istisnai uygulamalar

olabilir. Benzerine diğ er dinlerde de rastlanabilen durumlardan biri olarak Şabat'ta yaşı ının bastonuyla dolaş masına izin verilmiştir (Gündüz; 2007, 82).

2.1.2. Hristiyanlıkta Yaşı lık ve Yaşı lar

Yahudi geleneğindeki Zekim, Hristiyanlarca da sosyal ve dini bir grup olarak görülmüştür. Hristiyan cemaati, Yahudi geleneğindeki bazı sosyal yapılanma unsurlarını Hristiyanlığa adapte etmiş, bu çerçevede yaşı lar ya da Elders olarak bilinen bu grup, Hristiyanlık içinde kendine yer bulmuştur. İncil yazarlarından Luka, İsa'nın talebeleriyle birlikte kardeşlerden ve yaşı lardan söz etmektedir. İlgili bölüm şöyledir; “Onlar vasıtasıyla şöyle yazdılar: Ras ller ve ihtiyaçlar, kardeşleri Antakya'da Suriye'de ve Kilikya'da Milletlerden olan kardeşlere selam ederler” (Resullerin İşleri; 15,23). Yuhanna da gökteki 24 tahtta oturan beyazlar giymiş yaşı lardan söz ederken “Ve tahtın etrafında yirmi dört taht ve tahtlar üzerinde oturan, başları üzerinde ve beyaz esvaplar giyinmiş yirmi dört ihtiyaç vardı” demektedir (Vahiy 4:4). Hristiyanlığın farklı mezhepleri cemaat idaresinde yaşı lara önemli yer vermişlerdir. Örneğın Protestan kiliseler, cemaat idaresinde yaşı lara yer veren bir kilise yapılanmasını tercih etmişlerdir. Yine Anglikanizmin   l  kilise yapısı içerisinde yaşı lara yer verilmiştir (Gündüz; 2007, 79).

Hristiyan kutsal kitaplarında yaşı lara ve büyüklere saygı göstermek gerektiği, onları incitmemek gerektiği değişik vesilelerle hatırlatılır. “ihtiyaç adamı azarlama, böylelerine babanmış gibi (davran),... yaşı  kadınlara da ananmış gibi davran” (I. Timoteose 5: 1,2). Yaşı lara karşı davranışın bu şekilde olması gerektiği belirtilirken, yaşı lardan da davranışlarında ağırbaşlı olmaları, ölçülü ve sağduyulu hareket etmeleri istenmektedir. Yaşı lar imanda, sevgide ve sabırda sağlam olmalılar. İlgili metinlerde sorumluluk taşıyan kişiler olmaları istenen yaşı ların, özellikle kadınların,

düşüklük sebebi sayılabilecek iftiracılıktan ve şaraba bağımlılıktan uzak durmaları istenir (Titusa 2:2).

Kendilerinden sorumluluk sahibi olmaları, ağırbaşlı ve sabırlı olmaları istenen yaşlılara, Hristiyan geleneğinde toplumu uyarma görevi verilerek, hem onlara toplumsal bir statü verilir, hem de onların toplum içindeki yeri ve önemi vurgulanır. Kitabı Mukaddes'te ileri yaşına rağmen bu uyarı görevini sürdüren birçok yaşlıdan bahsedilir. Hz. İbrahim ileri yaşına rağmen halkını ahit konusunda eğitir. Hz. İshak yaşlılık döneminde Hz. Yakub'u kutsar (Gündüz; 2007, 79).

İncil'de anne-babaya hürmet gösterilmesi gerektiği hatırlatılır. Hz. İsa'ya nasıl bir iyilik yapmam gerekir diye soran birisine, cevap olarak başka şeyler yanında “anne-babana saygı göster” denilerek anne-baba hakkı hatırlatılır. Ana- baba konusuna bu şekilde dikkat çeken İncil, yaşlılara da babanmış gibi davran diyerek yaşlılara saygıyı ana-babaya saygı ile eşdeğer tutmaktadır (Matta 19: 16).

İslam'da olduğu gibi diğer dinlerde de yaşlıların özel durumları dikkate alınarak, ibadetler konusunda onlara bazı imtiyazlar tanınmıştır. Hristiyanlıkta da benzer örneklere rastlamak mümkündür. Bazı Hristiyan mezheplerinde yaşlılar için güçlendirme ya da yağ sürme ayini düzenlenir. Katolik kilisesinin ilkelerinde güçlendirme ayininin kişiye hastalık ve yaşlılığın getirdiği acılara katlanma gücü ve cesaret vereceğine dikkat çekilmektedir (Gündüz; 2007, 82).

2.1.3. İslam’da Yaşlanma Dönemi ve Yaşlılar

2.1.3.1. Kur’an’ı Kerim ve Hadisi Şeriflerde Yaşlanma Dönemi ve Yaşlılar

İslam’da yaşlılığın yerini ve İslam’ın yaşlılara bakışını, onlara nasıl davranılması gerektiğini anlatan oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Kur’an-ı Kerim’in ayetlerinde, Hz. Peygamberin hadislerinde ve uygulamalarında konu değişik açılardan ele alınmaktadır. İlgili ayet ve hadislere bakıldığında ilk dikkati çeken husus yaşlılığın doğal, tabii bir süreç olarak ele alınmasıdır.

Kur’an yaşlılığı öncelikle doğal fizyolojik, psikolojik bir süreç olarak ele alır. İhtiyarlık çağını insanın yaratılış evrelerinden biri olarak görür. İlgili ayette konu şu şekilde ele alınır; “Allah sizi yarattı. Sonra sizi öldürecek. İçinizden kimileri de, bilgili olduktan sonra hiçbir şeyi bilmesin diye ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilendir, (her şeye)hakkıyla gücü yetendir.” (Kuran’ı Kerim, Nahl, 16/70). İlk bakışta Kur’an’ın bu ayeti, insanın doğal gelişim sürecini anlatan bir içeriğe sahiptir. Ayette ihtiyarlık çağını ifade için kullanılan “erzeli’l umur” hayatın son evresi, fizyolojik ve psikolojik güç ve yetilerin kaybolmaya yüz tuttuğu zamandır. İnsan ömrünün bu devresinin “rezil” olarak nitelenmesi geri dönüşü olmayan bir sürece girildiği anlamına gelmektedir (Kasapoğlu; 2003). Ancak dinlerin genel amaçları açısından ve Kur’an’ın topluma mesajı açısından konuya bakıldığında, ayet bir taraftan insanın doğal gelişim sürecine dikkat çeken bir içeriğe sahipken, esas olarak insanın bilirken bilmez, güçlüyken güçsüz bir duruma düşeceğine ve esas her şeyi bilen ve güç yetirenin Allah olduğuna vurgu yapmaktadır. Konuyla ilgili Kur’an’ın bir başka ayeti de bir taraftan insanın gelişim evrelerine dikkat çekip yaşlılık çağına vurgu yaparken, insanların öldükten sonra

dirileceği gerçeğine de dikkat çekiyor; “Ey insanlar! Öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra da yapısı belli belirsiz bir çiğnem etten yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız, böylece yetişip erginlik çağına varırsınız. Kiminiz öldürölür, kiminiz de ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bir şey bilmez olur. Yeryüzünü görürsün ki kupkurudur; fakat Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabırır, her güzel bitkiden çift çift yetiştirir (Kuran’ı Kerim, Hac, 22/5). Bu ayeti kerimleri konumuz bağlamında incelediğimizde, Kur’an yaşıllık çağını bir taraftan insanın fizyolojik ve psikolojik evrimi içerisinde bir süreç olarak ele alırken, bir yandan da insanın kâinat içerisinde hayatının sadece dünyadan ibaret olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu insanın kâinat içerisindeki yeri açısından da insana güven veren bir bakış açısidir. Zira insan ömrün en zor çağı olan döneme gelse, hatta ömrünü tamamlasa bile hayatı son bulmayacaktır. İhtiyarlık çağı olarak nitelenen bu dönem, ahiret hayatı da dikkate alındığında, insanın sonsuz yaşam serüveni içerisinde kısa bir dönemdir. Ne kadar zor olursa olsun geçici bir dönemdir. Bu bakış açısının insana ömrün bu zor çağında büyük bir huzur kaynağı olacağı söylenebilir. Zira yaşıllığın peşinden gelen ölümle birlikte yeni bir doğuş olacaktır. Kur’an’ın bir başka ayetinde yine insanın gelişim evrelerinden ve bu bağlamda yaşıllık- ihtiyarlık çağından söz edilir; “Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşıllık verendir. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir” (Kuran’ı Kerim, Rum, 30/54). Ayetteki birinci güçsüzlük evresinin insanın doğum öncesi evresi, kuvvetlilik evresinin gençlik evresi, ikinci güçsüzlük evresinin de

yaşlılık evresi olduğu ifade edilmiştir (Bak. Kasapoğlu; 2003). İnsandaki fizyolojik değişimi gözler önüne seren ayetin, aynı zamanda yaşlılıktaki güçsüzlüğü çocukluktaki güçsüzlüğe benzeterek bir psikolojik duruma da dikkat çektiği söylenebilir. Konuyla ilgili Kur'an'da benzer süreçlere dikkat çeken, çeşitli örneklerle konuyu açıklayan başka ayetler de vardır (Bak. Kuran'ı Kerim, Mü'min; 40/67; Kasas, 28/23; Yusuf, 12/78).

Konuyla ilgili hadislerle bakıldığında da ilk dikkati çeken husus, Kur'an'da olduğu gibi hadislerde de yaşlılık doğal bir süreç olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan Peygamberimiz yaşlılığı hayatın bir parçası olarak kabul etmiş ve yaşlılık olgusuna gerçekçi yaklaşmıştır. Yaşlılığın kaçınılmaz olarak gelecek, önlenemez bir süreç olduğuna şu Hadis-i Şerif dikkat çekmektedir. “Ey Allah'ın kulları! Tedavi olun, çünkü Allah, her hastalık için mutlaka bir deva yaratmıştır. Ancak bir dert müstesna, o da ihtiyarlıktır.” (Tirmizî, Tıb, 2). Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber bir yönden kâinatın işleyişindeki doğal süreçlere dikkat çekip, tedavi olarak, sebeplere sarılmanın önemine dikkat çekerken, diğer taraftan yaşlılığın engellenemeyecek bir süreç olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Yaşlılığı gerçekçi bir bakış açısıyla ele alan Hz. Peygamber, insan ömrünün son döneminde bir anlamda düşkünlük sayılacak yaşlılıktan ve onun getireceği olumsuzluklardan Allah'a sığınmıştır (Müslim, Zikir, 75). Bir hadisi şerifte “Allahım! âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım” (Buhârî, Deavât, 38) buyurmaktadır. Çok uzun olmasa da hayatının belli bir kısmını yaşlı olarak geçiren Hz. Peygamber, yaşlılık realiteyi kabullenmekten kaçınmamış ve kendisini bazı sûrelerin yaşlandırdığını itiraf etmiştir (Sancaklı; 2006).

Kur'an yaşlılardan bahseden ayetlerde ihtiyarlık olarak nitelediği çağda yaşlıların özellikle psikolojik ihtiyaçlarına dikkat çeker. Onlara nasıl davranılması gerektiğine, onların bu dönemde ilgiye, şefkate, saygıya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğuna vurgu yapar. Onlara karşı oldukça hassas ve ölçülü davranmak gerektiğini mensuplarına hatırlatır. Bu bağlamda özellikle anne- baba hakkı ve onlara karşı ödevler dikkati çeker. Anne- baba hakkını ve onlara nasıl davranılacağını kendisine tapma ile birlikte ifade etmesi ise ayrıca ilginçtir; “Rabbin, kendisinden başkasına asla kulluk etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara «öf!» bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: «Rabbim! Tıpkı küçükken beni koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı!»” (Kuran’ı Kerim, İsra, 17/ 23-24). Bu ayette inananlara, yaşlılara nasıl davranılacağı belirtilerek ve yaşlı kimselerin yaşadığı ortamlarda güven ve huzurun nasıl temin edileceği tavsiye edilerek, bir tür aile terapisi önerilmektedir. Böylece yaşlılar aile bireylerinin desteğiyle moral kazanacak, karşılaştıkları engelleri daha kolay aşacak ve yaşlılıktaki en fazla karşılaşılabilecek problemlerden biri olan kendini yalnız hissetmekten kurtulmuş olacaklardır (Kasapoğlu; 2003). Diğer taraftan İslam anne-babanın inancı ne olursa olsun, onlara özen gösterilmesini ister. Konunun istisnai yönü, sadece Allah’a ait sınırları zorlama konusundaki anne-baba tutumlarıdır. Çocuklar bu konuda anne-babalarının emrine itaat etmezler. Böyle bir durumda bile evlatlar dünya işlerinde anne-babasıyla iyi geçinmekle sorumludur; “Ey insanoğlu! Ana baba, seni, körü körüne Bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme; dünya işlerinde onlarla

güzel geçin; Bana yönelen kimsenin yoluna uy; sonunda dönüşünüz Bana'dır. O zaman, yaptıklarınızı size bildiririm” (Kuran’ı Kerim, Lokman, 31/15).

Anne-baba hakkı ve onlara duyulacak saygı anlatılırken, Kur’an ayetleri ve Hadis-i Şerifler konuyu bir yönden pratik açıdan anne- babaya nasıl davranılması bağlamında işlemekte, diğer yönden ise konu kişinin Allah’la olan ilişkisi, toplumla olan ilişkisi ve eşya ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda Allah ile olan ilişkisi sağlam olmayan bir ferdin, toplumla olan ilişkisi de düzgün olmayacaktır. Kişinin kendisine karşı en fazla minnet duygusu içinde olduğu insanlar, onu en fazla yardıma ve bakıma ihtiyaç duyduğu anda koruyan, kollayan ve büyüten anne- babasıdır. Buna rağmen anne- babasına karşı görevini yerine getirmeyen bir kişinin toplumun diğer fertlerine karşı görevlerini gerektiği gibi yerine getirmeyeceği söylenebilir. Bu bakımdan anne-babasına iyi davranıp onun hoşnutluğunu kazanmak, kişiyi Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya, anne- babanın gazabını kazanmak da Allah’ın gazabını kazanmaya götürmektedir (Tirmizî, Birr, 3). Anne-babaya iyilik konusu o kadar önemsenmektedir ki, İslam’ın önemle üzerinde durduğu cihattan bile muaf tutulma sebebi sayılabilmektedir. Uzaktan Hz. Peygamber’e biat etmek üzere gelen bir adam: “Ben sana hicret üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insanı geride bıraktım.” dedi. Hz. Peygamber de “dön o ikisini ağlattığın gibi güldür.” buyurdular (Ebû Davud, Cihad, 33). Demek oluyor ki, anne-babaya hizmet etmek, onlara bakmak bir nevi cihattır.

Kur’an’ın yaşlılıktan bahsederken onlarda var olabilecek bazı özellikleri tanıttığı görülür. Hz. Zekeriya ve Hz. İbrahim örneği üzerinden verilen örneklerde Kur’an, yaşlılardaki ilgi eğilimlerin ne doğrultuda olduğunu anlatır. İlgili ayetlerde (Bak. Kuran’ı Kerim, Meryem, 19/2-8; Ali İmran, 3/38-40; Hicr, 15/51-54)

Peygamberlerin kendilerinden sonra ülkülerini yaşatacak, yollarından yürüyecek ve dini değerlere sahip çıkacak bir nesil arzularından bahseder. Bu vurgusuyla Kur'an bu çağda insanın ilgi duyduğu önemli bir alana dikkat çeker (Kasapoğlu; 2003). Ayrıca Kur'an yaşlı kadın ve erkeği ayrı ayrı kavramlarla niteler. Kur'an'da kullanılan "eş-şeyh" (Kur'an'ı Kerim, Kasas, 28/23) kelimesi erkek yaşlı anlamında kullanılırken, "el-acuz" (Kur'an'ı Kerim, Zariyat, 51/29; Şuara; 26/171) kelimesi kadın yaşlı anlamında kullanılmaktadır. Kur'an, Arapça olmasına rağmen, yaşlıları ifade için Kur'an'da 'heram' ve 'herim' kelimelerinin köküne ve türevlerine yer verilmez. Etimolojik açıdan "heram" kelimesi zayıflık, güçsüzlük ve iktidarsızlık gibi anlamlara gelir. Bu da insan horlayıcı ve kırıcı bir vasıf olarak anlaşılabilir. Buna karşılık iş göremeyecek kadar yaşlılar için kullanılan 'şeyh' kelimesi hürmeti, tecrübeyi, görmüş geçirmişliği, bilgeliği ve marifeti akla getirir (Beşer; 2008, 178).

Hadislere bakıldığında da bu bakış açısının yansıması sayılabilecek hususlara vurgu yapıldığı açıkça görülür. Yaşlılara hürmet edilmesi gerektiği vurgulanır; "Yaşından dolayı ihtiyara hürmet eden her gence Allah, yaşlılığında hürmet edecek kimseler müyesser kılar." (Tirmizî, Birr, 74). Bu Hadis'te bir taraftan yaşlılara hürmet etmenin gerekliliği vurgulanırken, diğer taraftan gençlerin empati yapmasına imkan tanıyacak bir bakış açısı sergilenir. Buna göre gençler kendilerini yaşlıların yerine koyarak düşünecek, hem o anki görevlerini daha iyi bilecekler, hem de ileride ki durumları hakkında fikir sahibi olacaklardır. Böyle bir bakış açısının şekillendirdiği bir toplumda yaşlılar toplum için bir yük olmaktan çıkarılmış, toplum için bir rahmet vesilesi, azaptan kurtuluş bileti olmaktadır. Modern toplumun yaşlıları üretmeyip tüketen, böylelikle de değersizleştiren bakışı dikkate alındığında, İslam'ın bakış açısının farkı açıkça görülür.

2.1.3.2. Hz. Peygamber ve Yaşlılar

Hz. Peygamber'in anne ve babası daha O, küçük yaşta vefat ettikleri için, bizzat Peygamberimizin anne-babasına nasıl davrandığıyla ilgili örnek yoktur. Ancak Hz. Peygamber'in anne-baba hakkıyla, yaşlılarla ilgili söylemiş ve göstermiş olduğu davranışlardan, anne-babası sağ olsaydı nasıl davranacağını ortaya çıkarmak mümkündür. Hz. Peygamber yaşlılığa gerçekçi yaklaştığı için kimi zaman yaşlılık döneminin kritiğini/değerlendirmesini yapmış, kimi zaman da onlarla şakalaşarak onlara bir takım gerçekleri anlatmıştır. Örneğin, yaşlı bir kadın kendisinin cennete gitmesi için dua etmesini isteyince, Hz. Peygamber, yaşlıların cennete girmeyeceğini söylemiş, kadının üzüldüğünü görünce, herkesin en güzel yaşta cennete gireceğini belirterek o kadının sevinmesini sağlamıştır. O, başta anne-baba olmak üzere yaşlılara karşı nasıl muamelede bulunulması gerektiğini de bizlere en güzel şekilde göstermiştir (Sancaklı; 2006, 57).

Hz. Muhammed sadece akrabalarından olan yaşlılara değil, bütün yaşlılara saygı gösterirdi. Bunun en açık ifadesi “Büyüklerimize hürmet, küçüklerimize merhamet etmeyen bizden değildir.” hadisidir (Hanbel, Müsned, II, 207). Bu ifadeyle O, ayırım gözetmeksizin bütün yaşlıların saygıya layık olduğunu göstermiştir. Konuyla ilgili örnekler de bunu desteklemektedir. Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebû Bekir, yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe'yi sırtına yüklenerek Hz. Peygamber'in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, “Bu ihtiyarı evde bıraksaydın da, onun yanına biz gitseydik ya” demiştir (Ahmet B. Hanbel, Müsned, III, 160).

Hz. Peygamber, arkadaşlarına uyarılarda bulunurken, insanın sahip olduğu nimetlerin farkında olması gerektiğini, yaşlılık dönemine karşı gençliğin kıymetinin bilinmesi

gerektiğini hatırlatırdı. Zira yaşlılık bir takım imkânların elden gittiği, bazı şeyleri yapma imkânının kalmadığı, en azından sınırlandığı bir dönemdir. Bu manada hadislerde yaşlılık başa gelmeden önce, güzel amellerin yapılması gerektiği uyarı mahiyetinde zikredilmektedir. (Sancaklı; 2006, 57-58).

Yaşlı insanlara verilen bu değer ibadetlerin yerine getirilmesi esnasında da ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir Hadiste imamlık için öncelik şartları sırasıyla en iyi Kur'ân okuma, sünneti en iyi bilme, hicrette öncelik ve daha sonra da yaşça büyük olmaktır (Müslim, Mesâcid, 290,291). Herhangi bir şey ikram edilirken yaşlılardan başlanması hadiste örnek olarak gösterilmektedir (Müslim, Rü'yâ, 19, Zühd, 70). Kur'an'ı Kerim'in ve İslam Peygamberinin yaşlılara davranış biçimiyle ilgili üzerinde durduğu bu hususlar onun arkadaşları tarafından da hassasiyetle uygulanmıştır. Hz. Ömer oluşturduğu meşveret meclisinde bulunan gençlerin, görüşlerini yaşlılar konuştuktan sonra bildirmelerini isterdi. İslam'ın yaşlılara duyduğu hürmet Müslümanlarla da sınırlı değildi. Dilencilik yapan bir yaşlı zımmiyi gören Hz. Ömer ona beytûlmalden tahsisat bağlatmıştır. Abdullah İbn Ömer Peygamberimizin sorduğu bir sorunun cevabını bildiği halde, mecliste bulunan yaşlılara hürmeten cevap vermemiş onların cevap vermesini beklemiştir (Köten; 2007).

İslam'ın yaşlılarla ilgili başka uygulamaları da onlara pozitif ayrımcılık, sayılabilecek bir açıdan yaklaştığını gösterir. Sahabilerden yaşlı ebeveyni olanların, cihada katılmak için, anne-babalarından izin almaları şart koşulmuştur. Hicret için aynı durum söz konusu olmuştur. Peygamberimiz yaşlıları da cihattan muaf tutmuştur (Köten; 2007). Savaş esnasında düşman tarafındaki yaşlılara yapılacak

muamele ile ilgili bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Sakın ha! ne bir kadın, ne bir çocuk ve ne de pir-i fâni bir yaşlıyı öldürmeyesin.” (Mâlik, Muvatta’, Cihâd, 10).

2.1.3.3. İbadetler Konusunda Yaşlılara Gösterilen Kolaylıklar

İslam dini yaşlıların ibadetleriyle ilgili birçok kolaylık getirmiştir. Bu kolaylıkları namaz, oruç ve hac ibadetlerinde bariz bir şekilde görebiliriz. Hz. Muhammed’in hadislerinde zaten konuyla ilgili farklı hatırlatmaları ve muafiyetleri görmek mümkündür. Ancak hadislerde konunun sadece yaşlı kimselere tanınan basit kolaylıklar olarak ele alınmadığını belirtmek gerekir. Öncelikle gençliğin değeri, özellikle ibadetler konusunda insana sunduğu bazı imkânlarının olduğu hatırlatılır. Zira yaşlılık dönemi insanın her istediğini yapmaya güç yetireceği bir dönem değildir. Bu bakımdan yaşlılık başa gelmeden güzel ameller yapmak gerekir (Bak. Tirmizî, Zühd, 1.)

İslam’da ibadetlerde meşakkatler ruhsat sebebidir. Yaşlılık da kimi durumlarda bu gruba girebilir. Hz. Peygamber’e namaz kıldıran imamın namazı uzun tuttuğunu, bu sebeple namazı kılmakta zorlandığını belirten birisinin gelmesi üzerine, Peygamberimiz şu uyarıyı yapmıştır “Ey insanlar, içinizde Müslümanları dinden soğutanlar var. Herhangi biriniz namaz kıldıracak olursa hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde zayıf, yaşlı, iş-güç sahibi olanlar vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın (Müslim, Salât, 182-184). Namaz kılarken rahatsızlığı sebebi ile ayakta namaz kılamayan bir Sahabiye “namazı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl. (Ebû Dâvûd, Salât, 179; İbn Mâce, İkâme, 139) diyerek gerekli kolaylığı göstermiştir. İslam dininde bu ve benzeri kolaylık içeren ayet ve hadislerden yola çıkılarak,

namazda eğilmekte zorlanan kişilerin yere kadar secdeye inmeyebileceği, ayakta namaz kılamayan kişinin oturarak, yaslanarak namaz kılabileceği, onu da yapamayanın ima ile kılabileceği şeklinde kolaylıklar hükme bağlanmıştır. Yine olağanüstü zamanlarda namazların bir rek ta bile d ş r leebileceği (savaş esnasında korku namazı), yolculuk esnasında namazların kısaltılabileceği, değişik mezheplere göre farklılıklar olmakla birlikte, bazı namazların birleştirilebileceği bilinmektedir. Oruç tutmaya g   yetiremeyen yaşlılar tutamadıkları gün sayısınca fidye verirler. Hacca gitmeye sağlığı elvermeyen bir yaşlı yerine vekil gönderebilir. Tavaş ve Arafat'ta vakfe ile ilgili yaşlıların da istifade edebileceği bir takım kolaylıklar mevcuttur ( lmihal I, 2000, 321, 326, 414).

3. YAŞ VE DİN

3.1. Yaş ve Din İlişkisine Genel Bakış

Din insan hayatında önemli bir yer işgal eder. İnsanın hayatı değişip dönüştükçe, insan değişen hayatına intibak etmeye çalışır. Aslında bu intibak süreci insanın doğumuyla başlar. Önce fiziksel çevreye uyum sağlamaya çalışan insan, sonra sosyal hayata, aileye, arkadaşlarına ve mesleğe uyum sağlamaya çalışır. İnsan yaşadıkça bu süreç devam eder. İnsanın bu uyum süreci dini intibak sürecini de beraberinde getirir. Yaş ilerledikçe değişen sosyal roller yanında kişinin dini inancında, yaşayışında da değişiklikler görülür (Özbaydar; 1970, 5). Gelişim psikolojisi, bireylerin hayatları boyunca geçirdikleri her türlü değişim ve bireysel farklılıkları inceler, (Selçuk; 1999, 15) insan hayatını çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak dört döneme ayırır. Bu dönemlerin her birinde dinin ferdi hayatındaki yeri farklı olabilir. Belirli yaş dönemleriyle dindarlık arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu araştırmalarda, 18 ile 30 yaşları arasında dinsel etkinliklerde belirli bir düşüşün görüldüğü, 30 lu yaşlardan itibaren devamlı bir artışın olduğu bulunmuştur. Ancak bu araştırmalarda yaşın dindarlık üzerindeki etkisinin, bireyin yaşamındaki diğer etkenlere göre daha az önemli olduğu görülmektedir (Kurt; 2009). Bazı araştırma sonuçları da dini pratiklerin belirli yaş grupları için daha önemli olduğunu, bu bağlamda yaşlılıkta dini pratiklerin daha da önem kazandığını göstermektedir (Pargament, 1997, 301). Bir görüşe göre dini değerlere önem vermekle yaş arasında doğrusal bir ilişki vardır (Dillon, 2003, 182). Davie, bütün geleneksel göstergelerin yaşlılarla gençler karşılaştırıldığında yaşlıların gençlere göre daha dindar olduğunu gösterdiğini ileri sürmektedir (Davie, 2007, 237).

Çocuk dünyaya dindar olarak gelmese de, doğuştan dini inancı kabul etmeye yatkındır (Yavuz, 1983, 39-44). Fakat bu inancın şekillenmesinde içinde yaşadığı toplum etkili olur. Yani insan dini gelişim konusunda yaşadığı toplumun dini özelliklerini tevarüs eder (Karaca, 2007, 22,26). Eğitim de dini inancın şekillenmesinde önemli bir unsurdur. Sözelimi cezalandıran Allah figürü ile, rahmeti sonsuz Allah figürünün insanın anlam dünyasında bırakacağı etki farklı olacaktır (Özbydar, 1970, 12; Peker, 2000, 172).

Gençlik çağı taşkınlıkların, tutku ve heyecanların yoğun olduğu bir dönemdir. Zihinsel kapasitesi genişleyen gencin, ilgi alanı da genişler (Köknel, 1982, 84; Yörüköğlu, 2004, 33-54). Buna bağlı olarak genç, duyular üstü âlemle ilgili, sembolik işaretler üzerinde işlem yapabilir (Plotnik, 2009, 410). İlgi alanı genişleyen gencin, dini düşüncesinin şekillenmesinde önemli unsurlardan biri dini şüphelerdir. Ancak dönemsel özellik taşıyan bu şüpheler zamanla yerini kararlılığa bırakır (Bahadır, 2002, 263; Uysal, 1996). Bir araştırmada da gençlik döneminde dini davranışlarla benlik saygısı arasında paralel ilişkinin olduğu bulunmuştur (Şahin, 2005, 191).

3.2. Yaşlanma Döneminde Din

Yetişkinlik psikolojik açıdan, kendi hayatı için kendini sorumlu kabul etmeyi; sosyal açıdan, toplumun kendi kültürünün yetişkinlik rollerini icra etmeyi uygun bulduğu zamanı ifade eder. Bir meslek sahibi olmak, anne-baba olmak, oy verme ve askere gitmiş olmak, bunun toplumsal göstergeleri sayılabilir. Dinler yetişkinliği daha çok olgunluk, hukuki ve dini anlamda sorumluluk sahibi olmak, buna bağlı olarak Allah ile ve diğer insanlarla olan ilişkiler bakımından ele almaktadırlar (Köylü; 2004, 49-51). Genç yetişkinlik dönemi, yaklaşık 18 yaşından 35 yaşlarına kadar olan süreyi,

orta yetişkinlik dönemi, 35 yaş ile 55-60 yaş arasını kapsayan hayat dilimidir. İleri yetişkinlik ya da yaşlılık dönemi hayatın geriye kalan kısmı için kullanılmaktadır. Çoğu psikolog 35-55 yaş grubunu orta yaşlılar-yetişkinler olarak ele almaktadır (Köylü; 2004, 44; Onur, 1995). İleri yetişkinlik dönemi, genel olarak yetişkinlik dönemi içinde ele alındığı gibi, müstakil olarak yaşlılık dönemi olarak da ele alınır. Yaşlılıkla ilgili çalışmalarda yaşlılık sınırı 60 ya da 65 olarak ele alınır. Yaşlanma dönemi bir süreci ifade ettiğinden, ileri yetişkinlik dönemi ve yaşlılık dönemi bir arada düşünülerek, yaşlanma ile ilgili çalışmalarda alt sınır 50-55 yaş olarak ele alınabilir. Bu yaşlardan itibaren toplumun bireylerden beklediği roller değişmekte, çocuk yetiştirmek, onları hayata hazırlamak gibi görevler artık son bulmakta, bunun yerini, yaşlılık dönemine ait beklenti, hazırlık ve uyum problemi almaktadır.

Orta yetişkinlik döneminde bireylerin hayatında üretkenlik, yaratıcılık, neslini devam ettirme, nesne ve fikir üretimi gibi hususlar öne çıkar. Kişi kendini toplumsal anlamda da sorumluluk sahibi olarak, topluma faydalı olmak ve vazifesini yapmakla yükümlü hisseder. Bu dönemdeki gelişimsel ödevleri tamamlamak ve döneminin karakteristik özelliklerini kazanmak kişinin ileri yetişkinlik- yaşlılık dönemindeki hayatı için belirleyici rol oynar. Örneğin çevresine, çocuklarına faydasız ve kayıtsız kişiler giderek yalnızlaşır. Üretkenlikten ve topluma faydalı olmaktan uzak duran kişiler yalnızlaşma ve aşırı bireyselleşmeyle yüz yüze gelir (Selçuk; 1999, 57,58).

Yetişkinlik döneminde her ne kadar önceki döneme ait dinî inançlar önemli ölçüde devam etse de, bireyler kendi anne babalarının dinî yaşayışlarından farklı bir anlayış geliştirebilmektedirler. Bu farklı anlayış, genç yetişkinlerin anne babalarının dinî inanç ve tutumlarını eleştirmelerine ve onların dinî yaşayışlardan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Yine bu dönemde kişinin kendi dini anlayışını

şekillendirmesinin bir sonucu olarak, yeni bir dini gruba dâhil olma hadisesi gerçekleşebilir (Kılavuz; 2005, 100; Köylü; 2004, 152). İlk yetişkinlikte din, ya dinsel kuşkuların çözümlenmesi sebebiyle ya da dinin tamamen reddedilmesi sebebiyle birinci derecede ilgi alanı olmaktan çıkabilir. Bu dönemde ibadetlerde düşüş görülebilir (Armaner, 1980, 129; Özbaydar; 1970, 17).

Orta yetişkinlik dönemi için sınır kabul edilebilecek 40 yaş, genellikle dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu dönemle birlikte, artık fiziki ve psikolojik yapıda değişiklikler, organlarda fonksiyon azalması, zihinsel güçlerde azalma görülebilir. Genellikle kişilerin topluma üst düzeyde katkıda bulundukları dönem, bu yaşlara denk gelir. Bunda ekonomik seviyenin belirli bir noktaya gelmesi, hayat tecrübesinin artması ve enerjik yapının hala devam etmesi, iyiyi kötünden ayıracak bir hayat bilincinin oluşması, bunun yanında çocuk yetiştirmek gibi aileyle ve çevreyle ilgili bazı konulardaki yükümlülüklerin azalmasının etkisi olabilir. Gelişen kişilik yapısıyla birlikte kişi bu dönemde ilk yetişkinlik dönemine ait lüzumsuz şeylerden, düşmanlık duygularından uzak kalabilir. Şairin dediği gibi “Yaş otuz beş yolun yarısı eder” (Bak. Tarancı, 2011) diye düşünölmeye başlanılan bu dönemde, yavaş yavaş eskiye özlem başlar. Artık zamana bakış değişmiştir. 40 yaşına varıncaya kadar yaşanan yıllarla hesaplanan hayat, artık geriye kalan yıllarla ölçölmeye başlanır. Bu yaş grubu genellikle yaşlılarla gençler arasında köprü olan, arada doğabilecek iletişimsizliği giderme görevi yüklenmiş bir nesildir. Çocukların evden ayrılmalarının başlamasıyla bir yandan mutsuzluk, diğer yandan sorumluluğun kalkmasıyla buruk bir özgürlük hissi görölebilir. Yaşlanan anne babaya bakma görevi de bu dönemde ortaya çıkabilecek bir zorunluluk olabilir. Sonuç olarak orta yaş dönemi de diyebileceğimiz bu dönem, bize hem hayatı daha iyi anlama, hem de o

güne kadar değer verdiğimiz önceliklerimizi gözden geçirme şansı verir (Armaner, 1980, 131; Köylü; 2004, 63-73).

İnsanın o güne kadar yaşadığı hayatla ilgili yaptığı muhasebe, onda hayatı gereği gibi yaşayamadığı duygusuna bağlı olarak pişmanlık doğurabilir. Bu yaş grubunda orta yaş krizi olarak isimlendirilen bir kriz görülebilir (Cüceloğlu, 2000, 396). Bu krizi atlatabilenler, benliğinden daha derinden haberdar olma şansı yakalayabilir. Hayattan beklentileri eskiye göre azalabilen insan, zaaflarını daha kolay kabullenebilir. Bu dönemde psiko-sosyal uyum açısından din önemlidir. Artık hayatın geride kalan yıllarla ölçüldüğü bu dönemde, eski ilgi ve tatmin konuları yer değiştirebilir (Özbaydar; 1970, 40). Kaybolan ilgi ve tatmin yerini dini konulara bırakır ve dini daha derinden yaşama isteği doğabilir. Buna bağlı olarak sıradan bir dini hayat yaşamak yerine, tasavvufi- mistik hayat isteği doğabilir. Böylelikle birçok kişi bu dönemde geleneksel bir dini hayat yerine, daha içten bir dini hayata yönelir. Esasen dindar olan şahıs, daha sürekli ve kuvvetli bir dindarlığa dahil olur (Hökelekli; 1998, 284-286). İlgili çalışmalar incelendiğinde orta ve ileri yetişkinlikte dindarlığın arttığı görülmektedir (Bak. Köktaş; 1993; Mehmedoğlu; 2004). Ancak bu dönemde dini reddetme eğilimi de görülebilir. Yıllardan beri devam ede gelen dini hayat kişide bir tatminsizlik doğurabilir. Yaşadığı hayatla dini anlayışı arasındaki tutarsızlık, buna ilave olarak yaklaşmakta olan sonunu görmeye bağlı oluşabilecek korku kişide bir tepki doğurabilir. Bu da kişide dini reddetme eğimini besleyebilir (Peker; 2000, 175).

Yetişkinler üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, 50 yaş ve üzerinde olan kişiler dinin hayatlarına anlam kattığını, dindarlıkla alkol alımı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu, kendini iyi hissetme ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu

belirtmişlerdir. Din onların karşılaştıkları yeni durumlara uyum sağlamasında pozitif etkiye sahiptir (Wink ve Dillon, 2001, 81, 87, 98).

Çoğu zaman dini kişiliklerle birlikte anılan bilgelik hemen her kültürde yaşlılara uygun görülen bir sıfat olmuştur. Doğu kültüründe de, batı kültüründe de yaşlılara uygun görülen bu sıfatın nasıl kazanıldığı ile ilgili inançlar farklıdır. Ancak onun geleneksel olarak yaşla arttığı, insan davranışının ve anlayışının niteliği olduğu, yaşam deneyimi sonucu oluşan sezgi, coşku ve bilgi birleşimi bir özellik olduğu belirtilmektedir (Onur; 2000, 333,334).

Yaşlıların toplumla sağlıklı ilişkiler kurarak iletişimlerini devam ettirmelerinde, dini hizmetler ve etkinlikler önemlidir. Yaşlıları da içine alacak sağlıklı bir sosyal bütünleşmenin sağlanması, toplumsal hayatı var eden maddi ve manevi kültür unsurlarının iyi tanınması ve bunlardan gerektiği gibi istifade edilmesiyle mümkündür. Dinin kişilerin anlam dünyasındaki yeri tespit edilerek, yaşlılık döneminde yaşlıların toplumla bütünleşmesi, manevi bağlarının devam ettirilmesi için yapacağı katkılar ortaya konmalıdır.

Sosyalleşme sürecinde yaşlılar sahip oldukları davranış kalıplarını hemen bırakmak istemeyecektir. Çünkü onlar eskiden alışık oldukları iç ve dış yapıları devam ettirmeye çalışırlar (Lehr; 1994, 67). Toplumsal hayatın düzgün işlemesi için kararlı kişilik türlerine ihtiyaç vardır. Bunun sağlanabilmesi için uzun vadeli amaçlar, başkalarının ihtiyaçlarına da yeterli düzeyde karşılık veren kişilik yapıları oluşmalıdır. Bu hususların sağlanabilmesi din tarafından desteklenir (Argyle ve Hallahmi, 2004, 269-270). Konuyla ilgili çalışmalar, ağırlıklı olarak toplumun değer

yargılarına uyum sağlamayla dini hayat arasında paralel bir ilişkiyi öne çıkarırlar (Yapıcı, 2007, 62).

Yaşlanma dönemi ile birlikte ortaya çıkabilecek yeni psikolojik süreçlerden biri yalnızlık duygusudur. İleri yaşlılık dönemi ile birlikte değişen sosyal ilişkiler, ortaya çıkabilecek sağlık sorunları ve yaşlıları sınırlayan diğer etmenlerle birlikte ortaya çıkabilecek yeni durumlar yalnızlık duygusu yaşama ihtimalini daha da yükseltir. Bu noktada din yaşlıların toplumsal hayata katılmasına katkıda bulunabilecek ve hala toplumda bir yeri olduğunu düşündürecek potansiyele ve ilkelere sahiptir. Örneğin cemaatle namaz, akşam bütün ailenin birlikte iftar açması bunun karakteristik bir ifadesidir.

Dini hizmetler ve etkinlikler kişinin sosyalleşmesini destekleyerek, kişinin kendi isteğiyle toplumsal hayata katılmasını sağlayacak ortamlar oluşturur. Yaşlıların toplumsal hayata, giderek daha sınırlı katıldıkları varsayılırsa, bu gönüllü faaliyetler onları topluma bağlayan önemli bağlantı noktaları olabilir. İbadetler düzenli sosyal ilişki kurmak için fırsatlar oluşturabilir. Gerek ibadet boyutuyla düşünüldüğünde, gerekse gönüllü dini-sosyal faaliyetler olarak düşünüldüğünde bu faaliyetler farklı sosyal sınıf ve tabakalardan kişilerin bir araya gelmesine zemin hazırlar. Yaşlılıkta ilişki eksikliğinden kaynaklanabilecek yalnızlığı hafifletebilecek önemli iletişim fırsatları sunarak, yaşlılara sosyal destek sağlar. Pek çok kaybın yaşandığı bu dönemde, dini etkinlikler yaşlıların toplumun istediği ve beğendiği sosyal, duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım edip, yaşlılara, gizli kalmış kabiliyetlerini gösterme imkânı sağlayabilir. Bu etkinlikler yaşlıların toplumla iletişimini canlı tutarak, yaşlıların imajlarını yükseltmenin yanı sıra görünür görünmez pek çok faydalar da sağlayabilir. Toplum ve din tarafından uygun görülen etkinlikler,

yaşlıların dolaylı olarak kendilerini değerli bulma duygularının yükselmesine de vesile olabilir, yaşlıların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya yardım edecek olan arkadaşlar arasındaki sosyal etkileşim için fırsatlar sunar (Mehta, 1997).

Lehr, insanın yaşlandıkça ölüm korkusunun artmayacağını ve yaşlanan insanların dindarlaşacağı görüşünün doğru olmadığını ileri sürmektedir. Ancak yine kendisi yaşlanma sürecinin bireyler arasında farklılık göstereceğini belirtmektedir (Lehr; 1994; 28,37). Dindar yaşlıların ölümden korkmayacağını söyleme imkânına sahip değiliz. Ancak din yaşının ölümü kabullenmesine yardım edebilir. Dindar bir yaşlı ölüm anında yalnız olmadığını, ölümün bir son olmadığını bilerek ölür. Böylelikle ölüm ona daha kolay gelir (Koeing, 1994, 446). Çünkü yaşlılık döneminde dindarlık, kişilerin ölüm korkularını yenmelerine yardımcı olacak stratejiler geliştirmesine yardımcı olur (Dillon, 2003, 183).

Yaşlılarda ölüm korkusu ve dindarlaşma eğilimleri için bir genellemeden kaçınmak gerekmektedir. Ölüm korkusu genellikle yaşlılarla ilişkili tartışılmakta ve yaşlılardan ölüm konusunda bilgece sözler beklenmektedir. İstatistikler yaşlıların sadece % 30'unun ölüm korkusu duyduğunu göstermektedir (Onur; 2000, 394, 403). Bir çalışmaya göre, ölümü ara sıra da olsa düşündüğünü belirtenlerin oranı %51.8 iken, sık sık düşündüğünü belirtenlerin oranı %31.8 dir (Hökelekli, 1992-I, 61). Her yaşta değişik etkilere bağlı olarak görülebilecek ölüm kaygısının, empirik araştırmaların sonuçlarına göre ergenlik ve ilk yetişkinlik çağında zirveye çıktığı, daha sonra azaldığı, orta yaşlarda tekrar yükseldiği ve ileri yaşlılık dönemine doğru tekrar düştüğü belirtilmiştir. Yaşlılar genel olarak ölümü kabullenir ve kaçınılmaz olarak görürler. Fakat değişen hayatla birlik günümüzde yaşlanma ile ölüm arasındaki yakın bağ unutulmuş, yaşlandığını kabullenen ancak öleceğini kabul etmek istemeyen

insanların sayısı artmıştır. Bunda yaşlının toplumdan soyutlanması sonucu yaşadığı yalnızlık hissini, yaşadığı anlam yokluğu hissini etkisi olabilir (Hökelekli, 2008, 31, 33).

Dini duygular hayatın acı ve ızdıraplarını hafifleten bir unsur olabilir. Dini pratikler kişide pozitif duyguların oluşmasında uyarıcı etki yaparak, insanın inancı sayesinde sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olmasını sağlar (Koeing, 1994, 320), insanın rahatlamasına, nesiller arasındaki uyuma ve başa çıkmaya katkıda bulunur (Pargament, 1997, 196, 436). Karşılaştığı sıkıntılarla mücadele edebilme azmini güçlü tutar. Bu çerçevede dinlerin telkin ettiği ölüm düşüncesini canlı tutma duygusu, insandaki hayatın belirsizliğini ortadan kaldırabilir (Wink ve Dillon, 2001, 98). Hatta ölümü hayatın gayesi olarak bile görebilecek olan insan, bir gün öleceği gerçeğini şuurunun bir köşesinde canlı tutarak, zevk ve metanetle yaşamının yollarını araştırır. Onlara göre ölümün öncesi ve sonrası aslında birbirini tamamlayan parçalardır. Böylelikle onlar kendilerini sonu olmayan bir geleceğin yolcusu olarak görebilir (Karaca, 2000, 267-268).

Dinlerin ahiretle ilgili açıklamaları, ölümü zihinlerinde canlı tutan dindar insanlar için bir teselli kaynağı olabileceği gibi, bir kaygı ve sıkıntı kaynağı da olabilir (Hökelekli, 1998, 100). Konuyla ilgili 24 yaş ve üzeri, yüksek öğrenim görmüş kişiler üzerinde yapılmış bir çalışmanın verilerine göre, ölmüş birini veya mezarlığı görmek deneklerde %44,6 oranında, ölüm sonrasını düşünme ve buna bağlı olarak iyilik ve ibadete yönelme duygusunun canlanmasına sebep olmuştur. Aynı denekler %47,3 oranında ölümle ilgili düşünce ve kaygıların kendilerinde dini ilgi ve yöneliş konusunda olumlu etkide bulunduğunu belirtmişlerdir (Hökelekli, 1992-I, 73, 80).

Artık hayatının sonbaharını yaşıyan yaşlı, din sayesinde ölümü ve varoluşu daha iyi anlayabilir, yaşlılıkta geçmişiyile ilgili muhasebe yapar, geçmişinde yaptığını düşündüğü hataları onarma gayreti içinde olur. Bu yönüyle yaklaşıldığında, geçmişinde dinle ilgili belirli bir alt yapısı olan kişiler, bu dönemde dine dönme ve bağışlatıcı davranışlar içine girme eğilimi gösterebilir. Yaşlının sahip olduğu dindarlık, içinde bulunduğu dönemde zirveye ulaşır. Bu dindarlık, örneğin bir ergenin sahip olduğu dindarlıkta olduğu gibi, heyecanlı, telaşlı, şüpheli bir dindarlık değil, daha ağırbaşlı, teslimiyetçi, kadenci ve tevekküle dayalı bir özellik taşır (Hökelekli; 1998, 287).

İnsanda var olabilecek duygulara ve bunların yaşlılıkta da devam edeceğine hadislerde de vurgu yapılmaktadır. Buna göre insan ihtiyarlasa bile, onun iki duygusu, genç kalma ve dünya sevgisi ile çok yaşama arzusu devam eder. Bu tamamen psikolojik bir durumdur. Çünkü yaşlı insanın dünyalık nimetlere karşı haz ve zevk alma duyularında zayıflama söz konusudur. Dolayısıyla tam aksi olması beklenirken dünyaya karşı sevgide azalma olmaz (Sancaklı; 2006). Din bu dönemde kanaati, elindekiyle yetinmeyi telkin eden yapısıyla kişinin duygularını dengelemede etkin bir unsur olabilir.

Yaşlılıkta kesin bir şekilde dine yönelme konusu, genel kabul görmemektedir. Öyle anlaşıyor ki, bu konuda geçmişte edinilmiş bilgi, tecrübe ve alışkanlıklar önemli olmaktadır. Yaşlılıkta, kendiliğinden yaşa bağlı bir dindarlığın ortaya çıkması yerine, hayatın zevklerinin büyük ölçüde sona erdiği bu dönemde, yaşlıların ölüm gerçeğinin varlığını hissederek dini değerlere kolaylıkla bağlanabilme potansiyeline sahip olduğunu kabul etmek daha açıklayıcı görünmektedir (Hökelekli; 1998, 288).

Yaşlanma döneminde, özellikle 60'ından sonra dini ilginin arttığı çeşitli verilerle desteklenerek ileri sürülmektedir. Yaş ilerledikçe ahiret inancında artış olduğu, 90 yaş ve üzeri gruplarda ahrete olan inancın %100 lere ulaştığı dile getirilmektedir. Yine bu yaşlarda bireysel ibadetlerde artışlar olduğu da gözlenmiştir (Argyle ve Hallahmi, 2004, 264-265). Konuyla ilgili verilerdeki farklılıklar, konunun karmaşık bir yapıda olduğunu göstermektedir. Özbaydar tarafından yapılan bir çalışmada, yaşlıların önemli bir kısmının ibadet etmedikleri ve dini meselelerle ilgilenmedikleri tespit edilmiştir (Özbaydar, 1970). Köktaş tarafından İzmir örneğinde yapılan bir çalışmada, dindarlığın en yoğun olduğu grup 51-60 yaş grubudur. Hiç namaz kılmayanların oranı bu yaş grubunda % 10,4 e düşmektedir. Toplam örneklem içerisinde namaz kılmayanların oranının %23,5 olduğu düşünülürse, bu yaş grubundaki yükseliş daha iyi anlaşılır (Köktaş; 1993, 107,110). Taplamacıoğlu'nun çalışmasında ideal grup olarak gösterilen “dini bütün”ün oranı 50 ve üzeri yaş grubunda %69,5 tir. Hasan Dam tarafından yapılan çalışmada, namaz kılma oranı örneklem grubunun genelinde % 50,7 iken, 60 ve yukarı yaş grubunda bu oran %80'e çıkmaktadır (Dam; 2002, 95). Akyüz tarafından yapılan çalışmada da beş vakit namazını düzenli olarak kılanların oranı 50 yaş ve üzeri grupta %68,6'ya yükselmektedir (Akyüz; 2007, 125). Akyüz bu verileri, toplumun yaşlandıkça namaz kılma eğilimi ile ilişkili görmüştür. Bu verileri bir arada düşünerek bir sonuca varmaya çalıştığımızda şunu söylemek mümkündür. Yaşlılıkta dini hayata karşı isteyerek veya istemeyerek bir temayül söz konusudur. Ancak bütünüyle yaşlıların dindarlaştığı tezi, daha derin ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu dönemdeki dindarlıkta, kişilerin geçmişte aldıkları dini eğitim, içinde yaşadıkları çevre, sahip oldukları imkânlar, genel eğitim durumları etkili olabilir. Dindarlıkla

ilgili çalışmalarda dikkate alınması gereken farklı hususlar da vardır. Sözgelimi aslında dini hayata özlem duyan, ama çalışma şartları gereği buna imkân bulamayan kişiler emekli olduktan sonra dine yönelebilir. Namazlarını daha düzenli kılabilir. Orucunu daha düzenli tutabilir. Hacca gidebilir. Ülkemizde hacca gidenlerin yaş ortalamasının yüksek olmasında, emekliliği bekleme geleneği önemsenemeyecek bir konudur. Bunun sebebi hem burada izah ettiğimiz husus, hem de emeklilik ikramiyesini bir imkân olarak değerlendirmek olabilir. Bayyigit tarafından Konya örneği üzerinde yapılan bir çalışmada, hacca gidenlere hangi mali kaynakla gittikleri sorulmuştur. Verilen cevapların %7,93'ü emeklilik ikramiyemle şeklinedir. Daha önceki yıllarda imkânı olduğu halde gidemeyenlere, neden daha önce gidemedikleri sorulmuş, verilen cevaplardan %27,73'ü çalışmaktan, işten güçten zaman bulamadım şeklinedir. Hacca geç gitmenin önemli nedenlerinden birisi de, dindarlığın daha çok bazı yükümlölüklerini yerine getirmiş, artık yapacak fazla bir şeyi kalmamış yaşlılara uygun görölmesi şeklinde ifade edilebilecek toplumsal kabul olabilir. Bahsi geçen çalışmada, hacca gidenlerin profiline bakıldığında, hacca daha çok kentte emekli veya çalışmayan, yaşını-başını almış olanlarla, kırsal alanlarda tarım ve hayvancılıkla meşgul olanlar gitmektedir (Bayyigit; 1998, 88-113). Ancak çalışmanın 1992 yılında yapıldığını ve aradan geçen 20 yıl içerisinde ölkemizdeki sosyo-költörel ve ekonomik değişime bağlı olarak profilin değişebilme ihtimalini göz önünde tutmak gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2010 yılı verilerine göre, hacca giden 89.406 kişiden, 35.900 kişisi 51-60 yaş grubunda, 23.177 kişisi de 61+ yaş grubundadır. Ancak bu rakamların hacca gidenlerin profilini yansıtmış imkânı yoktur. Çünkü hac kotası sebebiyle hacca her isteyen gidememekte, müracaat edenlerden kura sonucu hak kazananlar gidebilmektedir. Umreye gitmek için aynı durum söz konusu

değildir. Zira henüz umreye gidiş için kura usulü yoktur. Ancak ilginç bir şekilde umre rakamlarının da, gidenlerin yaş grubu açısından hacca gidenlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre, aynı yıl umreye giden, 175.430 kişiden 109.898 i kadın, 65.532 si erkektir. Yaş grupları açısından ise dağılıma bakılınca da, toplam umreye gidenlerin 68.820 sinin 61+ yaş grubunda, 24.042 dinin 56-60 yaş grubunda, 19.545 kişinin de 51-55 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Buna göre toplam umreye gidenlerin 112.407 si 51+ yaş grubundadır ki, bu rakam toplam umreye gidenlerin yaklaşık 65 i dir (www.diyamet.gov.tr).

4. DİNDARLIK

4.1. Sosyolojik Açıdan Din

Din kelimesi Arapçada; ceza, mükâfat, hüküm, hesap, itaat, boyun eğmek, ibadet, adet, şeriat, kanun, yol, mezhep, millet gibi anlamlara gelir. Kur'an'da yönetme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhit, İslam, şeriat, hudut, adet, ceza, hesap, millet anlamlarında kullanılmıştır (İsfehani, 1997, 323). Batı dillerindeki 'religion' kelimesi ise, aslen latince olup 'bir şeyi vazife edinmek, tekrar tekrar okumak, yapmak, insanları tanrıya bağlayan bağ anlamlarına gelir (Furseth ve Repstad, 2010, 15). Mekke döneminde din Allah tarafından gönderilen ve insanların ona ulaşmasını sağlayan bir yol anlamındayken, Medine döneminde kişinin hayatını Allah'ın emirlerine göre düzenlemesi, Müslümanlara karşı görevlerini yerine getirmesi, Allah'ın mutlak tasarruf ve hakimiyete sahip olması unsurları da, din kelimesinin muhtevasına katılmıştır (Tümer ve Küçük, 1997: 1-4).

İslam âlimleri din tariflerinde dinin ilahi kaynaklı oluşuna, akıl ve irade sahibi insanlara hitap etmesine, insanları özü itibarıyla hayra yöneltmesine, kişilerin dini kendi çabaları sonucu elde edemeyeceklerine vurgu yaparlar (İlmihal I, 2000: 4-5; DİA, Din Maddesi: 316). Bu tariflere göre bir dinde bulunması gereken unsurlar; Tanrı kavramı, inanç, ibadet, ahlak, kutsal kitap- metin, vahiy- ilham, peygamber- kurucu ve cemaattir (Tümer ve Küçük, 1997: 7).

Sosyolog, dinin insanı ve toplumu aşan yönü ile ilgilenmez. Dinin, insan ilişkisine etkisini inceler (Furseth ve Repstad, 2010, 5). Sadece bir dini ve onun o anki durumunu değil, bütün dinleri ve onların tarihteki durumunu da göz önünde tutar

(Taplamacıoğlu, 1968: 125). Ancak bu tutumun her zaman muhafaza edilemediği ve sosyologların belli öncüllerden hareket ettiği belirtilmektedir (Berger, 1999: 92).

August Comte, dini daha müsbet düşünce şekilleri karşısında kaybolacak ilkel ve büyüsel bir düşünce tarzı olarak görür (Günay, 2000, 201). Bellah, dini “ilkel din, arkaik din, tarihi din, ilk modern din, modern din” olarak beş döneme ayırır. Dini, iktisadi hayatın bir sonucu olarak gören maddeciler de, dini aşılması gereken bir olgu olarak görmektedirler. Buna göre, ilmin meşalesi insanlığı aydınlattıkça, tabiatın sırlar ve tılsımları çözülecek “ortada Tanrı diye bir vahime ve din diye bir karanlık kalmayacaktır” (Başgil, 1962, 21-23; Günay, 2000, 347).

Durkheim, dini sosyal bütünleşme ve kontrolün temel unsuru olarak görür. Kutsal ve kutsal dışı ayırımına giderek, dini, kutsal şeylerle ilgili inanç ve amellerden meydana gelen ve bu inanç ve amellerin, ona inanıp bağlananları manevi bir birlik meydana getiren bir cemaatte birleştirdiği bir sistem olarak tarif eder (Durkheim, 1964, 9,10).

Max Weber’e göre, sosyoloji dinin özünü değil, din ve dini inançları incelemelidir. Din sosyolojisinin amacı da, dini davranışları ya da dinden kaynaklanan sosyal davranışları incelemektir. Weber, özellikle din ve ekonomi ilişkisi üzerinde durmuş, dini olaylarla ekonomik olayların ilişkisini aydınlatmayı hedeflemiştir. Weber, bu tezini modern kapitalizmin doğuşu ve gelişiminde bir faktör olarak gördüğü Protestanlık ile açıklamaya çalışır (Weber, 2008, 34, 47, 54). Ülgener de, bütün iktisadi faaliyetlerin temelinde iktisadi zihniyet ve iktisadi ahlakın önemli olduğunu belirtir. Bir toplum iktisadi hayatta doğru karar verebilecek bir zihniyete sahip değilse buhranlar yaşaması kaçınılmazdır (Ülgener, 2006, 121 vd.; Duran ve Torun, www.iudergi.com.tr).

Dinin toplumsal olgularla ilişkisini ve fonksiyonlarını daha geniş, gerçekçi ve soğukkanlı bir bakış açısı ile ele alan yaklaşımlara göre din, toplumsal şartların bir ürünü değil, ancak onunla kopmaz bir ilişki içinde bulunan bir sosyal gerçekliktir. Din toplumu etkiler ve ondan etkilenir. Din, ne toplumsal alanın dışında tutulabilecek bir gerçekliktir, ne de toplum onunla aynılaşabilir (Taplamacıoğlu, 1968, 131; Taplamacıoğlu, 1983, 186).

Dini tecrübenin teorik, pratik ve sosyolojik yönleri söz konusu edilebildiğine göre, dinin tek bir yönünün öne çıkarılıp diğer yönlerinin ihmal edilmesi ya da yok sayılması, eksik bir anlatım olacaktır (Taplamacıoğlu, 1968: 127). İlkel dönemlerde din ve toplumun aynılığı yolundaki görüşler de, aşırı genellemeci nitelikleri ile ferdi yöne ait ciddi ayrıntıları gözden kaçırmalarıyla eleştirilmiştir. İleri derecede komünist özellik gösteren toplumlarda dahi, ferdi özellikler hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır. Zira kollektif dini hayatın yaşandığı topluluklarda bile, din önderlerinin yaptığı katkılar, ferdi yönün ihmal edilemeyeceğini göstermektedir (Taplamacıoğlu, 1968: 186-192; Wach, 1995: 57-58; Günay, 2000: 207-212).

Din üzerine konuşurken, amacımız çeşitli tipolojiler üzerinden dini hayatı anlamak olsa da, subjektif boyutu ön planda olan bir şeyden bahsettiğimizi gözden ırak tutamayız. Bu bağlamda tek bir dinden değil dinlerden, hatta aynı dinin içerisindeki farklı geleneklerden söz ederiz. Ancak bu zorluklarına rağmen “din” i yakından incelediğimizde, onun çeşitli boyutlarından söz etme imkânımız vardır. Örneğin İslam’dan bahsettiğimizde en genel tasniflerden biri; itikat, ibadet ve ahlak şeklindeki tasniftir (Er, 2008, 20). Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bir ilim heyetine hazırlatılan İslam Ansiklopedisi’nin İslam maddesine baktığımızda bu

tasnifi görmek mümkündür. Burada İslam'ın inanç, ibadet, ahlak ve tasavvuf boyutundan söz edilir (Bak. DİA, İslam Maddesi).

Din oldukça zengin ve kompleks bir fenomendir. Acaba din dediğimizde hangi özellik ve yönleri dikkate alacağız ve neleri dışarıda bırakacağız. Örneğin Marksizm ve Hümanizm dinin fonksiyonlarından pek çoğuna sahiptir. Marksizm'in realiteyi bir bütün olarak izah eden bir doktrini, dünyevi cenneti temin edecek bir politik anlayışı ve kendine ait bir takım ayinleri vardır. Marksizm'i bu yönleri ile ele alırsak onu yeni bir din olarak görebiliriz. Ancak tabiatüstü âlemi inkârı, gayb âlemine ilgisinin yokluğu, vahiy ve mistik tecrübeyi kabul etmeyişi açısından ele alırsak onu bir din olarak görmek imkânsızdır (Smart; 2001, 121).

Dinin boyutlarından birisi onun ritüel boyutudur. Görünmeyen alemle ilişki kurmak veya ona katılmak için yapılan, sözelimi bir dua esnasında gözlerin kapatılması bile ritüel kapsamına girebilir. Deruni boyuttan uzak, niyet, his gibi yönleri göz ardı eden ritüeller zahiri bir hareket olarak kalır. Ritüellerin anlamı, icra edildiği inanç muhiti göz önünde bulundurulmadan anlaşılamaz. Dinin gayb âleminin sembolize edildiği, efsaneler, tasvirler ve hikâyeler bütünü ise dinin mitolojik boyutudur. Önemli tarihi olayları da içine alır. Dinin doktrin boyutu, mitolojik ve sembolik olarak ifade edilen dini inanç ve ibadetleri sistemleştirme, açıklama ve akli olarak izah etme çabasıdır. Dinlerde mitolojik ve doktrinel boyut çoğunlukla kesin çizgilerle ayrılamaz (Smart; 2001, 122-129). Bütün dinlerin bir ahlak sistemin olduğu görülmektedir. Dinler parçası oldukları toplumun ahlaki davranışlarını belirleme ve şekillendirme de çok etkilidir. Dinin kurumsallaştığı, dini hayat ile seküler hayatın iç içe olduğu toplumlarda, dinin ahlak kuralları ile toplumsal davranış kalıpları iç içe geçebilir. Ahlaki sistem ve dini kurumlar orda kurulu sistemin bir parçası haline

dönüştüğünden, dinin açıktan veya gizli bir şekilde tahkir dildiği toplumlarda bile, dini faaliyeti devam ettiren kurumları görmek mümkündür (Mensching, 2004, 67, 71).

Dini öğretilerin toplumda uygulanmasının tezahürleri dinin sosyal boyutunu ortaya koyar. Çünkü dinler sadece inanç sistemi değildir. Onlar aynı zamanda birer sosyal organizasyon veya organizasyonun birer parçasıdır. Sosyal boyut dinin müesseseleşmiş şeklidir (Wach, 1995, 54). Ancak kurumlaşabilen bir din, uzun vadede doktrin ve müesseseleri aracılığıyla toplumu etkileyebilir. Eğer belirli ibadetlerin sadece din adamı eliyle gerçekleştirilebileceği kabul edilirse, bu durumda dini müessese profesyonel bir şekilde kendini devam ettirme şansına sahip olur. Dinlerin tecrübî boyutu olmaksızın dini izah etmenin imkânı yok gibidir. Zira bu boyut çeşitli şekillerde görünmeyen âlemle ilişki kurmayı içerir. O âlemin ümit, idrak ve tecrübesini içerir. Dini tecrübe, büyük dinlerin ortaya çıkmasına yol açan önemli olaylar ve din kurucusu-önderinin hayatı göz önünde bulundurulduğunda daha fazla önem kazanır. Bu boyut göz önünde bulundurulmadan, kendine has öğretisi, sembol, ahlak sistemi ve ritüelleri olmasına rağmen, çeşitli sistemlerin din olarak kabulü imkânsızdır. Dini tecrübeyi tam olarak izah etmek kolay değil, belki imkânsızdır. Dini tecrübe doktrinel boyutu bulunan dinlerin var olduğu bir çevrede ortaya çıkar. Bu bakımdan doktrinel ve mitolojik izahlardan bağımsız, bizzat tecrübeye dayanan rivayetleri anlamak ve izah etmek kolay değildir (Smart; 2001, 122-129). Bir dinin gerçekliği açısından vahiy-ilham boyutu oldukça önemlidir. Hatta dini tecrübenin gerçekliğinin ancak vahiyle keşfedilebileceği ileri sürülebilir. Tanrı vahyi kutsal metin ibarelerinde gizlidir. Ancak bu vahiy dini tecrübenin bizzat kendisi değil, sadece bize dini tecrübeyi haber veren ya da dini tecrübeye sevk eden bir unsurdur.

Diğer taraftan dini metinler –sıhhat dereceleri tartışmalı bile olsa- bir dinin mitolojik ve doktrinel boyutları açısından tartışmasız bir önem taşırlar. Dini tecrübe ise, ferdi olarak yaşanan bir gerçekliktir. Şüphesiz Tanrı ile iletişime geçen bir peygamber, Tanrıdan vahiy aldığında, bu olay onun için dini tecrübe anlamına gelir (Wach, 1995, 423; Smart; 2001, 130-135).

Dinin bu boyutları büyük ölçüde her din için geçerli olabilir. Ancak bu boyutların her din için, hatta bazen bir din içindeki farklı gelenekler için aynı şeyleri ifade etmeyebileceğini bilmek gerekir (Glock; 2007, 250). Öyle ki dindarlığın tanımı, yapıldığı kültürün sınırlarını aşarsa operasyonelleştirilme imkânı da ortadan kalkabilir (Köktaş; 1993, 63). Dolayısıyla konuyla ilgili çalışma yapacak araştırmacılar, hem toplumun kültürel yapısını bilmeli, hem dinin kutsal öğretileri hakkında bilgi sahibi olmalı, hem de bu iki alanın kesiştiği nokta olan dindarlığın nasıl anlaşılacağıyla ilgili yeterli donanıma sahip olmalıdır. Bu bağlamda dini hayatın görünmeyen yönü üzerinde de durulmalıdır (Akdoğan; 2008, 21,37).

4.2. Dindarlık

Her din tanımı, aslında kendi içinde dindarlık tanımı da barındırır. Bir tarife göre din; “aşkın varlıkla (mutlak kutsal) ilgili iman halindeki inanç hükümlerinin kişinin ve toplumun hafızasında muhafaza edilmiş, davranış haline getirilmiş ve böylece kişiye ve topluma bir hayat biçimi sunan/sağlayan normlar sistemi” dir. Bu tanımdan hareketle dindar “din özelliği taşıyan her hangi bir sistemi kabul eden, benimseyen ve davranış haline dönüştüren kişi”, dindarlık da “din özelliği taşıyan herhangi bir dinin kabulü, benimsenmesi ve davranış haline getirilme derecesi” olarak tanımlanmaktadır (Arslantürk; 2006, 239). Başka bir tarife göre ise dindarlık “kutsal olanın yahut onun öznel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin muayyen bir zaman

ve şartlarda belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanması” olarak tanımlanmaktadır (Günay; 2006, 22). Bir çalışmada deneklere dindarlığı nasıl tanımladıkları sorulmuş, deneklerin %46,5 i dindarı “dini vecibelerini yerine getiren ve dini değerlere bağlı biri” şeklindeki tanıımı benimsemiştir (arkoğlu ve Kalaycıoğlu; 2009, 219). Tanımlarda da vurgulandığı gibi dindarlık, öncelikle din olarak nitelenebilecek bir sistemin varlığını, dine inanan bir kişinin gerekliliğini vurgular ve inanmanın derecesini belirten bir nitelik taşır. Diğer taraftan bir dinin yahut onun yorumunun bir dindar için oluşturduğu anlam dairesi, çeşitli unsurların etkisini taşır. İkinci tarifteki “muayyen bir zaman ve şartlarda” ifadesi bunu içermektedir. Dindarlık öncelikle bireysel yönü ön planda olan bir kavramdır. “Dinin insan hayatına nüfuz derecesi” şeklindeki dindarlık tanıımı da buna işaret etmektedir. Bu görüşe göre dindarlığı besleyen ve geliştiren öğe ibadettir (Tekin; 2006, 49,53). Dindarlıkla ilgili tarifler incelendiğinde; dindarlığın en azından dini inanç ve pratikler, sosyo-kültürel ortam ve bireyin kişilik yapısı olmak üzere üç unsurun etkisi altında olduğu söylenebilir (Yapıcı; 2006, 68). Yalnız başına kullanıldığında bir kişinin “dindar” olduğunu ifade etmek kişinin dindarlığının vurgulanması, onun dini içselleştirdiği; dini emir, tavsiye ve yasaklara uyduğu; dini, gündelik hayatında toplumsal denetleyici olarak kabul ettiği ve kendi yaşayışının bir göstergesi olarak kabul ettiği anlamı taşımaktadır. Böylece bir kişinin dindar olduğunu vurgulamak, onun kendi inanç alanı içerisindeki bireysel gerçeklik durumu hakkında da bir bilgiye sahip olunduğu anlamına gelir. Tanrısal gerçekliğe kendi sosyal konumundan hareketle bağlanan birey, dini kendi yaşamının fonksiyonel bir göstergesi kılmaktadır (Subaşı, 2001; Subaşı, 2004, 97).

Başlangıç itibarıyla kişisel-psikolojik boyutu olan dindarlık kavramı, diğer taraftan toplumsal bir olgudur. Aşkın varlıkla iletişime geçen kişinin, onun öngördüğü şekilde davranıp onun isteklerine uyma derecesi kişinin dindarlığının ölçüsüdür. Ortak inançlar ve bu inançlara dayalı ortak davranışlar da din olgusunun toplumsallığını sağlar (Arslantürk; 2006, 239). Din, sadece dışa vurulan ibadet ve merasimlerden ibaret değildir. Dinler tutarlı bir dünya görüşü sunmanın yanı sıra değerler, normlar ve ahlaki kuralları belirlerler. Bu yüzden dini tecrübe ferdi olmaktan çok sosyal bir olgudur (Yel, 2005).

Din ve dindarlık konusu çok yönlü, karmaşık bir olgu olduğundan, konuyla ilgili çok farklı tanım, analiz ve açıklamalarla karşılaşma imkânı vardır. Dini hayattaki farklılıklara işaret edebilmek için dindarlıkla ilgili çeşitli tipolojiler yapılmıştır. Birinci grupta, bizzat dindarlıktan veya din farklılığından hareket eden, insanın tabiatüstü ile ilişkisi üzerinde duran ve dinin özünü tanımlayan substansif-özel tanımlar yer almaktadır. İkinci grupta da dinin bireysel ve toplumsal etkilerini betimleyen, dinin ne işe yaradığını izaha çalışan fonksiyonel tanımlar vardır (Furseth ve Repstad, 2010, 16; Hamilton, 2001, 14-18). Fonksiyonel tanımlarda, somut dindarlık şekillerinin analizinde kullanılmak üzere kavramsal bir vasıta geliştirmek söz konusudur. Bu anlayışa göre yapılan çalışmalarda çeşitli dini yönelimlerin tipolojileri üzerinde durulur, dindarlık çok boyutlu bir çerçevede ele alınır ve çok boyutlu değişkenler üzerinde durulur. Daha çok sosyologlar arasında yaygın olan bu tanımlar fonksiyonel bir anlayışa yönelmiş bulunmaktadır (Köktaş; 1993; 48; Günay; 2006, 23).

Din ve onun benimsenme ve yaşanma derecesi olarak görebileceğimiz dindarlık toplumsal bir olgudur. Birbirine yakın zaman ve mekânda olan olaylar arasında bir

nedensellik bağı arayabiliyorsak ve her sosyal olayın nedenini (bütünüyle olmasa da) yine başka bir sosyal olayda arayabilirsek, dindarlık olgusunu da bu çerçevede inceleyebiliriz. Bu bağlamda dindarlığa etki eden bazı unsurlardan söz etme imkânı vardır. İnsanın istek, arzu ve ihtiyaçları ile dindarlık algısı ve davranışı arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Nitekim dindarlık tipolojileri kısmında değinileceği gibi ilgili araştırmalarda, ekonomik ve sosyal olarak alt tabakada yer alan gruplarla, üst tabakalarda yer alanlar arasında dindarlığın farklılığından söz edilebilmektedir. Sosyal olay ve olgular belirli bir zamanda ve mekânda oluşmaktadırlar. Dolayısıyla zamanın determinasyonu altında oluşan ve yapılaşan sosyal olay ve olgular, içinde bulundukları zaman ve mekânın izlerini taşırlar (Arslantürk; 2006, 253-256). Her yaş grubunun dini eğilimlerinin, beklenti ve ihtiyaçlarının farklı olması da bu bağlamda zikredilebilecek bir unsurdur. Ergenlikle birlikte dini şüphe ve tereddütlerle dolu bir dönemi yaşayan ve gelgitlerle, arayışlarla ve sorgulamalarla boğuşan bir gencin dindarlığı ile psikolojik gelişimine, toplumsal rollerinin pekişmesine bağlı olarak hayatı ve dini düşüncesi belirli bir karar dönemine ulaşmış bir yetişkinin dindarlığı farklılıklar taşıyacaktır.

İbn-i Haldun'dan (İbn-i Haldun, Mukaddime, 331-351) beri coğrafyanın insan üzerindeki etkisi tartışıla gelmiştir. Hatta gelişmiş ülkelere göre, coğrafi farklılıkların gelişmemiş ülkeler üzerinde daha fazla etkili olduğu ileri sürülmektedir. Bu manada ferdin zihniyet dünyasını, dolayısıyla da dindarlık anlayışını belirleyen bir unsur da coğrafya olabilmektedir. Yine bu bağlamda kent dindarlığı, kırsal dindarlığından söz edilebilir. Bunun sebebi olarak şehirlerde cemiyet yapısının köylerde de cemaat yapısının hâkim olması gösterilmiştir. Cemaat yapısı içerisinde ortak kültür daha ön planda olduğundan, ortak düşünce ve davranış kalıbı kendini hissettirir. Kişilerin

dindarlığına etki edebilecek bir başka unsur eğitimidir. Okullarda okutulan din dersleri, kulaktan dolma, sistematik olmayan bilgiler yerine sistematik bir din anlayışı geliştirmede etkili olacak bir unsurdur. Zira eğitim insanda zihniyet ve davranış dünyası geliştiren önemli bir unsurdur. Dindarlığı etkileyen en önemli unsurlardan biri de aile ve ailede dinin yaşanma biçimidir. Zira kültür aktarımının en temel unsurlarından biri olan aile, çocuğun eğitimle ilgili beklentilerini şekillendirir. İlk sosyalleşmenin başladığı yer de ailedir. Dini değerler ailede öğrenilir, benimsenir ve uygulanır. Sosyal statüyü belirleyen önemli bir faktör olan ekonomi, ihtiyaçların giderilmesinde ve kişilerin kendini gerçekleştirmesinde önemli rol oynar. Özellikle eğitimin yönü ve şekline etki eder. Meslek farklılıklarının da zihniyet oluşturmada ve sosyal çevreyi şekillendirmedeki önemli yeri sebebi ile dindarlığa etki edebilecek bir faktör olabileceği kabul edilebilir (Arslantürk; 2006, 253-256).

Kurt, batıda ve Türkiye’de yapılmış empirik çalışmaların verilerinden yola çıkarak dindarlığa etki eden faktörleri ele aldığı çalışmasında, dindarlığa etki eden faktörleri; aile sosyalleştirmesi, cinselliğe bakış, cinsellik, medeni durum, yaş, eğitim, coğrafi bölge, kırsal-kent hayatı ve sosyo- ekonomik statü olarak ifade etmektedir (Kurt; 2009).

4.3. Dini Hayat İle İlgili Çalışmalar ve Dindarlık Tipolojileri

Din, tarifi, algılanması ve yaşanması bakımından herkes için aynı şeyi ifade etmemektedir. Dinin tarifi konusundaki bu farklılık, dindarlığın nasıl ele alınacağına verilen cevapları da farklılaştırabilmektedir. Kutsalın tecrübesi olarak tarif edilebilen din, toplumsal hayatta saf hali ile tezahür etmemekte, onun tezahürlerini ancak dindarlık formları altında görebilmekteyiz. Dinin özü değişmese bile, dinin yaşantı biçimi zaman içerisinde değişebilmekte, dindarlık kendini bize sürekli olarak

sunmaya devam etmektedir (Günay; 2000, 24). Bu açıdan dini hayatın her dönemde yeniden ele alınmaya ve yeniden anlamlandırılmaya ihtiyacı vardır. Çünkü sosyal olay, mahiyeti gereği laboratuvar ortamında incelenemez. Her sosyal olayın oluşumuna etki eden unsurlar farklı olabilir. Zamanın ve mekânın değişmesiyle dinin özü değişmese bile, hem insanlar hem de kültürel ortam değişmektedir. Bunun için her dini sosyal olay ayrı ayrı incelenmeli, her toplumun dini anlayış ve yaşayışının farklı olabileceği göz önünde tutulmalıdır (Akdoğan; 2008, 58,69). Bu bağlamda dindarlık tipolojilerini, farklı dinlerin, aynı dinin içindeki farklı geleneklerin, zaman ve mekânın değişmesiyle değişen kültürel ve sosyal şartlar sonucu ortaya çıkabilecek dindarlık şekillerinin anlaşılması için bir katkı olarak görmek gerekir. Her bir tipolojinin, geliştirildiği çevrenin ve dönemin izlerini taşıdığı göz önünde tutulmalıdır. Bunun yanında geliştirilen tipolojilerde de görülebileceği gibi, toplumun bütününe içerecek tek bir tipoloji yerine, farklı sosyal grupların özelliklerini göz önünde bulunduran daha özel tipolojiler sosyal gerçekliği daha doğru anlamamızı sağlayacaktır.

Giderek dindarlığa ilişkin çalışmalarda, dindarlığı tek boyutlu bir şekilde ele alan bakış açısının terk edildiği görülmektedir (Glock; 2007, 251). Zira dini tecrübeyi tek yönlü bir görünümle açıklamanın imkânı yoktur. Çünkü o, bireysel ve toplumsal boyutu, dini boyutu, ontolojik boyutu olan bir gerçekliktir. Dinler, mensuplarını belirli olaylar karşısında karakteristik tutum almaya sevk eden, mensuplarının zihnine bir dünya görüşü ve hayat anlayışı telkin eden sistemlerdir. Her dinin, dolayısıyla onun mensuplarının dünya karşısında bilinçli ya da bilinçsiz bir tutumu vardır. İnsanlar inançları gereği bazı normlara uyar, bazı şeylerden kaçınırlar. Bu bağlamda dini ruhun ve zihniyetin toplumsal sonuçları ve diğer sosyolojik

kurumlarla ilişkisi önemli bir araştırma alanıdır (Wach; 1995, 230; Günay; 2000, 27,31).

Dindarlığın farklı yönleri bulunan bir gerçeklik olması, dini yönelimin nasıl sınıflandırılacağı problemini doğurmuştur. Böyle bir problemin varlığında dindarlığın çok yönlü olması yanında, dinlerin farklılığı ve dini geleneklerin farklı bakışları, farklı dinlerin mensuplarından farklı beklentiler içinde olması da etkilidir. Ancak sosyolojik araştırmaların operasyonelleştirilmesi zorunluluğu, belirli tipolojiler ortaya koymayı, dolayısıyla dindarlığı belirli yönleri üzerinden ele almayı gerekli kılmıştır. Glock, dindarlıkla ilgili ilk çalışmalarda dindarlığın tek boyutlu olarak ele alındığını belirtmektedir. Ölçümlerde kullanılan sorular da konuyu bu çerçevede ele aldıklarından, farklı çalışmalarda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan her çalışma belirli bir din tarifinden yola çıktığından, din tariflerindeki farklılıklar da sonuçların farklılığına etki etmiş olabilir (Glock; 2007, 251-255). Din sosyolojisi ve din psikolojisi alanında ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında, dindarlığı Glock'un tipolojisi üzerinden inceleme eğilimi görülmektedir. Bu çalışmalarda dindarlığın boyutları, toplum içerisindeki insanın dindarlığının nasıl tespit edileceği, dinin insan hayatının hangi yönlerinde ne derece etkili olacağı yönüyle incelenmektedir (Köktaş; 1993, 50).

Weber çalışmalarında farklı sosyal gruplar için kullanılabilecek dindarlık tipolojileri üzerinde durarak üst tabaka-alt tabaka dindarlığı, şehir-kır dindarlığı ayrımı, çiftçi dindarlığı, şövalye ve feodal beyler dindarlığı, bürokrasi, burjuva ve zanaatkâr dindarlığı gibi dindarlık türlerinden bahseder (Köktaş; 1993, 48). Din- ekonomi ilişkisi üzerinde ağırlıklı olarak duran Weber, (Weber, 2008, 23; Hamilton, 2001, 165) dini otorite tipleri, din ile cinsiyet, sanat, siyaset, eğitim ilişkileri üzerinde durur

(Günay; 2000, 152). Argyle tarafından ortaya konan dindarlık tipolojisinde dindarlık; tutucu, Protestan, sekt ve liberal dindarlık olarak bölümlere ayrılır. Bu tasnif, dindarlığı belli sosyal durumlar ve davranış tarzlarına uygun olarak kabul etmektedir (Köktaş; 1993, 49). Dindarlığı iki kutuplu bir bakış açısına göre ele alan Allport, içten kaynaklı ve dıştan kaynaklı dindarlıktan bahsetmektedir. Adorno, dindarlık biçimlerini etkisiz geleneksel ve içselleştirilmiş olmak üzere iki psikolojik temelde ele almıştır. Clark, üç farklı dini yaşayış üzerinde durmuştur. Buna göre dindarlığı birincil, ikincil ve üçüncül derecede dindarlık olarak ayırmıştır. Fromm, otoriter ve humaniter din tanımlarından yola çıkarak, dindarlığı otoriter ve humaniter dindarlık olarak ele almıştır (Yıldız; 2001).

Glock, yaygın olarak kullanılan tipolojisinde dindarlığı beş boyut üzerinden ele almaktadır. En ilkel dinlerden en yükseğine kadar bütün dinlerde inanç vardır. Bu inançlar mensuplarının üzerinde bir yerde durarak, onları teorik düzeyde birbirine bağlayan köprü vazifesi görürler. İlkel ve politeist dinlerdeki mitler halindeki inançlar, monoteist, yüksek dinlerde iman esasları, doktrin ve doğmalar halinde kendini gösterir (Wach; 1993, 46-48). Dinlerde inancın yeri konusunda bazı farklılıklar görülür. İlkel dinlerde pratik, inançtan daha önde iken semavi dinlerde inanç daha ön plandadır. Ama bu konuda da kesin bir ayrıma gitmek doğru değildir. Çünkü bir dinde inanç esaslarının önemli olması, dini pratiğin geri plana itildiği anlamına gelmemektedir (Günay; 2000, 220).

Mevcut araştırmalarda inanç boyutunun geleneksel kilise doktrini bağlamında ele alındığı belirtilmiştir. Dindarlığın bu boyutunda ilahi varlığın olduğunu savunmak ve onun tabiatı, ilahi iradenin içeriği ve amacı, ilahi irade karşısında insanın yeri ve rolü, ilahi iradenin gerçekleşmesi hususları ele alınabilir. İlgili çalışmalarda sadece

kişilerin sahip olduğu inançlar tasviri olarak ele alınmakta, inancın insan için işlevi üzerinde fazla durulmamaktadır. Bu bağlamda inancın insan için anlamı, insanın ruhsal ve toplumsal hayatında inancın yeri dikkate alınmalıdır. Sözgelimi dini inancı kabul edip dini inanç kendisi için önemli olanla, inancı kabul ettiği halde inanca önem vermeyenin durumu göz önünde bulundurulmalıdır (Glock; 2007, 256-259).

Din, insan için sadece inançtan ibaret bir tasavvur değildir. Aksi halde vicdani bir tutum olmanın ötesine geçemez. İnancın yansıması ve ayrılmaz parçası olarak, dinin davranış boyutu vardır. İbadetler dinin sembolik ifadesidir. İfa edenlerin dini duygularını besler, mistik açıdan kutsalla bağlantıyı sağlar. Dini tecrübenin pratik ifadesi olan ibadet olmaksızın, bir dinin devam edip etmeyeceği tartışılmıştır. Cemaat teşkil edici yönü bulunan ibadetler, dinin mensupları için birlik ve bütünlüğü sağlayan önemli bir unsurdur (Wach; 1993, 54; Günay; 2000, 222-225).

Bu boyut içerisinde dini davranışlara, ayinlere katılma, katılmanın sıklığı, dini pratiğin kendine özgü şekilleri ve kendi içinde değişimi ele alınmaktadır. Ancak araştırmaların dindarlığın boyutunu tespit ederken, sadece “ne yaptığına” yönelmesi eleştirilmiştir. İbadete katılma, katılmanın sıklığı kadar, bunun ne anlama geldiği, pratikler arasındaki ilişki de önemlidir. Glock, bu konuda Pazar Ayinine katılma sıklığı ve bunun dindarlığın boyutları açısından ele alınışı üzerinde durmaktadır. Her Pazar kilise ayinine katılan iki kişiden biri için bu katılım, sadece haftada bir yerine getirdiği bir ritüel, diğeri için de diğer ritüeller yanında yerine getirildiği bir ritüel olabilir (Glock; 2007; 261-262). İslam’ın mensupları açısından da benzer durumlar söz konusu olabilir. Dindarlığın pratik boyutunu ölçen bir çalışmada, Cuma namazına katılım, diğer pratiklerle ilişkisinden bağımsız ele alınırsa benzer bir sonuç çıkabilir. Ramazan ayında oruç tutan, teravih namazı kılan bir kişinin, beş vakit

namazı kılmaması ne anlama gelir. Camiye gitme sıklığının ölçü alındığı bir çalışmada, kendine göre belirli dini sebeplerle –devlete karşı tutum, diyanete yüklediği anlam gibi- camiye gitmemek dindarlık göstergesi açısından ne anlam ifade edecektir.

Dinler, dindar insanın dini hayatı içerisinde bir şekilde, az çok nihai gerçekliğe doğrudan katıldığını düşünür. Bu esnada bir takım dini duyguları tecrübe ettikleri kabul edilir (Köktaş; 1993, 53). Dindarlığın dini tecrübe yönü araştırması en zor olan boyut olarak görülmüştür. Emniyet, güven, tevekkül, cemaat yapısı, ihtiyaç, idrak gibi duygular dindarlığın bu yönüyle ilişkilidir. Dini ayinler esnasında ilahi olanın bilincine ulaşmak söz konusu olabilir. Dindarlığın bu boyutu, kendini diğer boyutlar içerisinde açığa vuran bireysellik bağlamında ele alınmalıdır. Dini tecrübenin bu boyutu, belirli ölçüde sübjektiflik içerdiğinden ve bu boyutla ilgili kavramsallaştırma eksiği sebebiyle araştırması zor olan bir boyuttur (Glock; 2007, 263-265).

Dinler mensuplarının kutsal metinle ilişkisine önem vermektedir. Ancak bu dinden dine değişebilmektedir. Bu boyut içerisinde, dinin mensuplarının dini literatürü ve metinleri okumaya ne kadar zaman ayırdığı ele alınır. Dini metinleri okuma dini bilgi boyutuna girebileceği gibi, dini tecrübenin konusu da olabilir. Dini bilginin her zaman imanı doğurmadığı bilinmelidir. Dini bilgiye yüklenen anlam din adamlarının rolünü de etkileyebilmektedir (Glock; 2007, 265-267). Bu bağlamda dinlerin fertlerden istediği dini bilgi düzeyi ve dini metinlerle irtibat önemli olmaktadır.

Dindarlığın etkileme boyutu, İnsan-Tanrı ilişkisinden ziyade insan-insan ilişkisi ile ilişkilidir. Dinin sosyal yapıyla bütünleşmesine bağlı olarak, dinin günlük hayatta sonuçları görülür. Dinlerde dini bağlılık ve imanın bir sonucu ve beklentisi vardır. Bu bağlamda dinlerin mensuplarından ne beklediği ve bireyin bu bağlamda ne

yaptığı önemlidir. Çünkü dini bağlılık kişiye ne yapması ve ne yapmaması gerektiği konusunda telkinlerde bulunur. Ancak yapılan davranışın dini olması ve dini açıdan tanımlanması önemlidir. Gelecekteki ödül ve cezaların şu andaki dini davranışa etkide bulunup bulunmadığı önemlidir (Glock; 2007, 267-268).

1980 yılında Bengaldeş'te Faulkner ve Delong'un çalışmalarından esinlenerek yapılmış bir çalışmada dindarlık beş tip olarak ifade edilmiştir. Buna göre dindarlık; çok dindar, dindar, nötr, dindar değil, ve hiç dindar değil şeklinde ifade edilmektedir. Cinsiyet, aile, kentte oturma süresi, babanın mesleği, kitle iletişim araçlarına açıklık, kentleşme düzeyi gibi değişkenler dikkate alınmıştır (Günay; 2006,43).

Ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda da çeşitli dindarlık tipolojileri ortaya konmuştur. Taplamacioğlu tarafından yapılan bir çalışmada “dini yaşayışın şiddet ve kesafeti” merkeze alınarak bir tipoloji ortaya konmuştur. Çalışma neticesinde 16 yaş ve üstü deneklerin dindarlığı beşli bir kategoride ele alınmıştır. Bunlar “Gayr-i amil, idare-i maslahatçı, dini bütün, sofı, softa veya yobaz”dır (Taplamacioğlu; 1962). Konuyla ilgili diğer bir tipoloji Günay'a aittir. “Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat” ismini taşıyan çalışmada dini yaşayıştaki şiddetin azlığı ve çokluğuna göre dindarlık dokuz bölüme ayrılmıştır. Genel olarak iki türe ayrılan dindarlığın birinci grubunda “Ateşli dindarlık, alaca dindarlık, mevsimlik dindarlık, beynamaz ve ilgisiz dindarlık”, ikinci grubunda ise “Geleneksel halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve tranzisyonel dindarlık” bulunmaktadır (Günay; 1999).

Okumuş, samimi dindarlığın karşıtı olarak gördüğü, teşhirci, gösterişe dönük, ikiyüzlü bir tutumu içerdığını ifade ettiğı dindarlık modelini “gösterişçi dindarlık” olarak nitelemektedir. Bu dindarlık modelinde dindarlığa etki eden esas unsur, din

olmaktan ziyade dinin de onaylamadığı başka etkenlerdir. Bu modele göre kişi inandığı dinin kendisinden istediği dini davranışı sergilemek yerine, “mış gibi yaparak” (bak. Cüceloğlu; 2011, 340) dindarlık adına gösteriş yapmaktadır. Fonksiyonel dindarlık ya da psikolojik ihtiyaçlar dindarlığı olarak da adlandırılacak bu dindarlık tipinin oluşmasında din, dindarın davranışlarını belirleyen esas unsur değildir. Bu dindarlığın oluşmasına ve gelişmesine çeşitli sosyal nedenler etki etmektedir (Okumuş; 2006).

Arslan tarafından Çorum- İskilip örnekleme üzerinde yapılmış bir çalışmada da “popüler din” ve bunun karşısı olarak kitabi din ayrımı dikkatimizi çekmektedir. Bu çalışmada “Popüler din” yüksek tipli, insanlar arasında genel kabul görmüş organizeli, dinlerle bir arada yaşayan, kurumsal olmayan inanç, ritüel ve pratikleri tanımlamada kullanılan bir kavram olarak görülmektedir (Arslan; 2003).

Köktaş, 1993 yılında İzmir örneği üzerinde yaptığı “Türkiye’de Dini Hayat” isimli çalışmasında dindarlığı, dindarlığın inanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutları üzerinden ele almıştır. Örneklem grubunu yaş, cinsiyet, eğitim, sosyo-ekonomik düzey, meslek ve toplumsal statü bakımından kategorilere ayırmış ve dindarlığı bu bağımsız değişkenler üzerinden incelemiştir. Çalışmasının detaylarında din-ekonomi ilişkisi, din-siyasal davranış gibi özel alanlar üzerinden deneklerin davranışlarını, onların dindarlıkları ile ilişkilendirerek incelemiştir (Köktaş; 1993).

Çelik, Konya örneği üzerinde yaptığı çalışmasında “şehirleşme ve din” ilişkisi bağlamında denekleri “dinin inanç boyutu, dini pratikler ve ibadetler boyutu, dini hayatın bilgi boyutu, dini toplumsal etkisi, dini hayatın tipolojik farklılaşması” üzerinden ele almıştır (Çelik; 2000). Bu çalışmada örneklem grubu, yaş gruplarına,

şehirde kalış, eğitim, mesleki statü ve devingenlik, yerleşim çevresi, şehre göç ve sosyo-ekonomik durumlarına göre ele alınmıştır.

Akyüz, İlahiyat Fakültesi öğrencileri örneklemini üzerinde yaptığı çalışmasında, öğrencilerin din anlayışlarını, modernist din anlayışı, geleneksel-ilmihalci din anlayışı ve siyasal-İslamcı olarak üç gruba ayırmıştır (Akyüz; 2007a). Konuyla ilgili diğer bir çalışmasında ise gecekondualarda dini hayat ve kentlileşme bağlamında örneklem grubunu cinsiyet, yaş, eski oturduğu yerleşim birimi, medeni durum, aile içindeki konum, meslek grubu ve sosyal güvencesi, öğrenim durumları açısından tasnif ederek dini hayatlarını incelemiştir. Örneklem grubunun tipolojik özelliklerini; sağlam ve katı, ibadetlerine çok bağlı olanlar “koyu dindarlar”, inancı sağlam, ibadetlerini mümkün olduğunca yerine getirmeye çalışan, ama belirli sebeplerle ibadetlerini aksatabilenler “alaca dindarlar”, inançlı olmakla birlikte, ibadetlere önem vermeyen, ibadetler yerine kalp temizliği, dürüstlük doğruluk gibi kavramları ön plana çıkartan “oportünistler”, zayıf bir inanca sahip olup, ibadetlerini yerine getirmeyen, içinde bulunduğu sıkıntılar sebebiyle hayata ve her şeye isyan halinde olanlar ve halk katında yaşanan dine, dindarların yaptığı birtakım dini yanlışlıklara tepki gösteren, dinle ilgilerini kesmiş “dine ilgisizler” olarak, belirli bir isimlendirmeye gitmeden ifade etmektedir (Akyüz; 2007b, 194-196).

Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu tarafından International Social Survey Program (ISSP) kapsamında 2009 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada deneklere itikat, ibadet, tinsellik ve siyasal İslam şeklinde gruplandırılmış sorular sorulmuş, dindarlık ile siyasal yönelimler, evlilik, evlilik dışı birlikte yaşama, boşanma, göç ve toplumsal refah politikaları ve cinsellik ahlakı arasındaki ilişkiler araştırılmış, deneklerin kendilerini ne derece dindar gördükleri üzerinde durulmuştur. Ortaya çıkan veriler,

aynı kuruluş tarafından 1998 yılında başka ülkelerde yapılan çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırılmalı olarak verilmiştir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu; 2009).

Bir başka tipoloji ise, Onay tarafından geliştirilen “kişilerin yaşamında dinin ne derece yer aldığını tespit etmeyi amaçlayan” dini yönelim ölçeğidir. Psikolojik bir ölçme aracı olduğu ifade edilen dini yönelim ölçeği, kişilerin düşünce, davranış ve duygularında dinin ne ölçüde yer ettiğini rakamsal değerlerle ifade etmeyi amaçlamaktadır. Bu ölçek “dindar” ın, Tanrı inancına sahip bir kişi olduğunu, inancı gereği mükâfat beklentisiyle dini görevlerini yerine getireceğini veya af ve cezalandırma endişesine rağmen dini görevlerini ihmal edeceğini varsayar (Onay, 2002; Onay, 2004).

Dindarlıkla ilgili bu çalışmalar yanında yaşlanma döneminde din, dinin yaşlıların hayatındaki yeri ve hayatına etkisi konularında yapılan bazı çalışmalar da dikkatimizi çekmektedir. Kılavuz, konuya din eğitimi açısından yaklaştığı çalışmasında, yaşlanma döneminde dini eğitimin yerini ele almıştır (Kılavuz, 2003). Arslan, daha önce yapılmış bir çalışmasının verilerinden yola çıkarak, geleneksellik ve yaşlı dindarlığı üzerinde durmuştur (Arslan; 2009). Akgül, Konya huzurevi örneği üzerinde yaşlılık ve dindarlık ilişkisini, hayattan zevk alma ve mutluluk bağlamında ele almıştır (Akgül; 2004).

Çalışmamızda yukarıda ortaya koyduğumuz tipolojilerden istifade ettik. Ancak genel çerçeve olarak onlardan istifade etmekle birlikte, belirli bir tipolojiye bağlı kalmadık.

Öncelikle örneklem grubumuzun genel özelliklerini cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, kendini hissettiği sosyo-ekonomik durum, aylık gelir, kendini

tanımlama ve çalışma durumu açısından ortaya koyduk. Yaşlanma dönemine ilişkin algıları da bu kısımda ele aldık.

Dini hayatı din ve sosyo-kültürel hayat, din ve toplumsal hayat, dindarlık ve psikolojik hayat ve dini yönelim olmak üzere dört açıdan ele aldık.

Din ve sosyo-kültürel hayat başlığı altında; dini bilginin oluşumuna etki eden faktörler ve dini müracaat yeri, eğitim düzeyine göre dini inanç, sosyo-dini uygulamalar ve dindarlarla ilgili görüşleri ele aldık. Din ve toplumsal hayat kısmında; ailede dinin yeri, boş zaman uğraşları, din ve ekonomi, din ve siyasal tercihler ve popüler dini uygulamalar yer aldı. Dindarlık ve psikolojik hayat başlığı altında dindarlık algısı, dindarlık ve psikolojik yaşantı üzerinde durduk. Dini yönelim kısmında ise öncelikle din hakkındaki kanaatler üzerinde durduk. Daha sonra örnek uygulamalar üzerinde dini davranışları ele aldık. Dini yasaklarla ilgili düşünce ve davranış, dini sorumluluk duyma ve yaratıcıya sığınma davranışlarını da bu bölümde inceledik.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Metodolojik Çerçeve

Her bilimsel çalışma, bir bakış açısından hareket ederek belirli kavramlar ve düşünceler üzerine temellenir. Araştırmacı çalışmasını hangi kavramsal ve kuramsal çerçeveye oturttuğunu, hangi yöntem ve teknikleri ne amaçla kullandığını, niçin bu yöntem ve tekniği seçtiğini ve bunu yapmakla ne gibi bir fayda sağlamayı beklediğini ortaya koyar (Christino ve Diğ, 2008, 128). Biz de bu bölümde, çalışmamıza temel olan bazı kavram ve konuları açıklığa kavuşturarak, hangi yöntem ve teknikleri ne amaçla ve hangi gerekçelerle benimsediğimizi ortaya koyacağız.

Bilimsel bilgi elde etmek doğru ölçüm aracı kullanmakla mümkündür. Bilimsel bilgi farklı gözlemciler tarafından gözlenebilir bir konusu olmalıdır. Bilimin tarafsızlığı, dışımızdaki olguları kişisel değer ve yargıdan bağımsız ele almaktır (Türkdoğan, 1995, 15, 19). Değerden arınmış olmak ahlaki bir boşlukta olmak değil, araştırmanın temelinde yatan bilimsel- ahlaki kabullerin farkında olmaktır (Patrick, 2010, 86).

Sosyolojide model, kuram, teori, yaklaşım kavramları, sınırları tam olarak ayrışmamış kavramlardır. Bir görüşe göre (Gökçe, 2007, 33) bir sosyolojik araştırma önce kurama dayanmalı, arkasından bu kurama dayalı model ve bu modele dayalı bir yaklaşım tercihi yapmalıdır. Sosyal gerçekliğin gözlenebilmesi için başlangıçta asgari bir teorinin bulunması şarttır. Bir toplumda neler olduğunu anlayabilmek için konuyla ilgili doğrudan ya da dolaylı araştırmalardan doğmuş fikirler ya da hipotezlere sahip olmak gerekir (Mendras, 2008, 13). Kuramları oluşturan üç önemli parça; önerme, kavram ve tanımlardır (Poloma; 1993, 16). Kuram, tanımlara dayalı kavram, kavramlara dayalı önerme ya da önermelerden meydana gelmektedir

(Gökçe; 2007, 43). Bu bakış açısının herkesçe benimsendiğini ifade etmek zordur. İsimlendirmede de olsa bazı farklılıklar görülebilmektedir (Kongar, 2000, 53).

Sosyolog, araştırmalarında farkında olarak ya da olmayarak bir kuramı benimser (Wallace ve Wolf, 2004, 3). Ancak sosyoloji alanında kuramsal düzeyde farklı görüşler olduğu gibi, farklı arayışlar da devam etmektedir. Bunun en önemli sebebi insan ve toplum doğasına ilişkin farklı görüşlerdir (Poloma, 1993, 25). Her sosyologun farkında olarak ve olmayarak belli bir sosyolojik kuramdan hareket etmesi gibi, her bir sosyal teori de belli bir insan ve toplum tasavvurundan ortaya çıkar, yani toplumsal sistemler, bir ölçüde insanın doğasından yola çıkılarak oluşturulur (Moore, 2006, 512). Aslında bu görüşler ve kuramsal yaklaşımlar sosyal gerçekliğin birbirini tamamlayan farklı yönleridir. Önceden verili bir nesneler evreniyle değil, öznelere aktif eylemleriyle inşa edilen veya üretilen sosyal gerçeklik tek bir bakış açısıyla ele alınamayacak kadar karmaşık ve çok yönlüdür (Giddens, 2003, 211).

Toplumsal kuramın parçaları; kuramlaştırmanın yönü (tümdengelimci veya tümevarımcı), inceleme düzeyi (mikro, makro veya mezo), tüzel ya da formel bir kuram olarak kuramın odağı, açıklamanın biçimi (nedensel, yapısal ya da yorumlayıcı), işlediği etki alanı (empirik bir genelleme, orta erimli bir kuram ya da bir çerçeve) olarak sayılabilir (Neuman, 2009, 90). Bir başka ifadeyle sosyolojik kuramların farklılaşma sebepleri arasında, öne çıkardıkları-ele aldıkları konular, yaklaşımlarının gerisinde yatan kabuller-temel önermeler, kabul ettikleri-kullandıkları yöntemler ve amaçları sayılabilir (Wallace ve Wolf, 2004, 6; Akyüz, 2005, 111). Aslında kuramsal kabuller neticede sosyologların insan ve toplum konusundaki kabullerine dayanmaktadır. Topluma ve insana bakış açımız ve

kanaatimiz, öne çıkaracağımız konuları ve toplumu ele alış biçimimizi-yöntemimizi belirler.

Toplumsal olgular insanın ve toplumun tek bir neden ve sosyolojik kuram çerçevesinde açıklanamayacağını bize göstermektedir (Mendras, 2008, 133). İnsan hem belli bir toplumsal düzen içinde yaşamak ister, hem de belli istekleri, hırsları olabilir. Bu durumda sosyolojik kuramlar arasında belli bir tercih zorunluluğundan ziyade, kuramların tamamlayıcılığından söz etmek gerekmektedir. Birbirine bağımlı farklı birimler içeren, kompleks bir yapıda olan toplum açıklanırken, toplumsal sistemin kesin özelliklerinden bahsetmek yerine, davranış kalıplarının sınırlarını ve değişimin hangi sınırlar içerisinde olabileceğini belirlemeye çalışmak daha sağlıklı olabilir (Moore, 2006, 469, 502). Diğer bir deyişle “çatışma ve düzen, dağılma ve bütünleşme, temel toplumsal süreçlerdir ki, bunlar farklı oranda ve karışımlarda da olsa, herhangi bir toplumsal sistemin parçalarıdır” (Poloma, 1993, 114).

Yöntem, bilimin amacına ulaşmak üzere izlediği genel yoldur. Bilimsel bir bilgiye ulaşmak için uyulması gereken genel kuralları içerir (Sencer, 1989, 19). Sosyologun olgular üzerine çalışarak soyut kavramlardan nesnelere ve olgulara geçebilmesi için yöntem ve tekniğe ihtiyacı vardır (Mendras, 2008, 16) Yöntem, bilimsel araştırmanın çeşitli safhalarında araştırmacıya kılavuzluk eder. Araştırma amaçları için kullanılacak teknikleri de belirler ve düzenler (Türkdoğan, 1995, 167). Bilimsel yöntem tümevarım ile tümdengelim yaklaşımlarını birlikte kullanır. Araştırmacı önce kendi gözlem ve denemeleriyle denemelik genellemeler oluşturur. Tümevarım yoluyla ulaşılan bu genellemeler geniş bir çerçevede sınanır. Böylelikle tümevarım ve tümdengelim birlikte kullanılır (Karasar, 1991, 12,13). Her çalışma yöntemsel tercihine göre kullanacağı teknikleri belirler. Ancak tek ve kesin olarak gelişmiş

bilimsel bir yöntemin olduğunu söylemek zordur. Pozitif bilimlerin ana yönteminin, olguların tek tek gözlenmesinden yola çıkarak genellikler ve yasalara ulaşmaya dayanan tümevarım olduğu belirtilse de (Güven, 2001, 9), her hangi bir alanda birden fazla bilimsel teori kendine yer bulabilir (Türkdoğan, 1995, 37). Toplumsal olayların nedenleri tekli modellerle değil, çoklu (plüralist) modellerle olmalıdır. Tekli modellerin eksik taraflarından biri, bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenlerin “karşılıklı” etkisini göz ardı etmeleridir. Bu bakımdan tek nedenli açıklamalar, karmaşık toplumsal olayları açıklamada yetersiz kalırlar (Erkal, 1996, 84; Türkdoğan, 1995, 146,217).

Teknik, tercih edilen yöntem gereğince bilgi üretme sürecinde, bilgi üretmek üzere başvurulmuş araç ve işlemlerdir (Sencer, 1989, 19). Yöntem bir çalışmadaki zihinsel süreçleri kapsarken, teknik araştırmacıların mantık ve istatistik yönünden bir çözümleme işlemine girmeden önce, gereken verileri toplamak ve anlaşılır hale getirmek için kullandıkları özel yolları ifade eden pratik elemanlardır (Türkdoğan, 1995, 169).

İnsanın mutluluğunun aklın doğru kullanımına bağlı olduğuna inanan pozitivist-akılcı paradigma, nicel araştırma tekniklerini öne çıkarmıştır. Nicel yaklaşıma göre gerçeklik basittir, bir şey parçalarının toplamından ibarettir. Sistemler en basitten en karmaşığa kadar hiyerarşik bir sıraya konabilir. Mekanik bir şekilde çalışan evrenin yönü belirli olduğundan, gelecek en kesin biçimiyle kestirilebilir. Bunun için gerekli olan şey, oluşturulacak uygun model ve yeterli hesaplama gücüdür. Evren nedensellik ilkesine göre açıklanabilir. Evrende niteliksel ve sıçramalı değişim yok denecek kadar azdır. Yani değişim niceliksel ve birikimlidir. Nesnellik zorunludur, gerekli ilke ve süreçler sağlandığında gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla

birbirinden ayrılabilir. Gerçekliğin nesnel bir şekilde algılanması için dışarıdan gözlem gereklidir. Bu düşünce biçimi, her şeyi açıklama gücüne sahip büyük kuramlarla tek doğruyu aramaya yönelmiştir. Bu bağlamda işlevselci-davranışçı yaklaşımlara göre, bireyler dış çevreden gelen uyarıcılara mekanik yollarla denetlenen yollarla tepki verirler. Dış dünya bireyleri uygun davranışlar geliştirmeye yönlendirir. Bu bağlamda insan çevresel etkilere tepki veren ve çevre tarafından kontrol edilen konumundadır. Pozitivist-akılcı paradigma özellikle Sosyoloji ve Psikoloji alanında nicel yöntemi, vazgeçilmez araştırma biçimi olarak kabul eder (Yıldırım ve Şimşek, 1999, 2-6).

Nitel yaklaşım ontolojik olarak yorumlayıcı yaklaşımlar olan fenomenoloji, sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji ile ve anlamacı epistemolojik yaklaşımla uyumludur. Bu bakış açısına göre, sosyal gerçeklik tek bir doğru üzerinden ele alınamaz. Analiz dendiğinde sayısal istatistikî çıkarımlardan öte bir şey anlaşılmalıdır. Artık büyük söylemler, büyük kuramlar, tek bir doğruya ve egemen düşünceye dayalı anlayış, yerini özne merkezli çoğulcu bir anlayışa terk etmektedir. Sosyal olgu ve davranışlar, belirlenen genel yasalar yoluyla değil bir durumun kendine özgü yönleriyle ortaya konmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 1999, 8; Kuş, 2006, 5,6, 183).

Bu bakış açısına göre nitel araştırma; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır”. Temelde yorumlayıcı ontolojik yaklaşımlara dayanan nitel araştırmalar, araştırmacıların yaklaşımlar arasından tercih ettiği seçimlerle farklılaşmaktadır. Daha çok gözlem ve görüşme teknikleri üzerinden kendini gösteren nitel yaklaşımın önemli avantajlarından biri, sosyal olguların göreliliğini ve

hareketliliğini bir an için de olsa yakalamaya ve anlamaya imkân tanınmasıdır. Araştırılan konuyu bireylerin bakış açısından görebilmeyi ve bakış açılarını oluşturan sosyal yapı ve süreçleri daha berrak bir şekilde ortaya koyabilmeyi sağlar (Kuş, 2006, 184; Yıldırım ve Şimşek, 1999, 19).

Nicel ve nitel araştırmalara, bir kısmını yukarıda ifade ettiğimiz gibi, çeşitli eleştiriler getirilmektedir. Ölçekler, testler gibi standartlaşmış araçlarla yapılan nicel araştırmalar kişilere söz hakkı tanımamakta, araştırma insana sunulan seçeneklere verilen cevaplara indirgenmektedir. Nicel tekniklerle elde edilen verilerin, nasıl yorumlu açıklama haline getirileceği yeterince açık değildir. Büyük oranda soyutluk-özneelliğe düşme riski barındıran nitel yaklaşımlar ise, araştırmalarda yegâne yaklaşım olarak benimsenmemelidir. Çünkü bu durum sosyal olgu ve olayların betimlenmesinde ciddi bilimsel hatalara sebep olabilir. Çünkü nitel yaklaşımda araştırmacı araştırmanın merkezindedir (Akyüz, 2005, 110,114). Nitel anlayışa sahip araştırmalarda, veri analiz süreci nicel anlayıştan farklıdır. Dolayısıyla metodolojik yaklaşımı gereği, sayısallaştırmayı öncelikli hedef olarak almaması, nicel yaklaşımların bilimsel ölçütlerden yoksun olduğu anlamına gelmemelidir (Kuş, 2006, 2; Neuman, 2009, 224).

Genel hatlarıyla bakıldığında, nicel yaklaşımda istatistiksel ölçek, analiz ve açıklama öne çıkmaktadır. Nicel yaklaşımda öncelikle çalışmanın hipotezi oluşturulur. Değişkenler belirlenir ve nedensellik içeren tahminlerde bulunulur, bunlara bağlı genellemelere gidilir. Nicel yaklaşım da ise, nesnel gerçekliğin yerini oluşturulan nesnellik alır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2008, 240). Nitel yaklaşımı tercih eden araştırmacılar genellikle yorumlayıcı ve eleştirel sosyal bilimi öne çıkarır. Doğrusal olmayan araştırma yolunu tercih ederler. Olayların ayrıntılı incelemelerini yürütmeye

vurgu yaparak olayların ve bağlamların dilini konuşurlar. Nicel araştırmacılar genel olarak sosyal bilimde pozitivist bakışa dayanırlar. Doğrusal araştırma yolunu izler, değişken ve hipotezlerin dilini konuşurlar (Neuman, 2009, 224).

Din sosyolojisi dinin kendisini değil, dinin bünyesindeki sosyolojik olaylarla, dinin sosyolojik ilişkilerini inceler (Furseth ve Repstad, 2010, 5). Dolayısıyla dini inanç ve pratikler, dinin sosyal psikolojik etkileri sosyolojinin kullandığı yöntem ve tekniklerle incelenebilir (Hamilton, 2001, 5). Onun inceleme alanı sosyal hayatın dinle ilgili ve onun alt dallarıyla ilgili kısmıdır. Sosyoloji dinin kendisini doğruluk ve yanlışlığı açısından incelemeyi (Davie, 2007, 6). Böylece din sosyolojisinin konusu da, dini tezahürler dünyasına ait olan sosyolojik gelişmeler, formasyonlar ve bunlar içindeki yapı ve konular olmaktadır (Mensching, 2004, 13).

Toplumsal bir gerçeklik olarak din, insanı ve onun yapıp etmelerini etkileyerek, insan hayatının diğer alanlarıyla ilişkisini de doğrudan ya da dolaylı olarak şekillendirir. Din, toplumsal olgu ve olaylara etki ederek, sadece insan- Tanrı ilişkisi olmaktan çıkıp, insan-insan ilişkisinin de konusu olur (Arslantürk ve Amman, 2001: 148).

Dinin diğer sosyal kurumlarla karşılıklı bir ilişkisi vardır. Bir yandan toplumsal yapılar ve kültürel unsurlar, sosyolojik bağlamda, din üzerinde etkili olurken, diğer yandan toplumsal hayat ve kültür sahaları dinden etkilenirler (Davie, 2007, 1; Hamilton, 2001, 11). Özellikle yüksek dinlerin, toplumsal yapı üzerindeki etkilerinin daha fazla ve belirgin olduğu belirtilmektedir. Zira din, kendine inananlar üzerindeki tesirinin neticesi olarak, insan için bir anlam dünyası oluşturur. Dinin oluşturduğu zihniyet, inananların hal tarzları, gündelik hayatta karşılaştıkları problemlere karşı

tavır alışları ve çeşitli konulardaki tavır ve tutumlarına etki eder. Kısaca, dine inananlar farkında olsunlar veya olmasınlar, insanlar dış âlemi daima dinlerin ışığı altında görürler (Freyer, 1964, 65,71).

Dinin modern dönemde kişisel bir tercih haline dönüştüğü dile getirilmektedir. Ancak bu dinin bütünüyle sosyal hayattan çekildiği anlamına gelmemektedir. Din modern toplumda toplumsal rolünü halen devam ettirmektedir (Furseth ve Repstad, 2010, 99). Ancak dinin sosyal hayattaki yerinin ne olduğu, insana ve topluma nasıl etki ettiği, sosyal hayatın sağlıklı bir bakış açısıyla incelenip, ortaya konmasına bağlıdır. Sosyal hayat yaşanan ve geçmiş bir şeydir. Onu laboratuvar alanında inşa etme imkânı yoktur. Bu durumda onun belli oranda anlaşılması ve yorumlanması, ya da yorumlanarak anlaşılması söz konusudur. Toplumsal gerçekliğin bütün olarak anlaşılabilmesi için, dini hayatın bilinmesi gerekmektedir. Zira dini hayat bilinmeden, söz konusu toplumun bütünlüğü tam olarak bilinmemiş olur. Toplumsal hayat kesintisiz devam eden bir süreç olduğuna göre, onun anlaşılması ve yorumlanması faaliyeti de sürekli devam edecektir. Bu bağlamda dini hayatı anlama ve yorumlama süreci de bitmeyecek bir çabadır (Akdoğan, 2008, 15-19).

Günümüzün din sosyolojisi tek bir din sosyolojisi değildir. Birbirinden çok farklı varsayımlardan hareket eden din sosyolojileri vardır. Din varlığını daimi olarak korusa da, sosyolojik açıdan dinin içeriği ve ifade ettiği anlam değişmiştir, değişmektedir. Bugünün dindar batılısı ile dünün dindar batılısı aynı değildir (Furseth ve Repstad, 2010, 13; Şentürk, 2004, 13,15).

Din sosyolojisi dini özü itibarıyla değil, toplumsal bağlamında inceler. Din psikologları bireysel dini hayat üzerinde yoğunlaşırken, din sosyologları dinin

toplumsal rolü ile ilgilenirler (Furseth ve Repstad, 2010, 5, 10). Din sosyolojisinin metodunun tümevarımsal bir metodolojik karaktere sahip olduğu söylenebilir. Ancak dini sosyal gerçeklik tümdengelim yaklaşımıyla da araştırılabilir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2008, 239). Din sosyolojisi toplum bilimleriyle din bilimlerinin kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu bakımdan birçok bilim dalından ve onların metotlarından yardım almaktadır. Din sosyolojisi toplumda tezahür eden dini sosyal realitenin deneysel ve objektif bilimidir. Bu bakımdan din sosyolojisinin kullandığı yöntemi vasıflayıcı, karşılaştırmalı ve açıklayıcı olarak niteleyebiliriz (Günay, 2000, 69,71).

Weber, anlayıcı sosyolojisini, insanların davranışlarının objektif anlamlarının, kendi davranışına verdiği subjektif anlamdan farklı olabileceği, bu nedenle subjektif anlamın ortaya çıkarılması için değişik ve derin analizlere başvurulması gerektiği üzerine oturtmuştur denebilir (Akyüz, 2005, 109). Ona göre toplumsal hayatın düzenliliklerini ortaya koymak yetmez. İnsanların niçin öyle davrandıklarını, yeniden yaşayarak anlamak gerekir (Patrick, 2010, 15). Toplumsal gerçekliği tam olarak yeniden canlandıramayacağımıza göre, bir araştırmacı için onun araştırmaya yansıyan boyutundan bahsedebiliriz. Sosyolojik bağlamda, bir sosyal davranış yorumlanarak anlaşılır ve nedensel olarak onun yön ve etkileri açıklanmaya çalışılır. Ancak sosyal olayların, bu bağlamda dindarlığın, görünen ve görünmeyen yönleri bulunmaktadır. Araştırmacı sosyal olayı olabildiğince aydınlatmak istiyorsa, onun görünen boyutuyla yetinmemelidir. İnsan birlikteliğinin görünen bir dış boyutu, bir de dış görünüşün altında manevi boyut bulunmaktadır (Bottomore ve Nispet, 2006, 837, 838). Bütüncül bir yaklaşım her ikisini de keşfetmeye çalışmalıdır. Bilim adamı için, sezgiyle de hareket ederek, hakikati ortaya çıkarmaya çalışmak objektifliğin bir

gereğidir. Sosyal gerçekliğin bir parçası olan dini hayatı anlamak için de, onu yorumlayarak anlamaya çalışmak, dini olayların hem dini açıdan ne anlama geldiğini, hem de sosyal açıdan nasıl bir anlam ifade ettiğini ortaya çıkarmaya çalışmak gerekir (Bak., Neuman, 2009, 131,132). Dini hayat, ona inananlar için bir anlam dünyasına sahiptir. Bunun yakından anlaşılabilmesi ve ona dair yorumlar yapılabilmesi için, söz konusu hayatın ona inananlar açısından ne anlama geldiğini ortaya çıkarmaya çalışmak önemlidir. Hatta doğru anlamak, onu anlayanların bakışını doğru yansıtmakla eşdeğerdir (Akdoğan, 2008, 32-46,67,219,236).

Dini olgu ve olaylar çok yönlü bir karaktere sahiptir. Bu çok yönlü sosyal gerçekliği yeterince aydınlatabilmek uygun metodolojik tercihleri, buna bağlı olarak uygun teknikleri kullanmayı gerektirir. Zaten toplumbilim alanında metodolojik tercihler birbirini dışlamaktan ziyade tamamlamaktadır. Her biri çok karakterli sosyal gerçekliğin belli bir yönünü açıklamaktadır. Ancak bu arada, metodolojik tercihlerin arka planındaki felsefi derinliği bir tarafa bırakıp, hepsinden bir parça olarak bir metodolojik bütünlük sağlamak doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Tercih edilen yöntem diğerleriyle belirli unsurları paylaşırsa da, asli öğeleri itibarıyla kendine sadık kalmalıdır (Çiftçi, 2004, 293). Zira her bir yaklaşım biçimi, bu arada nicel ve nitel yaklaşım ve teknikler, bir dünya görüşü ve paradigma üzerine oturur. Metodolojik bakımdan bize göre doğru olan yaklaşım, ikisinden birini doğru-yanlış, iyi-kötü olarak nitelemek yerine, iki paradigmanın bize gerçek konusunda iki farklı pencere sunduğunu kabul etmektir. Önemli olan, araştırdığımız konuyla ilgili, her bir pencerenin güçlü ve zayıf yönlerini bilmek, dolayısıyla bize sunacağı imkânlar çerçevesinde bir tercihte bulunmaktır. Olabilir ki bir yaklaşımın bize sunacağı imkân diğerinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla nicel ve nitel araştırma yaklaşımı birbirini

tamamlayıcı olarak görülmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 1999, 47; Bilgiseven, 1978, 151,152).

Nicel araştırmalarda veri toplama aracı olarak en fazla kullanılan anket; kâğıt kalem yoluyla bireyin, objenin ya da grubun kendisi hakkında bilgi vermesi esasına dayanır. Kolay, ucuz ve bilgileri doğrudan aldığı için en çok kullanılan tekniktir. Bu teknikle olaylar, fikirler ve öneriler, düşünce ve duygularla ilgili bilgiler toplanır (Kaptan, 1995, 138). Anket tekniği kaynakla iletişim açısından bir görüşmeci boyutu içermemesiyle görüşmeden ayrılır. Araştırmacı önceden hazırladığı soruları yanıtlayıcılara sorar ve yanıtlayıcılardan bunu bizzat okuyup yanıtlamalarını ister (Güven, 2001, 151).

Anketle geniş kitlelere, büyük gruplara, farklı bölgelerden insanlara daha kolay, ucuz ve kısa zamanda ulaşılabilir. Veri kaynağının sayıca çok olması sebebi ile çalışmanın dış geçerliliği artırılabilir. Kişiyi tanımlayıcı bilgilerin olmaması, elde edilen bilginin daha güvenilir olmasını sağlar. Görüşmeciden kaynaklanabilecek öznelliği büyük ölçüde ortadan kaldırabilir. Yanıtlarda anonimlik sağlanabildiğinden, sistematik bilgi elde etmede avantajlıdır. Analiz yöntemleri daha gelişmiş ve büyük ölçüde bir standart oluşturulmuştur (Güven, 2001, 151; Kaptan, 1995, 139).

Anket tekniğiyle bilgi toplamanın avantajları yanında dezavantajlı olduğu yönlerde vardır. Veri kaynağıyla direkt iletişime geçilemediği için cevap oranının düşük olma riski dikkat çeken bir eksikliktir. Katılımcıların okur-yazar olma, anlama düzeylerinin farklılığı sebebiyle doğabilecek sorunlarla karşılaşmak mümkündür (Kaptan, 1995, 139). Ankette muhataplarla birebir iletişime geçilmediğinden, bazen katılımcıları araştırma amaçlarına, dolayısıyla katılıma güdülemede sorunlar

doğabilir. Yapısı gereği biçimsel bir özellik taşıdığından, özellikle derinlemesine bilgiler gerektiren araştırmalarda kullanımı sınırlıdır (Güven, 2001, 151-153). Ancak bilimsel araştırma sürecinin bütün safhalarında olduğu gibi, anket hazırlama ve uygulama sürecinde de titiz bir tutum, birçok mahzuru ortadan kaldırabilir (Kaptan, 1995, 140).

Sosyolojik çalışmalarda en sık kullanılan veri toplama araçlarından biri de görüşme-mülakattır. Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıt alma tarzına dayalı ve etkileşimli bir iletişim aracıdır. Özellikle bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüş ve şikâyetlerine, duygu ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede önemli bir veri toplama aracıdır. Ancak uygulaması kolay değildir. İletişim becerisi, duyarlılık, uyanıklık ve disiplin gibi pek çok nitelik gerektiren bir yönü vardır (Yıldırım ve Şimşek, 1999, 92).

Görüşme yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olarak ikiye ayrılır. Yapılandırılmış görüşme; belirli bir düzende soruların herkese aynı şekilde sorulduğu, ek soruya imkân tanımayan ve görüşme formuna sıkı sıkıya bağlı kalınan görüşmedir. Bireylerin verdiği bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı sağlamak ve karşılaştırma yapmak için avantajlıdır. Açık uçlu soru nadiren kullanılır. Yapılandırılmamış görüşme ise, keşfe yönelik bir konuşma şeklidir. Konu ya da konular önceden belirlenir. Görüşmeciden soru ve yanıtlara ilişkin özel bir beklenti yoktur. Görüşme anında konuyla ilgili özel alanlara girilebilir, ayrıntılı, açık uçlu sorular sorulabilir. Üçüncü tür görüşme de şekli olarak, yarı yapılandırılmış/standartlaştırılmış görüşmedir. Yapılandırılmış görüşmede olduğu gibi, sorular belirli bir sıraya göre sorulur, ancak görüşmeciye konuşmanın akışına göre yerlerini değiştirme imkânı tanınır. Genel hatlarıyla konudan ayrılmamak şartıyla, sondajlama

soruları sorulabilir. Hangi tür görüşme olursa olsun, görüşmecinin yetişmiş olması önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 1999, 93-96; Kaptan, 1995, 144-146).

Görüşme ile yüz yüze, sözlü iletişim sağlandığından veri kaybı en aza indirilebilir. Anlaşılmayan noktalarla ilgili ek sorular sorabilme imkânı, konunun karanlıkta kalan noktalarını aydınlatmak için faydalıdır. Kişinin duruşu, jest ve mimikleri, tavır ve tutumları gibi sözel olmayan verileri elde etme imkânı verir (Kaptan, 1995, 150; Yıldırım ve Şimşek, 1999, 96-97). Ancak görüşmenin bir takım sınırlılıkları da vardır. Ankete göre daha fazla maliyet ve çift taraflı zaman ayırma problemi başta gelen zorluklardır. Kaynakla birebir iletişime geçildiğinden ve görüşmeci aktif olarak sürece katıldığından, özellikle görüşmecilerin yeterince yetişmiş ve tecrübe edinmemiş olduğu durumlarda belirli bir öznellik ve yanlılık riski vardır. Gizliliğin ortadan kalkması katılımı düşüren bir unsur olabilir (Kaptan, 1995, 98; Güven, 2001, 151-153, 183-184).

Din farklı yönleri bulunan, çok boyutlu bir sosyal gerçekliktir. Sosyal olaylar, yapıları gereği tek nedenli açıklamalarla izahı mümkün olmayan şeylerdir. Bu çerçevede biz de, bu bölümde yukarıdan beri ortaya koymaya çalıştığımız gerekçelerle, konumuzu ele alırken, dini sosyal gerçekliğin bu özelliğini göz önünde bulundurmaya çalıştık. Bu bağlamda konumuzu incelerken tek bir kuram ve yaklaşımdan hareket etmenin, konuyu yeterince aydınlamayacağına inanıyoruz. En azından farklı kuram ve yaklaşımlardan istifade etmek, konumuzu daha anlaşılabilir kılacaktır diye düşünüyoruz.

İşlevselciliğin muhafazakâr ideolojilerin sosyolojideki şekli olduğu ileri sürülmüştür. İşlevsel analiz bir sosyal sistem içerisinde konumlanarak, işleyen bir sistemin neden

ve nasıl işlediğini açıklama üzerine kurulmuştur (Mendras, 2008, 132, 133). Bu çerçevede toplumsal sistemin bir parçası olan dini hayatı açıklarken, sosyal olguların birbiriyle ilişkisi bağlamında, işlevselcilik başvurduğumuz kuramsal bir çerçeve oldu.

İnsani faillik alanı sınırlı bir alandır. Toplumu üreten insandır, ancak insan bu üretimi tarihsel olarak konumlanmış aktör olarak ve kendi seçmediği koşullar altında gerçekleştirir. Bu bağlamda toplumsal yapı bir yandan insan eylemlerine kısıtlamalar getirirken, bir yandan da ona imkân sağlayan faktördür (Giddens, 2003, 211, 212). Çalışmamızda araştırmacının rolünü tanımlarken, araştırmacının kendisinin bir şekilde bu sürecin içerisinde var olduğunu, bu sürece katıldığını da göz önünde bulundurduk. Dini hayatı anlamaya çalışırken, aktörleri anlama çabasının gerekliliği, sayıya girmeyen olayları anlama ve yorumlamanın gerekliliği, anlayıcı sosyolojinin yaklaşımlarından faydalanmamızı gerektirdi. Bu manada toplumsal gerçekliği olduğu gibi ve aktörlerin onu tanımladığı şekilde ele alabilmek için etnometodolojinin bakış açısından faydalandık.

Kullandığımız veri elde etme teknikleri, bu bakış açısına uygun olarak, nicel ve nitel yaklaşımı yansıtacak şekilde anket ve görüşme oldu. Anket tekniği fotoğrafın bütününe görme açısından önemliydi. Ancak bu fotoğraf karesinin ayrıntılarına inebilmek için, daha farklı bir veri toplama aracına ihtiyaç hissettik. Özellikle belirli bir yaşın üzerindeki kişilerle yapılacak bilimsel çalışmalarda, görüşmenin ankete göre bazı avantajları olduğunu fark ettik. Böylece hedef kitlemizin dini anlayışını, dindarlık düzeyini ve bunun diğer değişkenlerle ilişkisini daha ayrıntılı ortaya koymayı hedefledik. Şüphesiz her iki tekniği bir arada kullanmanın çalışmamız

açısından avantajları olabileceği gibi, dezavantajları da olabilir. Bunları en aza indirmek için araştırma sürecinde gereken hassasiyeti göstermeye zen gösterdik.

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız yöntemsel tercihimiz ve bu yöntem gereği kullanacağımızı belirttiğimiz teknikler, çalışmamızda benimsediğimiz yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu ereve aynı zamanda çalışmamızın dayandığı kuramsal temelin sınırlarını ortaya koymaktadır.

2. Sayıtlar

Bir bilimsel çalışmanın operasyonel hale dönüşme sürecinde, çalışmanın çıkış noktasını oluşturan sayıtlar ve bunlar üzerine kurulmuş denemek üzere ileri sürülen hipotez (denence)ler, çalışmanın yaklaşımını ortaya koyan pratik elemanlardır. Bilimsel yöntem konusundaki literatürde, sayıtlı ve denence kavramlarını ifade eden varsayım ve hipotez ile ilgili isimlendirme ve içerik farkları mevcuttur (Bak. Karasar, 1991, 72; Bilgiseven, 1978; Arslantürk, 1995, 33). Biz alışmamızda sayıtlıyı ifade etmek üzere, elik tarafından kullanılan “temel kabul” terimini tercih ediyoruz (elik, 2000, 137).

Varsayım olarak da ifade edilen sayıtlar, en genel tanımıyla olaylar arasında ilişkiler kurmak ya da olayları bir nedene bağlamak üzere tasarlanan ve geçerli sayılan önermelerdir. Varsayımların ıkış noktası, olayların gözlemi sonucu belirli bir ilişkinin olduğu yolunda güçlü izlenimin edinildiği gözlemlerdir. (Sencer, 1989, 35). Sayıtlar benimsenen kuram çerçevesinde, bir olayı açıklamada yararlanılan temel ilkelerdir (Karasar, 1991, 72). Bir çalışmanın yaklaşımını belirleyen bu temel ilkeler, kendi içinde çelişmeden bir bütün oluşturuyorsa, bu tutarlı bir referans çerçevesinin oluştuğu anlamına gelir (elik, 2000, 137).

Araştırmamızın sayıltıları aşağıdaki gibidir.

Din ile toplum arasında karşılıklı ve karmaşık bir ilişki vardır. Din toplumdan etkilendiği gibi, toplumu da etkiler. Din insan için anlam dünyası oluşturarak ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerin içine nüfuz eder ve bütün bireyleri etkiler.

Dinin kabulü ve insana bir şekilde etki etmesi sonucu, dini amaçla yapılan davranışlar dini davranış olarak adlandırılabilir. Dini davranış kişide süreklilik kazanan bir toplumsal eylemdir.

Dini hayat toplumsal bir gerçeklik olması sebebiyle, sosyolojik olarak incelenebilir, analiz edilebilir, anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Dindarlık, dini ilkelere inanmak, inancı doğrultusunda eylemde bulunmak ve bu davranışların belirli bir amaç ve süreklilik kazanması olarak ifade edilebilir.

Yaşlanma sürecinde dindarlığın kendine has özellikleri olduğu düşünüldüğünden, yaşlılık dönemi araştırmamız için örneklem kabul edilecektir.

Araştırma örneklemini evreni temsil edecek niteliktedir.

Araştırmamızda uygulamayı düşündüğümüz yöntem ve teknikler araştırma problemini çözecek ve amacını gerçekleştirecek yeterliliktedir.

3. Araştırmanın Soruları

Betimsel araştırmalar çevredeki olayların özellikleri ve sıklık derecelerinin tespit ederek durum saptaması yaparlar. Gerçeği yansıtan tespitlere dayanılarak, toplumsal sorunlara çözüm getirmek amaçlanır (Gökçe, 2007, 53). Bu tür araştırmalarda olay ve olguların ne olduğu açıklanmaya çalışılır. Bu araştırmalar tasvir ağırlıklı olmasına

rağmen, sadece tasvirle yetinen basit bir işlem değildir. Olayların daha önceki olaylar ve şartlarla ilişkileri dikkate alınarak olaylar arası etkileşimde dikkate alınır (Arslantürk, 1995, 85). Bizim araştırmamız betimsel bir araştırmadır. Bu açıdan nedensel ilişki araştıran araştırmalarda hipotez olarak ortaya konan hususlar bizim araştırmamızda cevabını aradığımız sorular şeklinde düzenlenmiştir.

Araştırmamızda aşağıdaki soruların cevabını arayacağız.

Araştırmamızda cevabını aradığımız temel soru; “Örnekleminiz bağlamında yaşlanma sürecinde dini hayatı etkileyen temel unsurların neler olduğu ve nasıl görüldüğüdür.

Araştırmamızda cevabını aradığımız alt sorular ise şunlardır.

Örnekleme grubumuzun cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, kendini hangi sosyo-ekonomik düzeyde gördüğü, aylık gelir, kendini tanımlama, çalışma durumunun ne olduğu?

Yaşlanma sürecinde yaşlılık algısı ve yaşlılığa ilişkin düşünceler nelerdir?

Yaşlanma sürecinde dini hayatı etkileyen ekonomik, sosyal ve kültürel unsurlar nelerdir?

Demografik değişkenlere göre dinin bireylerin hayatındaki yeri, bireylerin dindarlık düzeyleri ve sosyo-ekonomik ve kültürel tercihler değişiyor mu?

Yaşlanma döneminde dini bilgi düzeyinin oluşumuna etki eden unsurlar nelerdir?

Yaşlanma sürecinde din ve dindarlara ilişkin düşünceler nelerdir?

Yaşlanma sürecinde yaşlıların sosyalleşmesi, uyumu, yeni toplumsal ilişkiler geliştirmesinde dinin yeri nedir?

Ailenin kuruluşunda, şekillenmesinde ve aile hayatının şekillenmesinde dinin yeri nedir?

Aile içi ilişkiler ve kuşaklar arası iletişimde dinin yeri nedir?

Başarılı yaşlanmada, baş etme süreçlerinde, dinin ve dindarlık düzeyinin yeri nedir?

Yaşlılar dini davranışlarında toplumsal beklentilere uygun davranıyor mu?

Yaşlanma sürecinde boş zaman uğraşlarında dinin yeri nedir?

Yaşlanma sürecinde dinin ekonomik düşüncenin şekillenmesinde yeri nedir?

Yaşlanma sürecinde dinin ekonomik tercihlerin şekillenmesindeki yeri nedir?

Yaşlanma sürecinde popüler dini uygulamaların yeri nedir?

4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmamız Sakarya İl merkezinde bulunan Adapazarı, Erenler, Serdivan ve Arifiye merkez ilçelerinde yaşayan, üniversite mezunu ve 50+ yaş grubunu kapsamaktadır. Örneklem grubumuzu özellikleri gereği Türkiye'ye şamil olacak şekilde genelleme imkânı bulunmamaktadır. Ancak Sakarya'nın çalışmamızla ilgili tipik bir örnek olduğunu düşünmekteyiz. Bizi bu düşünceye sevk eden birçok sebep vardır. Sakarya bulunduğu coğrafi konum gereği, yolların kesişme noktasında bulunan, İstanbul ve Kocaeli büyükşehirlerinin hemen yanı başında bulunan ve onların bir minyatürü sayılabilecek bir şehirdir. Yoğun bir şekilde göç alan bir il konumundadır. Ekonomik hareketlilik Sakarya'da dikkat çeken bir durumdur.

Verimli arazilere sahip olması sonucu farklı türleri de içinde barındıran tarımın yapılması, coğrafi konumu, ulaşım şartlarının kolaylığı, birçok büyük firmanın yatırım için Sakarya'yı tercih etmesi, şehirde ekonomik hayatın canlılığını beraberinde getirmektedir. Sakarya, İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Ankara büyükşehirlerinin orta noktası sayılabilecek bir konumdadır. İklimi de ülkemizde kışın en hafif geçtiği bölgeler arasındadır. Bu bakımdan Sakarya, farklı etnik grupların bir arada bulunduğu, ekonomik ve sosyal açıdan bir çekim merkezidir. Bütün bu sebepleri, çalışmamızın temsil kabiliyetini arttıran sebepler olarak görebiliriz.

5. Evren

Çalışmamızın evrenini, 50+ yaş grubundaki üniversite mezunu kişiler oluşturmaktadır. Yaşlanma süreci ve yaşlılığa ilişkin çalışmalarda veri toplamanın belirli güçlükleri vardır. Okuma-yazma bilmeme problemi, görme, duyma kaybına bağlı algı problemleri bunlardan önemlileridir. Eğitim düzeyi yüksek olan kesimin okuma-yazma probleminin olmaması yanında sağlığına daha fazla dikkat edeceği öngörülmüştür. Diğer taraftan bu kesim ağırlıklı olarak belirli bir iş kolu içerisinde gündelik faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu da hedef kitemize ulaşmayı kolaylaştıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili çalışmalar, genel olarak konuyu ya teorik açıdan ele almakta, ya da, özellikle yaşlılık bağlamındaki çalışmalarda, huzurevi-bakımevi merkezli olarak ele almaktadır. Bize göre özellikle ikinci gruptaki çalışmalar, yaşlanma bağlamında konuyu yeterince ele alma imkânından yoksundur. Çünkü yaşlanma bir süreçtir. Huzurevi ve bakımevi bu sürecin son bölümü diyebileceğimiz

bir kesittir. Dolayısıyla bu bağlamda yapılan çalışmalar, ilgili sosyal gerçekliğin bir yönünü yansıtmak bakımından anlamlıdır. Konu ile ilgili literatürün ağırlıklı olarak huzurevi-bakımevi bağlamı üzerine oturtulması, yaşlanma ve yaşlılığı -konumuz açısından bu kesimin dini hayatının tipolojisini- eksik bir şekilde ortaya koyma riskini taşımaktadır. Bu durum da, yaşlanma ve yaşlılıkla yanlış bir tipolojinin oluşmasına sebep olabilir. Çünkü hem yaşlanma dönemi bağlamında, hem de yaşlılık bağlamında incelenecek örneklem, huzurevi ve bakımevi dışında yaşamaktadır.

Yaşlanma dönemine ilişkin çalışmalar biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olgunlaşmanın tamamlandığı ve inişe geçtiği dönemlerden başlatılmalıdır. Dolayısıyla bu döneme ilişkin çalışmalar yetişkinlik döneminin sonlarından itibaren başlamalıdır (Lehr, 1994, 12). Ayrıca giderek ilgili çalışmalarda yaşlılık ifadesi yerine yaşlanmanın kullanıldığı görülmektedir (Bak. Lehr, 1994, Kılavuz, 2003). Diğer taraftan ülkemiz özelinde bakıldığında 50 li yaşlar bireylerin emekli olduğu, çocukların evden ayrılması sonucu yaşlılığa ilişkin işaretlerin kendini gösterdiği, fiziksel aktivitedeki azalmalara bağlı olarak bireylerinin rolsüzlük rollerine adım attıkları bir dönemdir. Çalışmamız sadece yaşlılık üzerinde durmamakta, bu dönemi biraz daha öncesiyle birlikte ele almaktadır. Bu bakımdan 50+ yaş sınırı tesadüfi bir seçim olmaktan ziyade, yaşlılık dönemi biraz daha öncesiyle birlikte bir süreç bağlamında incelenmektedir. Bu bakış açısını ve süreci ifade etmesi açısından “yaşlanma”nın daha uygun bir ifade olacağını düşünüyoruz.

6. Örneklem

Çalışma alanımız olan Sakarya ili merkez ilçeleri, Adapazarı, Serdivan, Erenler ve Arifiye’de, 50+ yaş gurubunda, TÜİK’in 2011 istatistiklerindeki bilgilerden tespit

edebildiğimiz kadarıyla Fakülte veya yüksekokul ve üzeri eğitim grubunda yaklaşık 5.500 kişi vardır. Araştırmamızda kota örnekleme tekniği kullanılmıştır. Buna uygun olarak yaş ve eğitim kategorileri merkeze alınarak bu gruba giren 248 kişiye anket uygulanmış, ayrıca 30 kişi ile de mülakat yapılmıştır.

Yaptığımız ön araştırmada, örneklem grubumuza giren birimin dağınıklığı ve birim sayısının çok yüksek olmayacağı görülmüş ve çalışma bu temel üzerine oturtulmuştur. Zaten çalışmamız, veri derleme aracı olarak, sadece nicel bir teknik aracı olan anket tekniğini kullanmamaktadır. Görüşme tekniğini kullanmamız, örneklem temsili ve konunun objektif biçimde ortaya konmasında doğabilecek mahzurları da azaltacaktır. Her iki tekniği bir arada kullanmak, hedef kitlenin dini hayatının tipolojisi anlama ve yansıtmada avantajlar sağlayacaktır.

Örnekleme oluştururken, evrenimizi temsil edecek çeşitliliğin yansıtılması için azami gayret gösterilmiştir. Bu bağlamda Sakarya Barosu'na, Sakarya Tabipler Odası'na, Sakarya Mimar Odası'na, Sakarya Mühendisler Odası'na, Adapazarı Din Görevlileri Derneği başta olmak üzere birçok dernek ve kuruluşa gidilerek örneklem grubumuza ait listeler alınmıştır. Sakarya Öğretmenevi Müdürlüğüne, Sakarya'daki resmi kurumlara gidilerek örneklem grubumuza giren kişilerle görüşülmüş, ankete katılmayı isteyen 248 kişiye anket uygulanmış, seçilen örneklem içerisinde 30 kişi ile de görüşme yapılmıştır. Anket uygulanacak örneklem belirlenirken Sakarya ilinin merkez ilçelerinde yaşayan 50+ yaş grubundaki üniversite mezunlarının bu ilçelerdeki dağılımı dikkate alınmış, buna göre 122 erkek 37 kadın olmak üzere Adapazarı ilçesinden 159 kişiye, 10 erkek 3 kadın olmak üzere Arifiye ilçesinden 13 kişiye, 24 erkek 6 kadın olmak üzere Erenler ilçesinden 30 kişiye, 36 erkek 10 kadın olmak üzere Serdivan ilçesinden 46 kişiye anket uygulanmıştır. Ayrıca 50+ yaş

grubundaki fertler kendi içerisinde yaş gruplarına ayrılmış, dağılım oluşturulurken elde edebildiğimiz listelerdeki yaş gruplarının sayıları da göz önünde bulundurulmuştur. Ancak örneklem grubumuzun tam listesi elimizde olmadığından bu ilkeye her zaman uyulamamıştır. Mülakatlarda da bu ilkeler göz önünde bulundurulmuştur.

Uygulanan anketlerden 8 adedi tutarsızlıkları sebebi ile değerlendirmeye alınmamış, 10 tanesi boş olarak geri verilmiş, yapılan kontrolde 20 tane anketin geri dönmediği anlaşılmıştır. Böylelikle toplam 210 anket değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca 30 kişi ile de mülakat yapılmıştır. Bunlardan iki tanesi görüşme başladıktan kısa bir süre sonra devam etmek istemediğini belirtmiş, diğer beş tanesi mülakatın iç tutarlılığına uygun bulunmaması sebebi ile değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla toplam 23 mülakat değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınan mülakatlarımızdan iki tanesi yarım saat, üç tanesi katılımcıların talebi doğrultusunda geniş tutularak yaklaşık iki saat, diğerleri ise ortalama 40-50 dakika civarında bir sürede gerçekleştirilmiştir.

Hedef kitlemizin önemli bir kısmının emekli ya da emekli olmasa bile iş hayatını büyük ölçüde minimize etmiş olması çalışmaya katılım açısından bir avantaj olmuştur. Ancak özellikle 50-60 yaş grubunda olup çalışan kişilerde tersi bir durum söz konusudur. Birçoğu, mesleki hayatının zirvesinde olduğundan, bir kısmı da kendilerine göre ileri sürdükleri bazı sebeplerle müracaatlarımıza olumsuz cevap vererek zaman ayıramayacaklarını ya da katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Yine bazı katılımcılarımız sağlık sorunları sebebi ile çalışmaya katılmak istememişlerdir. Görüşmelerimiz esnasında karşılaştığımız bir güçlük de, bazı katılımcılarımızın belirtmekten kaçındıkları bazen de açıkça ifade ettikleri, dini

hayatın Allah ile kişinin arasında olan bir husus olduğu ve bunun paylaşmanın doğru olmayacağı düşüncesiydi. Kendisi ile görüşmek istediğimiz bazı kişiler bahsi geçen gerekçeyle görüşmekten kaçınmışlar, diğer bazı kişiler de din ile ilişkilerinin iyi olmadığını ve bunu kimseyle paylaşmak istemediğini belirterek görüşmek istememişlerdir. Ancak bu güçlükler yanında genel olarak, özellikle ileri yaş grubunda bulunan katılımcılarımızın çalışmamamıza katılım konusunda istekli olduklarını gözledik.

7. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanışı

Çalışmamızın veri toplama aracı olan anket formu ve görüşme formunun hazırlanışı ciddi bir ön hazırlık gerektirmiştir. Öncelikle Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi ve Sosyoloji alanında konuyla ilgili literatür titizlikle taranmıştır. Bu bağlamda yaşlanma, yaşlılık, dindarlıkla ilgili çalışmalar taranmıştır. Bu araştırmadan sonra anket soruları belirlenmiştir. Bu sorular demografik bilgilerle ilgili, yaşlanma dönemi ile ilgili sorular ve dindarlıkla ilgili sorular olmak üzere üç grup olarak ifade edilebilir. Demografik bilgiler kısmında, cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, sosyo-ekonomik düzey, aylık ortalama gelir, kendini nasıl tanımladığı, aktif olarak çalışma ele alınmıştır. Kendini dindarlık noktasında nasıl tanımladığı da bu bağlamda ele alınmış, ancak ilgili bölümde dindarlık göstergesi olarak gördüğümüz konularla birlikte, dini hayat kapsamında işlenmiştir. Çalışmamızda dini hayat, din hakkındaki kanaatler, dini davranışlar, dini yasaklarla ilgili düşünce ve davranışlar, dini sorumluluk duyma ve yaratıcıya sığınma başlıkları altında ele alınmıştır.

Anket formumuz hazırlanırken konuyla ilgili çalışmalardan istifade edilmiş, bahsi geçen çalışmalarda ele alınan konular araştırma amacımız açısından tekrar gözden geçirilmiş ve düzenlenmiştir. Daha sonra formun ilk hali 25 kişilik bir grup üzerinde uygulanmış, bu uygulama neticesinde anlaşılmayan, yeniden yazılması gereken ve araştırma amacımıza hizmet etmeyeceği düşünülen sorular tekrar değerlendirilerek form yeniden düzenlenmiştir. Bu n çalışma neticesinde başlangıçta 150 olan soru sayısı 100 düşürülmüş, iki soru yeniden yazılmıştır. Düzenlenen form uzmanlara inceletilmiş ve alınan görüşler doğrultusunda forma son şekli verilmiştir.

Anket formundan ayrı olarak görüşme formu, yine yukarıdaki hususlar göz önünde bulundurularak, özellikle anket formunda kapalı kalabileceğini dşndğmş ve araştırma amacımız için önemli grdğmş noktalar dikkate alınarak oluşturulmuş, nitel araştırma yaklaşımının gerekleri göz önünde bulundurularak, araştırma konumuzun deneklerin gözüyle daha net ortaya konabilmesi amacıyla geliştirilmiştir.

8. Anket ve Görüşmenin Uygulanması

Anket formunun uygulanması için seçilen 8 anketör, konunun özellikleri ve uygulamada dikkat edilecek konularla ilgili bilgilendirilmiştir. Gerekli açıklama ve uyarılardan sonra anket anketrlerce uygulanmıştır. Soru kğıtlarının denekler tarafından doldurulmasına dikkat edilmiş, ancak çeşitli engeller söz konusu olduğunda deneklerin istekleri doğrultusunda formlar anketrlerce de doldurulabilmiştir. Uygulama sonrasında gerekli kontroller yapılmıştır.

Görüşme tekniği dikkat ve yeterlilik isteyen bir veri toplama aracıdır. Dolayısıyla gelişi güzel uygulanamaz. Araştırmacının görüşmeleri kendisinin yapmasının sağlayacağı bazı avantajlar vardır. Deneklerin uygun zamanları dikkate alınarak,

uygun ortam ve gerekli diğer şartlar göz önünde bulundurularak görüşmeler tarafımızdan gerçekleştirilmiş, yapılan görüşmelerin büyük çoğunluğu kayıt cihazı aracılığıyla kayda alınmış, kayıt istemeyen deneklerle yapılan görüşmeler notlar alınarak kaydedilmiştir. Bazı avantajları olacağı düşünülerek yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir.

9. Veri Analizi ve Değerlendirme

Araştırmamızda nicel veri toplama aracı olarak anket kullanılmış, nitel veri toplama aracı olarak da görüşme-mülakat tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler iki şekilde değerlendirilmiştir. Anket aracılığıyla toplanan veriler S. P. S. S. İstatistik programıyla bilgisayarda değerlendirilmiş, frekans dağılımları alınmıştır. Daha sonra bu veriler tablolara dönüştürülerek metin içinde verilmiştir. Bazı sorular daha aydınlatıcı olması açısından, çapraz tablolar şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmamızın ayırıcı yanlarından biri, nicel ve nitel araştırma tekniklerini bir arada kullanmasıdır. Bu tercihimizin pratikteki karşılığı bulguların yorumlanmasında daha net ortaya çıkmaktadır. Bulgular yorumlanırken frekans dağılımlarının izahının yanı sıra, mülakatlarda elde ettiğimiz neticeler, yorumlar içerisinde verilmiştir. Katılımcılarımızın yorumları verilirken, nitel tekniğin bir gereği olarak sayısal değerlere göre tasnif edilmek yerine, ortaya çıkan bakış açıları, yorum farkları yansıtılmıştır. Bu metodolojik tercihin, ortaya çıkan metne orijinallik kattığı düşünülmektedir. Bu metodolojik uygulamayla, anketimizin verileriyle nitel araştırmalar bağlamında dile getirilen sübjektiflikten uzak kalmak amaçlanmış, diğer taraftan sadece istatistiklerle yetinmenin ötesine geçilmeye çalışılmış, böylelikle her iki yöntemsel tercihin avantajlı taraflarından istifade etmek amaçlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUM

1. Çalışma Evreninin Genel Özelliklerine Dair Bazı Bilgiler

2011 yılı verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 74.724.269 dur. Bu nüfusun 37.532.954 ü erkek, 37.191.315 i kadındır. Toplam nüfusun 15.304.053 ü 50+ yaş grubundadır. Araştırma evrenimizle ilgili genel bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Tablo-1 de 50+ yaş grubundaki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı verilmektedir. Tablo-2 de 50+ yaş grubunun yaş gruplarına göre eğitim düzeyleri görülmektedir. Tablo-1 ve Tablo-2 de nüfus dağılımı 50 yaştan 90 yaşa kadar 5 er yıllık yaş grupları halinde verilmiş, 90+ yaş grubu ise tek kategori olarak görülmüştür.

Tablo-1: Türkiye’de 50+ yaş grubunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı (Tük 2011 yılı verileri)

Yaş Grupları	Toplam	Erkek	Kadın
50-54	3.792.436	1.909.912	1.882.524
55-59	3.454.415	1.716.102	1.738.313
60-64	2.566.487	1.231.274	1.335.213
65-69	1.868.175	876.489	991.686
70-74	1.451.368	649.739	801.629
75-79	1.118.310	497.023	621.287
80-84	688.840	260.355	428.485
85-89	284.594	94.160	190.434
90+	79.428	20.159	59.269

Tablo-2: Yaş ve Cinsiyete göre Türkiye’de 50+ yaş grubunda eğitim durumu (Tük 2011 yılı verileri)

Yaş	Cinsiyet	Okuma yazma bilme yen	Okuma yazma bilen 1 akat bir okul bitirme yen	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	Ortaokul veya dengi okul mezunu	Lise veya dengi okul mezunu	Yüksek okul veya fak ülte mezunu	Yüksek lisans mezun u	Doktora mezunu	Bilinmeyen	Toplam
50-54	E	25.277	41.363	804.589	176.594	190.995	373.577	206.735	17.762	8.554	58.860	1.904.306
50-54	K	175.423	161.685	974.473	80.938	99.301	202.736	105.897	7.116	4.117	64.741	1.876.427
55-59	E	39.532	64.294	850.858	85.491	161.668	230.498	195.980	13.273	6.088	63.891	1.711.573
55-59	K	267.109	223.040	851.978	33.653	76.032	116.530	83.848	4.699	2.453	73.697	1.733.039
60-64	E	46.774	80.154	662.227	28.916	99.659	121.851	121.425	8.933	4.576	52.725	1.227.240
60-64	K	306.228	220.429	562.104	10.206	47.985	63.160	50.917	3.036	1.786	64.785	1.330.636
65 +	E	293.082	382.459	1.169.806	15.372	118.134	139.427	141.402	11.224	6.686	112.943	2.390.535
65 +	K	1.219.428	583.728	871.076	5.372	74.749	94.983	47.535	3.041	2.467	183.269	3.085.648

2011 yılı verilerine göre, Sakarya ilinin toplam nüfusu 888.556 dır. Tablo-3 de bu nüfus içerisinde 50+ yaş grubunun dağılımı cinsiyetleriyle birlikte verilmektedir. Tablo-4 de de örneklem grubumuz kapsamına giren Sakarya İli Merkez ilçeleri Adapazarı, Erenler, Arifiye ve Serdivan’ın 50+ yaş grubu eğitim düzeyleri ve yaş gruplarına ayrılarak verilmiştir. Örneklem grubumuza giren yerleşim birimlerinde, 50+ yaş grubunda, Tük istatistiklerindeki bilgilerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Fakülte veya yüksek okul ve üzeri eğitim grubunda yaklaşık 5.500 kişi vardır. Bizim çalışmamızda bu gruba giren 248 kişiye anket uygulanmıştır.

Tablo-3: Sakarya İli 50+ yaş grubunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın
50-54	50.190	25.682	24.508
55-59	45.572	22.821	22.751
60-64	33.967	16.871	17.096
65-69	23.949	11.412	12.537
70-74	18.742	8.425	10.317
75-79	14.329	6.227	8.102
80-84	8.950	3.465	5.485
85-89	3.558	1.169	2.389
90+	944	240	704

Tablo-4: Sakarya İli-Merkez İlçeleri 50+ yaş grubu yüksekokul veya fakülte ve üzeri düzeyde eğitim görenlerin sayıları (Tük 2011 yılı istatistikleri)

Yaş Grubu	Cinsiyet	Yüksek okul veya Fak. Mezunu	Yüksek lisans mezunu	Doktora Mezunu	Bilinme yen
Adapazarı İlçesi					
50-54	E	684	64	21	239
	K	277	16	7	263
55-59	E	681	37	14	271
	K	221	5		301
60-64	E	439	23	3	233
	K	115	4	2	231
65+	E	413	11	9	418
	K	98	1	2	563

Arifiye İlçesi					
50-54	E	67	3	1	13
	K	9	1	1	26
55-59	E	70	3		28
	K	12		1	28
60-64	E	40	1	1	24
	K	6	1		26
65+	E	42		2	34
	K	3			58

Erenler İlçesi					
50-54	E	129	11	10	41
	K	36	1	1	51
55-59	E	148	8	2	49
	K	33	1		53
60-64	E	91	2	1	38
	K	14		2	29
65+	E	78	2	3	66
	K	10	1		104

Serdivan İlçesi					
50-54	E	270	38	51	62
	K	116	13	5	57
55-59	E	282	37	51	63
	K	91	4	4	86
60-64	E	176	10	16	53
	K	43	2	2	64
65+	E	110	9	7	115
	K	14			122

2. Örneklem Grubumuzun Genel Özelliklerine Dair Bazı Bilgiler

2.1. Cinsiyete Göre Dağılım

Tablo-5: Cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	37	17,6
Erkek	173	82,4
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuzu oluşturan kişiler Üniversite mezunu 50 ve üzeri yaş grubudur. Tük'in verdiği bilgilere göre, bu gruba girenlerin Sakarya ile merkez ilçeleri olan Adapazarı, Erenler, Serdivan ve Arifiye ilçe merkezlerindeki oranları %78 erkek, %22 kadındır (TÜİK, 2011, <http://www.tuik.gov.tr>). Bizim çalışmamızda bu oranlar Tük'in istatistiklerine yakın bir şekilde %82,4 erkek, %17,6 kadındır.

2.2. Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Tablo-6: Yaş gruplarının dağılımı

Yaş Dağılımları	Sayı	%
50-59	79	37,6
60-64	61	29,0
65-69	37	17,7
70-74	15	7,1
75-79	10	4,8
80+	8	3,8
Toplam	210	100,0

Çalışmamızın hedef kitlesi olan 50+ yaş grubundaki üniversite mezunları kendi içinde 6 kategoriye ayrılmış, 50-59 yaş grubu tek bir grup olarak değerlendirilmiş diğer gruplar kendi içinde 5 yıl olarak bölümlenmiş, 80+ yaş grubu ise tek bir grup olarak alınmıştır. Çalışmamız salt bir yaşlılık çalışması olmadığı için yaşlanma sürecini, ilgili çalışmalarda ele alındığı gibi, yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 60 ya da 65 yaş olarak almadık. Ancak yaşlanma bilimsel açıdan bir süreci ifade ettiğinden, bu süreci daha doğru ortaya koyabilmek için yaşlılık döneminin öncesi ile birlikte ele almamız gerekliydi. 50 yaşı sınır olarak kabul etme sebebimiz ise fizyolojik ve toplumsal açıdan yaşlılık dönemine ilişkin rollerin bu yıllardan itibaren daha net ortaya çıkmaya başlamasıdır. Bu yıllardan itibaren kişide bir takım bedeni değişiklikler görülmeye başlanır. Evlenen çocukların evden ayrılması, torun sahibi olma bu yıllar civarında olur. Ülkemizde halen devam eden sosyal güvenlik

uygulamaları bundan sonrası için 50 yaşında emekli olmaya imkân vermese de, daha önceki sosyal güvenlik yasalarına tabi olan kişilerden erken emekli olanlar bulunabilmektedir. Emeklilik toplumsal açıdan yaşlılığa atılan bir adım olarak görülebilir. Zira insanlar emekli olarak, eğer çalışmaya devam etmeyecekse, rolsüzlük rollerine doğru adım atmaktadırlar. Dolayısıyla yaşlanma sürecine girmektedirler.

Bu sürece ilişkin değerlendirmelerde bir katılımcı “Her yaş kendi değerleri içince anlam kazanmaktadır. Zamanı geldiğinde yaşınızın gereği olan sorumluluklarınızı yapmalı ve buna göre davranabilmelisiniz” (K7, Esnaf, 61 Yaşında, Erkek) diyerek yaşlanma sürecinin toplumsallığına vurgu yapmaktadır. Buna göre, yaş normları toplum tarafından belirlenir ve bu dönem geldiğinde bu roller benimsenmelidir.

2.3. Medeni Duruma Göre Dağılım

Tablo-7: Medeni durum

Medeni durum	Sayı	%
Evli	194	92,4
Bekâr	9	4,3
Boşanmış	3	1,4
Dul	4	1,9
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuza giren kişilerden 16 kişisi ya hiç evlenmemiş, ya eşi vefat etmiş ya da boşanmış dolayısıyla yalnız yaşamaktadır. Ancak kendini bekâr olarak tanımlayanlardan bazılarının boşanmış veya dul kategorisinde olabileceğini düşünüyoruz. İkili görüşmelerimizde gözlemlediğimiz kadarıyla özellikle ileri yaşta boşanmış olanlarda çeşitli toplumsal kabuller sebebiyle bunu gizleme eğilimi hissettik. Dul ve boşanmış kategorisindeki olan bazı katılımcılarımızın kendini bekâr kategorisinde değerlendirdiğini de gördük.

2.4. Çocuk Sayısına Göre Dağılım

Tablo-8: Çocuk sayısı

Çocuk Sayısı	Sayı	%
1	21	10,0
2	74	35,2
3	63	30,0
4 ve üstü	39	18,6
Toplam	197	93,8
Cevapsız	13	6,2
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda ağırlıklı çocuk sayısının 2 ve 3 olduğu gözlenmektedir. Eğitimli kesimden oluşan örneklem grubumuzdaki kişilerin fazla çocuk sahibi olma eğiliminde olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olması çocuk sahibi olma konusundaki tutumlara etkili olmuş olabilir. Diğer taraftan çalışma hayatının beraberinde getirdiği bir takım zorunluluklar da çocuk sahibi olma ve çocuk sayısı konusundaki tercihe etki etmiş olabilir.

Bir önceki soruda evli olmadığını beyan eden 16 kişi iken bu soruya cevap vermeyen kişi sayısı 13 tür. Bu soruyu cevapsız bırakanlarla evli olmadığını beyan edenlerin sayısı birbirine yakın görünmektedir.

2.5. Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Tablo-9: Eğitim durumu

Eğitim	Sayı	%
Üniversite	179	85,2
Lisansüstü	31	14,8
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplara göre katılımcılarımızın %14,8 i üniversite eğitimine ilave olarak lisansüstü eğitim de yapmışlardır.

2.6. Kendini Hissettiği Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Dağılım

Tablo-10: Kendini hangi sosyo-ekonomik düzeyde gördüğü

Sosyo-Ekonomik düzey	Sayı	%
Üst- zengin	5	2,4
Ortanın Üstü	58	27,6
Orta	132	62,9
Ortanın altı	8	3,8
Alt- fakir	7	3,3
Toplam	210	100,0

2.7. Aylık Gelire Göre Dağılım

Tablo-11: Aylık ortalama gelir

Aylık gelir	Sayı	%
0-999	7	3,3
1000-1999	86	41,0
2000-2999	64	30,5
3000-3999	26	12,4
4000 ve üstü	27	12,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %62,9 u kendisini ekonomik ve sosyal olarak ortada görmektedirler. %27,6 sı ise kendisini ortanın üstü olarak görmektedirler. Ancak aylık gelirle ilgili beyanlar incelendiğinde durum biraz farklılaşmaktadır. Örneklem grubumuz %41 oranında aylık gelirini 1000 ile 1999 TL olarak beyan etmişlerdir. %30,5 ise aylık gelirini 2000 ile 2999 TL olarak beyan etmiştir. Her iki soru bir arada değerlendirildiğinde gelir beyanı ile sosyo-ekonomik algı arasında fazlaca bir uyumsuzluk görülmemektedir. Aylık gelirini 3000 TL ve üzeri olarak beyan edenlerin oranı %25 civarındadır. Bu rakam kendini sosyo-ekonomik açıdan ortanın üstü olarak tanımlayanların oranına yakındır.

Bu iki soru bağlamında dikkatimizi çeken bir diğer husus toplumsal olarak insanların, geliri ne olursa olsun, kendini ortada görme eğiliminde olduklarıdır. Ayrıca ikili görüşmelerimizde ve gözlemlerimizde avukat, doktor vb. serbest meslek grupların gelir beyanı konusunda gerçek rakamları beyan etmede isteksiz olduklarını gözledik. Dolayısıyla kendini sosyo-ekonomik açıdan algılamaya sadece gelir durumu etki etmediğinden, katılımcılarımızın sosyo-ekonomik algıları bir tarafa bırakılırsa, aylık gelirle ilgili rakamların bir miktar daha yukarıda olacağı varsayılabilir.

2.8. Kendini Tanımlamaya Göre Dağılım

Tablo-12: Kendini nasıl tanımladığı

Tanım	Sayı	%
Müslüman	86	41,0
Müslüman Türk	75	35,7
Milliyetçi Muhafazakâr	9	4,3
Türk	7	3,3
Müslüman Laik	15	7,1
Laik	3	1,4
Muhafazakâr	4	1,9
Diğer	11	5,2
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında katılımcılarımızın kimlik tanımında dinin en önemli unsur olduğu görülmektedir. Zira verilen cevaplara göre %41 oranında katılımcı “Müslüman” tanımını kendisi için yeterli görmektedir. İkinci sırada “Müslüman-Türk” cevabı verilmiştir. Bunun yanında “Milliyetçi-Muhafazakar”, “Müslüman-Laik”, “Muhafazakar” tanımları da bir şekilde içinde dinsel çağrıştıran tanımlardır. Yaptığımız görüşmeler esnasında kendini “Muhafazakar” olarak niteleyenlerin muhafazakarlığı geleneklerine ve toplumsal değerlerine

bağlılığın yanında kavramı dini bir çağrışımla ele aldıklarını gördük. “Türk” olarak tanımlamak ise ilk bakışta kelime anlamı itibarıyla salt dinsel bir içeriği çağrıştırmasa da sosyal ve kültürel açıdan, Türk toplumundaki algısı açısından dinsel içerikten bağımsız değildir. Hatta kendini “Türk” olarak tanımlamak, ayrıca Müslüman olduğunu vurgulamaya ihtiyaç bırakmayacak kadar açık bir tanım olarak algılanmaktadır. Bu soruya verilen cevaplarda bizim için sıra dışı sayılabilecek bir husus diğer şıkkına verilen cevaplardır. Bu cevaplar içerisinde “Müslüman-Laik-Milliyetçi”, “Müslüman-Milliyetçi-Komünist” şeklinde cevapların verildiğini gördük. Ayrıca Müslüman-Laik şıkkını işaretleyen önemli sayıda kişinin olması bize ilginç geldi. Zira kamuoyunda tartışılma biçiminin aksine Türkiye’de toplumun kendini Müslüman olarak tanımlayan azımsanmayacak bir kesimi, düşünce dünyasında Müslümanlık ile Laikliği birleştirmiş görünüyor. Zannedildiği gibi ikisi arasında çatışma kaçınılmaz değil. Sıra dışı bir sonuç olarak deneklerimiz içinde 63 yaşında bir hukukçu (K9) kendini Şaman-Ateist olarak, 68 yaşında bir hukukçu (K8) da ateist olarak tanımlamıştır.

2.9. Aktif Olarak Çalışmaya Göre Dağılım

Tablo-13: Aktif olarak çalışma durumu

Çalışma durumu	Sayı	%
Evet	140	66,7
Hayır	70	33,3
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda ilerlemiş yaşına rağmen, önemli sayıda kişinin halen aktif olarak çalıştığı görülmektedir. Ancak özellikle yaşı ilerlemiş olanların işi bir meşgale olarak gördüğünü fark ettik. Yaşlılık dönemi ile ilgili çalışmalarda da belirtildiği gibi, emeklilikle birlikte iş ortamından uzaklaşan birey çeşitli toplumsal

rollerini terk etmek zorunda kalmakta, eski hareketli sosyal ortamından kopmakta, bunun sonucu olarak kendini atıl hissedebilmekte, varlık sebeplerinin ortadan kalktığını bile düşünebilmektedirler. Biz de görüşmelerimiz esnasında özellikle ileri yaşlarda çalışmaya devam eden bazı katılımcılarımızın ekonomik amaçtan ziyade, çalışmayı vaktini değerlendirecek bir meşgale olarak ve sosyal ilişkilerini devam ettirmenin bir aracı olarak gördüğünü fark ettik.

3. Yaşlanma Dönemine İlişkin Algılar

3.1. Yaşlı Tanımı

Tablo-14: Yaşlı tanımı

Yaşlı kimdir	Sayı	%
Kendini yaşlı hisseden	116	55,2
Belirli bir yaşı aşan	47	22,4
Kendine bakamayan	40	19,0
Toplum tarafından yaşlı olarak görülen	3	1,4
Diğer	4	1,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %55,2 oranında bir şekilde yaşlılığı psikolojik açıdan tanımlamaktadırlar. Ancak “kendini yaşlı hisseden” ifadesi bir anlamda da kendini öyle görme isteğini içinde barındırır gibidir. “Bünye yıpranıyor. Ama yaşlı diye bir şey yoktur. Kimse kendini yaşlı hissetmiyor. Ama organlar yıpranıyor, kulaklar, gözler bitti işte. Fakat ben kendimi iyi hissediyorum.” (K12, 73 Yaşında. Öğretmen). Bu ifadeler bir yönüyle yaşlılığın tek bir açıdan tanımlanamayacağını bize gösterirken, bir açıdan da özellikle ileri yaştaki kişilerin içerisindeki durumu kabullenememe durumunu bize göstermektedir. Görüşmelerimiz esnasında yaşlanma dönemindeki bireylerin bir kısmı yaşlılığı, kendini yaşlı hissetmeyle de ilişkili olarak fonksiyonel ve duygusal açıdan tanımlayarak üretkenlik ve ideal sahibi olmayla

açıklamaktadırlar. “Adam 35 yaşında, hayattan vazgeçmiş. Bana göre o adam yaşıldır. Ben bu yaşta ikinci bir meslek edinmişim. Hala çalışıyorum. Ben yaşıllığı kabul etmem.” (K15, 68 Yaşında, Orman Mühendisi). Bir başka bakış açısı da yaşıllığı tanımlarken dindarlıkla ilişkili bilgelik yönüne vurgu yapıyor. “Yaşlı kendini yenilemeyendir... Bilgeliği olana yaşıllık keyiflidir. Saygı görür.” (K4, 58 Yaşında, Mimar). “Yaşlı doğruluğu, dürüstlüğü, ibadeti ve tecrübesiyle dinlenen insandır. Benim açımdan dinine bağlı yaşayan yaşlılar daha iyiler. Ama başkalarını da itmemeli.” (K5, 57 Yaşında, İş Adamı).

3.2. Kendini Yaşlı Hissetme

Tablo-15: Kendini yaşlı hissetme durumu

Yaşlı hissetme	Sayı	%
Hayır	162	77,1
Kararsızım	10	4,8
Evet	38	18,1
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %77,1 i kendini yaşlı hissetmemektedir. Fakat yaşıllık tek yönden tanımlanabilecek bir kavram olmadığından, kendini yaşlı hissetmeye ilişkin düşünceler de farklıdır. “Ruhsal yaşıllık yürekle ifade edilebilir. Beden Allah tarafından emanet olarak verilmiştir. Ona bakarsanız güçlü kalırsınız. Yüreğinize bakarsanız üzülsünüz ama hep sizin için atar. İnsanlar da sizi sevebilir. Zaman kavramı içinde yaşlı sayılıp, fizik olarak yaşlı olmayabilirsiniz. Eğer bakımlıysanız bedensel etkinlik bitmeyebilir. Ama bir gerçek var. Zaman insandan hep bir şeyler almaktadır.” (K13, 67 Yaşında, Mali Müşavir). Modern dönemde yaşlanma aslında pek tercih edilen bir hal değildir. Kendisini dindar bir kişi olarak tanımlayan K10, bu bakış açısını eleştirmektedir. “Yaşlıyım. Böyle olduğum içinde bir sıkıntım yok. Bazı

ihtiyarlar ben delikanlıyım, kendimi genç hissediyorum diyor. Ben bunu dünyevileşme olarak görüyorum. Bu abesle iştigaldir. Yaşlı yaşlılığını kabul edecek ve ona göre davranacak...” (K10, 73 Yaşında, Avukat). 53 yaşında bir mimar olan K3 ise yaşlı görünmeyi bir kemal göstergesi olarak kabul ederek “Kendimi yaşlı hissetmiyorum. Ama yaşlı görünmek hoşuma gidiyor.”demektedir (K3, 53 Yaşında, Mimar).

3.4. Yaşından Dolayı Günlük Hayatta Problem Yaşama

Tablo-16: Yaşından dolayı günlük hayatta problem yaşama durumu

Günlük hayat	Sayı	%
Evet	10	4,8
Bazen	58	27,6
Hayır	142	67,6
Toplam	210	100,0

Bu soru yukarıdaki iki soruyla ilişkili olarak ele alınacak bir sorudur. Yaşlanma süreci ile birlikte görülebilecek birtakım fiziksel değişim ve sorunlar kişilerde bir takım kısıtlılıkları beraberinde getirebilir. Bu kısıtlılıklar kişilerin sosyal ilişkilerine, ibadet hayatlarına etki edebilir. Yaşlanma sürecinin sonlarına doğru bu kısıtlılıkların daha da artması olası bir durumdur. Görüşmelerimiz esnasında bazı katılımcılarımız oruç tutmama gerekçesi olarak sağlık sorunlarını gerekçe göstermiş, bazıları da camiye gitmeme sebebi olarak çeşitli sağlık sorunlarını ifade etmişlerdir (K6, 67 Yaşında, Doktor). Araştırmamıza katılanların %67,6 sı günlük hayatlarında kendilerini kısıtlayacak bir durumla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

3.5. Yaşlanma Sürecinde Dine İlgisi

Katılımcılarımız %57,1 oranında dine yaşlıların daha çok ilgi duyduklarını belirtmektedir. Ancak %18,1 lik kararsız kitle bir tarafa bırakıldığında %24,8

oranında katılımcı gençlerin dine daha çok ilgi duyduğuna inanmaktadır. Katılımcılarımızın yaş ortalamasını göz önüne aldığımızda bu önemli bir rakamdır. Görüşmelerimizde, genellikle dine hala yaşlıların fazlaca ilgi gösterdikleri, bunun ölüm korkusu hissetme ile ilgili soruda (bak. Tablo-67) görüleceği gibi artık hayatının son demlerini yaşadığına inanan ileri yaş grubunda biraz mecburiyetten olduğu dile getirilmektedir. Ancak eskiye oranla gençlerin dine daha fazla ilgi duyduğu katılımcılarımız tarafından dile getirilmektedir. K14 bu düşüncesini “Gençlerde dine büyük bir temayül var, farkındayım. Eskiden camiye gidince üç dört tane delikanlı bulurduk. Şimdi epeyce var. Son zamanlarda biraz daha arttı.” (K14, 61 Yaşında, Avukat) sözleriyle ifade etmektedir. K15 ise gençliğin daha dindar görüldüğünü ancak bu dindarlığın tepkisiz bir dindarlık olduğunu eleştirel bir yaklaşımla dile getirmektedir (K15, 68 Yaşında, Orman Mühendisi). Ancak gençlerdeki dine ilginin kaynağı ile ilgili görüşlerini belirten K13, bu ilginin mezhep ve tarikat baskısı sonucu olduğunu iddia etmektedir. Ancak aynı katılımcı çelişkili bir şekilde gençlerin dine ilgi duymasının ideal bir durum olduğunu “Dinde yaşlıların önde olması artık İslam’ın sembolü haline geldi. Tam tersi artık gençlerin öne çıkması lazım.” ifadeleriyle dile getirmektedir (K13, 67 Yaşında, Mali Müşavir). K5 ise dine gençlerin daha ilgili olduğunu, bunun İslam’ın inkişafı anlamına geldiğini belirterek, dini anlatma mevkiinde olanların sık sık kıyametten bahsetmelerini doğru bulmadığını belirtmektedir (K5, 57 Yaşında, İş Adamı).

Tablo-17: Dine ilgili durumu

Dine ilgi	Sayı	%
Gençler	52	24,8
Bir fark yoktur	38	18,1
Yaşlılar	120	57,1
Toplam	210	100,0

6.3.6. Geçmişe Dönse Neye En Fazla Vakit Ayıracağı

Tablo-18: Geçmişe dönebilse neye daha çok vakit ayıracağı

Neye vakit ayırırdım	Sayı	%
Aileme	52	24,8
Eğitimime	81	38,6
Sağlığıma	23	10,9
Dini konulara ibadetlere	44	21,0
İşime	3	1,4
Diğer	7	3,3
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız bu soruya verdikleri cevaplarda, ilk sırada %38,6 ile eğitime önem vereceklerini belirtmişlerdir. Bunu aile ve dini konular takip etmektedir. Kendini eğitim anlamında bir elit sayılabilecek örneklem grubumuzun, en fazla önem verecekleri şeyin eğitim olması, hedef kitemizin eğitimin önemini bilmesiyle açıklanabilir. Zira tamamı üniversite mezunu olan örneklem grubumuz ciddi oranda lisansüstü eğitime de sahiptir.

Bu soru ile belirli ölçüde hedef kitemizin yaşadığı hayattan memnuniyetini, bu arada dini hayatı ile ilgili fikrini, daha da açıklığa kavuşturmak istedik. Zira araştırmamız kapsamında incelediğimiz kişiler, artık hayatıyla ilgili muhasebe yapmaya başlamış, hayatını yaşadığı yıllarla değil kalan yıllarla hesap etmekte olan kişilerden oluşmaktadır.

58 yaşında bir mimar olan K4, hayatından memnun olduğunu, geçmişinde iyi yaşadığını ve geçmişe bu tecrübeyle dönemeyeceği için geçmişe dönmek istememektedir. Diğer bir katılımcımız ise, “Hayatımı güzel yaşadım, kimseye haksızlık etmedim, keşkilerim yok, geçmişe dönmem.” (K6, 67 Yaşında, Doktor) diyerek fikrini ifade etmektedir.

Katılımcılarımızdan dini bir eğitim almış bir işadamı olan K5, geçmişe dönse hacca ve umreye daha erken yaşta gideceğini, o havayı teneffüs etmenin kendisini çok etkilediğini belirtmektedir. K3 ibadete daha çok önem vereceğini belirtirken, K10 geçmişe dönse Arapça öğrenip hafızlık yapmak istediğini belirtmektedir. Bu bilgiler bir taraftan kendi açısından dindar bir hayat yaşadığını belirten katılımcılarımızın bu hayattan memnuniyetini gösterirken, bir taraftan da kendileri açısından kaliteli bir dini hayat için ihtiyaç olarak gördükleri şeyleri açığa vurmaktadır. Bu konuyla ilgili belirtmek istediğimiz bir diğer husus da, gerek görüşmelerimizde, gerek katılımlı gözlemlerimiz esnasında sosyo-ekonomik durumun iyi olması ile geçmişe özlem arasında ters bir ilişki olduğunu ifade edebiliriz.

4. Din ve Sosyo-Kültürel Hayat

4.1. Dini Bilginin Oluşumuna Etki Eden Faktörler ve Dini Müracaat Yeri

Tablo-19: Dini bilgi seviyesinin oluşmasında en fazla neyin etkili olduğu

Dini bilgi seviyesi	Sayı	%
Aile büyüklerim	72	34,3
Cami- İmam	16	7,6
Kendi okuyup araştırmam	71	33,8
Eş dost arkadaş çevrem	13	6,2
Basın yayın tv. radyo gazete	3	1,4
Ev yurt vb. yerlerdeki dini sohbetler	8	3,8
Okuduğum okullar	27	12,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın verdiği cevaplardan dini bilginin oluşmasında en önemli unsurların sırayla, aile, kendi okuyup araştırması ve cami-imam olduğu görülmektedir. Ancak burada Kur'an'ı yüzünden okuma, abdest, namaz gibi temel dini bilgilerle, dini tavır alış olarak niteleyebileceğimiz dini-dünya görüşünün oluşmasını ayırmak gerekir. 68 yaşında orman mühendisi olan K15, konuyu “Şu andaki bilgilerimin oluşmasında ailem ve bana Kur'an öğreten hocamın çok etkisi var. Bilinç ve şuur olayım ise fakültede... lerin (bir siyasi grubun ismini söylüyor) dinimize saldırması ile olmuştur. Onlarla mücadele edebilmek için okumamız gerekiyordu.” cümleleriyle ifade etmektedir. Aynı çerçevede ilk dini bilgilerden sonra, dinle ilgili tutum ve kanaatlerin şekillenmesinde okul, kurs, üniversite ve kişilerin kendi okumaları etkili olmaktadır (K5,K3, K15, K7).

Bu soruya verilen cevaplarla ilgili olarak bir ayrıntıya dikkat çekmemiz gerekiyor. Katılımcılarımız anket sorularımıza verdikleri cevaplarda dini bilgilerini şekillendiren en önemli unsurun aile olduğunu belirtmişlerdir. Ailesini dini bilgilerinin şekillenmesinde başat bir unsur olarak gören K13, “Çocukken annem bize Kur'an'ı ve her türlü dini bilgiyi öğretti. Çünkü onun annesi medresede eğitim

görevlisiydi.” (K13, 67 Yaşında, Mali Müşavir) sözleriyle ortaya koymaktadır. Ancak cami-imam şikkını işaretleyenlerin oranı beklentimizin altındaydı. Yüz yüze görüşmelerimiz esnasında ise, katılımcılarımızdan birkaç istisna hariç hepsinin, çocukluğunda ailesi yanında camide verilen eğitimle ilgili olumlu ya da olumsuz bir tecrübesinin olduğunu gördük. Bu durumda yukarıdaki tabloda görülen oranları, tek bir şikkı tercih etme zorunluluğu ile açıklayabiliriz. Nitekim anketlerimizde de önemli sayıda katılımcı tek şık yerine bu ikisini birlikte işaretlemişlerdir.

Katılımcılarımızdan 69 yaşında bir veteriner olan K16, “Köyde bir Ali Hocamız vardı. Kar yağınca ayakkabı da yok, yün çorapla camiye giderdik. Ali Hocamı hala anarım. Belki onun etkisiyle din adamlarıyla hep iyi olmuşumdur.” diyerek duygularını ifade etmektedir. 73 yaşında bir öğretmen olan K12 ise, çocukluğunda tanıdığı eskiden medrese hocası olan, aynı zamanda bir biyolog olan, ileri görüşlü “Topal Hoca”dan bahsetmekte, dini bilgilerinin ve hayat görüşünün oluşmasında onun çok önemli etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Ancak özellikle derinlemesine mülakatlarımızda ortaya çıktı ki, katılımcılarımızın cami imamlarıyla ilgili örnekler sadece olumlu örneklerden ibaret değil.

Tablo-20: Dini bir konuda kime müracaat edeceği

Dini müracaat yeri	Sayı	%
Diyanete müftülüğe	44	21,0
Caminin imamına	18	8,6
İlahiyat fakültesi hocalarına	13	6,2
Kendim dini kaynaklardan araştırırım	108	51,4
Değer verdiğim dini liderlere	19	9,0
Diğer	8	3,8
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın dini bir konu aklına takıldığında ilk müracaat ettiği yer dini kaynaklardır. Örneklem grubumuzun nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu

beklediğimiz bir sonuçtu. Ancak görüşmelerimiz esnasında ortaya çıktı ki, kendim dini kaynaklardan araştırırım ifadesi daha çok gündelik dini hayatta her zaman karşılaşılabilen ibadetler vs. konularını içermektedir. Bu durumda uzmanlık gerektiren konularla ilgili sorular bağlamında konuya baktığımızda, katılımcılarımız sorularını diyanete sormaktadırlar. Zaten kendim araştırırım şikkından hemen sonra %30 ile diyanet gelmektedir. 58 yaşında bir mimar olan K4, “Dini bir konu aklıma takıldığında önce kendim araştırırım. Daha sonra diyanete sorarım. Merdiven altı dincilerle işim olmaz.” sözleriyle hem dini müracaat şeklini ve yerini ifade etmekte, hem de diyanetin dışındaki yapılarla ilgili tepkisini ortaya koymaktadır. Bu soruya verilen cevaplarda %9 oranında değer verdiğim dini liderlere şikkı beklemediğimiz bir orandı.

4.2. Eğitim Düzeyine Göre Dini İnanç

Tablo-21: Eğitim düzeyinin dini inancı nasıl etkileyeceğine dair düşünce

Eğitim-din	Sayı	%
Dini inancı kuvvetlendirir	79	37,6
Dini inancı zayıflatır	7	3,3
Kararsızım	12	5,7
Hiçbir etkisi yoktur	16	7,6
Kişinin dini eğitimine bağlıdır	96	45,7
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %45,7 oranında eğitim düzeyi ile dini inanç arasında doğrudan bir bağ görmemektedir. %37,6 oranında da eğitim dini inancı kuvvetlendirir demektedirler. Katılımcılarımız eğitimin dini inanca etkisini izah ederken, eğitimin inancı derinleştirmesi üzerinde durmuşlardır. K5, “Eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık anlamlı ve şuurlu olur. Kişi neyi niçin yaptığının farkına vararak, yaptığının mutluluğunu kalbinde hissederek, yaşar.” derken buna vurgu yapmaktadır. Katılımcılarımızdan kendini Şamanist-ateist olarak tanımlayan K9, eğitim düzeyinin

yükselmesi ile dini inanç arasında ters bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Yine kendini ateist olarak tanımlayan K8 de eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinin artacağını, ancak bu dindarlığın kendi anladığı manada bir dindarlık olduğunu, dolayısıyla dine kayıtsız kalma sonucunu doğuracağını iddia etmektedir (K8, 68 Yaşında, Avukat).

Bazı katılımcılarımız ise eğitim düzeyi ile dini inanç arasında doğrudan bir ilişki yerine anket sonuçlarımızda ortaya çıktığı gibi, eğitim düzeyinin yükselip düşmesinden öte eğitimin niteliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu arada kendi yetiştikleri döneme ilişkin ilginç ayrıntılara dikkat çekmektedirler. “Dine gençler daha fazla ilgi duyuyor. Bunu da normal karşılamak gerekiyor. Çünkü ülkemizde 50+ yaş grubundakiler, özellikle yüksek eğitim almış olanlar, dönemin şartları gereği dini eğitim almadıkları gibi dinle ilgili olumsuz bir kanaat oluşturacak bilgilere maruz kaldılar.” (K20, 56 Yaşında, İlahiyatçı). “Eğitim din bilgisi ile beraber verilirse dini inancı yükseltir. Ama din ile eğitim ayrı bir olaymış gibi, ben din dersini çocuğuma okutmayacağım denilen bir ortamda bu mümkün değildir. Ancak samimi manada din dersi olacak. Benim istediğim din dersi deprem olayından bir ders çıkarmayı sağlayacak bir bakış kazandırmalı...” (K15, 68 Yaşında, Orman Mühendisi). Bu ifadelerde katılımcılarımız, mevcut eğitim sistemi içerisinde kendi dönemlerine ilişkin bir takım aksaklıklara dikkat çekiyorlar. Bu aksaklıkların kendilerinin ve dönemlerinin din inancına etki ettiğini dile getiriyorlar. K11 ise dini eğitimin niteliğine dikkat çekerek yaşadığı bir olay üzerinden fikrini anlatıyor. “Sene 1959. İstanbul Üniversitesindeyim. Dini bir grubun sohbetinde hocaya, Cüz’ün La Yetecez’za (Atomla ilgili olarak, Parçalanamayan en büyük parça) konusunu sordum. Bu hoca...lı Mustafa Efendi namında, ... tarafından (Bir cemaat önderinin

ismini veriyor) bizzat yetiştirilmiş. Bu soruyu sordum. O günlerde gazetelerde atomun parçalandığı şeklinde haberler okuduk. Bana o hocamız, -“Otur oturduğun yerde, biz Allah’ın ilmini okuyoruz”-dedi. O zaman dinin, eğitimi bilimden uzaklaştırarak insanları zorlamak için kullanıldığını gördüm. Bunu yaşadım ve benim dine karşı güvenim sarsıldı. Belki kendisi de bilmiyordu.” (K11, 65 Yaşında, Akademisyen). K7 de konuyla ilgili fikrini şöyle dile getiriyor; “Memleketimle ilgili en büyük özlemim, İslam enstitüsünün koridorlarıyla teknik üniversitenin koridorlarının birleştirilmesi lazım... Bir papaz vaaz ederken elektrik biliminden, sosyolojiden bahsediyor... Dini anlatanlar dinin bu makro plandaki boyutunu görmeli ve göstermeli.” Katılımcılarımız bu ifadeleriyle dini inançla eğitimin, bilimin bir birine zıt olmadığını, din ile bilimin bir kuşun iki kanadı gibi olduğunu ve birinin olmadığı zaman oluşacak eksikliğin giderilemez bir eksiklik olduğunu dile getirmektedirler.

4.3. Sosyo-Dini Uygulamalar

4.3.1. Yaşlılık Döneminde Cami

Tablo-22: Yaşlılık döneminde düzenli olarak camiye gitmenin toplumsal ilişkilere etkisine dair kanaat

Yaşlılıkta cami	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	11	5,2
Katılmıyorum	12	5,7
Kararsızım	16	7,6
Katılıyorum	86	41,0
Kesinlikle katılıyorum	85	40,5
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz yüksek bir oranda caminin yaşlılık döneminde yaşlılar için özel bir yeri olduğunu dile getirmektedirler. Yaklaşık %11 lik bir kısım ise buna katılmadıklarını belirtmektedirler. K5 camiye önce sembolik anlamı üzerinden yaklaşarak değerlendirmelerde bulunmaktadır. “Camiler toplayan yerlerdir.

Camilerin minaresi birer temsildir. Bir sıkıntı anında kimseyi bulamasam da gider namaza gelen Müslüman’a derdimi anlatırım. Bir yerde yatamasam da camide kalırım hissi verir. Yaşlanınca insanın en kolay gittiği yer camidir. İmamları da önemlidir caminin.” (K5, 57 Yaşında, İşadamı). “Cami topluluktan geliyor. İbadeti kabul edilmiş birinin bize faydası olduğu için toplu ibadet etmeyi her zaman faydalı bulurum. Sevabının daha fazla olduğunu bilirim. Camide namaz kılmak beni mutlu eder.”(K7, 61 Yaşında, Esnaf). “Cami insanın huzur bulduğu bir yer. Abdestini al, besmeleyle gir. Bütün dünya meşgalesini atıyorsun yahu. Benim özellikle gittiğim camiler vardır. İstanbul’a gittiğimde Fatih Camii ve Süleymaniye’ye mutlaka giderim. Avare günümde öğlen namazını birinde kılıp yürüyerek gider ikindiye diğerinde kılarım... Şimdi camiye gidişim daha yoğun tabii. Bir de gençleri görünce daha hoşumuza gidiyor.” (K14, 61 Yaşında, Avukat). Görüldüğü gibi, katılımcılarımıza göre camii önemli bir müessese. Ancak yaşlıların hayatında daha fazla yer işgal ediyor ve önemi büyük.

Ancak caminin anlamı ve fonksiyonlarıyla ilgili, özellikle günümüzdeki cami cemaatinin durumu göz önünde bulundurularak, farklı görüşler de dile getiriliyor. Dindar bir kişi olduğunu, ibadetlere önem verdiğini, bir cemaatin mensubu olup hizmetlerine katıldığını belirten ve dini, hayatının olmazsa olmazı olarak gören K3, cami cemaatini göz önünde bulundurarak şu eleştirileri dile getiriyor; “Camilerimiz istediğimiz gibi değil. Camide zevk alıyorum diyemem. Sadece namaz kılmak bir şey ifade etmez. Ne üretiyor camiler, memlekete ne katkısı var. Bunu sorunca camileri bir kenara bırakın. Cami cemaatinden bir hizmet çıkmıyor.” (K3, 53 Yaşında, Mimar). Bu ifadeler belirli ölçüde cemaat mensubiyetinin izlerini taşıyor görünse de caminin olması gereken fonksiyonlarına ve mevcut eksikliklere dikkatimizi çekiyor.

K11 de camide namaz kılmak yerine evde namaz kılmayı tercih ettiğini ve bunun daha huzur verici olduğunu ifade ediyor (K11, 65 Yaşında, Akademisyen).

4.3.2. Hacı Arkadaşlarını Ziyaret

Tablo-23: Hacı arkadaşlarını ziyarete gitme

	Sayı	%
Hiç	9	4,3
Bazen	57	27,1
Sık sık	36	17,1
Toplam	102	48,6
Cevapsız	108	51,4
Toplam	210	100,0

Hacca gittiniz mi şeklindeki soruya evet diyenlerin oranı göz önünde bulundurulduğunda, neredeyse hacca gidenlerin tamamına yakını hacı arkadaşlarını bazen, ya da sık sık ziyarete gitmektedirler. Yaşlılık döneminde yaşlıların en büyük problemlerinden birinin sosyalleşme olduğu ve yaşlıların önemli bir kısmının yalnızlık yaşadığı dikkate alınırsa, bu ziyaretlerin özellikle belirli bir meşgalesi bulunmayan kişiler için önemi anlaşılabilir. Bu ziyaretleri dinin sosyalleşmeye katkısı olarak değerlendirebiliriz.

4.4. Dindarlar İle İlgili Görüşler

Bu bölümdeki soruları yorumlamaya geçmeden önce, özellikle derinlemesine mülakatlarımızda ortaya çıkan dinle ve dindarlarla ilgili görüşleri, konumuza katkısı olacağı düşüncesiyle incelemek istiyoruz.

52 yaşında bir diş hekimi olan K19, “Gördüğüm örneklerden yola çıkarak şunu söyleyebilirim ki, dindar insanlar daha tevekkül sahibi. Birçok insanın ölümüne şahit oldum. Dindarların ölüm anında daha fazla tevekkül içinde, teslimiyetle ruhlarını teslim ettiğine şahit oldum.” demektedir. Kendisinin ateist olduğunu belirten K8 ise,

iki farklı dindar tipinden bahsederek; “Yüzüne bakınca tevekkül, ruhanilik, güzel duygular yakaladığım dindarlar var. Ama onların dışındakilerin hepsi dini benim kadar bile bilmiyor. Ne dini biliyorlar ne de samimiyetle inanıyorlar. Dindarlık bugün getirisi olan bir şey. Metaya dönüşmüş durumda. Riyakârca bütün dükkânlar türbanlı bayan çalıştırıyor. Çıkar sağlama peşindeler. Aslında onlar Kemalistlerle aynı mistifikasyonu yapıyorlar. Onlar da bir şeyleri kullanıyorlardı.” şeklinde yorum yapmaktadır (K8, 68 Yaşında Avukat).

K11 ise dindarlarla ilgili fikrini belirtirken, aslında kendini dindar olarak tanımlayan insanlar için oldukça önemli bir noktaya vurgu yapıyor. “Bu gün toplumda herkes kendi menfaatini dengelemenin peşinde. Dini telkinler de bu amaçla kullanılıyor. Maalesef dindar denildiğinde onun içerisine girmesi gereken şeyler yok. Bir sömürü söz konusu. Dürüstlüğü dindarlık eksenli tanımlayamam.” (K11, 65 Yaşında, Akademisyen). Bütün dindarları bu kategoride değerlendirmek mümkün olmasa gerek. Ancak kendisini dindar olarak tanımlayan insanların benzer eleştiriler karşısında kendilerini test etmeleri gerektiği de ortaya çıkıyor. Dindarlarla ilgili özellikle insan ilişkisi noktasında pek olumlu kanaat taşımadığını belirten K12, birçok olumsuz örnek yaşadığını ifade ederek, “Ben dindarlarda şöyle bir şey görüyorum. Ben beş vakit namazı kıldım, orucu da tuttum. O zaman belli şeyleri yapabilirim gibi davranıyorlar. Hâlbuki Müslümanlık bunlardan ibaret değil. Merhametli olacaksın, yardımsever olacaksın.” (K12, 73 Yaşında, Öğretmen).

4.4.1. Dindar Olanlarla Olmayanların İnsan İlişkileri

İnsan ilişkisini belirleyen kültürel kodlar içerisinde, toplumun örf adetleri yanında kişilerin düşünce sistemlerini kuşatarak yapıp etmelerine etki eden din algısının

önemli payı vardır. Bu soruya cevap verenlerden %58,1 insani ilişkilerde dindar olanların tavırlarını daha olumlu bulmaktadır. Arada bir fark yok diyenlerde %31,4 tür. Sebebinin sorduğumuzda kendisini dindar bir kişi olarak tanımlayan K10, insan ilişkilerinde dindarları daha olumlu bulmakta “İslami hayatı yaşamayanların toplumla aralarında bir perde var. İnsan ilişkileri sıkıntılı, topluma girmeyi istemiyorlar, uzak duruyorlar.” diyerek fikrini ifade etmektedir (K10, 73 Yaşında, Avukat). K16 ise, “İnsan İlişkisinde kimseyi ayırmak kolay değil. Mesele daha çok kişisel. Ancak hocayla hacıyla konuşmanın öbür tarafa faydası olur. Onlar en azından kötüye sevk etmez. Mutlaka iyi şeyler anlatacaktır.” demektedir (K19, 69 Yaşında, Veteriner). 62 yaşında bir mühendis olan K2, ticari hayatta gördüğü örneklerden yola çıkarak dindarları eleştirmekte, özellikle sakal, sarık gibi dini sembollerle toplum içinde yaşayanların sıradan insanlara göre bir defa daha sorumlu olduklarını düşünmektedir. Ona göre, aksi halde bu insanlar dine zarar vermektedirler. 58 yaşında bir mimar olan, kendini dindar bir kişi olarak tanımlayan K4 ise, konuya kentli olma açısından yaklaşarak, “İnsan ilişkisinde laikler dindarlardan daha dürüst. Bunun önemli sebeplerinden biri dindarların ötekileşmiş olmaları, diğeri kentli olamamalarıdır. Özlemlerini gidermek için olmadık yanlışlar yapıyorlar. Kentli olmak için en az üç nesil gerekir. Kentli olmadan Müslüman olunmaz. İslam tüccara gelmiştir. Kentli insan birlikte yaşamayı bilir. Herkesle yaşamak zorunda, başkasını daha iyi anlar.” cümleleriyle fikrini ifade etmektedir.

Tablo-24: Dindar olanlarla olmayanların insani ilişkilerine dair düşünce

İnsani ilişkide dindarlık farkı	Sayı	%
Dindar olanların davranışları daha iyi	122	58,1
Her hangi bir fark görmüyorum	71	33,8
Dindar olmayanların davranışları daha iyi	17	8,1
Toplam	210	100,0

4.4.2. Dini Yardım Kuruluşları

Tablo-25: Dini yardım kuruluşlarıyla ilgili düşünce

Dini yardım kuruluşları	Sayı	%
Faydalı kuruluşlardır	124	59,0
Bazı faydaları vardır	50	23,8
Zararlı kuruluşlardır	3	1,4
Dini sömürü aleti yapmaktadırlar	33	15,7
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda örneklem grubumuz dini yardım kuruluşlarını %59 oranında faydalı kuruluşlar olarak görmektedirler. %22,4 bazı faydaları vardır derken, %15,7 oranında katılımcımız bu kuruluşların dini sömürü aleti yaptığını düşünmektedir. Toplumsal sorumluluk mevkiinde olan bu kuruluşlarla ilgili dini sömürü aleti yaptıkları yolundaki bu görüş önemsenmelidir. Zira yapılan işin niteliği her ne kadar bu kuruluşlar din adına hareket etmese de, toplumda dini bir iş olarak görülmekte, kimi zaman insanlar, zekât ibadetinde olduğu gibi, bazı ibadetlerine bu kurumları aracı yapmaktadırlar. Şüphesiz konuyla ilgili toplumsal güvensizliğin bir boyutu konunun medyada işleniş biçimi ve bu kuruluşlardan bazılarının çeşitli siyasi oluşumlarla ilişkili görülmesiyle ilişkili olabilir. Ancak böyle olsa bile, bu kurumların toplumsal sorumluluğu ortadan kalkmaz. Konuyla ilgili görüşlerine başvurduğumuz K4, bu kurumların özellikle modern hayatta iş yükü ve insan ilişkisinin biçimi sebebiyle çeşitli ibadetlerini yerine getirmek isteyen insanlara imkânlar sunduğunu, insanları yükten kurtardığını dolayısıyla iyi bir iş yaptıklarını belirtmektedir. Aynı görüşü dile getiren ve kendiside yardım amaçlı bir sivil toplum kuruluşunun il başkanı olan K5, denetim boyutuna dikkat çekerek “Bizim bölgede cami biter, yardım toplama işi bitmez. Bu kuruluşlar faydalı kuruluşlardır. Küçük

meblağlar bir araya getirilerek büyük işler yapılıyor. Fakat denetim mekanizması çok iyi ve sıkı çalıştırılmalıdır. Bu herkes için faydalıdır.” demektedir.

Ancak bu kuruluşlarla ilgili yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi “dini sömürü aleti yaptıkları” konusundaki görüşleri de irdelemek gerekmektedir. 67 yaşında bir doktor olan K6, dini yardım kuruluşlarının farklı olduğunu, bunların içinde şarlatanların, dini sömürü aleti yapanların bulunduğuna inandığını ifade etmektedir. “Artık bu tür kuruluşlara yardımda bulunmuyorum. Kendim bildiğim insanlara veriyorum. Bu da belirli tecrübelerden sonra oldu. ...ya yardım ettim... davası çıktı... şimdi ...olayı var. (Çeşitli kurumların ve kamuoyuna mal olmuş bazı davaların isimlerini veriyor) Bütün bunlar benim güvenimi sarstı.” diyerek fikrini ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili görüşmelerimizde ortaya çıkan bir başka durum ise, dini yardım kuruluşları ile bir takım din motifli holding, finans kurumu gibi kuruluşların bazen aynı kategoride değerlendirilmesidir. Emekli bir öğretmen olan K12, yakın zaman önce kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılan bir takım dini motifli holding ve kuruluşlardan bahsederek; “Dini yardım kuruluşları her zaman insanları istismar etmişlerdir. Mesela... diye bir kuruluş var. Yurt içi ve yurt dışından birçok insandan paralar topladılar. Mesela Almanya’dan 95.600 mark almışlar. Sadece Sakarya’dan 6.5 milyar mark para verilmiş...”. Bu örnekte de görüldüğü gibi dini motifleri kullanan kuruluşlar, yaptığı işe bakılmaksızın aynı kategoride değerlendirilmektedir.

4.4.3. Türban-Başörtüsü

Örneklem grubumuz %73,8 oranında ismi ve şekli ne olursa olsun başı örtmenin İslam’ın emri olduğunu düşünmektedir. %10,5 ise başı örtmenin dini bir emir

olduğunu, ancak bunun siyasi amaçlarla kullanıldığını düşünmektedir. Yine %13,8 oranında katılımcı ise siyasi bir simge olduğunu düşünmektedir.

Nitel verilerimizde konuyla ilgili ilginç ayrıntılar ortaya çıkmıştır. K17 (55 Yaşında, Tarih Mezunu) ve K18 (53 Yaşında, Fizik Mezunu) birbirine yakın ifadelerle tesettürün İslam'ın bir emri olduğunu ama bunun şeklinin tartışmaya ve tercihe açık bir konu olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre tesettür bir emirdir ancak çarşaf, burka gibi şeyler doğru değildir. Dinin akıllı toplumlara lazım olmadığını, geri kalmış toplumlar için gerekli olduğunu iddia eden K1, başı örtme emrinin Hz. Peygamberin hanımlarına has bir emir olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre türban bir işarettir. Bir akımdır (K1, 71 Yaşında, Mühendis).

Bu konudaki en ilginç ayrıntılardan biri ise, türban, başörtüsü ayrımıdır. K8 ve K9 başörtüsünün geleneksel bir uygulama olduğunu, türbanın ise bir simge olduğunu düşünmektedirler. İkisinin farkı ise, türbanın başı örtüp hiç saçı göstermeyecek şekilde alta bone ile birlikte bağlanan örtü olmasıdır. Bu bir simgedir. K12 ise, ismi ve şekli ne olursa olsun türban ya da başörtüsünün demokratik bir hak olduğunu ve dileyenin dilediği şekilde takması gerektiğini belirtmektedir.

Tablo-26: Türban-başörtüsü hakkındaki düşünce

Türban-başörtüsü	Sayı	%
Dini bir emirdir	159	74,7
Dini bir emirdir ama takanlarca siyasi amaçla kullanılmaktadır	22	10,5
Siyasi bir simgedir	29	13,8
Toplam	210	100,0

5. Din ve Toplumsal Hayat

5.1. Ailede Dinin Yeri

5.1.1. Ailenin Kuruluşunda Din

Tablo-27: Eşini seçerken dindarlığa dikkat etme durumu

Eş seçimi	Sayı	%
Hayır	49	23,4
Kısmen	40	19
Evet	121	57,6
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %57,6 oranında eş seçerken dindarlığa önem verdiğini %17,1 oranında kısmen önem verdiğini belirtmişlerdir. Ancak buradaki dindarlık, bilimsel anlamda dindarlık sayılabilecek bütün unsurları içerecek bir dindarlık olmanın ötesinde, geleneksel anlamda “iyi aile çocuğu” olarak ifade edebileceğimiz bir dindarlık olsa gerektir.

5.1.2. Gelin ve Damat Tercihinde Dindarlık

Tablo-28: Gelin ve damat tercih ederken dindarlığı arama durumu

Gelin damat tercihi dindarlık	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	20	9,5
Katılmıyorum	17	8,1
Kararsızım	6	2,9
Katılıyorum	69	32,9
Kesinlikle katılıyorum	98	46,7
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın yaklaşık %80i gelin ve damat tercih edilirken dindar olmasına dikkat etmek gerektiğini belirtmektedirler. Ancak bu tek bir tercih olmanın ötesinde diğer şartlarla birlikte değerlendirilecek bir şart olmalıdır. Ayrıca bu tercihin pratikte karşılığı olan bir tercih mi, yoksa temenni mi olduğu da ayrı bir konudur. Eşinizi tercih ederken dindar olmasına dikkat ettiniz mi şeklindeki soruya verilen cevaplara

bakmak bize bir fikir verebilir. Her iki soruyu bir arada değerlendirdiğimizde, temenni anlamında dindarlık önemli bir tercih konusudur. Ancak kendi hayatlarında uygulama düzeyinin düşük olduğu da ortadadır. Ayrıca bu, zaman içerisinde kişilerdeki değişimi göstermesi bakımından da anlamlıdır.

Gelin damat tercihinde dindarlık yanında, katılımcılarımızın en az dindarlık kadar önemli bulduğu diğer bir konu aile ve toplum yapısına uygunluktur. Hatta bu ikisini birbiriyle iç içe görmektedirler. 61 yaşında bir esnaf olan K7, gelin ve damat tercih ederken “Bizim aile ve toplum yapımıza uygun olması önemlidir.” derken bunu ifade etmektedir. K5 ise, konuyla ilgili bir başka noktaya vurgu yaparak; “Gelin ve damat tercih ederken dindarlık mutlaka tercihimdir. Ancak bizim toplumumuzda herkes dindar gelin ister, ama kimse bunu yapmaya, kızını dindar bir şekilde yetiştirmeye dikkat etmez.” sözleriyle faydacı bir tercihe dikkat çekmektedir.

5.1.3. Nikâh Konusundaki Düşünce

Tablo-29: Nikâh konusundaki düşünce

Nikâh	Sayı	%
Sadece dini nikâh yapılmalıdır	4	1,9
Hem resmi hem de dini nikâh yapılmalıdır	188	89,5
Sadece resmi nikâh yapılmalıdır	18	8,6
Toplam	210	100,0

Bir araştırmaya göre Türkiye’de 65 ve üzeri yaş grubundakilerin % 70.4 nikahsız birliktelikler beni rahatsız eder demektedir. 55-64 yaş grubunda bu oran % 71.2 iken 45-54 yaş grubunda %69.3, 35-44 yaş grubunda % 66.6, 25-34 yaş grubunda % 63.9, 18-24 yaş grubunda ise %59.0 dır. Aynı deneklerin % 69.2 si evlilik dışı çocuğun kendini rahatsız edeceğini belirtmiştir. Ancak bu oran kırdı % 74.5 iken kentte %66.1dir (ASAGEM-TÜİK, 2006, 23).

Katılımcılarımızın yaklaşık %90 ı hem resmi hem de dini nikâh yapılması gerektiğini düşünmektedir. Dört kişi sadece dini nikâh yapılmalı derken, yaklaşık %9 luk bir katılımcı sadece resmi nikâh yapılmalı demektedir. Nikâhın her ikisini birden yaptırmak gerekir diyenler, sadece dini nikâh yaptırmanın özellikle kadınlar açısından mağduriyetlere sebep olabileceğini, boşanma durumunda herhangi bir hak iddia edemeyeceğini belirtmektedirler. K10, yaptığı iş gereği birçok örneğe rastladığını ve bunların birçoğunda kadının mağdur olduğunu belirtmektedir (K10, 73 Yaşında, Avukat).

Ancak konuyla ilgili farklı fikirler de mevcuttur. 65 yaşında bir akademisyen olan K11, bugünkü şartlarda sadece resmi nikâhın İslam’a uygun nikâh olduğunu düşünmektedir. Çünkü İslam’da nikâh kısıtıcı yoktur. Nikâh kadın ve erkeğin evlendiklerini şahitler huzurunda beyan etmeleridir. Kayıt tutulmamasının çeşitli mahzurları vardır. Bu bakımdan tutulmalıdır. Aslında nikâhta toplumsallık hâkimdir. Nikâhın dinileştirilmesi ve dini-resmi nikâh ayrımı daha sonradan olmuştur.

Konuya mevcut uygulama açısından bakan K7, “Dini nikâh olmalı. En azından senin ne olduğun belli olur. Kayıta gerekli. O zaman bu dini nikâhı kıyan müessese kayıt işini oturtabilse daha doğru bir uygulama olur. Miras hukuku, mihir vs. garanti altına alınmış olur. Toplumsal açıdan sorunlara yol açan ikilik de ortadan kalkar.” Sözleriyle toplumsal hayatta karşılaşılan bir ikiliğe ve bunun çözümüne temas etmektedir (K7, 61 Yaşında, Esnaf).

5.1.4. Ailede Yaşanan Dini Hayat

Bu soruya verilen cevaplarda %30 oranında dindar bir hayat yaşanır seçeneği tercih edilirken, %62,4 oranında normal bir dini hayat yaşanır seçeneği tercih edilmiştir.

Dinin aile hayatımızda yeri yoktur veya sınırlıdır diyenlerin oranı ise %6 civarındadır.

Bu soruya verilen cevaplar içerisinde normal bir dini hayat yaşanır seçeneğinin içerdiği “normal” nitelemesinin kişilerin bakış açısına göre değiştiğini gördük. Bazıları için normal bir dini hayat; aşırılıktan uzak, biçimsel bir takım ibadetlerin yerine getirilmesi olarak değerlendirilirken, bazıları için normal; modern, çağa uygun, yobaz olmayan, bazıları için de toplumsal ananelere uygun- geleneksel bir hayat anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla bu soruya verilen cevaplar içinde dindar bir hayat yaşanır seçeneği, dine fazla önem verenler anlamında alınabilir. Fakat normal bir dini hayat yaşanır diyenlerinde bazen aynı şeyi kastettikleri göz önünde tutulmalıdır. K14, ailesindeki dini hayatı tanımlarken “Normal bir dini hayatımız var. Yobazlıktan uzağız.” demektedir (K14, 61 Yaşında, Avukat). Diğer bir konu kendini özellikle dindar olarak tanımlayan katılımcılarımızda, ailedeki dindarlık göstergesi olarak erkeklerde namazın sembolik ve tanımlayıcı yerini, kadınlarda ise ilk sıradaki dindarlık göstergesinin tesettüre uygun giyinmek olduğunu gördük. 73 Yaşında bir avukat olan K11, ailesindeki dini hayatı tanımlarken; “Ailemizde dindar bir hayat yaşanır. Oğullarım namazını kılar, kızlarım kapalıdır.” diyerek dindarlık tanımındaki sembolik göstergelere işaret etmektedir.

Tablo-30: Ailede nasıl bir dini hayat yaşandığı

Ailedeki dini hayat	Sayı	%
Dindar bir hayat yaşanır	63	30,0
Normal bir dini hayat yaşanır	131	62,4
Dinin aile hayatımızdaki yeri sınırlıdır	9	4,3
Dinin aile hayatımızda yeri yoktur	7	3,3
Toplam	210	100,0

5.2. Aile İçi İlişkilerde Dinin Yeri

5.2.1. Eşin Dindarlığı

Tablo-31: Eşin dindarlığının karşılıklı ilişkiye etkisi

Eşin dindarlığı	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	11	5,2
Katılmıyorum	4	1,9
Kararsızım	4	1,9
Katılıyorum	59	28,1
Kesinlikle katılıyorum	132	62,9
Toplam	210	100,0

Aile içi ilişkilere yansması noktasında katılımcılarımızdan yaklaşık %7si eşin dindarlığının bir sorun oluşturacağını düşünmektedir. Geriye kalan %93 ise bunun ilişkilerde bir sorun oluşturmayacağını düşünmektedir.

5.2.2. Çocukların Başka Din Mensubuyla Evlenmesi

Tablo-32: Oğlunun başka din mensubu ile evlenmesine bakış

Oğlum farklı dindeki ile evliliği	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	88	41,9
Katılmıyorum	52	24,8
Kararsızım	25	12,0
Katılıyorum	21	10,0
Kesinlikle katılıyorum	24	11,4
Toplam	210	100,0

Tablo-33: Kızının başka din mensubu ile evlenmesine bakış

Kızım başka din mensubu ile evlenebilir	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	126	60,0
Katılmıyorum	30	14,3
Kararsızım	10	4,7
Katılıyorum	17	8,1
Kesinlikle katılıyorum	27	12,9
Toplam	210	100,0

Bu iki soru birlikte ele alındığında oğlum başka din mensubu ile evlenebilir diyenlerin oranının, kızım evlenebilir diyenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre oğlunun farklı din mensubu ile evlenmesini istemeyenlerin

oranı yaklaşık %67 iken, kızın farklı din mensubuyla evlenmesini istemeyenlerin oranı yaklaşık %75 tir. Arada %8 lik bir fark söz konusudur. Kararsız kitlenin oranı erkek evlat konusunda %12 iken, kız evlat konusunda 4,7 ye inmektedir. Evlenebilir diyenlerin oranı ise her iki grup için %21 civarındadır.

Erkek evlat ile kız evlat arasındaki bu farklılık, hem dini gerekçelerden hem de toplumsal gerekçelerden kaynaklanabilir. Zira İslam'a göre erkeğin başka din mensubuyla evlenmesinde en azından bazı çekinceler mevcuttur. Kadının evlenmesi ise pek uygun bulunmamıştır. Toplumsal açıdan ise, aile hayatında erkeği kadına göre daha önde gören toplumsal kabullere göre erkeğin farklı din mensubuyla evlenmesinde daha az sıkıntı doğabileceği düşünülmüş olabilir.

5.2.3. Dini Kaygılarla Eş ve Çocuğun Giyimine Karışma

Katılımcılarımızın %46,7 si dini gerekçelerle eş ve çocuklarının giyimine karışacağını belirtmiştir. %24,3 ü kısmen karışırım derken, %24,8 i karışmam demektedir. Ancak karışmam diyenlerin içinde karışmama gerek kalmaz diyenlerin bulunabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında, örneklem grubumuzun ailesine önem verdiği, onun hayatı ile ilgili ayrıntıları bile takip ve kontrol etmeye çalıştığı söylenebilir.

Tablo-34: Dini Kaygılarla eş ve çocuğun giyimine karışma

Eş ve çocukların giyimine karışma	Sayı	%
Hayır	52	24,8
Kısmen	60	28,6
Evet	98	46,7
Toplam	210	100,0

5.2.4. Sorumluluğu Altındakilerin Dini Hayat ve Eğitimine Önem Verme ve İletişime Etkisi

Tablo-35: Sorumluluğu altındakilerin dini hayatı için çaba gösterme

Çocukların torunların dindarlığına çaba gösterme	Sayı	%
Hayır	24	11,4
Kısmen	34	16,2
Evet	152	72,4
Toplam	210	100,0

Tablo-36: Çocukların-torunların dini eğitime önem verme

Dini eğitim vermeye çalışma	Sayı	%
Hayır	28	13,3
Kısmen	22	10,5
Evet	160	76,2
Toplam	210	100,0

Bu iki soruya verilen cevaplara bakıldığında anne-baba ve dede-nine rolüne sahip olabileceğini düşündüğümüz örneklem grubumuzun, sorumluluğu altında birinci derecedeki yakınlarının dini eğitimine önem verdiği ve dindar bir hayat yaşaması için çaba gösterdiği görülmektedir. Ancak dini eğitime önem verme, belki de hayatına bir müdahale anlamı taşıyabileceği için, dindar hayat yaşaması için çaba göstermeden daha yüksek orandadır. Birinci derecedeki yakınlarımızın dini eğitim alması için çaba gösteririm diyenlerin oranı %76,2 iken, dindar hayat yaşaması için çaba gösterme oranı %72,4 tür. Kısmen diyenlerin oranında da yaklaşık %6 lık bir fark söz konusudur. Bir sonraki soruda ise yukarıdaki iki soruya olumlu cevap verenlerin bu isteğinin, aile içi iletişimde bir sorun oluşturup oluşturmayacağı araştırılmıştır. Buna göre örneklem grubumuzun %66,2 si böyle bir çabanın bir sorun oluşturmayacağını düşünmektedir. %23,7 oranında ise bunun belirli ölçüde sorun oluşturabileceği, %10,1 oranında ise tümüyle sorun oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu verilerden

yola çıkarak örneklem grubumuzun eğer bir iletişim sorunu olmasa dini eğitime ve dindar bir hayat yaşatmaya daha fazla özen göstereceği varsayılabilir.

Tablo-37: Dini eğitim ve dindar hayat yaşatma isteğinin iletişime etkisi

İletişimde problem var mı?	Sayı	%
Hayır	139	66,2
Kısmen	50	23,7
Evet	21	10,1
Toplam	210	100,0

5.2.5. Doğum Kontrolü

Tablo-38: Doğum kontrolü konusundaki düşünce

Doğum kontrolü	Sayı	%
Yanlıştır	70	33,3
Kararsızım	41	19,5
Doğrudur	99	47,2
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %33,3 ü doğum kontrolünü yanlış bulmaktadırlar. %19,5 si kararsızım derken %47 si doğum kontrolünü doğru bulmaktadır. Katılımcılarımızın görüşmelerimiz esnasında konuya tek yönlü yaklaşmadıkları görülmüştür. Kararsızların oranının yüksek olması konuyla ilgili bazı tereddütlerin olduğunu göstermektedir. Geleneksel-tarım toplumunda özellikle erkek çocuk bir güç kaynağıydı. Ancak modern dönemde insan gücüne dayalı iş gücünün yerini makinelerin almasıyla birlikte, çocuk sayısı artık ekonomik iş gücü olmaktan çıkmakla kalmadı, ekonomik yük haline geldi. Eğitim, sağlık gibi ihtiyaçlar aileler için ekonomik bir yük haline dönüştü. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünyada aile planlaması politikaları gündeme geldi.

Fakat aile planlaması, bunun bir parçası olarak doğum kontrolü, çeşitli açılardan tartışma konusu olmaya devam etti. Benzer tereddütleri derinlemesine

mülakatlarımızda katılımcılarımız da dile getirmişlerdir. Konuya ulusal egemenliğin geleceği açısından bakanlar olduğu gibi dini açıdan yaklaşanlar da var. K5, doğum kontrolünün bir devlet politikası olarak uygulanmasını yanlış bulduğunu belirtirken, K15, aile planlamasını ve bunun bir parçası olan doğum kontrolünü ülkemizi bölmek isteyenlerin telkinleriyle oluşturulmuş bir politika olarak gördüğünü belirtmektedir. K11 ise, bunun bir devlet tercihi olduğunu, meseleye dini açıdan yaklaşmanın yanlış olduğunu, devlet bu kararı alıyorsa dini gerekçelerle buna karşı çıkmamak gerektiğini ifade etmektedir.

5.3. Boş Zaman Uğraşları

Boş zaman uğraşları kişilerin zorunlu olarak yapmaları gereken işle, aileyle ilgili sorumluluktan arta kalan, serbest zaman olarak da ifade edilen zamanlardır. Sosyolojinin temel kurumları arasında sayılan “boş zaman” ya da “serbest zamanlar” kişilerin gönüllü olarak katıldıkları, modern dönemde tüketim nesnesi olarak da kurgulanabilen zamanlardır. Boş zaman kişinin hayatına anlam katan ve zihniyet oluşturuıcı yönü dikkatten uzak tutulamayacak uğraşlardır.

5.3.1. Televizyonda İzlenen Program

Tablo-39: Tv.de izlenen program

Televizyon	Sayı	%
Haber- tartışma programları	161	76,7
Dizi filmler	9	4,3
Sinema filmleri	5	2,4
Dini programlar	16	7,6
Diğer	19	9,0
Toplam	210	100,0

5.3.2. Dinlenen Müzik

Tablo-40: Dinlediği müzik türü

Müzik	Sayı	%
Türk sanat müziği	108	51,4
Dini müzikler	35	16,7
Pop	1	,5
Jaz	1	,5
Diğer	13	6,1
Türk halk müziği	50	23,8
Klasik batı müziği	2	1,0
Toplam	210	100,0

Bir araştırmaya göre Türkiye’de bireylerin% 3,4 ü hiç televizyon izlemediğini, %59,6 sı günde 1-3 saat arası televizyon izlediğini, % 30, 2 si günde 4-6 saat arası

televizyon izlediğini, % 4,4 ü günde 7-9 saat arası, % 2,5 i günde 10 saat ve üzeri televizyon izlediğini belirtmiştir. Ancak aynı araştırmaya katılanların % 29,4 ü televizyonun aileye zaman ayırmayı engellediğini, % 61,1 aile içi ilişkileri kötü yönde etkilediğini belirtmiştir (ASAGEM-TÜİK, 2006; 18-19). Katılımcılarımızın televizyonda izlediği programların türüne baktığımızda, birinci sırada haber-tartışma programları gelmektedir. %76,7 lik bu oranı, %7,6 ile dini programlar takip etmektedir. Diğer seçeneğinde ise daha çok belgesel ve spor izlenmektedir. Bu oranlara bakıldığında katılımcılarımızın ülke meseleleriyle yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Dinlenen müzik türü olarak da %51,4 ile Türk sanat müziği gelmekte, bunu %23,8 ile halk müziği ve %16,7 ile dini müzikler takip etmektedir.

5.3.3. Okuma Alışkanlığı

Tablo-41: Okuma alışkanlığı

Okuma alışkanlığı	Sayı	%
Hiç	6	2,9
Bazen	47	22,4
Sık sık	157	74,8
Toplam	210	100,0

Bir araştırmaya göre(son bir yıl içinde ve sıklığı belirsiz) Türkiye’de kadınların % 55,9 u erkeklerin % 83,2 si gazete okumuştur. Kadınların % 43,3 erkeklerin % 49,9 u kitap okumuştur. Kadınların % 21 i erkeklerin 38,2si spor yapmıştır. Kadınların % 17,6 sı, erkeklerin % 26 sı sinemaya gitmiştir (ASAGEM-TÜİK, 2006, 20). Katılımcılarımız %74,8 oranında sık sık gazete, kitap, dergi vb. okuduğunu belirtmiştir. %21 i bazen okuduğunu belirtmiştir. %2,9 u ise hiç okumadığını belirtmiştir. Örneklem grubumuzun okuma düzeyinin bu oranlarda çıkmasında boş

zamanlarının daha çok olma ihtimali ve eğitim düzeylerinin yüksek olması etki etmiş olabilir.

Boş zamanla ilgili değerlendirmelerde, bu kavramının bazen farklı anlaşıldığını gördük. 58 yaşında bir mimar olan K4, halen aktif olarak çalıştığını ve uzun süre de çalışmaya devam etmek istediğini belirterek, “Boş zaman diye bir şey tanımıyorum. Boş adamın boş zamanı olur. İşten artan zamanlarımda tabiatla içinde kâinat kitabını okurum ve sosyal sorumluluk projelerinde vaktimi değerlendiririm.” demektedir.

5.3.4. Tatille İlgili Düşünce ve Davranışlar

Tablo-42: Tatile gitme davranışı

Tatile gitme	Sayı	%
Düzenli olarak giderim	48	22,9
Zamanım oldukça giderim	73	34,8
Maddi imkân bulsam giderim	39	18,6
Tatile gitmem	50	23,9
Toplam	210	100,0

Tablo-43: Tatil konusundaki düşünce

Tatile ilişkin düşünce	Sayı	%
Tatile gitmek dinen uygun bir davranış değildir	5	2,4
Tatil insani bir ihtiyaçtır-dinen de bir mahzuru yoktur	170	81,0
Tatile gitmek yerine hac umre gibi dini seyahatlere katılırım	30	14,3
Tatile ayıracığım parayı ihtiyaç sahiplerine veririm	5	2,4
Toplam	210	100,0

Tablo-44: Tatile gittiğinde ne tür bir yer seçeceği

Tatil tercihi	Sayı	%
Dini hassasiyetin gözetildiği yerleri	87	41,4
Türk aile kültürüne gelenek ve göreneklerimize uygun yerleri	51	24,3
Özel bir tercihim yok	11	5,2
Sakin kafamı dinleyebileceğim yerleri	48	22,9
Tutucu olmayan özgür tercihlerimi yaşayabileceğim yerleri	10	4,8
Diğer	3	1,4
Toplam	210	100,0

Tatile gitme ve tatil konusundaki düşüncelerin araştırıldığı yukarıdaki üç soruda katılımcılarımızın tatile gitme davranışı, tatil konusundaki düşünceleri, tatil konusundaki tercihleri ve konuya dini açıdan nasıl baktıkları bulunmaya çalışılmıştır. İlk soruya verdikleri cevaplara göre katılımcılarımızın düzenli olarak veya zaman buldukça tatile gitme oranı yaklaşık %60 tır. Tatile gitmem diyenlerin oranı yaklaşık %24, maddi imkân bulsam giderim diyenlerin oranı yaklaşık %18 dir. Örneklem grubumuz %81 gibi yüksek bir oranda tatilin insani bir ihtiyaç olduğunu ve dinen de bir mahzuru bulunmadığını düşünmektedir. Katılımcılarımızdan %14,3 ü tatile gitmek yerine hac veya umreye gitmek gerektiğini düşünmektedir. Az bir kısmı ise tatile ayıracak parayı ya ihtiyaç sahiplerine vermek gerektiğini, ya da tatile gitmenin dinen uygun bir davranış olmadığını düşünmektedir.

Tatile gitmekteki amaç konusunda ise farklı düşünceler ortaya çıkmaktadır. Tatilin gerekli olduğunu ve bir ortam değişikliği olduğunu düşünen K4 e göre, “Tatil insanın evine ve ailesine bağlılığını artırır. İnsan kendi yatağının en lüks yataktan bile daha rahat olduğunu anlar tatilde. Bir de tatil görme, öğrenme amaçlı yapılır. Farklı kültürleri öğrenme şansı bulur.”. Bazı katılımcılarımız tatil davranışını belirlemede dinin önemli bir unsur olduğunu düşünmekte ve bunu kendi hayatlarında uygulamaktadırlar. “Her yıl mutlaka yurt içine ve yurt dışına tatile giderim. Son üç yıldır tatilin birine umreyi koyduk. Çok güzel bir ortam değişikliği oluyor. Aynı zamanda manen yenileniyoruz.” (K3, 53 Yaşında, Mimar) sözleriyle kendini dindar olarak tanımlayan K3, tatil davranışını belirleyen unsurlar içinde dinin ilk sırada olduğunu belirtiyor. Dini hassasiyetlerin kendisi için önemli olduğunu ve tatile giderken belirli dini ölçüleri gözettiğini belirten K7, “Önceden deniz kenarına

giderdik. Ama artık o ortamlarda bulunmak istemiyorum. Dini akideler benim için önemli. Fakat 5 yıldızlı lüks otellerde tatil yapan dindarların bu davranışlarını doğru bulmuyorum. Tek bir ölçüye göre kendilerini toplumdan soyutlamak bana göre yanlış.” (K7, 61 Yaşında, Esnaf) sözleriyle muhafazakâr kesimde gelişen lüks tatil davranışını eleştiriyor. Kendini ateist olarak tanımlayan K8 de, dindarların parayı bulunca değiştiğini umreye gitmelerin arttığını, bunu anlayabileceğini ancak aynı zamanda 5 yıldızlı otellerde tatile gitmenin de, 4 çeker ciplere binmenin de aynı düzeyde arttığını ileri sürüyor.

Tatile gidiyorsa veya gitse ne tür bir yeri tercih edeceği konusunda örneklem grubumuz %41,4 ile dini hassasiyetin gözetildiği yerleri tercih edeceğini belirtiyor. Bunu %24,3 ile Türk aile ve kültürüne uygun yerler ve %22,9 ile sakin kafamı dinleyebileceğim yerler seçeneği takip ediyor. Tutucu olmayan özür tercihlerimi yaşayabileceğim yerler seçeneği ise %4,8 oranında kabul görmektedir. Dini hassasiyetlerin gözetildiği yerler ile Türk aile ve kültürüne uygun yerler aralarında ince farklılıklar olabilse de aynı kategoride zikredilebilir. Buna göre örneklem grubumuz tatile gideceği yeri belirlerken büyük ölçüde dini hassasiyetleri göz önünde bulundurmaktadır.

5.4. Din ve Ekonomi

5.4.1. Eline Fazla Geçtiğinde Ne Yapacağı

Tablo-45: Eline çok para geçtiğinde ne yapacağı

Fazla parayı ne yaparsınız	Sayı	%
Ticaret yaparım	28	13,3
Dini hayır kurumlarına harcarım	32	15,2
İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunurum	94	44,8
Kendi ihtiyaçlarım için kullanırım	33	15,7
Diğer	23	11,0
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında örneklem grubumuz %44,8 oranında eline çok miktarda para geçse ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunacağını belirtmiştir. %15,2 oranında katılımcımız dini hayır kurumlarına vereceğini, yine aynı oranda kendi ihtiyaçları için kullanacağını belirtmiştir. Derinlemesine mülakatlarımızda da yukarıdaki dağılımı yansıtan bilgiler verilmiştir. Katılımcılarımız bu soruya cevap verirken tek bir seçenek yerine birkaç seçeneği bir arada işaretlemeyi istemekteydiler. Bunun anlamı eline fazla para geçtiğinde katılımcılarımız kendi ihtiyaçlarını da karşılamak istemekte, ihtiyaç sahiplerine de yardımcı olmak istemektedirler. Bazı katılımcılarımız ise eline para geçmeden ne olacağını bilemeyeceğini, fazla paranın kontrolünün zor olacağını belirterek fazla para istemediklerini belirtmişlerdir.

5.4.1. Dine Uygun Yaşama ve Ekonomik Gelişme İlişkisi

Tablo-46: Dine uygun yaşamayla ekonomik gelişme ilişkisine dair düşünce

Din- ekonomik gelişme	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	18	8,6
Katılmıyorum	14	6,7
Kararsızım	22	10,5
Katılıyorum	47	22,4
Kesinlikle katılıyorum	109	51,9
Toplam	210	100,0

Din ekonomi ilişkisi, ekonomik gelişmede dinin yeri, dinin toplumsal gelişmeye etkisi ile ilişkili olarak tartışılmıştır. Weber'in meşhur tezi sık sık bu ilişkinin niteliği açısından dile getirilmiştir. Katılımcılarımızın yaklaşık %75 i dine uygun yaşamının ekonomik gelişmeye katkıda bulunacağını düşünmektedir. Yaklaşık %15 ise dine uygun yaşamının ekonomik gelişmeye bir etkisinin olamayacağını düşünmektedir. %10 bu konuda kararsızdır.

Dine uygun yaşımanın ekonomik gelişmeye katkısının nasıl olacağı, böyle düşünenlerin kafasında da çok net değildir. Dindar bir kişi olduğunu belirten K3, “Dinin ekonomik gelişmeye etkisinin olduğuna inanıyorum. Ama bunun nasıl olacağını tam olarak çözemiyorum aslında. Allah zenginliği dilediğine veriyor. Bence dine uygun yaşamak ekonomik hayata zenginlik olarak değil bereket olarak yansır.” derken, K5, dinin ekonomiyle ilişkisinin bu düzende tam olarak açıklanamayacağını, dindarlığın ticarete zenginlik olarak değil, Allah’ın rahmeti olarak yansıyacağını düşünmektedir. “Bazen bu ilişkiyi çözmek imkânsız gibidir. Ticaret rahmet ve bereket kaynağıdır. Güney Afrika’da dedeleri köle olanlar, o memleketin zenginleridir. Allah köle Müslüman’ın sabrına karşılık torunlarına o mükâfatı vermiştir.” (K5, 57 Yaşında, İşadamı). K12 konuya ticaret hayatındaki ahlaki ilkeler açısından bakarak, dindar bir kişinin israftan uzak duracağını, kimsenin malını çalmayacağını düşündüğünü belirtmektedir. K13, Hz Adem’den beri dinin ekonomiye katkısının bilindiğini, ancak Müslümanların çalışmak yerine başkaları tarafından keşfedilen bir çok şey karşısında, kendi tembelliklerini örtmek için “bu Kur’an’da vardı” söylemine sarıldığını belirtmektedir. K1 dini bir hayat yaşamayla ekonomik gelişme arasında bir ilişki kurmanın anlamsız bir şey olduğunu iddia ederken, K8 Hz. Muhammed’in hadislerine de yansıyan ticaretle ilgili ifadelerin o günkü toplumsal şartlara uygun zorunlu bir açıklama olduğunu iddia etmektedir. “Zaten çölde kervan ticaretinden başka ne üretebilirsiniz. Mekke halkına bundan başka ne denebilir.” (K8, 68 Yaşında, Avukat).

5.4.3. Kadının Çalışması

Kadının çalışması konusunda katılımcılarımız büyük oranda bir sorun görmemektedirler. %36,7 hiçbir şarta bağlamaksızın kadının çalışabileceğini

belirtirken, %41,9 bunu uygun ortam olma şartına bağlamaktadır. %14,3 ise kadının çalışmasını mecburi sebeplere bağlamaktadır. Hayır, çalışmamalı şeklinde düşünenlerin oranı ise, %6,2 dir. Kadının çalışmasına kadının toplumsal konumu açısından bakan K4, kadın çalışması gerektiğini, üretmeyenin dedikodu üreteceğini, üretenin halinden üreten anlayacağı için, aile içinde karşılıklı anlayışın gelişmesine katkıda bulunacağını belirtmektedir. Çalışan kadın bir yönüyle kendini eğiten kadındır. Topluma girmeyen, eğitimi düşük kadını yönetmek ve sömürmek daha kolaydır (K4, 58 Yaşında, Mimar).

K5, konuya dini hassasiyetler açısından bakarak, şu şartlarda kadının mecbur değilse çalışmaması gerektiğini düşünmektedir. Bir cemaatin mensubu olduğunu belirten ve konuyu dini açıdan temellendirerek kendi bakışını ortaya koyan K3 ise, “kadın çalışmamalı, hatta okumamalı bile. İnançlı bir bayanı Allah çalıştıracak kadar muhtaç etmez. Kadın toplumu çalışmasıyla bozuyor. Onların girdiği sektörde erkelere iş kalmıyor. Dünya artık kadını eve sokmaya çalışıyor. Dışarı çıkmamalı, evinde de çalışabilir. Kazandığı makyaja ve kreşe gidiyor.” şeklinde oldukça ilginç bir açıklama getirmektedir.

Tablo-47: Kadınların çalışması konusundaki düşünce

Kadının çalışması	Sayı	%
Evet çalışabilir	77	36,7
Uygun ortam olursa çalışabilir	88	41,9
Kararsızım	2	1,0
Mecburi sebepler olursa çalışabilir	30	14,3
Hayır çalışmamalı	13	6,2
Toplam	210	100,0

5.4.4. Alış Verişlerde Dikkat Edilen Konular

Katılımcılarımız yaklaşık %68 oranında alışveriş yaptığı yerin ya da kişinin dindar olmasını istemektedir. %26 oranında ise bu düşünce kabul görmemektedir. Bu oran

kendini dindâr gören insanlar açısından küçümsenmeyecek bir orandır. Başka sorulara verilen cevaplara bakıldığında da zaman zaman rastladığımız bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Tanımı gereği aslında dindarlık, hem yaratıcı ile hem de insanlarla sağlıklı bir iletişimi gerektiren, ticari hayatta da doğruluk, aldatmamak, yalan söylememek gibi ahlaki ilkelere sahip olmayı gerektiren bir niteliktir. Ancak görülüyor ki bir kişiye dindâr denildiğinde, aynı kişinin bu ahlaki nitelikleri taşıyıp taşımadığı yönünde, özellikle ticari hayatın içinde olanlar için ciddi tereddütler mevcuttur.

Tablo-48: Alış veriş yapacağı yerle ilgili tercih

Alış veriş yeri-kişi	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	34	16,2
Katılmıyorum	23	11,0
Kararsızım	11	5,2
Katılıyorum	87	41,4
Kesinlikle katılıyorum	55	26,2
Toplam	210	100,0

Tablo-49: Alış-verişlerde markaya dikkat etme

Marka tercihi	Sayı	%
Hayır	52	24,8
Kısmen	106	50,5
Evet	52	24,8
Toplam	210	100,0

Alış verişlerde markaya dikkat etme düzeyi %24,8 iken dikkat etmem diyenlerin oranı %24,8 dir. Kısmen dikkat ederim diyenler ise %50,5 dir. Bu sonuçlara göre katılımcılarımız sadece markaya dikkat etmemekte, büyük ölçüde alacağı malın niteliğine ve kalitesine göre karar vermektedir. Kısmen tercih ederim diyenlerin oranını bu şekilde yorumlamak mümkündür. Marka tercih ederim diyenlerin oranı ile kendini sosyo-ekonomik açıdan üstte ve ortanın üstünde görenlerin oranı

karşılaştırıldığında (bak. Tablo-10), marka tercihinin belirli oranda ekonomik ve sosyal düzeye de ilişkili olduğu söylenebilir.

5.4.5. Faizsiz Bankacılık Konusundaki Düşünce

Tablo-50: İhtiyacından fazla parayı yatıracağı banka

Fazla para	Sayı	%
Faizli işlem yapan bankalara	25	11,9
Fark etmez	79	37,7
Faizsiz sistemle çalışan bankalara	106	50,5
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın yarısı ihtiyacından fazla parasını faizsiz sistemle çalışan bankalara yatıracağını belirtirken, yaklaşık onda biri faizli bankalara yatıracağını ifade etmektedir. Doğrusu Türkiye’de faizsiz sistemle çalıştığını belirten bankaların yaygınlığı açısından bakıldığında bu sonuç bizim için şaşırtıcı geldi. Ancak fark etmez diyenlerin oranının %37,7 gibi yüksek bir seviyede olması örneklem grubumuzun bu bankalar arasında fazlaca bir fark görmediğini göstermektedir.

K3, faizli faizsiz bankacılık sistemiyle ilgili fikrini belirtirken, faizsiz bankacılık için isim değişikliğinin yeterli olmadığını ifade ederek, aradaki farkın sadece isim değişikliğinden ibaret olduğuna inandığını ortaya koymaktadır. Konuya bu bankaların müşterilerinin tutumları açısından bakan K4 de, “Bankalar lazım. Hizmetin bir bedeli var. Eleştirilecek şeyler var. Faizsiz bankacılık bana göre aldatmaca. Garanti kar payı da faiz. Bir de bu bankalara çeşitli zamanlarda parasını kaptıranlar neden parasının ardından koşuyor. Madem kar ortaklığı ise adam zarar etmiş. Demek ki parayı yatıranların niyeti de baştan yanlış. Amaç faiz almak, ama kendini rahatlatmak istiyorlar.” (K4, 58 Yaşında, Mimar) demektedir.

K11, konuya paranın satın alma gücü açısından bakarak, yapılan işlemin birikmiş emeğin satın alma gücünün kiralanması anlamına geldiğini, bankaya parasını yatıranın bankanın şartlarını kabul ederek parasını verdiğini ifade ederek, faizli faizsiz fark etmez şeklinde düşüncesini ifade etmektedir. K12 ye göre bankacılık sistemi bütünüyle kazanmak için yapılan bir iştir. Ancak K15, bankaların kazanç elde etme biçimlerini şiddetle eleştirmekte, bu kurumların aralarında fark olmaksızın sömürü amaçlı olduğuna inanmaktadır.

Bu sonuçlar ışığında faizli faizsiz bankacılık sisteminin arasındaki farkı izah etmek için, özellikle belirli bir iddia ile hizmet sunan finans kurumlarının kendini daha iyi anlatması gerektiği ortadadır.

5.4.6. Faiz Konusundaki Düşünce ve Davranış

Tablo-51: Çağımızda faizsiz ekonomi mümkün olup-olmadığına dair düşünce

Faizsiz ekonomi	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	38	18,1
Katılmıyorum	23	11,0
Kararsızım	26	12,4
Katılıyorum	52	24,8
Kesinlikle katılıyorum	71	33,8
Toplam	210	100,0

Katılımcılar yaklaşık %60 oranında, faizsiz ekonominin mümkün olduğunu düşünmektedir. Yaklaşık %30 oranında katılımcımız da tam aksini düşünmekte, faizsiz ekonominin mümkün olmadığına inanmaktadır. %12,4 ise kararsız olduğunu belirtmektedir. Finans kurumları ve katılım bankacılığı ile birlikte gündeme gelen faizsiz ekonominin, mümkün olup olmadığı, mümkün ise nasıl olacağı ile ilgili tereddütler mevcuttur. K7, faizsiz ekonominin toplumsal bir hadise olduğunu, uygulanabilmesi için idari bir takım düzenlemelerin ötesinde, toplumun buna

inanmasının ve bu sisteme geçildiğinde ortaya çıkabilecek yeni durumlara hazırlıklı olmasının gerektiğini belirtmektedir. K10, faizsiz ekonomik ilişkilerin her zaman mümkün olduğunu, ulusal boyutta da pek sıkıntı olmayacağını, ancak uluslar arası boyutta bir takım sıkıntıların yaşanabileceğini düşünmektedir.

Faizsiz ekonomi tartışmalarıyla birlikte katılımcılarımız faiz konusundaki düşüncelerini de ortaya koymaktadırlar. Dindar bir kişi olduğunu, mensubu bulunduğu grubun hizmetlerine aktif olarak katıldığını belirten K3, faiz haram ama bulaşmamak mümkün değil. Yaşadığımız ülkenin ekonomik düzeni bunu gerektiriyor demektedir. Dindar bir kişi olmadığını ve ibadet hayatının iyi olmadığını belirten K1 ise, faizsiz ekonominin olamayacağını, ancak kat kat, tefecilik olarak uygulanan faizin doğru olmadığını, enflasyon miktarının altındaki faizin haram olamayacağını ileri sürmektedir. K16 da, faizin tespitinde devletin tespit ettiği rakamın faiz sayılamayacağını, onun dışındaki rakamların faiz olacağını düşünmektedir. Faizsiz ekonomi tartışmaları bağlamında, faizin tanımı da gündeme gelmektedir. K4, faizle ilgili tartışmalarda dini açıdan konuyu tartışanların faizin tanımı konusunda anlaşılmadıklarını, bunda soru işaretleri doğurduğunu belirterek, faizin ne olduğunun açık bir şekilde ortaya konması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak faizin Kur'an'da yer alan bir konu olduğunu bunu "bu devirde de faiz haram olur mu?" şeklinde ele almanın Allah'a saygısızlık olacağını, Allah'ın o zaman bilir ama bu zamanı bilemez bir konuma düşürüldüğünü ifade etmektedir.

Örneklem grubumuz %40,9 oranında pratik hayatında gerektiğinde faizli kredi kullanabileceğini belirtirken yaklaşık %45 düzeyinde de bu düşünceye katılmadığını ifade etmektedir. Ancak K7 ve K10 un de belirttiği gibi katılımcılarımızın bir kısmı faizli krediyi ancak zaruri durumlarda kullanacağını belirtmektedir.

Tablo-52: Faizle kredi kullanma

Kredi kullanma	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	58	27,6
Katılmıyorum	37	17,6
Kararsızım	29	13,8
Katılıyorum	50	23,8
Kesinlikle katılıyorum	36	17,1
Toplam	210	100,0

5.4.7. Yabancı Sermaye Konusundaki Düşünce

Tablo-53: Türkiye’ye yabancı sermaye girişine ilişkin düşünce

Yabancı sermaye	Sayı	%
Faydalıdır	139	66,2
Kararsızım	47	22,5
Zararlıdır	24	11,4
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %66,2 oranında yabancı sermayenin Türkiye’ye girişini faydalı bulmaktadır. %22,5 oranında ise bu konuda kararsızlık hâkimdir. %11,4 ise yabancı sermayenin Türkiye’ye girişinin zararlı olduğunu düşünmektedir. Yabancı sermayenin ülkemize girişini faydalı gören K13, artık dünyada sınırların kalktığını, paranın, dininin, imanının, vatanının ve bayrağının olmayacağını düşünmektedir. K3 ise, konuya dini referanslarla yaklaşarak, Hz. Peygamber döneminde de Yahudi ve Hristiyanlarla ortaklıklar kurulduğunu belirtmektedir. Yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmesine karşı çıkan ya da çekinceli davrananlar ulusal kaygılarla ve ahlaki kaygılarla konuya yaklaşmaktadır. K2, “Yabancı sermaye gelmesin. Öz sermaye önemlidir. Yabancılarla da güvenmiyorum” derken, K10 da yabancı sermayenin kültürel değerleriyle birlikte geleceğini, sermayenin gelişiyi birlikte ahlakın da bozulduğunu düşünmektedir.

5.5. Din ve Siyasi Tercihler

5.5.1. Oy Verilecek Adayın Dindarlığı ve Partinin Dine Önem Vermesi

Tablo-54: Oy verilecek adayın dindarlığını tercih etme

Oy vereceğim aday	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	38	18,1
Katılmıyorum	26	12,4
Kararsızım	14	6,7
Katılıyorum	65	31,0
Kesinlikle katılıyorum	67	31,9
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %62,9 oranında oy vereceği adayın dindar olması gerektiğini düşünmektedir. %30,5 ise böyle bir düşünceye katılmadığını belirtmektedir. Oy vereceği partinin dine önem vermesi gerektiğini düşünenlerin oranı ise biraz daha yükselerek yaklaşık %72 dir. Yaklaşık %25 ise bu düşünceye katılmadığını belirtmektedir. Bu konuda kararsızlık oranı biraz azalarak 3,3 e düşmüştür. Bu sonuçlara göre katılımcılarımız, oy vereceği partinin dine önem vermesini adayın dindar olmasından daha önemli bulmaktadır. Dolayısıyla parti politikasını adayların yaşam biçiminden önde görmektedir. K1, dinin siyasetle ilişkisini açıklarken, dinle siyasetin iç içe olmasına karşı çıkmakta, siyasetin gündelik hayata ve bazı değerlendirmelere göre şekillendiğini, dinin ise –her ne kadar kendini dindar bir kişi olarak görmese de- daha ulvi bir şey olduğunu ve gündelik hayatın konuları arasında kaybolması ve yıpranmasının doğru olmadığını düşünmektedir. Oy verilecek aday konusundaki tercihini açıklayan K2 ise, gerçek anlamda dindarlığın önemli bir şey olduğunu, bu manada dindarlığın adaylık için önemli bir tercih sebebi sayılabileceğini, ancak maalesef artık dindarlığın her zaman doğruluk ve dürüstlük anlamına gelmediğini ileri sürmektedir. Konuya toplumsal açıdan bakan K7, “Benim için siyasetçi, özellikle milletvekili, toplumsal katmanları temsil etmelidir. Ama ilk

neden ilkeli, dürüst ve temsil kabiliyetidir. Ancak dürüst ve ilkeli olmak maalesef dindarlıkla karşılanamıyor.” demektedir.

Tablo-55: Oy vereceği partinin dine önem vermesini tercih etme

Oy vereceğim parti	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	32	15,2
Katılmıyorum	20	9,5
Kararsızım	7	3,3
Katılıyorum	68	32,4
Kesinlikle katılıyorum	83	39,5
Toplam	210	100,0

5.5.2. Türkiye’nin Avrupa Birliğine Girmesi Konusundaki Düşünce

Tablo-56: Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesine ilişkin düşünce

Avrupa Birliği	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	57	27,1
Katılmıyorum	24	11,4
Kararsızım	43	20,5
Katılıyorum	46	21,9
Kesinlikle katılıyorum	40	19,0
Toplam	210	100,0

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi gerektiğini düşünenlerin oranı yaklaşık %40 tır. Türkiye’nin AB’ye girmesi gerektiğini düşünenler ise buna yakın bir oranda, %38,5 tir. Kararsızların oranı da yüksek bir oran sayılabilecek %20,5 tir. Ayrıntıya inildiğinde AB’ye girmemeyle ilgili düşüncenin karar düzeyinin daha kuvvetli olduğu, Kesinlikle Katılmıyorum diyenler %27,1, Türkiye’nin girmesini isteyenlerin, kararının kesinlik düzeyinin bir miktar düşük olduğu, Kesinlikle Katılıyorum diyenlerin oranı %19, görülmektedir. Kararsızlık düzeyinin yüksek olması da göz önün de bulundurulduğunda örneklem grubumuzun Türkiye’nin AB’ye katılımı konusunda kafasının karışık olduğunu ve bu sürecin gerek ülkemizin, gerekse AB’nin bundan sonraki tutumuna bağlı olacağı söylenebilir. AB’ye girmenin gerekli olduğunu savunan K2, “Biz zaten içindeyiz. Ülkemizin ekonomik ve sosyal

standartlarının yükselmesi için gerekli.” sözleriyle fikrini ifade etmekte, K3 ise, “AB Türkiye’nin ekonomik ve sosyal refahı için gerekliydi. Ama artık toplumsal olarak belirli bir düzeye geldik. Girmesek de olur.” demektedir.

AB’ye girmenin gerekli olmadığını düşünen K7, konuya Türkiye’nin prestiji açısından bakarak, “Bu kadar aşağılandığımız bir yere neden girelim. Her ne kadar dünya meseleleri tek taraflı olmasa da, AB’nin Türk düşmanlığı ve İslam düşmanlığı yaptığını düşünüyorum.” demektedir. K10, “Biz AB’ye girmeyelim. Onlar Türk birliğine girsin. Bunu da onları İslamlaştırmak için istiyorum. Biz onlara mahkûm olunca ahlakımızı bozuyorlar. Nedense biz onları düzeltemiyoruz.” diyerek düşüncelerini ortaya koymaktadır.

5.6. Popüler Dini Uygulamalar Konusundaki Tutumlar

Popüler dini uygulamalar başlığı altında ele alacağımız konular, dinle ilgili olsa da her zaman dinlerin kitabi uygulamalarına uygun görülme, bazen örf ve adetlerle ilişkili olan, kimi zaman dinin onaylamadığı “hurafe ve batıl inanç” kapsamında görülebilen çeşitli uygulamalardır. Sosyolojik bağlamda yaşayan dinin algılanma biçiminin önemli bir yansıma alanı olan bu tür uygulamaların, dinin içerisindeki yerinin ne olduğu konusunda, sorulara verilen cevaplara ve derinlemesine mülakatlara da yansıdığı gibi, çeşitli zihinsel karışıklıklar ve tereddütler mevcuttur.

5.6.1. Türbe Ziyareti

Tablo-57: Türbe ziyaretinin dini açıdan gerekliliğine ilişkin düşünce

Türebeleri ziyaret	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	68	32,4
Katılmıyorum	71	33,8
Kararsızım	15	7,1
Katılıyorum	41	19,5
Kesinlikle katılıyorum	15	7,1
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız anket sorularına verdikleri cevaplarda %66,2 oranında türbeleri ziyaret etmenin dini bir gereklilik olmadığını düşünmektedir. %7,1 kararsızım derken %26,6 türbeleri ziyaret etmenin dini bir gereklilik olduğunu düşünmektedir. Eğitim düzeyi yüksek, toplumsal hayata daha fazla katıldığını gözlemlediğimiz, kimi zaman sorulara verdikleri cevaplarda, bazen dinin özünü de zorlayacak düzeyde akılcı yorumlar yaptığını gözlemlediğimiz katılımcılarımızın, bu oranda türbeleri ziyaret etmeyi dini bir gereklilik olarak görmesi beklemediğimiz bir sonuçtur.

Türebeleri ziyaret etmenin dini bir gereklilik olup olmadığını bilmediğini, ama aşırılıktan kaçınmak gerektiğini ifade eden K7, “Toplumun âdetiyle dininin çatışmaması lazım. Bizim toplumumuz köklü bir topludur. Kültürümüzün dini açıdan

zararlı tarafları zaman içerisinde atılmış, zararlı olmayan tarafları kalmıştır. Ama türbelere bez bağlamak, birinden lütuf beklemek, menfaat beklemek yanlış şeylerdir. Himmet Allah'tandır.” (K7, 61 Yaşında, Esnaf) şeklinde fikrini ifade etmektedir. Dindar bir insan olduğunu ifade eden K15 de, “Türbeler manevi açıdan insanları geliştiriyor, duygu dünyasını zenginleştiriyor, bir sakınca görmüyorum, türbeleri ziyaret etmeye karşı değilim.” (K15, 68 Yaşında, Orman Mühendisi) demektedir. Türbe ziyaretlerine karşı olduğunu ve bunun dini bir gereklilik olamayacağını düşünen K1, ölmüşten bir fayda gelmeyeceğini ifade ederken, K2 bu tür uygulamaların Allah'la kul arasına girmek anlamına geleceğini ve bunun doğru olamayacağını düşünmektedir.

5.6.2. Ölünün Ruhu İçin Hatim ve Mevlit Okutma

Tablo-58: Hatim ve mevlit konusundaki düşünce

Hatim ve mevlit	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	15	7,1
Katılmıyorum	40	19,0
Kararsızım	15	7,1
Katılıyorum	110	52,4
Kesinlikle katılıyorum	30	14,3
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızdan %66,7 si ölünün ruhu için hatim ve mevlit okumanın gerekli olduğunu düşünmektedir. %7,1 kararsızım derken, %26,1 katılmadığını belirtmektedir. Bu soruya verilen cevaplarla bir önceki soruya verilen cevapların oran olarak neredeyse aynı düzeyde olması örneklem grubumuzun her iki konuyu aynı şekilde gördüğünü göstermektedir.

5.6.3. Kur'an Okunmuş Suyun Şifalı Olması

Örneklem grubumuz %34,7 oranında Kur'an okunmuş suyun şifalı olmadığını düşünmekte, %12,9 karasız olduğunu belirtirken, %49,1 i Kur'an okunmuş suyun

şifalı olduğunu düşünmektedir. Dindarlığı hayatın her alanında İslam’a göre yaşamaya çalışmak olarak tanımlayan K10, Kur’an’ın kendisinin şifa olduğunu, eğer şifa aranacaksa Kur’an’ı okumak gerektiğini, suya okumanın ayrıca bir öneminin olmayacağını düşünmektedir. K7, okuyanın önemli olduğunu, ihlâsla okunursa şifa olacağını ifade ederken, K15 de benzer şekilde düşündüğünü şu sözleriyle ifade etmektedir; “Okuyan önemlidir. Samimiyetle okunursa mutlaka faydası vardır. Ama yüzünü yıkamayanın okumasından ne çıkar”.

Tablo-59: Kur’an okunmuş suyun şifasına ilişkin düşünce

Kur’an okunmuş su	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	40	19,0
Katılmıyorum	33	15,7
Kararsızım	27	12,9
Katılıyorum	76	36,2
Kesinlikle katılıyorum	34	16,2
Toplam	210	100,0

5.6.4. Nazar Değmesi

Tablo-60: Nazarla ilgili düşünce

Nazar	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	22	10,5
Katılmıyorum	28	13,3
Kararsızım	23	11,0
Katılıyorum	72	34,3
Kesinlikle katılıyorum	65	31,0
Toplam	210	100,0

5.6.5. Nazar Değene Kurşun Dökülerek Nazarı Yok Edilmesi

Tablo-61: Kurşun dökme ile ilgili düşünce

Kurşun dökme	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	109	51,9
Katılmıyorum	55	26,2
Kararsızım	29	13,9
Katılıyorum	12	5,7
Kesinlikle katılıyorum	5	2,4
Toplam	210	100,0

Nazara inanma ve nazarı yok etme yolu konusunda kurşun dökmenin yerinin ne olduğu konusundaki sorulara verdikleri cevapta katılımcılarımız %23,8 oranında nazara inanmadıklarını belirtmişlerdir. %11 kararsızım derken, %64,3 nazara inandığını belirtmektedir. K7, konuyu psikolojik bir olay olarak gördüğünü belirterek nazarın tıbben ispat edildiğini, inkâr edilemeyeceğini belirtmektedir. Dine inanmadığını belirten K8, nazarın karşılıklı etkileşim sonucu oluşan bir şey olduğunu ve zayıf olanın zaten çarpılmış olacağını iddia etmektedir. K1, nazarın olduğuna inandığını ama okumakla gideceğini düşünürken, K4 imanı olana nazarın tesir edemeyeceğini belirtmektedir. Nazarı giderme yolu olarak toplumsal uygulama alanı da bulan kurşun dökme konusunda örneklem grubumuz %77,1 oranında olumsuz düşünmektedir. %13,9 kararsızım derken, %8,3 bunun doğru olduğunu düşünmektedir. Diğer popüler dini uygulamalara nazaran katılımcılarımız bu konuda daha yüksek oranda olumsuz düşünmektedirler. K7, çocukken kendisine kurşun döküldüğünü ve iyi geldiğini ama konunun dini yönünü bilmediğini belirtmektedir. K16, kurşun dökmenin nazara bir faydası olacağını zannetmediğini, ama okumanın faydasını bildiğini ifade etmektedir. “Torunun hasta olmuştu, muhtemelen nazardı, bir hocamız okudu, çocuk iyileşti. Gözümle gördüm. Okumanın biz zararını da görmedim.” (K116, 69 Yaşında, Veteriner).

5.6.6. Hızır Uğrayan Eve Bereketin Yağması

Tablo-62: Hızır'ın bereket getireceğine ilişkin düşünce

Hızır	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	24	11,4
Katılmıyorum	28	13,3
Kararsızım	62	29,6
Katılıyorum	58	27,6
Kesinlikle katılıyorum	38	18,1
Toplam	210	100,0

Hızır konusu katılımcılarımızın, üzerinde en fazla tereddüde düştükleri, ne olduğu konusunda zihinlerinin en fazla karışık olduğu konu gibi görünmektedir. Anket sorumuza verilen cevapta kararsızlık düzeyinin %29,6 düzeyinde olması da bunu göstermektedir. Zira katılımcılarımız diğerk popüler dini uygulamalar konusuna verdikleri cevapta, pozitif veya negatif bir kararlılık ortaya koymuşlardır. Hızır uğrayan eve bereket yağar yargısına katılımcılarımız %24,7 oranında katılmadıklarını, %46,7 oranında da katıldıklarını belirtmişlerdir.

Hızır'ın ne olduğu, nasıl bir varlık olduğu, varsa güçlerinin ne olduğu konusunda da farklı ve ilginç cevaplar aldık. K3, Hızır'ın Allah'ın bereketinin üzerinde olduğu bir kişi olduğunu, K5 de, yeryüzünde daima var olan Allah'ın sevgili kullarından-evliyalardan birinin de Hızır olduğunu düşünmektedir. K10, böyle bir konuyu sıkça duyduğunu ama yaşayıp yaşamadığı konusunda bir bilgisinin olmadığını belirtmektedir. K7, Hızır'ı bir kişi olarak düşünmediğini, Hızır'ın bereket anlamına geldiğini, bunun da İslam'ın yaşandığı, bolluk ve bereketin olduğu yer olarak anlaşılabileceğini ifade etmektedir. K16 da, Hızır'ın bir melek olduğunu, darda kalan kişilerin yardımına yetiştiğini, “Kul daralmayınca, Hızır yetişmezmiş” deyişinin de buradan geldiğini düşünmektedir.

K8, konuya farklı bir açıdan bakarak sadece Hızır konusu değil benzer kurtarıcı ve salih bir kulun gelmesi, yaşaması gibi düşüncelerin, dinlerdeki mesih-kurtarıcı beklentisiyle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Buna göre dinler umutsuzluk ve bunalım dönemlerinde benzer konuları gündeme getirerek, umut aşılar ve zaman kazanırlar.

5.6.7. Cinlerin İnsanı Çarpması

Katılımcılarımız %30,5 oranında cinlerin insanları çarpamayacaklarını düşünmektedir. %10,2 kararsız iken, %49,6 bu düşünceye katıldığını belirtmektedir.

Tablo-63: Cinlerin insanı çarpmasına ilişkin düşünce

Cin çarpması	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	27	12,9
Katılmıyorum	37	17,6
Kararsızım	21	10,2
Katılıyorum	77	36,7
Kesinlikle katılıyorum	48	22,9
Toplam	210	100,0

6. Dindarlık ve Psikolojik Hayat

6.1. Dindarlık Algısı

6.1.1. Kendini Ne Kadar Dindar Gördüğü

Tablo-64: Kendi dindarlığına ilişkin düşünce

Dindarlık	Sayı	%
Dindarım	142	67,6
Biraz dindarım	57	27,1
Dindar değilim	11	5,2
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %67,6 sı kendini dindarım şeklinde tanımlamıştır. %27,1 ise biraz dindarım seçeneğini tercih etmiştir. Dindar değilim diyenlerin oranı ise %5,2 dir. Bu sonuçlara göre örneklem grubumuzun kendini tanımlamasında dindarlık oldukça önemli bir referanstır.

Ancak dindarlığın tanımı kolay değildir. Bu zorluk dinin tanımından başlayarak ortaya çıkar. Örneklem grubumuzla yaptığımız görüşmelerde bu daha net ortaya çıkmıştır. Size göre dindarlık nedir ve dindar kimdir? sorularına verilen cevaplar oldukça çeşitlilik arz etmiştir.

Örneğin K1, çok genel bir tanım yaparak “Dindarlık, Kur’an’a göre yaşamaktır.” Derken dindarlığı bir ölçüde soyut bir düzeye çekmekte, konuşmanın akışı içerisinde verdiği bilgilere göre “Kur’an’a göre” tanımı ilmihal düzeyinde ortaya konan pratik bir takım yükümlülükleri dışarı da bırakmaktadır. K6, benzer bir yaklaşımla dindarlığı, dürüstlük, temizlik ve ahlaklı olmak diye tanımlayarak, ahlaki ve vicdani vurgusu güçlü ama amel boyutu dışarıda bırakan bir dindarlık tanımına meyletmektedir. Bu bakış açısı giderek bulanıklaşmakta, dindarlık tanımını yaparken dinden ve dini inançtan bağımsız bir şekilde dindarlığı tanımlayacak noktaya

gelmektedir. “Hiç ibadet yapmıyorum. Kendimi ibadetle de kayıtlı görmüyorum. Ama kendimi fevkalade dindar görüyorum.” (K8, 68 Yaşında, Avukat).

K12, dindarlığı formel bir şekilde İslam’ın beş temel şartını yerine getirmek olarak tanımlamakta, ancak bunu “adam gibi, sağa sola çekmeden yapmak” tabiriyle kuvvetlendirerek, bu temel şartları yapmanın yanında başka şeylerin de gerektiğini düşünmektedir. K16, dindarlığı edeplice dini kurallara riayet etmek olarak tanımlarken, dindarlığı biraz daha geniş bir çerçevede ele almaktadır. K20 ise, dindarlığı dini vecibelere riayet etmek, paylaşımcı bir bakış açısıyla diğer gam olmak şeklinde alarak dindarlığın sadece ibadetler bağlamında ele alınamayacağını, sosyal yönünün de olması gerektiğini vurgulamaktadır. Dindar bir kişi olduğunu belirten K10, dindarlığın bazı ritüellere hapsedilemeyeceğini, geniş bir kavram olduğunu ve sadece inanç konusu olamayacağını şu ifadelerle ortaya koymaktadır; “En genel tanımıyla dindarlık, Allah’ın emrini yapmaktır. Gündelik bazı ibadetlerin dışında bazı işler de yapmak gerekiyor. Dindar bir hayat için, insanın kendisinin ve toplumsal hayatının İslami esaslara dayanması olarak düşünüyorum. Dindarlığı ibadet hayatı ile sınırlayarak değil, hukuk olarak, muamelat olarak İslamiyet’in toplum hayatına hâkim olmasını isteyen dindarım. Şahsımda bunları uygulamaya çalışıyorum. Benim dindarlığım bu niyet üzerine kuruludur.” (K10, 73 Yaşında, Avukat).

Bir işadımı olan ve dünyada gitmediği ülkenin neredeyse kalmadığını belirten, kendini dindar olarak tanımlayan K5, dindarlığın herkes için aynı anlama gelmeyeceğini, dindarlığın sosyo-ekonomik düzeyle ilişkili olduğunu düşünmektedir. “İnsanın mesleği ve yaşantısına göre dindarlık değişebilir. Ben ticaretle uğraşırım. Bin imama yöneticilik yaparım, ama bir imamın yaptığını yapamam. Yine de bir

sınır çizersek dindarlığın temeli, insanın Kur'an'ın, İslam'ın yüklediği sorumlulukları yerine getirmesi, toplumsal hayatta kimseyi rahatsız etmeyen, toplum düzenini bozmayacak şeyler yapmasıdır.” (K5, 57 Yaşında, İşadamı).

Katılımcılarımız dindarlığı tanımlamaları yanında, kendi gözlemledikleri bir takım dindarlık tarzlarıyla ilgili kanaatlerini, eleştirel bir şekilde, bize ifade etme ihtiyacı hissetmişlerdir. K7, kendini dindar gösterme gayreti içinde olan dindarlık tipine ilişkin, psikolojik bir duruma işaret ederek şu değerlendirmeyi yapmaktadır. “Dindar dini ilkelerini yerine getiren, dini bütün bir insandır. Ancak toplumda kendini kabul ettirmek isteyenler dine sarılıyor. Bir kişi bir şeyden çok bahsediyorsa kapatmak istediği bir açığı vardır. Bu işte aşırıya kaçanlar böyledir. Dindarlık Allah’la kul arasındadır. Gösteriş boyutuna taşınmamalıdır.”. K13, son dönemde muhafazakâr eğilimlerin arttığını camilerin dolduğunu, türbanlıların arttığını ama aynı zamanda dört çeker ciplere binen dindarların arttığını ifade etmektedir. Ona göre bu sağlıklı bir dindarlık değildir.

6.1.2. İnsanın Yaşlandıkça Dindarlaşması

Tablo-65: İnsanın yaşlandığında dindarlaşıp-dindarlaşmayacağına ilişkin düşünce

İnsan yaşlandıkça dindarlaşır	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	13	6,2
Katılmıyorum	27	12,9
Kararsızım	7	3,3
Katılıyorum	100	47,6
Kesinlikle katılıyorum	63	30,0
Toplam	210	100,0

İnsanın yaşlandıkça dindarlaştığı genel bir kanaat olarak paylaşılır. Ancak bunun ileri yaş grubuna dâhil olan kesim tarafından nasıl görüldüğü, bu yargının test edilmesi açısından önemliydi. Çünkü bu soruya cevap verirken bir anlamda katılımcılarımız kendilerine dair yargılarını ortaya koyacaklardır. Katılımcılarımız yaklaşık %76

oranında insanın yaşlandıkça dindarlaştığı fikrine katılmaktadır. Bu düşünceye katılmayanların oranı yaklaşık %19 dur.

İnsanın yaşlandıkça dindarlaşması konusunda K10, “Bu düşünce herkes için geçerli değil. Yaşlanınca herkes dindarlaşmayabiliyor. Ben her iki örneği de gördüm.” diyerek fikrini belirtmektedir. Biz de insanın yaşlandıkça dindarlaşacağı görüşünün herkes için, her zaman geçerli olmadığını düşünüyoruz. Bu fikrimizin oluşmasında katılımlı gözlemlerimiz, cami cemaatine ilişkin yıllara dayanan gözlemlerimiz ve çalışmamız esnasında gördüğümüz örnekler etkili oldu. Mülakatlarımız esnasında gördüğümüz şey, ailedeki dini hayatın ve çocuklukta alınan din eğitiminin yaşlanma sürecinde, özellikle yaşlılıkta ferdin hayatında etkili olduğudur. Mülakatlarımızda çocukluk dönemine ilişkin cami ve imamla ilgili olumsuz örnekleri sıkça dile getiren katılımcılarımızın, dindarlığının düşük düzeyde olduğunu ilginç bir şekilde gözlemledik. Ancak bunun zıddı örneklerin olduğunu da belirtmemiz gerekir. Örneğin K16, çocukluğunda kendisine Kur’an öğreten Ali Hoca’yı hala saygı ve minnetle anmaktadır.

Katılımcılarımızdan yaşlanma sürecinde dindarlığın artacağını belirten K1, bunun sebebinin insanın olgunlaşması, tecrübe kazanması ve boş zamanının artması olduğunu belirtirken, K2 emeklilikle birlikte ortaya çıkan yeni sosyalleşme sürecinde dinin önemli bir rol oynadığını, yaşlıların boş zamanını şekillendirmede dinin önemli yer işgal ettiğini düşünmektedir. K5, insan yaşlandıkça nefsinin köreldiğini, buna bağlı olarak dindarlığın arttığını ifade ederken, K15 e göre en önemli sebep yıllar içerisinde oluşan tecrübedir.

Yaşlanma sürecinde beliren dindarlığın gerçek bir dindarlık olmak yerine korkuya dayalı ve mecburen oluşan bir dindarlık olduğunu savunan K6, “Yaşlılar dindarlaşır

çünkü korkuyorlar. Artık yolun sonu görünüyor.” demektedir. K16 ise yaşlılıkta dindarlığın olduğunu ama bunun tek taraflı olmadığını, hem korkunun hem de tecrübenin bunda etkili olduğunu düşünmektedir.

K4, ise yaşlıların yaşlandıkça dindar görünmeye çalıştıklarını ileri sürerek, bir anlamda isteğe bağlı bir dindarlaşma eğilimi yerine sosyal beklentilere karşılık gelen bir dindarlaşmanın varlığından bahsetmektedir.

6.1.3. Yaptığı İbadetleri Yeterli Bulma

Tablo-66: Yaptığı ibadetleri yeterli bulma

İbadetler yeterli mi?	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	48	22,9
Katılmıyorum	74	35,2
Kararsızım	25	11,9
Katılıyorum	43	20,5
Kesinlikle katılıyorum	20	9,5
Toplam	210	100,0

İbadetlerini yeterli bulmayanların oranı %58,1 dir. %11,9 kararsızım derken, %30 yaptığım ibadetlerimi yeterli buluyorum demektedir. İbadetlerini yeterli bulup bulmama, farklı sebeplerle ortaya çıkabilmektedir. Dini hayata önem veren, ibadetlerini dikkat etmeye çalıştığını ifade eden bazı katılımcılarımız, tevazu ifadeleriyle ibadetlerini yeterli görmediğini, ne kadar ibadet etse de ibadet hayatını yeterli bulmayacağını belirtmektedir. K10, dindar bir kişi olduğunu belirterek, namazını kıldığını, İslam’ın beş şartını yerine getirdiğini, nafile ibadetlere zaman ayırdığını ve sosyal amaçlı dini faaliyetlerde bulunduğunu belirtmekte, ancak yaptığı ibadetin yeterli olmadığını düşünmektedir. K14 de ne kadar ibadet ederse etsin yeterli olmayacağını, çünkü ibadetin sonunun olmayacağını söylemektedir. K6 ise, ibadetlerinin yeterli olmadığını, ancak ibadeti bir takım ritüelleri yerine getirmek olarak algılamadığını bundan dolayı bir kaygısının olmadığını ifade etmektedir.

6.2. Dindarlık ve Psikolojik Tutumlar

6.2.1. Din ve Ölüm Korkusu

Tablo-67: Ölümünden korkma ve ölüm korkusunu azaltmaya ilişkin davranış

Ölüm korkusu	Sayı	%
Allah’a dua ederim	41	19,5
Ölümü düşünmemeye çalışırım	15	7,1
Allah’ın merhametli olduğunu düşünürüm	32	15,2
İbadetlerimi düzenli olarak yapmaya çalışırım	43	20,5
Ölümünden korkmam	78	37,1
Toplam	210	100,0

Ölüm korkusu hissetme ile dini inanç ilişkisi tartışılmıştır. Sorumuza verilen cevaplara bakıldığında, katılımcılarımızın %37,1 i ölümünden korkmadığını belirtmiştir. Ölümünden korktuğunu ifade edenler ise, çeşitli şekillerde bu korkuyu yenmeye, azaltmaya veya ölüme kendini alıştırmaya çalışmaktadır. Katılımcılarımızın %20,5 i ölüm korkusunu azaltmak için ibadetlerini düzenli olarak yapmaya çalıştığını belirtmektedir. %15,2 Allah’ın merhametine sığınırken, %19,5 Allah’a dua ettiğini belirtmiştir. %7,1 ise ölümü düşünmemeye çalışarak, bir anlamda bu duygudan uzak durmaya çalışmaktadır.

Tablo-68: Din ölüm korkusu ilişkisiyle ilgili düşünce

Din-Ölüm korkusu	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	14	6,7
Katılmıyorum	10	4,8
Kararsızım	9	4,3
Katılıyorum	66	31,4
Kesinlikle katılıyorum	111	52,9
Toplam	210	100,0

Dini inancın ölüm korkusunu azaltıp azaltmadığı tartışılmıştır. Anketimize verilen cevaplarda %84,3 oranında katılımcımız dini inanç sahibi olmanın ölüm korkusunu azalttığını düşünmektedir. %4,3 kararsız olduğunu belirtmiş, %11,5 ise bu düşünceye katılmadığını belirtmiştir. Bir önceki soruya verilen cevaplarla karşılaştırıldığında

ölümden korkmam diyen %37,1 lik kısmın içinde önemli oranda dine inanmanın ölüm korkusunu azalttığını veya tümüyle ortadan kaldırdığı düşünenlerin olduğu varsayılabilir. Katılımcılarımızın kararlılık düzeyleri de, kesinlikle katılıyorum %52,9, göz önünde bulundurulduğunda katılımcılarımızın dini inancın ölüm korkusunu azalttığı yolundaki düşünceleri oldukça kararlı görünmektedir.

Ölümden korkma ile ilgili katılımcılarımızın derinlemesine mülakatlarda verdikleri cevaplara bakıldığında, K5 ölümden korkmak yerine, hazırlıksız gitmekten korkacağını, K10, ölümü yeniden diriliş olarak gördüğünü ve bu sebeple korkmadığını, K7, inançsız gitmekten korktuğunu belirtmiştir.

Dini inancın ölüm korkusunu azalttığı gibi, ölüme, ahirete, hesap, sual gibi konulara ilgi uyandırarak dini inancın ölüm korkusu hissetmeye sebep olduğu da dile getirilmektedir. Dindar bir kişi olduğunu belirten K3, “Dine inanmak Allah’a yaklaşımdır. Bu sebeple inancı olan ölümden korkmaz. Ben de korkmuyorum. Bu halimle affedilebilir miyim diye korkarım. Rabbime ibadet ederek 80 yaşına geleyim isterim.” (K3, 53 Yaşında, Mimar). K15 de dinin verdiği psikolojik havanın kendisini rahatlatıldığını, dindar bir kişinin daha az ceza göreceği için daha az korkacağını, ölümü hatırladığında salâvat getirmenin kendisine yettiğini ifade etmektedir. K12 de teslimiyetçi bir anlayış göstererek “Ölümden korkarım, ama elimden bir şey gelmez. Dua eder, rahatlarım.” (K12, 73 Yaşında, Öğretmen) demektedir.

K1 dinin korkuyla insanları terbiye ettiğini, dine inanmanın insandaki ölüm korkusunu artıracaklarını düşünürken, K9 dinin ahireti düşünmeyi telkin ettiğini, bu sebeple dindarların ölümden daha çok korkacağını düşünmektedir. Ona ilginç gelen şey, hem Allah’ı sevdiğini söyleyip hem de ölümden korkmaktır. “Hem Allah’ı çok

sevdiğini söylüyorlar, hem de ölmek için direniyorlar. Bir an önce öl de rabbine kavuş. Çok yaşlılar bile ölmek için direniyorlar.” (K9, 63 Yaşında, Avukat).

Tablo-69: Dindarlık düzeyi ve ölüm korkusuna karşı yapılan davranış

Kendinizi dindarlık noktasında nasıl görüyorsunuz		(Ölümden korkuyorsanız)ölüm korkunuzu azaltmak için aşağıdakilerden en fazla hangisini yaparsınız?				
		Allah'a dua ederim.	Ölümü düşünmemeye çalışırım.	Allah'ın merhametli olduğunu düşünürüm	İbadetlerimi düzenli olarak yapmaya çalışırım.	Ölümden korkmam.
Dindarım	Sayı	28	9	27	36	42
	%	19,7%	6,3%	19,0%	25,4%	29,6%
Biraz dindarım	Sayı	12	4	3	7	26
	%	23,1%	7,7%	5,8%	13,5%	50,0%
Dindar değilim	Sayı	1	2	0	0	8
	%	9,1%	18,2%	,0%	,0%	72,7%
Toplam	Sayı	41	15	30	43	76
	%	20,0%	7,3%	14,6%	21,0%	37,1%

Tabloya göre ilginç bir şekilde dindarım diyenler %29,6 oranında ölümden korkmadığını belirtirken, bu oran dindar değilim diyenlerde %72,7 dir. Bu tabloya göre dindarlık her zaman ölüm korkusunu azaltan bir unsur değildir. Ancak dindar değilim diyenlerin sayısı oldukça az olduğundan, sonuçlarını genellemenin doğru olmadığını düşünüyoruz.

6.2.2. Kabir Ziyareti ve Düşündürdükleri

Tablo-70: Kabir ziyaretine gitme

Kabir ziyareti	Sayı	%
Hiç	13	6,2
Bazen	133	63,3
Sık sık	64	30,5
Toplam	210	100,0

Tablo-71: Kabir ziyaretine gidince ne hissettiği

Kabir ziyareti	Sayı	%
Ahireti hatırlatır	88	41,9
Dünyanın geçiciliğini	80	38,1
İbadetlere daha fazla önem vermem gerektiğini	13	6,2
Diğer	29	13,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %30,5 oranında sık sık kabir ziyaretine giderken, %63,3 oranında bazen gittiğini belirtmektedir. %6,2 ise kabir ziyaretine hiç gitmediğini belirtmiştir. Kabir ziyaretinin katılımcılarımızda çağrıştırdığı şeylere bakıldığında %41,9 oranında Ahiret, %38,1 oranında ise dünyanın geçiciliğidir. %6,2 ise ibadetlere daha fazla önem vermesi gerektiğini hissetmektedir. Kabir ziyaretlerine gittiğini belirten K3, bu ziyaretlerde bir gün biz de geleceğiz diye düşündüğünü, işlediği hatalarının gözünün önüne geldiğini, pişmanlık duyduğunu belirtmektedir. K11, kabirlere gittiğinde herkese dost gözüyle bakmanın gerekli olduğunu hissettiğini, her şeyin geçici olduğunu fark ettiğini söyleyerek, “Değmez derim. Kimseyi kırmaya değmez. Bir de onların geriye ne bıraktığını düşünürüm. Kimse yanında bir şey götürmüyor çünkü.” (K11, 65 Yaşında, Akademisyen) sözleriyle duygularını ifade etmektedir.

K5 kabirleri ziyaret etmenin insanın bu dünyadaki haline fayda etmesi gerektiğini belirterek, “Etrafım beni ayıplamasa, insanlara garip gelmese, bir geceyi kabirde geçirmek isterim. Ve bunun etkisini görmek isterim.” diyerek kabir ziyaretine farklı bir açıdan bakmaktadır.

6.2.3. Dini İnanç ve Psikolojik Sıkıntı

Katılımcılarımızın %82,9 u son on yıl içinde her hangi bir psikolojik sıkıntı yaşamadığını, %3,3 böyle bir şey hatırlamadığını, %12,4 farklı düzeylerde de olsa psikolojik sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Yaşanan bu psikolojik sıkıntının intihar

etmeyi isteme düzeyi ise %2 dir. %4,7 ise böyle bir duygu yaşıyıp yaşamadığını hatırlamadığını belirtmiştir. Bir psikolojik sıkıntı yaşamış olanlar %64,6 düzeyinde bu sıkıntıyı atlatmada Allah inancının kendilerine etkili olduğunu belirtmişlerdir. %34,2 ise bu sıkıntıyı atlatmada Allah inancını kendilerine katkı sağlamadığını belirtmişlerdir. Ancak bu soru ile bir psikolojik sıkıntı yaşadınız mı sorusuna verilen cevaplar arasında izah edemediğimiz bir uyumsuzluk dikkati çekmektedir. Zira psikolojik sıkıntı yaşadım diyenler sayı olarak 27 kişi iken, sıkıntıları atlatmada Allah inancının etkisine cevap verenlerin sayısı 79 kişidir. Bu durumda aradaki tutarsızlık açıktır. Bunu ya sorunun farklı şekilde anlaşılması, ya da bir temenni olarak almak izah edici olabilir.

Tablo-72: Son on yıl içinde psikolojik sıkıntı yaşama durumu

Psikolojik sıkıntı	Sayı	%
Hayır	174	82,9
Hatırlamıyorum	10	4,7
Evet	26	12,4
Toplam	210	100,0

Tablo-73: Son on yıl içinde intihar düşünme

İntihar düşüncesi	Sayı	%
Hayır	196	93,3
Hatırlamıyorum	10	4,8
Evet	4	1,9
Toplam	210	100,0

Tablo-74: Psikolojik sıkıntıyı atlatmada Allah inancının yeri

Allah'a inanç ve teselli	Sayı	%
Hayır	27	12,9
Kararsızım	1	,5
Evet	51	24,3
Toplam	79	37,6
Cevapsız	131	62,4
Toplam	210	100,0

7. Dini Yönelim

7.1. Din Hakkındaki Kanaatler

7.1.1. Dini İncanın Gerekliliği

Tablo-75: Dinin inancın gerekliğine ilişkin düşünce

İncanın gerekli olmadığını düşünme	Sayı	%
Hiçbir zaman	190	90,5
Nadiren	4	1,9
Bazen	1	,5
Sıklıkla	2	1,0
Her zaman	13	6,2
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda katılımcılarımız oldukça kararlı bir düzeyde dini inancın gerekli olduğunu düşünmektedirler. %90,5 kesin bir şekilde dini inancın gerekli olmadığını düşünürüm yargısına hiçbir şekilde katılmamaktadır. Ancak katılımcılarımızdan %6,2 si dini inancın gerekli olmadığını kararlı bir şekilde belirtmişlerdir. Bu oran Türkiye’de dini inanç konusunda yapılan çalışmaların verileri göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı bir rakam sayılabilir. Dindar bir insan olmadığını belirten K1, inancın özellikle bu toplum için gerekli olduğunu, çünkü akılsız toplumların, geri kalmış toplumların dine ihtiyacı olduğunu düşünmektedir (K1, 71 Yaşında, Mühendis). Kendisinin dini hayatının zayıf olduğunu, ibadetleri yapamadığını belirten K2 ise, inanmanın gerekli bir şey olduğunu, inanan insanın bir hedefinin olacağını ve inançsızlığa üzüleceğini belirtmektedir (K2, 62 Yaşında, Mühendis). K5, konuya toplumsal açıdan bakarak tarihte dinsiz bir topluma rastlanmadığını, kendisinin de dinsiz bir toplum düşünemeyeceğini ifade etmektedir. “Din toplumun vicdanıdır. Herkesin başına bir polis dikme imkânı da yoktur.” (K5, 57 Yaşında, İşadamı). İnanç noktasında kararsızlık yaşadığını belirten ve kendini Şamanist-Ateist olarak tanımlayan K9,

“Önceden inanırdım, inançlarım zayıfladı. Bazen de büyüklerimin telkinleriyle, hidayet bulayım diye dua ediyorum.” (K9, 63 Yaşında, Avukat) sözleriyle inanç noktasındaki durumunu belirtmektedir.

7.1.2. Dinin Toplum Hayatına Faydası

Tablo-76: Dinin toplum hayatı için faydalı olduğunu düşünme

Dinin topluma faydası	Sayı	%
Hiçbir zaman	5	2,4
Nadiren	1	,5
Bazen	8	3,8
Sıklıkla	7	3,3
Her zaman	189	90,0
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %90 oranında dinin toplum hayatı için her zaman faydasının olduğunu düşünmektedir. %3,3 büyük ölçüde faydası olduğunu düşünürken, %3,8 bazen faydası vardır diye düşünmektedir. Görüldüğü gibi yaklaşık %97 oranında katılımcımız dinin bir şekilde toplum hayatı için faydalı olduğunu düşünmektedir. Dinin topluma faydasının ne olacağı konusunda K2, dinin toplumu her yönden disipline edeceğini, belirli bir düzen sağlayacağını ve toplumsal hayattaki problemleri azaltacağını düşünürken, K3, aile hayatını örnek vererek “Ailemden biliyorum. Din toplum için faydalıdır. Ailemdaki huzurun kaynağının dine uygun yaşamak olduğunu düşünüyorum. Keşke imkânımız olsa da dini kuralları topluma tatbik edebilsek. Daha mutlu olacağımızı düşünüyorum.” (K3, 53 Yaşında, Mimar) sözleriyle konuya sosyal açıdan yaklaşmaktadır. İktisat fakültesi mezunu bir esnaf olan K7, “Din manevi yönden insanı ve toplumu bütünleştirir. Bir arada tutar. Sosyal yaşamı düzenleyerek ortak bir kültür oluşturur. Bu güne kadar sağlıklı bakıldığında dinin aleyhimize bir yönünü bulan var mı? Din kardeşiniz diyor. Biz kavramamışız, geri kalmışız. Bu gün İslam dünyasındaki problem budur. Din insanlığı bağlayan

temel bir bağıdır.” (K7, 61 Yaşında, Esnaf) sözleriyle dinin toplumsal hayat için faydasını kültürel açıdan ve sosyal bütünleşme açısından ortaya koymaktadır.

K8, dinin toplum hayatı için faydasının olmadığına inandığını belirterek, konuya Marksist felsefeden de etkilenecek nasıl baktığını şu sözlerle ifade etmektedir; “Aydınlanmaya kadar dinler toplumları yönetmede egemendi. Aydınlanma sonrası, pozitivist gelişimin önü idealist şeytanlar tarafından kesildi. İdealizm, pozitivistizmin karşısına çıkarıldı. İnsanın mekanizmine karşı duygusallığı öne çıkarıldı. Marx’ın dediğine katılıyorum. Toplumun yönetilmesinde rasyonel kaynaklardan çıkan kuralların uygulanmasını isterim. Dini olanı istemem. Dinin toplum için faydalı olmadığını düşünürüm. Türk toplumunda bu gün var. Keşke olmasa.” (K8, 68 Yaşında, Avukat).

7.1.3. Dini Kuralları Sıkıcı Bulma

Tablo-77: Dini kuralları sıkıcı bulma

Dini kurallar	Sayı	%
Hiçbir zaman	182	86,7
Nadiren	10	4,8
Bazen	9	4,3
Sıklıkla	4	1,9
Her zaman	5	2,4
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %86,7 oranında dini hiçbir zaman sıkıcı bulmadığını, yaklaşık %9 oranında da nadiren ve bazen sıkıcı bulduğunu ifade etmiştir. Dini sıklıkla sıkıcı bulanlar %1,9 iken her zaman sıkıcı bulanlar %2,4 tür. Dini kuralları sıkıcı bulup bulmama konusunda en fazla dikkatimizi çeken husus, dinin özü, dini kuralların yorumlanma biçimi üzerinde durulmasıdır. Dini kuralların kendini değil, algılama ve anlatma biçimini sıkıcı bulduğunu belirten K17, dinin yorumlanma biçimi üzerinde

durmaktadır. Aşırı yorumların sıkıcı olduğunu belirten K11, “Dinin özünde sıkıntı yok. Ama yorum biçimleri bunaltıcı. Aşırılığı sevmiyorum.” (K11, 65 Yaşında, Akademisyen) demektedir. K12 ye göre, insani kurallar İslami kurallardır. O bakımdan din sıkıcı olmaz. Onun özünde insan vardır. Ancak dini bilgisi yeterli olmayan, dini geniş perspektiften anlamamış ve sadece belli pencereden dine yaklaşanlar, dini çekilmez hale getirmektedir. K13, dini kuralların sıkıcı bir hal almasında tarikat ve mezhep baskısının etkili olduğunu düşünmektedir. Bunlar olmasa, aksine din insanın ufkunu açan, insanı rahatlatan değerler manzumesidir.

71 yaşında bir mühendis olan K1, dini kuralları sıkıcı bulmaktadır. “Bana göre ibadetler bir terbiyedir. Cumayı kılarım, hasta değilsem orucu tutarım. Ama ezanı bu kadar bağırmanın ne anlamı var. Dinin inkişaf etmesi lazım. Hurafelerle dolu. Dini kurallar sıkıcı geliyor. Mesela Ramazan ayı. Yazın sıcaklığında çok zor oruç. Yorum yapacak, fetva verecek adam yok mu? Cuma nasıl sabitse Ramazanı da sabitleyelim.” (K1, 71 Yaşında, Mühendis).

7.1.4. Toplum Huzurunun Sağlanmasında Dinin Önemi

Tablo-78: Dinin toplum huzurunun sağlanmasındaki yeri

Din-toplum huzuru	Sayı	%
Hiçbir zaman	2	1,0
Nadiren	2	1,0
Bazen	8	3,8
Sıklıkla	18	8,6
Her zaman	180	85,7
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız yüksek oranda dinin içerdiği ilkeler ve kurallar bütünüünün toplum huzurunun sağlanmasında önemli olduğunu düşünmektedir. Dinin toplum huzuru için hiç gerekli olmadığını düşünenler %1, nadiren gerekli olduğunu düşünenler de

%1 dir. K3, dini toplum huzurunun sağlanmasında olmazsa olmaz olarak gördüğünü belirterek, “Trafik kurallarına uymayı emreden bir din toplum huzuru için elbette faydalıdır. İnsanın sağlığına değer veren bir dinin yaşandığı toplumda, sigara, alkol gibi sorunlar hiç olmaz.” demektedir. K9, kendisinin ateist olduğunu ama dini inancın toplumun birlik bütünlüğü açısından gerekliliğine inandığını ifade etmektedir. K1 ise, dinin bütün toplumlar için huzur kaynağı olmayacağını, tek düze toplumlar için böyle bir yargının geçerli olabileceğini, ama farklı inanç ve mezhep mensubu toplumlar için huzursuzluk kaynağı olabileceğini düşünmektedir.

7.1.5. Din Uğruna Zorluklara Katlanma

Tablo-79: Din uğruna zorluklara katlanmayla ilgili düşünce

Zorluklara katlanmak anlamsızdır	Sayı	%
Hiçbir zaman	174	82,9
Nadiren	8	3,8
Bazen	8	3,8
Sıklıkla	8	3,8
Her zaman	12	5,7
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %5,7 oranında din uğruna zorluklara katlanmanın anlamsız olduğunu düşünmekte, 7,6 oranında ise bazen ve sıklıkla böyle bir şeyin anlamsız olduğunu düşünmektedir. K13, böyle bir düşünceye katılmadığını, aslında hayatın kendisinin bir zorluk olduğunu, kolay olan hiçbir şeyin olmadığını ifade etmektedir. K7, dini için zorluğa katlanmanın çok ideal bir şey olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir; “İnancı doğrultusunda hareket etmek kadar kutsal bir şey var mı? Yoksa hayatın ne anlamı var. Bence herkes böyle bir konuda üzerine düşeni yapmalı.” (K7, 61 Yaşında, Esnaf). Benzer bir şekilde K4, dini yaşama ve dini idealler için zorluğun söz konusu olamayacağını, kamu yararına bir şey yapacakken yorulduğum demenin ayıp olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. K1, din uğruna zorluklara katlanmanın

anlamsız olduğuna inanırken, K11 işkenceye varan zorlukları doğru bulmadığını düşünmektedir. K8, konuya cihat kavramı açısından bakarak, Allah'ın hâkimiyeti için çalıştığını söyleyenlerin, Allah'ın gücünü küçük gördüklerini düşünmektedir. Allah istese kendi hâkimiyetini kurar.

7.1.6. Dinin Toplumu Geri Bırakması

Tablo-80: Dinin toplumu geri bırakması

Dinin geri bırakması	Sayı	%
Hiçbir zaman	167	79,5
Nadiren	16	7,6
Bazen	13	6,2
Sıklıkla	4	1,9
Her zaman	10	4,8
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %79,5 oranında dinin toplumu geri bıraktığını hiçbir zaman düşünmemektedir. %7,6 nadiren böyle düşündüğünü belirtirken, %6,2 bazen böyle düşünmektedir. Dinin her zaman geri bıraktığını düşünenler ise yaklaşık %5 tir. K10, dinin geri bıraktığını hiçbir zaman düşünmediğini belirtmekte, K3 ise bu konuda Osmanlı örneğinin önümüzde olduğunu, Osmanlıyı dinin geri bırakmadığını görmek gerektiğini ifade etmektedir. K15, dinin kesinlikle toplumu geri bırakmayacağını ifade ederek, bunu söyleyenlerin, ya misyonerlik faaliyetlerinin etkisinde kaldığını ya da kasıtlı olarak bunu söylediklerini düşünmektedir. En fazla söylenebilecek şey Müslümanların İslam'ı yeterince anlamadıklarıdır.

Dinin özünün hep ileri gitmeyi işaret ettiğini ifade eden K12, din değil dinin yanlış anlatımının toplumu geri bıraktığını belirtmektedir. Çocukluğunda kendisinin çok etkilendiği Topal Hoca'nın yıllar öncesinden aya çıkılacağını haber verdiğini belirten K12, aynı yıllarda otobüs gâvur icadıdır binilmez diyen bir hocayı tanıdığını da

belirtmektedir. Dindarların pasif bir din anlayışına sahip olduğunu ileri süren K4, Hz. Peygamber'in uyumaya bile vaktinin olmadığını belirterek, dini pasif anlatmanın toplumu geri bıraktığını, ama aslında dinin aktif olduğunu düşünmektedir. Ona göre İslam'ı anlama ve anlatma işi yanlış yapılıyor. Akılcı, eylemci ve paylaşımcı bir din anlayışına dönülmelidir (K4, 58 Yaşında, Mimar).

Akıl sahiplerine dinin lazım olmadığını düşünen K1, dinin toplumları yerinde saydığını, geri kalmış toplumlarda bir faydası olabileceğini, belki inancın gerekli olabileceğini düşünmektedir. Bunun da gelişerek, hurafelerden arınarak yoluna devam etmesi gerekir. K8, kendisine bizim toplum neden geri kalmıştır diye sorduğunu, buradan "Aydın kimdir?" sorusuna geçtiğini ifade ederek buna cevap olarak "Aydın olmak dini sorgulayıp, onu aşmak ve onunla problemini halletmektir. Onu bir kenara bırakmak gerekir. Dinden sonra devleti de sorgulayacaksınız." (K8, 68 Yaşında, Avukat) cevabını verdiğini belirtmektedir.

Tablo-81'e göre kendini Laik olarak tanımlayanlar, diğer tercihlere göre oldukça belirgin bir şekilde dinin toplumu geri bıraktığını düşünmektedir. Ancak yukarıdaki yorumlarda da ifade edildiği gibi, bu düşünce genellikle dinin özü ile ilgili bir düşünce değil, dinin algılanma ve anlatılma biçimine yönelik bir düşüncedir. Nitekim bu yaklaşım, derinlemesine mülakatlarımızda belirgin bir şekilde kendini gösterdiği gibi, kendini Müslüman-Laik olarak tanımlayanların tutumlarında daha belirgin ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan kendini Müslüman-Laik olarak algılayan ve Laik olarak algılayanlar arasında kendini gösteren farklılık, Laikliğin tanımlanma ve anlaşılma biçimiyle de ilişkili olabilir.

Tablo-81: Kendini tanımlama ve dinin toplumu geri bırakacağı konusundaki düşünce

Kendinizi nasıl tanımlarsınız?		Dinin toplumu geri bıraktığını düşünürüm.				
		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
Müslüman	Sayı	79	3	1	1	2
	%	91,9%	3,5%	1,2%	1,2%	2,3%
Müslüman Türk	Sayı	62	6	5	2	0
	%	82,7%	8,0%	6,7%	2,7%	,0%
Milliyetçi muhafazakâr	Sayı	8	0	1	0	0
	%	88,9%	,0%	11,1%	,0%	,0%
Türk	Sayı	3	0	3	0	1
	%	42,9%	,0%	42,9%	,0%	14,3%
Müslüman Türk	Sayı	7	3	3	1	1
	%	46,7%	20,0%	20,0%	6,7%	6,7%
Laik	Sayı	1	0	0	0	2
	%	33,3%	,0%	,0%	,0%	66,7%
Muhafazakâr	Sayı	4	0	0	0	0
	%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%
Diğer	Sayı	3	4	0	0	4
		27,3%	36,4%	,0%	,0%	36,4%
Toplam	Sayı	167	16	13	4	10
	%	79,5%	7,6%	6,2%	1,9%	4,8%

7.2. Dini Davranışlar

7.2.1. İbadetleri Yapma

Tablo-82: İbadetleri yapma

İbadetleri yapma	Sayı	%
Hiçbir zaman	7	3,3
Nadiren	11	5,2
Bazen	26	12,4
Sıklıkla	55	26,2
Her zaman	111	52,9
Toplam	210	100,0

Tablo-83: Yaş gruplarına göre ibadetlerini yerine getirme

Yaşınız		İbadetlerimi yaparım				
		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
50-60	Sayı	0	2	4	18	55
	%	,0%	2,5%	5,1%	22,8%	69,6%
60-64	Sayı	3	5	7	16	30
	%	4,9%	8,2%	11,5%	26,2%	49,2%
65-69	Sayı	4	2	8	11	12
	%	10,8%	5,4%	21,6%	29,7%	32,4%
70-74	Sayı	0	1	5	3	6
	%	,0%	6,7%	33,3%	20,0%	40,0%
75-79	Sayı	0	0	1	3	6
	%	,0%	,0%	10,0%	30,0%	60,0%
80 ve üstü	Sayı	0	1	1	4	2
	%	,0%	12,5%	12,5%	50,0%	25,0%
Toplam	Sayı	7	11	26	55	111
	%	3,3%	5,2%	12,4%	26,2%	52,9%

Örneklem grubumuzun %52,9 u düzenli olarak, %29,2 si de sıklıkla ibadetlerini yerine getirmektedir. %12,4 bazen ibadet ederken, %8,5 ya hiç ibadet etmemekte ya da nadiren bazı ibadetleri yerine getirmektedir. Derinlemesine mülakatlarımızda örneklem grubumuzun ibadet kavramına farklı anlamlar yüklediğini gördük. Örneğin K13, namaz ve bazı dini ritüelleri düzenli olarak yapmadığını, sadece sıkıldığında namaz kıldığını belirtirken, kendisinin daima ibadet üzere olduğunu ve yaratana konuşmaya çalıştığını ifade etmektedir.

K12 de geceleri uyandığında bolca dua ettiğini, rahatladığını ve en büyük ibadetinin bu olduğunu belirtmektedir. K15 ibadet yaptığında kendisinde oluşan psikolojik durumu “İbadetimi yapınca Allah’ın arkamda olduğunu hissediyorum. Beni koruyacaktır diye düşünüyorum.” (K15, 68 Yaşında, Orman Mühendisi) sözleriyle ortaya koymaktadır.

Tablo 83’e göre 50-60 yaş grubunda olanlarla, 75-79 yaş grubunda olanlar ibadetlerini yerine getirmede en yüksek oranda görünmektedir.

7.2.2. Dinin Sosyal Hayatla İlgili Kurallarını Yapma

Tablo-84: Dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirme

Dinin sosyal kurallarını yapma	Sayı	%
Hiçbir zaman	5	2,4
Nadiren	7	3,3
Bazen	22	10,5
Sıklıkla	63	30,0
Her zaman	113	53,8
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını %53,8 oranında her zaman yerine getirdiğini, %30 oranında ise sıklıkla yerine getirdiğini ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre örneklem grubumuz dini sadece bireysel hayatında yaşamamakta, sosyal hayatta da dinin önemli olduğunu düşünerek, dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

7.2.3. Dini Kuralları Yerine Getirme Zorunluluğu Hissetme

Katılımcılarımız %78,6 oranında her zaman dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hissettiğini belirtmektedir. %9,6 ise sıklıkla bunu hissetmektedir. Hiçbir zaman böyle bir zorunluluk hissetmeyenler %4,3 tür.

Tablo-85: Dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hissetme

Zorunluluk hissetme	Sayı	%
Hiçbir zaman	9	4,3
Nadiren	4	1,9
Bazen	12	5,7
Sıklıkla	20	9,6
Her zaman	165	78,6
Toplam	210	100,0

7.2.4. Nafile İbadetleri Yapma

Tablo-86: Nafile ibadet yapma

Nafile	Sayı	%
Hiçbir zaman	34	16,2
Nadiren	28	13,3
Bazen	81	38,6
Sıklıkla	34	16,2
Her zaman	33	15,7
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %16,2 si hiçbir zaman nafile ibadet yapmazken, %13,3 ü de nadiren yapmaktadır. Nafile ibadetlerini devamlı bir şekilde yapanlar %15,7 iken, sıklıkla nafile ibadet yapanların oranı %16,2 dir. Nafile ibadetlerini bazen yapanlar ise %38,6 dır. K3, nafileleri sadece namaz, oruç olarak anlamadığını, bu manada nafilelere farz kadar önem verdiğini belirtirken, K5, bilinen ibadetlerden farzları yaptığını, ama nafile olarak sosyal amaçlı faaliyetlerde bulunduğunu, bunu da çok önemseydiğini ifade etmektedir.

K13, farzların dışında nafile ve kazaların İslam’a sonradan sokulduğunu düşündüğünü ve nafile ibadet yapmadığını belirtmektedir. Gözlemlerimiz ve görüşmelerimiz esnasında özellikle aktif olarak çalışan katılımcılarımızın, nafilelere fazla vakit ayıramadığını, nafile olarak hayır-hasenat türü şeyler yaptıklarını, bunu da eşleri vasıtasıyla yerine getirdiklerini gözlemledik.

7.2.5. Namaz Kılma Davranışı

Tablo-87: Namaz kılma davranışı

Namaz kılma davranışı	Sayı	%
Her gün beş vakit namaz kılarım	142	67,6
Günlük namazlarımın bazılarını Cuma ve Bayram namazlarını	28	13,3
Günlük namazlarımdan bazılarını kılarım (bayanlar)	9	4,3
Sadece Cuma ve bayram namazlarını kılarım	15	7,1
Hiç namaz kılmam	16	7,6
Toplam	210	100,0

Namaz İslam'daki en önemli ibadetlerdendir. Haftada bir kılınan Cuma namazı, yılda iki defa kılınan bayram namazları ve günde beş vakit kılınan günlük namazlar gibi çeşitli türleri vardır. Zorunluluk açısından farz, vacip ve nafil olarak ayrılır. Bayram namazı, Cuma namazı cemaatle kılınmak zorundadır. Günlük namazlar bireysel olarak yerine getirilebilse de, bu pek arzulanan bir durum değildir. Dolayısıyla toplumsal yönü önemli bir ibadettir.

Katılımcılarımızın %67,6 oranında düzenli olarak namazlarını kıldıklarını görüyoruz. Cuma ve bayram namazlarını kılarak ara sıra 5 vakit namazını kılanlar ise %17,6 düzeyindedir. Sadece Cuma ve bayram namazı kılanlar %7,1 iken, hiç namaz kılmayanlar %7,6 dır. Namazı düzenli olarak kılanlar içinde %22,9 namazını çocukluğundan bu yana kılarken, %19,5 gençliğinden bu yana kılmaktadır. Katılımcılarımızdan bir kısmı 30 ve 40 lı yaşlarından itibaren namaz kılmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi namazını düzenli olarak kılanlar erken dönemden itibaren namazı yerine getirdiklerini ortaya koymuşlardır.

7.2.6. Ne Zamandan Beri Düzenli Namaz Kıldığı

Tablo-88: Ne zamandan beri düzenli namaz kıldığı

Düzenli namazın zamanı	Sayı	%
Çocukluğumdan bu yana	48	22,9
Gençliğimden bu yana	41	19,5
20 yaşımdan bu yana	17	8,1
30 yaşımdan bu yana	22	10,5
40 yaşımdan bu yana	19	9,0
50 yaşımdan bu yana	9	4,3
60 yaşımdan bu yana	1	,5
Emekli olduğumdan bu yana	1	,5
Toplam	158	75,2
Cevapsız	52	24,8
Toplam	210	100,0

Tablo-89: Yaş grupları ve namaz kılma davranışı

		Namaz kılma davranışınız aşağıdakilerden hangisine uymaktadır.				
		Her gün beş vakit namaz	Günlük namazların bazılarını cuma ve bayram	Günlük namazların bazılarını (bayanlar)	Sadece cuma ve bayram namazların	Hiç namaz kılmam
Yaşınız						
50-60	Sayı	66	6	3	3	1
	%	83,5%	7,6%	3,8%	3,8%	1,3%
60-64	Sayı	39	8	4	3	7
	%	63,9%	13,1%	6,6%	4,9%	11,5%
65-69	Sayı	17	10	0	4	6
	%	45,9%	27,0%	,0%	10,8%	16,2%
70-74	Sayı	8	2	1	4	0
	%	53,3%	13,3%	6,7%	26,7%	,0%
75-79	Sayı	7	2	0	1	0
	%	70,0%	20,0%	,0%	10,0%	,0%
80 ve üstü	Sayı	5	0	1	0	2
	%	62,5%	,0%	12,5%	,0%	25,0%
Toplam	Sayı	142	28	9	15	16
	%	67,6%	13,3%	4,3%	7,1%	7,6%

7.2.7. Oruç Tutma Davranışı

Tablo-90: Oruç tutma davranışı

Oruç tutma davranışı	Sayı	%
Her yıl Ramazan ayında ve bazı dini günlerde tutarım	118	56,2
Her yıl Ramazan ayında oruç tutarım	72	34,3
Bir mazeretim olmaksızın Ramazan'ın bir kısmında tutarım	9	4,3
Hiç oruç tutmam	11	5,2
Toplam	210	100,0

Oruç Müslüman'ların ramazan ayında tutmak zorunda oldukları, ramazan'ın dışında ise gönüllü olarak yerine getirilen bir ibadettir. Sabahleyin tan yerinin ağarması (imsak) ile başlayıp akşam ezanı (iftar) vaktinde son bulur. Bu süre zarfında oruçlu kimse yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak zorundadır.

Örneklem grubumuz yaklaşık %90,5 oranında düzenli olarak Ramazanda orucunu tutmakta, %56,2 ise Ramazan'ın dışında nafile oruç tutmaktadır. Hiç oruç tutmayanlar %5,2 iken mazereti olmaksızın Ramazan orucunu kısmen tutanların oranı %4,3 tür. Bu sonuçlara göre, örneklem grubumuzun oruç tutma oranları yüksek seviyededir. Derinlemesine mülakatlarımız esnasında ortaya çıktığı gibi bazı katılımcılarımızın sağlık sebebiyle tutmadığı dikkate alınırsa bu rakam daha yüksek seviyede kabul edilebilir. Düzenli olarak namaz kılma oranının %67,6 olduğu göz önünde bulundurulursa, katılımcılarımızın oruç ibadetine oldukça fazla önem verdikleri söylenebilir. Ancak oruç tutmanın sadece dini gereçlerle değil, ilginç bir şekilde bazen geleneksel-toplumsal değerlerle de ilişkilendirildiğini gördük. İstisnai bir örnek olsalar da K8, daha önce oruç tuttuğunu ama 30 yıldan beri tutmadığını, K9, uzun süreden beri diğer ibadetleri bıraktığını sadece orucu tutmaya devam ettiğini,

bunu da toplumsal bir birliktelik unsuru olarak gördüğü için yaptığını ifade etmektedir.

7.2.8. Zekât ve Sadaka Davranışı

İslam'ın beş şartı içinde mali ibadetler grubu içinde sayılan zekat, belirli bir mali güce sahip Müslüman'lara farz kılınmış bir ibadettir. Sadaka ise terim anlamı açısından Zekât'ı da içeren geniş bir anlama sahiptir. Ancak genel kullanımda ve toplumsal hayatta gönüllülük esasına dayalı olarak yerine getirilen mali bir ibadettir. Derinlemesine mülakatlarımızda da dile getirildiği gibi zekât ve sadaka sosyal yönü ön planda olan, sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı yönü bulunan ibadetler grubundadır.

Tablo-91: Zekat verme davranışı (Zekat verecek gücü olanlar için)

Zekât	Sayı	%
Zekâtımı düzenli olarak veririm	134	63,8
Bazı yıllar veririm	39	18,6
Devlete verdiğim vergi zekât yerine geçeceği için vermem	7	3,3
Zekât vermem	6	2,9
Toplam	186	88,6
Cevapsız	24	11,4
Toplam	210	100,0

Bu soruda cevap vermeyenlerin zekât verme gücünün olmadığı kabul edilmiştir. Buna göre zekât vermeye gücü yetenlerden %63,8 i zekâtını düzenli olarak verdiğini, %18,6 bazı yıllar verdiğini, %3,3 devlete verdiği verginin zekât sayılacağını, %2,9 da zekât vermediğini belirtmiştir. Bir dini zorunluluk olarak görülme bile sadaka davranışına bakıldığında, katılımcılarımızın %32,4 ü düzenli olarak sadaka verdiğini, %57,1 inin ara sıra verdiğini %7,6 sının istemeye gelen olursa veririm dediğini görüyoruz. Mülakatlarımız esnasında zekât verme gücü bulunmayanların genellikle sadaka verdiklerini gözlemledik.

K3, zekâtı bir yıl öncesinden verdiğini belirterek, sadakayı sürekli olarak verdiğini

ifade etmektedir. Sadaka ve zekâtın kesinlikle malından bir şey eksilttiğini düşünmediğini, aksine bereket olarak kendine geri döndüğünü hissettiğini ve yaşadığını belirtmektedir. K11, zekâtın çok önemli bir toplumsal müessese olduğunu, toplumsal yönünün bireysel ibadetten daha önde olduğunu belirterek, zekâtın sosyal barışa büyük bir katkısı olduğunu düşünmektedir. K16 da sadakaya çok önem verdiğini, herkesin bunu yapması gerektiğini ve eğer herkes bunu yapsa toplumda fakir kalmayacağına inandığını ifade etmektedir.

Tablo-92: Aylık gelire göre zekat verme durumu

Aylık geliriniz		Zekâtla ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisine uyar			
		Zekâtımı düzenli olarak veririm	Bazı yıllar veririm	Vergi zekât yerine geçer	Zekât vermem
0-999	Sayı	1	2	0	0
	%	33,3%	66,7%	,0%	,0%
1000-1999	Sayı	50	17	5	1
	%	68,5%	23,3%	6,8%	1,4%
2000-2999	Sayı	50	6	0	2
	%	86,2%	10,3%	,0%	3,4%
3000-3999	Sayı	12	11	0	0
	%	52,2%	47,8%	,0%	,0%
4000 ve Üstü	Sayı	18	3	2	3
	%	69,2%	11,5%	7,7%	11,5%
Toplam	Sayı	131	39	7	6
	%	71,6%	21,3%	3,8%	3,3%

Tablo-93: Sadaka verme davranışı

Sadaka	Sayı	%
Düzenli olarak sadaka veririm	68	32,4
Ara sıra veririm	120	57,1
İstemeye gelen olursa veririm	16	7,6
Sadaka vermem	5	2,4
Sadaka hakkında bilgim yok	1	,5
Toplam	210	100,0

7.2.9. Hacca Gitme

Maddi olarak belirli bir güce ulaşmış, hali vakti yerinde ve Hacca gitmesine bir mani bulunmayan Müslüman'lara ömründe bir defa, Hac mekânlarını belirli bir zamanda ziyaret etmek farz kılınmıştır. Ancak Türkiye'deki mevcut uygulamaya göre, Suudi Arabistan hükümetinin Hac kotası uygulaması sebebi ile isteyen herkes hemen Hacca gidememekte, kura usulüyle kendisine Hac sırasının beklemesini beklemesi gerekmektedir.

Tablo-94: Hacca gitme durumu

Hac	Sayı	%
Evet	84	40,0
Hayır	126	60,0
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuzun %40 ı hacca gitmiş, %60 ise gitmemiştir. Ancak bazı katılımcılarımız hacca gitmek istediğini ama haccın çıkmadığını belirtmiştir. Hacca gidenlerin hacca gitme zamanına baktığımızda %10,5 31-40 yaş arasında girmiş, %12,9 41-50 yaş arasında gitmiş, %10 da 51-60 yaş arasında gitmiştir.

Tablo-95: Hacca gitme zamanı

Hacca gidiş zamanı	Sayı	%
21 30 yaş arası	4	1,9
31 40 yaş arası	22	10,5
41 50 yaş arası	27	12,9
51 60 yaş arası	21	10,0
60 yaşından sonra	8	3,8
Toplam	83	39,5
Cevapsız	127	60,5
Toplam	210	100,0

7.2.10. Kurban Kesme

Tablo-96'ya göre örneklem grubumuzun %83,8 oranında düzenli olarak kurban kestiği görülmektedir. Bazı yıllar kesenler ise, %12,9 dur. Bu sonuçlara göre katılımcılarımızın kurban ibadetini yerine getirme düzeyleri oldukça yüksektir.

Neredeyse tamamı imkânı olduğunda kurbanını kesmektedir. Kurban ibadetinin bu düzeyde yüksek bir şekilde ifa edilmesinin sebepleri arasında, kurbanın toplumsal paylaşım yönü, bir şölen havasında bütün aileyle birlikte yerine getirilen bir ritüel olması ve yılda bir defa yerine getirilmesi sayılabilir.

Tablo-96: Kurban kesme davranışı

Kurban kesme	Sayı	%
Düzenli olarak kurban keserim	176	83,8
Bazı yıllar keserim	27	12,9
Kurban kesmem	8	3,4
Toplam	210	100,0

K9, kurbanı dini bir gereklilik olarak değil, milli birlik sembolü olarak gördüğü için, toplumdan ayrılmayıp kurban kestiğini belirtmektedir. K13, artık kurban kesmeyeceğini, kurbanın kesim şekline itirazı olduğunu, hayvana eziyet edildiğini düşünmektedir. “Eskiden kurban keserken töreni vardı, inanılmaz güzellik içinde, huşusu vardı, heyecanı vardı, zevki vardı. Şimdi kesenler daha fazla para kazanayım diye alelacele, hayvana eziyet ederek kesiyorlar.” (K13, 55 Yaşında, Mali Müşavir).

7.2.11. Kur'an Okuma

Tablo-97: Kur'an okuma sıklığı

Kur'an okuma sıklığı	Sayı	%
Her gün	56	26,7
Üç dört günde bir	32	15,2
Haftada bir	8	3,8
Aklıma geldikçe	38	18,1
Fırsatım oldukça	39	18,6
Dini gün ve gecelerde	7	3,3
Hiç	5	2,4
Kur'an okumayı bilmiyorum	25	11,9
Toplam	210	100,0

Kur'an İslam'ın temel kutsal metnidir. Dini açıdan Kur'an'ı okumak, manasını bilsin bilmesin okuyan için ibadet sayılır. Ancak katılımcılarımızın verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi Kur'an aynı zamanda İslami açıdan bilgilenmek maksadıyla da okunur. Bunun için de Arapça bilmeyenler Kur'an meallerine ve tafsilatlı açıklaması olan tefsirlere müracaat ederler.

Örnekleme grubumuz farklı sıklıklarda Kur'an okumaktadırlar. Ancak Kur'an okuma kapsamına Kur'an'ı Arapça metninden okuma ve meailini okumayı birlikte dâhil ettiklerini gördük. Bir diğer deyişle bazı katılımcılarımız Kur'an'ı Latince harflerle veya mealinden okuyorlar ve bunu Kur'an okuma kapsamında değerlendiriyorlar.

Her gün Kur'an okuduğunu belirtenlerin oranı%26,7 iken üç dört günde bir okuyanların oranı %15,2 dir. Aklıma geldikçe ve fırsatım oldukça okurum diyenler toplamda %36,7 dir. Sadece dini gün ve gecelerde okuyanlar %3,3, hiç okumayanlar ise %2,4 tür. Kur'an okumayı bilmiyorum diyenler %11,9 dur.

Kur'an'ı okuma şekline ve buna yüklenen anlama baktığımızda; K10, Kur'an okumayı Allah'la konuşmak olarak gördüğünü ve okuduğu yerin tefsiriyle birlikte her akşam mutlaka Kur'an'ı okuduğunu, sık sıkta meal okuduğunu, bundan çok zevk aldığını belirtmektedir. K4, her gün okumaya çalıştığını, okuyamasa bile mutlaka dinlemeye çalıştığını belirtmektedir. K9, Kur'an'ı çok okuduğunu ve onu vahiy kaynaklı görmediğini ifade ederek, araştırma amaçlı okumalarını sürdürdüğünü belirtmektedir. Ona göre Kur'an Allah kelamı değil Hz. Muhammed'in sözleridir. O yazmıştır. Okumalarının sonucunda Kur'an'ın yerelliğini gördüğünü ileri sürmektedir.

7.2.12. İbadet Hayatındaki Değişim

Tablo-98: Son zamanlardaki ibadet artışı ve sebebi

İbadetlerdeki artış sebebi	Sayı	%
Hacca gidip gelmem	25	11,9
Kendimi yaşlı hissetmeye başlamam	17	8,1
Emekli olmam	26	12,4
Sevdiğim bir yakınımın ölmesi	11	5,2
İmkânlarımın düzelmesi	6	2,9
İbadet etme zamanımın gelmesi	7	3,3
Diğer	25	11,9
Toplam	118	56,2
Cevapsız	92	43,8
Toplam	210	100,0

Örnekleme grubumuzun %56,2 si çeşitli sebeplerle ibadet hayatında son zamanlarda bir değişiklik olduğunu belirtmiştir. İbadetlerdeki artışın sebepleri arasında emekli olmanın %12,4 oranında etkili olması ilginç bir sonuçtur. Buradan yola çıkarak ibadet hayatına etkili olan unsurlar içerisinde iş hayatının önemli olduğu söylenebilir. Emeklilikle birlikte ortaya çıkan boş zamanları doldurmada ibadet önemli bir yer işgal etmektedir. Hacca gidip geldikten sonra ibadetlerinin arttığını söyleyenlerin oranı ise 11,9 dur. Örnekleme grubumuzun büyük ölçüde hacca gitmediği göz önünde bulundurulursa, hacca gidip gelmenin ibadet hayatına önemli bir etkisinin olduğu görülebilir. Ancak bu dindarlıktan kaynaklanan bir şey midir, yoksa geleneksel eğilimler dinsel davranışların şekillenmesine etki mi etmektedir, bunun tespiti için daha detaylı çalışmalara ihtiyaç vardır. Kendini yaşlı hissetmenin de ibadetlerde artışa sebep olması farklı yönlerden açıklanabilir. Birincisi yaş ilerledikçe ortaya çıkabilen dünyanın geçiciliği hissi, ölüme bir adım daha yaklaşmak, zaman içerisinde oluşan bilgi ve tecrübedir. “İbadetlerde on sene öncesine göre artış oldu. Sebebi tecrübemin beni getirdiği yer. Bu dünyanın boş olduğunu belirli bir yaşa gelince insan daha iyi anlıyor. Ölenler var, dünya kadar servetleri var bir şey götüremediler.”

(K15, 68 Yaşında, Orman Mühendisi). İkincisi herkeste görülme bile, toplumsal kabullerin rol beklentileri yoluyla yaşlılara ilettiği mesajlar olabilir. Türk toplumunda “yaşının adamı olma”nın bir gereği de bir takım ritüelleri yerine getirmektir.

Sevdiği bir yakınının ölmesi de ibadetlerin artmasına etki eden unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bir ay önce kardeşinin kendi kucağında öldüğünü belirten K10, “Azrail geldi, kucağımda kardeşimin ruhunu aldı. Ne ruhunu gördüm, ne Azrail’i. Ondan sonra hareketsiz kaldı. Beni farklı etkiledi. Ondan bu yana ibadetlerime biraz daha dikkat ediyorum.” (K10, 73 Yaşında, Avukat) sözleriyle bu tecrübesini ifade etmektedir.

Görüşmelerimiz esnasında ortaya çıkan sonuçlardan bize ilginç geleni, özellikle ileri yaş grubundaki bazı yaşlılarda görülen ibadetlerdeki azalmadır. K1, “İbadetlerde yaşlanmayla birlikte, artma olmadı. Hatta geri çekiyoruz. Giderek azalıyor.” demektedir, K21 de aynı şekilde ibadetlerinde azalma olduğunu belirterek, gerekçesini “artık haz vermiyor” diye açıklamaktadır (K21, 57 Yaşında, Teknik Eğitim Fak. Mezunlu).

7.2.13. İbadetlerin İnsana Etkileri- Hac Örneği

Tablo-99: Hacdən gelince saygı görme

Hacdən gelince saygı görme	Sayı	%
Hayır	25	11,9
Kısmen	36	17,1
Evet	36	17,1
Toplam	97	46,2
Cevapsız	113	53,8
Toplam	210	100,0

Kişinin yaptığı ibadetin belli ölçüde kişinin hayatına yansımalarının olması beklenir.

Bu iki soruda hac ibadeti üzerinden bu konuyu anlamaya ve ortaya koymaya çalıştık.

Bu soruya cevap vermeyenleri hacca gitmemiş olarak görürsek, bu soruya cevap verenlerden %17,1 hacdan döndükten sonra çevresinden daha fazla saygı görmeye başlamıştır. Yine %17,1 kısmen böyle bir farklılık yaşarken, %11,9 bir değişikliğin olmadığını ifade etmektedir. Çevreden saygı görme konusunda belli bir farklılık hisseden katılımcılarımız, farklı rol beklentilerine göre davranmaya da çalışmaktadırlar. Örneğin hacdan döndükten sonra, kendilerinden daha farklı davranışlar bekleyenlere karşı, farklı davranmaya çalıştım diyenlerin oranı %21,4 tür. Kısmen böyle davrandım diyenler %13,3 iken, farklı davranmaya çalışmadım diyenlerin oranı %14,3 tür.

Tablo-100: Hacdan gelince farklı davranmaya çalışma

Hacdan gelince farklı davranma	Sayı	%
Hayır	30	14,3
Kısmen	28	13,3
Evet	45	21,4
Toplam	103	49,0
Cevapsız	107	51,0
Toplam	210	100,0

7.3. Dini Yasaklarla İlgili Düşünce ve Davranış

7.3.1. Dini Yasakları Yapma

Tablo-101: Dinin yasak ettiği şeyleri yapma

Dini Yasakları yapma	Sayı	%
Hiçbir zaman	70	33,3
Nadiren	83	39,5
Bazen	40	19,0
Sıklıkla	9	4,3
Her zaman	8	3,8
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuzun %33,3 dinin yasak ettiği şeyleri hiçbir zaman yapmadığını, %39,5 i ise nadiren yaptığını belirtmektedir. Dini yasakları sıklıkla ve her zaman yaptığını belirtenlerin oranı ise %8 civarındadır. Katılımlı gözlemlerimiz ve derinlemesine mülakatlarımızdan ortaya çıktığı kadarıyla bu sorudaki ifadenin genel olması sebebiyle verilen cevaplarda içki, kumar, zina gibi dini açıdan büyük günah sayılan konuların göz önünde bulundurulduğunu gördük. Katılımcılarımız ahlaki açıdan günah sayılabilecek yalan söylemek, dedikodu gibi davranışları bu kapsamda görmemektedirler.

7.3.2. Evlilik Dışı İlişkiler

Tablo-102: Evlilik dışı ilişkilerle ilgili düşünce

Evlilik dışı ilişki	Sayı	%
Hiçbir zaman	193	91,9
Nadiren	6	2,9
Bazen	3	1,5
Sıklıkla	1	,5
Her zaman	7	3,3
Toplam	210	100,0

Bütün dinler evlilik öncesi cinsel deneyimleri, hoş görmemiş veya engellenmiştir. Ancak Batı’da bu tür ilişkiler oldukça yaygındır. Bir araştırmaya göre “çok dindar”ların %71’i evlenmeden önce cinsel ilişkide bulunmuşlardır. İngiltere’de

Hristiyan kiliselerinden ankete katılan kadınların %22 si, erkeklerin %20'si evlilik öncesi seks ilişkisini kabul etmediklerini belirtmiştir. Dindar olmayanlarda kabul etmeyenlerin oranının kadınlarda %3.8, erkeklerde %2.6 olduğu tespit edilmiştir. Avrupa'daki Hristiyanlığın dışındaki dinlerin mensuplarının ise evlilik öncesi ilişkiyi güçlü şekilde reddettikleri, bu dinlerden kadınların %41'inin, erkeklerin ise %46'sının evlilik öncesi ilişkinin her zaman yanlış olduğuna inandıkları görülmüştür. Bulgular, bütün grupların evlilik dışı cinsel ilişkilerin evlilik öncesi ilişkilerden daha kötü olduğu kanaatinde birleştiklerini göstermektedir. (Argyle ve Hallahmi, 2001, 184-185).

Katılımcılarımızın tamamına yakını %91,9 bu soruya hiçbir zaman şeklinde cevap vermiştir. Zinanın hem dini açıdan yasak kapsamında bulunması ve şiddetle yasaklanması, hem de toplumsal açıdan hoş görülmemesi bunda etkili olabilir. Bu sonuçlara göre toplumsal hayatımıza değer üretme anlamında en fazla etkili olan iki kurumun din ve aile olduğu söylenebilir.

Ülkemizde evlilik dışı ilişkilere bakışla, batıdaki bakış arasında farklılık olduğu görülmektedir. Ancak bizde de çok yaygın kabul görmese de belli çevrelerde ve gençlik gruplarında “milli olmak” tabiri ile meşrulaştırılan ve hatta olmayanların alaya alındığı bir tutumun olduğu bilinmektedir.

7.3.3. İçki Kullanımı

Tablo-103: İçki kullanma durumu

İçki kullanımı	Sayı	%
Evet	14	6,7
Nadiren	20	9,5
Hayır	176	83,8
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %83,8 i içki kullanmadığını belirtmektedir. %6,7si içki kullandığını belirtirken, %9,5 i de nadiren içki kullandığını belirtmektedir. Ancak içki kullandığını belirten katılımcılarımızdan bazıları Ramazan, Bayram, Kandil gibi dini açıdan kutsal sayılan zamanlarda kullanmadığını ve toplumun kutsallarına saygı göstermek gerektiğini belirtmektedirler. K13, “Toplumun kutsalına saygı duyarım. Hiçbir bayramda, Ramazanda içki içmem.” diyerek fikrini ifade etmektedir.

İçki kullanımı konusunda diğer bir nokta ise, bir katılımcımızın ifadesiyle “ayak tamamlamak” için kullandığını belirtenlerdir. K14, “Arada sırada kafayı çekerim. Toplantılara filan gidince. İçmesen olmaz.”, K16 da, “Eskiden memuriyette belli ortamlarda ayak tamamlamak için, sofrayı bölmek için alkol almışım” sözleriyle durumunu ifade etmektedir. Bu ifadeler bahane bulma sayılabileceği gibi, sosyal baskı unsuru olarak da görülebilir.

7.4. Dini Sorumluluk Duyma

7.4.1. İnancına Göre Hareket Etmediğinde Sıkıntı Duyma

Tablo-104: İnancına göre hareket edemediğinde sıkıntı duyma

Huzursuzluk duyma	Sayı	%
Hiçbir zaman	8	3,8
Nadiren	4	1,9
Bazen	13	6,2
Sıklıkla	25	11,9
Her zaman	160	76,2
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %76,2 oranında inancına göre yaşamak istediğini ve inancına göre hareket edemediğinde içinde her zaman bir sıkıntı duyacağını belirtmektedir. %11,9 böyle bir durumda sıklıkla sıkıntı duyabileceğini belirtirken, %6,2 bazen demektir. Hiçbir zaman sıkıntı duymam diyenler ise %3,8 dir.

7.4.2. Dinini Başkalarına Anlatma

Tablo-105: Dinini başkasına anlatma

Dinini anlatma	Sayı	%
Hiçbir zaman	17	8,1
Nadiren	11	5,2
Bazen	45	21,4
Sıklıkla	65	31,0
Her zaman	72	34,3
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızdan %34,3 ü dinini her zaman başkalarına anlattığını, %31 i sıklıkla başkalarına anlattığını, %21,4 ise bazen anlattığını belirtmiştir. Hiçbir zaman böyle bir davranışta bulunmadığını belirtenler %8,1 dir. Bu konuda bazı katılımcılarımız ben din adamı değilim ki şeklinde konuya yaklaşarak, dini anlatma görevinin belirli insanların görevi olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu konudaki en ilginç yorum K8 tarafından yapılmıştır. Ona göre dini yaymak için çalışanlar, Tanrının gücünü zayıflatıyorlar. Tanrı kendi egemenliğini yayabilecek güçlü olmalıdır.

7.4.3. Dini Sohbetlere Katılma

Tablo-106: Dini sohbetlere katılma

Dini sohbe te katılım	Sayı	%
Hiç	39	18,6
Bazen	109	51,9
Sık sık	62	29,6
Toplam	210	100,0

Örnekle m grubumuz çevresinde dini sohbetlere fazlaca katılmamaktadır ya da çevresinde dini sohbet bulma şansı azdır. %18,6 hiç sohbe te katılmazken, %51,9 bazen katıldığını belirtmiştir. %29,6 ise sık sık katılmaktadır. Dini sorumluluk duyma anlamında sohbe te katılmanın bir ileri boyutu sayılabilecek evinde sohbet düzenleme davranışı ise daha düşük düzeydedir. %46,2 hiç böyle bir davranışta bulunmamaktadır. %45,7 ise bazen evinde sohbet düzenlemektedir. %8,1 ise sık sık evinde dini sohbet düzenlemektedir. Ancak bu dini sohbetler hep dışa dönük olmayıp aile içinde de olabilir.

K3, dini sohbetlere katıldığını, mensubu bulunduğ u dini grubun hizmetlerine sık sık katıldığını ifade ederek “Dini hizmetin içerisindeyim.” demektedir.

7.4.4. Dini Sohbet Düzenleme

Tablo-107: Dini sohbet düzenleme

Dini sohbet düzenleme	Sayı	%
Hiç	97	46,2
Bazen	96	45,7
Sık sık	17	8,1
Toplam	210	100,0

7.5. Yaratıcıya Sığınma Davranışları

7.5.1. Af Dileme

Tablo-108: Hata işlediğinde af dileme

Af dilerim	Sayı	%
Hiçbir zaman	3	1,4
Nadiren	1	,5
Bazen	3	1,4
Sıklıkla	20	9,5
Her zaman	183	87,1
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız yaklaşık %97 oranında kendilerini bağışlatıcı davranış için girdilerini ve Allah'tan af dilediklerini belirtmişlerdir. Hiçbir zaman böyle bir davranışta bulunmadığını belirtenler ise %1,4 tür.

7.5.2. Allah'ın Niyete Göre Değerlendireceğini Düşünme

Tablo-109: Allah'ın herkesi niyetine göre değerlendireceğini düşünme

Allah niyete bakar	Sayı	%
Hiçbir zaman	9	4,3
Nadiren	2	1,0
Bazen	10	4,8
Sıklıkla	11	5,2
Her zaman	178	84,8
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %84,8 oranında her zaman Allah'ın herkesi kendi niyetine göre değerlendireceğine inandıklarını belirtmişlerdir. %4,3 böyle bir şeye hiç inanmadığını belirtmektedir. Allah'ın kıyamet günü merhamet edeceğini düşünenlerde bu soruya verdikleri cevapta %85,3 oranında kıyamet günü Allah'ın merhametini umduklarını belirtmektedirler. %3,3 ise bu yargıya katılmadığını belirtmektedir.

7.5.3. Kıyamette Merhamet Umma

Tablo-110: Allah'ın kıyamet günü merhamet edeceğini düşünme

Allah'tan merhamet umma	Sayı	%
Hiçbir zaman	7	3,3
Nadiren	3	1,4
Bazen	4	1,9
Sıklıkla	17	8,1
Her zaman	179	85,3
Toplam	210	100,0

7.5.4. Dua Etme

Tablo-111: Dua etme

Dua etme	Sayı	%
Hiçbir zaman	3	1,4
Nadiren	6	2,9
Bazen	4	1,9
Sıklıkla	31	15,8
Her zaman	166	79,0
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız her zaman ve sık sık olmak üzere %95 oranında dua etmektedirler.

Hiç bir zaman ve nadiren dua edenler ise %4,3 tür.

SONUÇ

Yaşlanma farklı teorilerle, kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan tarifi yapılan çok yönlü bir süreçtir. Kronolojik olarak yetişkinliğin son yılları ile yaşlılık dönemini içine alır. Bu dönemden itibaren insanın biyolojik, psikolojik yapısında değişimler görülür. Toplumsal açıdan bir takım rollerini bırakan ve yeni roller almakla karşı karşıya kalan birey bu dönemde, sosyalleşme ve uyum problemi yaşayabilir.

Sanayi devrimi ile birlikte şehirleşme sürecinde ailenin yapısında görülen değişim, kadının çalışma hayatına yoğun bir şekilde katılması ve kültürel değerlerdeki değişim yaşlılığı sosyal bir probleme dönüştürmüştür. Eskiden örneklerine az rastlanan yaşlı dayanışma merkezleri, huzurevlerinin yaygınlaşması bu sürecin göstergesi olarak görülebilir. Yaşlanma dönemi, bu süreci yaşayanlar ve bu sürecin dışında olanlarca farklı algılanabilmektedir. Bazen bu yaşlılara karşı negatif bir bakış açısına dönüşebilmektedir. Biraz da, bu algılarla ilişkili olarak bazen yaşlılıkta sosyalleşme, kuşaklar arası iletişim süreçleri soruna dönüşebilmektedir.

Dinler ileri yaşlara ulaşmış fertlere, saygı gösterilmesini, şefkatle yaklaşılmasını ve onların tecrübesinden faydalanılmasını ister. Özellikle diğer yaş grubundaki insanlara kutsal metinler aracılığıyla bir gün kendilerinin de aynı duruma geleceğini hatırlatır.

İslam yaşlılığı kaçınılmaz bir süreç olarak görmüş, dini yaşantı ile süslenmiş ihtiyarlığı bir tür bilgelikle eşdeğer saymış ancak hayatın sonluluğuna vurgu yaparak, bu dönemin de geçici olduğunu ortaya koymuştur. Hz. Peygamber yaşlılara saygı duymuş, ümmetine de bunu öğütlemiştir. Yaşlılara yaklaşımda şefkati önceleyen İslam, ibadetlerde bile onlara has kolaylıklar getirmiştir.

Yaşlanma sürecinde din insan hayatında etkili olmaya devam etmekte, ileri yaşlarda geçmişteki dini bilgilenme, yetiştiği çevre gibi etkenlere bağlı olarak daha da etkili olabilmektedir.

En basit tarifiyle dini vecibeleri yerine getirmek ve dini değerlere bağlı olmak şeklinde tarif edilebilecek dindarlık, kişinin hayatında farklı yönlerde tezahür etmektedir. Din sosyolojisi alanında geliştirilen dindarlık tipolojileri de dini sosyal gerçekliğin farklı yönlerini ortaya koymayı amaçlayan tipolojiler olarak görülebilir.

Gerek dünyada gerekse ülkemizde, yaşlı nüfusun genel nüfus oranı içerisindeki oranı artmaktadır. Ülkeler konuyla ilgili planlamalar yapmak durumunda kalmaktadır.

Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönleri bulunan yaşlanma sürecini daha doğru ortaya koyabilmek için konunun farklı yönleriyle ortaya konması gerekmektedir. Bu çalışma da din sosyolojisi açısından konuyu ele alarak, yaşlanma sürecinde dini hayatın nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Araştırmamızda ortaya çıkan sonuçlara göre, örneklem grubumuz yaşlılığı psikolojik açıdan tarif etme ve algılama eğilimindedir. Yaşlı kimdir? sorusuna verilen cevaplarda “Kendini yaşlı hissedendir” (%55,2) şıkkının ağırlıklı olarak tercih edilmesi bunu göstermektedir. Katılımcılarımızın %57 si yaşlıların dine daha çok ilgi duyduğunu, %76 sı insanın yaşlandıkça dindarlaşacağını düşünmektedir. Bunun sebeplerini korku, çaresizlik, bilgi ve görgünün artması, insanın tecrübe kazanması olarak görmektedirler.

Yaşlanma sürecindeki dini hayatın şekillenmesinde en önemli unsur aile, çocuklukta alınan dini eğitim ve çevredir. Katılımcılarımızın %34,6 sı dini bilgilerinin oluşmasında ailesinin etkili olduğunu düşünmektedir. Ancak dini tavır alış

diyebileceğimiz, din hakkındaki kanaatlerin oluşmasında ise örneklem grubumuzun kendi okuyup araştırması önem kazanmaktadır. Dini bilgilerinin oluşmasında kendi okuyup araştırmasının etkili olduğunu belirtenlerin oranı %33,8 dir.

Dini bir konuda aklına takıldığında %51,4 kendim dini kaynaklardan araştırırım derken, %21 diyanete müracaat edeceğini belirtmektedir. Bu da örneklem grubumuzun kurumsal anlamda dini müracaat yeri olarak DİB'i gördüğünü ortaya koymaktadır.

Ailenin kuruluşunda, devamında ve aile içi ilişkilerde din, örneklem grubumuz için önemli bir unsur olarak görünmektedir. Örneğin katılımcılarımızın %57,6 eşini seçerken dindarlığa dikkat ettiğini, %90 ı hem resmi hem de dini nikâhın yapılması gerektiğini düşünmekte, %72,4 ü sorumluluğu altındakilerin dindar bir hayat yaşaması için çaba gösterdiğini belirtmektedir.

Din katılımcılarımızın boş zaman uğraşılarının şekillenmesinde önemli bir unsurdur. Tatil konusundaki düşünce ve tatil tercihi konusunda bu açıkça görülmektedir. Katılımcılarımızın %81 i tatile gitmenin ihtiyaç olduğunu ve dinen bir mahzuru bulunmadığını düşünmektedir. Katılımcılarımız %41 oranında tatil yeri tercih ederken dini hassasiyetin gözetildiği yerleri, %24,3 oranında Türk aile ve kültürüne uygun yerleri tercih edeceğini, %14 ü ise tatile gitmek yerine umre ve hacca gideceğini belirtmiştir.

Katılımcılarımız dine uygun yaşamının ekonomik gelişmeyi sağlayacağını düşünmektedir. İslam'ın israf konusundaki ilkelerinin tasarrufu sağlayacağını, zekât sadaka gibi ilkelerinin sosyal barışı ve paylaşmayı sağlayacağını düşünmektedirler. Diğer taraftan dine inanmanın zenginlik olarak yansımaya bile, kanaat ve mutluluk

olarak yansıyacağını düşünmektedirler. Katılımcılarımız genel olarak kadının çalışmasına karşı çıkmamakta ancak çalışma şartları ve ortamının sağlıklı olması üzerinde durmaktadırlar. Her ne kadar dindarlarla ilgili eleştirilerde bulunsalar da %68 oranında alış veriş yapacağı yerin dindar olması gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcılarımız faizsiz bankacılık konusunda önemli ölçüde tereddüt taşımakta, bazı katılımcılarımız bunun şekilden ibaret bir şey olduğunu düşünmektedirler. Faizsiz ekonomik sistemin olması gerektiğini bir temenni olarak dile getirseler de, dünyada ve Türkiye’de cari ekonomik sistem ve ilişkiler sebebi ile bunun imkânı konusunda olumsuz bir düşünce taşımaktadırlar. Katılımcıların yaklaşık %60 ı, faizsiz ekonominin mümkün olduğunu, yaklaşık %30 u tam aksini düşünmektedir. %12,4 ise kararsız olduğunu belirtmektedir.

Katılımcılarımız %60 oranında oy vereceğim aday dindar olmalı derken, %70 i oy vereceği partinin dine önem vermesi gerektiğini düşündüğünü belirterek, aday ve parti konusunda bir ayırım gözettiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’nin AB’ye girmesi konusunda ise kararsızlık hâkimdir. Bu düşünceye katılanların ve katılmayanların oranı %40 civarında birbirine yakın seyrederken, kararsızların oranı %20,5 tir.

Örnekleme grubumuz dini açıdan hurafe olarak isimlendirilen davranışlara fazla meyletmemektedir. %66 türbeleri ziyaret etmenin dini açıdan bir gereklilik olmadığını düşünmekte, %65 nazarın olduğunu düşünürken, %77 nazarı yok etmek için kurşun dökmenin yanlış bir inanç olduğunu ve bu şekilde nazarın giderilemeyeceğini düşünmektedir. Kur’an okunmuş suyun şifalı olduğunu düşünenlerin oranı %62, ölünün ruhu için hatim ve mevlit okutmanın gerekli

olduğunu düşünenler ise %66 dır. Hızır'ın ne olduğu, var olup olmadığı, varsa nasıl bir varlık olduğu konusunda ise çok çeşitli ve ilginç düşünceler vardır.

Örneklem grubumuzun din hakkındaki kanaatleri genellikle yüksek oranlardadır. Dini inancın gerekli olduğunu düşünenler %90,5, dinin topluma faydalı olduğunu düşünenler %90, dinin toplum huzurunun sağlanmasında faydasının bulunduğunu düşünenler %95 tir. Dinin toplumu geri bıraktığı yolundaki düşünceleri katılımcılarımız yanlış bulmakta, %87 oranında dinin toplumu geri bırakmayacağını belirtmektedirler. Ancak dinin yorumlarının önemli olduğunu, dinin kendisi toplumu geri bırakmasa bile, dinin ruhuna uygun olmayan yorumların böyle bir sonuç doğurabileceğini dile getirmektedirler.

Dindarlığı genel olarak İslam'ın beş şartını yerine getirmek şeklinde özetlenebilecek bir bakış açısıyla anlayan örneklem grubumuz, sadece bu bakışın yeterli olmadığını da dile getirmektedir. Buna göre dindarlık sadece ibadetle sınırlanamayacak bir kavramdır. Dindarlık aynı zamanda, iyi ahlaklı insan olmak, insan ilişkilerinde ilkeli ve nezaketli olmak, kimsenin hakkına girmemek şeklindeki ahlaki ilkeleri de içinde barındıran, kişinin sosyal hayatında, ekonomik hayatında ve aile hayatında etkisi görülmesi gereken bir şeydir. Kendini dindar ve biraz dindar olarak tanımlayanların oranı yaklaşık %93 tür. Bu sonuç örneklem grubumuzun eğitim düzeyi açısından beklemediğimiz bir sonuçtu. Bu sonucun çıkmasında örneklem grubumuzun yaş özelliklerinin etkili olduğunu düşünebiliriz.

Dindarlarla ilgili görüşlere bakıldığında, örneklem grubumuz kendileri açısından yanlış buldukları dindarlık anlayışlarını eleştirmektedir. Ancak bu eleştirilere rağmen

insan ilişkilerinde %58,1 oranında dindarların davranışlarının daha iyi olduğuna inanmaktadırlar.

Örneklem grubumuzun dini davranışlarına bakıldığında namaz kılma, oruç tutma, kurban kesme gibi sembolik yönü öne çıkan ibadetlere katılım düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcılarımızın %80 e yakını ibadetlerini yaparım demekte, %67,6 sı düzenli olarak namaz kıldığını, %87 si orucunu tuttuğunu, %83,8 i düzenli olarak kurban kestiğini belirtmektedir. Ancak ilginç bir şekilde yaşlılardan ibadetleri bıraktığını, ibadetler de eskiye göre azalma olduğunu ve artık ibadetin haz vermediğini belirtenlere de rastladık. Bu durumun daha yakından araştırılması gerektiğini ve ilginç sonuçların çıkabileceğini düşünüyoruz.

Örneklem grubumuzun dinin yasak ettiği şeylere fazla meyletmedikleri ortaya çıkmıştır. %72,8 dinin yasak ettiği şeyleri hiçbir zaman yapmadığını veya nadiren yaptığını belirtmiş, %91,9 evlilik dışı cinsel ilişkiyi yanlış bulduğunu belirtmiştir.

Örneklem grubumuz dini sorumluluk duyma noktasında duyarlı görünmektedir. İncasına uygun yaşayamayınca sıkıntı duyanların oranı yaklaşık %90 dır. %34,3 dinini her zaman başkalarına anlattığını belirtirken, %31 bu davranışı sık sık yapmaktadır.

Örneklem grubumuzun Allah'ın rahmetine inanma ve ona sığınma oranı da yüksek seviyededir. Katılımcılarımız %97 oranında Allah'tan af dilemekte, %95 Allah'ın merhametli olduğunu ve ondan merhamet umduğunu belirtmekte, %85 ise Allah'a dua ettiğini ifade etmektedir.

Çalışmamız neticesinde ortaya çıkan sonuçlardan yola çıkarak aşağıdaki hususların dikkate alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Yaşlanma döneminde dini hayat konusunda daha spesifik çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu şekilde yaşlanma döneminde dinin yeri, genel kabullerin ötesinde bilimsel verilere dayandırılarak ele alınmalıdır.

Ulusal boyutta yaşlılara ilişkin planlamalarda, yaşlıların ihtiyaçlarını sadece maddi unsurlarla sınırlamamalı, onların hayatını anlamlı kılmada dini ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Huzurevi, bakımevi gibi kurumlarda yaşlılara dini rehberlik yapacak eleman istihdamı dikkatle ele alınmalı, DİB tarafından topluma sunulan din hizmetlerinde bu kesime yönelik özel planlamalar yapılmalıdır. Bu çerçevede yaşlılara dönük hazırlanan eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinde DİB ile İlahiyat Fakülteleri arasındaki iletişim daha etkin ve verimli hale getirilmelidir.

Yaşlanma döneminde cami yaşlılar için önemli bir sosyalleşme alanıdır. Ancak bilhassa sağlık sorunu vb. sebeplerle dini mekânlara devam edemeyen yaşlılara yönelik cami dışı din hizmetleri kapsamında özel planlamalar yapılmalıdır.

Dini ve milli kültürümüzün aktarımında önemli bir unsur olan yaşlıların kendi sosyal ortamında hayatını devam ettirmesi öncelenmelidir.

Çalışmamızda oldukça sınırlı da olsa yaşlanma dönemine has dini hayattan uzaklaşma eğilimi ciddiye alınması gereken bir husustur. Bu konu daha spesifik çalışmalarda nedenleri ile birlikte ele alınmalı ve dikkatle incelenmelidir. İlk etapta bu kesime verilen dini bilgilerin yıllardır klişe bir şekilde tekrarlanan bilgilerin ötesine geçilerek, doyurucu ve hayatlarına anlam katıcı bir şekilde verilmesine dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

Afşar, Oya Zeren, **Toplum İçinde Yaşayan ve Kurumlarda Kalan Yaşlıların Psikososyal Yönden Karşılaştırılması**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara, 1993

Akdoğan, Ali, **Dini Hayatı Anlama ve Yorumlama**, DEM, İstanbul, 2008

Akgül, Mehmet, Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi, **Dini Araştırmalar**, C. 7, S. 19, sah., 19-56, Öncü Matbaası, 2004

Akın, Galip, Her **Yönüyle Yaşlılık**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2006

Aktaş, Cihan, **Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1992

Akyüz, Niyazi, Din Sosyolojisinde Nicel ve Nitel Yaklaşımların Dengeli Kullanımı Sorunu, **Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu**, Gazi Üniversitesi İlah. Fak., Çorum, 2005

Akyüz, Niyazi, **İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2007a

Akyüz, Niyazi, **Gecekondularda Dini Hayat ve Kentlileşme**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2007b

Akyüz, Niyazi, Çapçioğlu, İhsan, **Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi**, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2008

Alver, Köksal, **Siteril Hayatlar Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler**, Hece Y, Ankara, 2007

Argyle, Benjamin Beit ve Hallahmi, Michael, Dini Davranış Teorileri, sah. 247- 280, Çev. Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, 2004/1

Argyle, Benjamin Beit ve Hallahmi, Michael, Dindarlığın Etkileri (II) Bireysel Düzey, sah. 177-190, Çev. Adem Şahin, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Konya, Bahar 2001

Armaner, Neda, **Din Psikolojisine Giriş, C.I**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980

Arpacı, Fatma, **Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık**, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları, Ankara, 2005

Arslan, Mustafa, Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, sah., 97-116, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, III, S. 1, 2003

Arslan, Mustafa, Geleneksellik ve yaşlı dindarlığı: Taşrada sosyal hizmet alamayan yaşlıların dindarlık durumları üzerine uygulamalı bir inceleme, sah., 112-125 **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, (2), 2009

Arslantürk, Zeki, **Araştırma Metod ve Teknikleri**, M.Ü.İFAV, İstanbul, 1995

Arslantürk, Zeki, Amman, M. Tayfun, **Sosyoloji, Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler**, Çamlıca Yayınları İstanbul, 2001

Arslantürk, Zeki, Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri **Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)**, sah. 239-257, Kurav Y., Bursa, 2006

Aydın, Mustafa, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Y., Ankara, 1997

ASAGEM, (2004), Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, **IV. Aile Şurası Komisyon Raporları**, Ankara, 2004

ASAGEM-TÜİK, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü - Türkiye İstatistik Kurumu, **Aile Yapısı Araştırması**, Ankara, 2006

ASAGEM, (2008) Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, **V. Aile Şurası Aile Destek Hizmetleri Komisyon Kararları**, Ankara, 2008

I. Aile Şurası Kararları, Sosyal Yapı Komisyonu Kararları, 17-20 Aralık 1990, <http://www.athgm.gov.tr/upload/mce/eskisite/files/aile1.pdf>, Alındığı tarih; 14.05.2012

III. Aile Şurası Kararları, Raporlar, Görüşmeler, Kararları, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Genel Yayın No; 109, 25-27 Mayıs 1998, Ankara http://www.athgm.gov.tr/upload/mce/eskisite/files/kutuphane_14_III_Aile_Surasi.pdf

Bahadır, Abdülkerim, Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, sah. 255-306, Editör; Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Y., Ankara, 2002

Baş, Türker, Ulun, Akturan, **Nitel Araştırma Yöntemleri, Nvivo 7.0 İle Nitel Veri Analizi**, Seçkin, Ankara, 2008

Başgil, Ali Fuat, **Din ve Laiklik**, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul, 1962

Baysan, Nimet Pınar, **Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler**, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Manisa,

Bayyigit, Mehmet, **Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı**, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara, 1998

Berger, Peter L., **Dinin Sosyolojik Gerçekliği**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999

Beşer, Faruk, **Sosyal İslam**, Nun Yayıncılık, İstanbul, 2008

Bilgiseven, Amiran Kurtkan, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978

Billig, Nathan, Üçüncü Bahar, **Yaşlılık ve Bilgelik** çev. Gültekin Yazgan Evrim Y., İstanbul, 2000

Bottomore, Tom, Nispet, Robert, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi II**, Yayına Hazırlayan: Mete Tunçay- Aydın Uğur, Kırmızı Y., İstanbul, 2006

Buhari, Ebu Abdillan Muhammed Bin İsmail, **Sahihi Buhari ve Tercemesi**, Mütercim: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Y., İstanbul, 1989

Canan, İbrahim, **İslam’da Zaman Tanzimi**, Işık Akademi Y., İzmir, 2011

Canatan, Ayşe, Toplumsal Değerler ve Yaşlılar, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, (1), sah. 62-71, 2008

Canatan, Kadir, Yıldırım, Ergun, **Aile Sosyolojisi**, Açılım Kitap, İstanbul, 2009

Cansever, Turgut, **İslam’da Şehir ve Mimari**, Timaş Y., İstanbul, 2006

Christino, Kevin J., Swatos, William, H., Kivisto, Jr., And Peter, **Sociology Of Religion Contemporary Developments**, Rowman & Littlefield Publishers, INC, New York, 2008

Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı Psikolojisinin Temel Kavramları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

Cüceloğlu, Doğan, **Özüne Yabancılaşmış İnsanların Oluşturduğu “Mış Gibi” Yaşamlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011

Çarkoğlu, Ali ve Kalaycıoğlu, Ersin, **Türkiye’de Dindarlık: Uluslar arası Bir Karşılaştırma**, TÜBİTAK, 2009

Çelik, Celalettin, **Şehirleşme ve Din –Konya Örneği-**, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman; Prof.Dr. Ünver Günay, Kayseri, 2000

Çelik, Celalettin, **Sosyal Zaman ve Din Sosyal Zaman Anlayışları İle Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010

Çiftçi, Adil, **Anlayıcı Yaklaşım ve Din Sosyolojisini İçin Uzanımları**, Kitabiyat, Ankara, 2004

Dam, Hasan, **Yetişkinlerin Din Eğitimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2002

Davie, Grace, **The Sociology Of Religion**, SAGE Publications, London, 2007

DİA , Din Maddesi, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İSAM, İstanbul, 1994

Dillon, Michele, Edited By, **Handbook Of The Sociology Of Religion**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003

Doğan, Cihangir, Türkiye’de Yaşlılık ve Huzurevi Olgusu, sah. 33-60, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Doğan, D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Yeni Şafak, İstanbul, 1996

Doğan, İsmail, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Pegem Akademi, Ankara, 2008

Duran, Hacı, Torun, Fatma, Sabri F. Ülgener ve İki Eseri Üzerine Bir Değerlendirme, Sah. 63-75, Alındığı yer:

www.iudergi.com.tr/index.php/iktisatsosyoloji/article/.../6237 Alındığı Tarih:

07.05.2012

Durkheim, Emile, **The Elementary Forms Of The Religious Life**, Tranlated From The French By Joseph Ward Swain M.A., George Allen&Unwin Ltd., London, 1964

Ebu Davud, Süleyman Bib Eş'as es-Sicistani, **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Hazırlayanlar: Necati Yeniel- Hüseyin Kayapınar, Şamil Y., İstanbul, 1988

Eğribul, Ertan, Özcan, Ufuk, (Yayına Hazırlayanlar), **Sosyoloji ve Coğrafya**, Türk Sosyolojisi Araştırmaları, Sosyoloji Yıllığı Kitap 15, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi Çalışması, Süha Gney ve Sabahattin Güllülü'ye Saygı, Kızılelma, Tarih Yok

Er, İzzet, **Din Sosyolojisi**, Akçağ Y., Ankara, 2008

Erbaş, Ali, İslam ve Diğer Dinlerin Yaşlılığa Bakışı, sah. 83-90, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Erdil, Ferit, Çelik, S.Ş. ve Baybuğa, M.S. Yaşlılık ve hemşirelik hizmetleri, **Yaşlılık Gerçeği**, H.Ü.GEBAM, Ankara, 2004

Erkal, Mustafa E., **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İstanbul, 1996

Freedman, J.L., Sears, D.O., Carlsmith, J.M., **Sosyal Psikoloji**, Çev. Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara, 1998

Freyer, Hans, **Din Sosyolojisi**, Çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1964

Furseth, Inger, Repstad, Pal, **An İntroduction To The Sociology Of Religion Classical and Contemporary Perspectives**, Ashgate Publishing Liimited, Farnham, England, 2010

Giddens, Anthony, **Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları – Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi**, Çev. Ümit Tatlıcan – Bekir Balkız, Paradigma, İstanbul, 2003

Glock, Charles Y., Dindarlığın Boyutları Üzerine **Din Sosyolojisi**, sah. 250- 271, Der. Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, Vadi Y., Ankara, 2007

Göka, Erol, Erol Göka İle Röportaj, Elif Eda TARTAR, **Mostar Dergisi**, Mayıs 2006

Gökçe, Birsen, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2007

Görgün Baran, Aylin, Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi, sah. 86-97, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, , S.2, 2008

Günay, Ünver, **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, İstanbul, 1999

Günay, Ünver, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000

Günay, Ünver, Dindarlığın Sosyolojisi, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi** içinde, Ed. Ünver Günay – Celalettin Çelik, sah. 1-59, Karahan Kitabevi, Adana, 2006

Gündüz, Şinasi, İslam ve Diğer Dinlerin Yaşlılığa Bakışı, sah. 69-82, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Güven, Sami, **Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri**, Ezgi Kit. Yay., Bursa, 2001

Hamilton, Malkolm, **The Sociology Of Religion Theoretical And Comparative Perspectives**, Routledge Taylor&Francis Group, New York, 2001

Hökelekli, Hayati, Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma I, **U.Ü.İ.F.D**, S. 4, C. 4, Bursa, 1992

Hökelekli, Hayati, **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998

Hökelekli, Hayati, **Ölüm Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, DEM Y., İstanbul, 2008

Hökelekli, Hayati, **Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din**, DEM Y., İstanbul, 2009

Hucviri, Ali Bin Osman Cüllabi, **Keşfu'l Mahcub –Hakikat Bilgisi-**, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Y., İstanbul, 1996

İlgar, Lütfü, Yaşlılık Dönemi Sosyal Özellikleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri, **Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan YAŞLILIK**, Pegem Akademi, Ankara, 2008

İbn-i Haldun, **Mukaddime**, I. C., Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1982

İbn-i Mace, **Sünen-i İbni-i Mace Tercemesi ve Şerhi**, Tercüme eden: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Y., İstanbul, 1982

İçli T, **Yalnız Yaşamak, Geriatri**, sah. 260-265, Gökçe-Kutsal, Y. (editör): H.Ü. GEBAM, 2002

İlmihal İ İman ve İbadetler, Hazırlayan; Heyet., İSAM, İstanbul, 2000

İsfehani, Allame Ragıb, **Müfredatü Elfazi-l Kur'an**, Tahkik; Safvan Adnan Davudi, Ed- Daru-ş Şamiyetü, Beyrut, 1997

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, **İnsan Aile Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, **Kültürel Psikoloji –Kültür Bağlamında İnsan ve Aile-**, Evrim Y., İstanbul, 2000

Kalkan, Melek, “Yaşlılık: Tanımı, Sınıflandırılması ve Genel Bilgiler”, **Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan YAŞLILIK**, Pegem Akademi, Ankara, 2008

Kaptan, Sami, **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**, Tek Işık Web Ofset Tesisleri, Ankara, 1995

Karaca, Faruk, **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Y., İstanbul, 2000

Karaca, Faruk, **Dini Gelişim Teorileri**, DEM, İstanbul, 2007

Karakoç, Sezai, **Sütun**, Diriliş Y., İstanbul, 1989

Karali, Tayfun, Asırlık Tecrübesiyle Darü'l- Aceze'de Yaşlı Bakımı, sah. 101-112, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Karan. Mehmet Akif, Biyolojik, Psikolojik Sosyal Açıdan Yaşlanma, sah. 17-32, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Karasar, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Sanem Matbaacılık, Ankara, 1991

Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an'da İhtiyarlık Çağının Değerlendirilişi, **Tabula Rasa**, Yıl 3, S. 7, Ocak-Nisan, sah. 213-232, 2003

Kayıklık, Hasan, YAPICI, Asım, Gençlerde Dinsel Hayatın “Öteki”ne Yönelik Tutumlara Etkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği, sah. 5-39, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 1, Ocak-Haziran 2005

Kazıcı, Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1999

Kazıcı, Ziya, Kültürümüzde Yaşlılık ve Yabancı Gözüyle Yaşlılık, sh. 239-253, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Kılavuz, M. Akif, Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi, **U.Ü.İ.F.D.**, S.11 (2), sah. 59-72, Bursa, 2002

Kılavuz, M.Akif, **Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi**, Arasta Yayınları, Bursa, 2003

Kılavuz, M. Akif, Batı Kültüründe Yaşlanma Dönemi Yalnızlık Duygusunu Azaltma ve Arkadaş İlişkilerini Geliştirme Açısından Dinî Etkinliklerin Önemi, **U.Ü.İ.F.D.**, Cilt: 14, Sayı: 2, sah. 25-39, Bursa, 2005

Kılavuz, M. Akif, **Kuşaklar Arası Din Eğitimi**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2011

Kimmel, Douglas C., **Adulthood And Aging An İnterdisciplinary Developmental View**, John Wiley & Sons, New York, 1974

Kirman, Mehmet Ali, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 1997

Koçar, İ. Hakkı, “Yaşlı dünyada yaşlılık ve geriatrik tıp” **I. Ulusal Geriatri Kongresi**, 30 Ekim- 3 Kasım 2002, Belek, Antalya, Türk Geriatri Vakfı, BAYT, sah. 3-6, Ankara, 2002

Koing, Harold G., **Aging And God Spiritual Pathways To Mental Health İn Midlife And Later Years**, The Haworth Pastoral Press, New York, 1994

Kongar, Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

Köknel, Özcan, **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, Altın Kitaplar Y., İstanbul, 1982

Köknel, Özcan, **Dolu Dolu Yaşamak**, Altın Kitaplar Y., İstanbul, 1992

Köktaş, Mehmet Emin, **Türkiye’de Dini Hayat İzmir Örneği**, İşaret Y., İstanbul, 1993

Köten, Akif, Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yaşlılara Saygı, sah. 267-278, **Yaşlılık Dönemi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Köylü, Mustafa, **Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi**, DEM, İstanbul, 2004

Kula, Naci, Gençlik Döneminde Kimlik ve Din, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, sah. 31-70, Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Y., Ankara, 2002

Kula, Naci, Deprem ve Dini Başa Çıkma, sah. ?, **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.1, 2002

Kur'an-ı Kerim Meali, Hazırlayanlar: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Ankara, 2006

Kurt, Abdurrahman, Dindarlığı Etkileyen Faktörler, **U.Ü.İ.F.D.**, C. 18, S. 2, sah.1-29, Bursa, 2009

Kuş, Elif, **Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi, Örnek Program NVivo İle Gösterimler**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006

Lehr, Ursula, **Yaşlanmanın Psikolojisi**, Çeviri Editörü; Birol Çotuk, Çev. Neylan Eryar, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, İstanbul, 1994

Malik, Malik Bin Enes, **Muvatta**, Tercüme edenler: Ahmet M. Büyükçınar- Yaşar Erol- Ahmet Arpa- Durak Pasmaz- Abdullah Yücel, Al-Tuğ Y., İstanbul, 1982

Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, Bilim Sanat, Ankara, 1999

Mehmedoğlu, Ali Ulvi, **Kişilik ve Din**, DEM, İstanbul, 2004

Mehta, Kalyani K., The impact of religious beliefs and practices on aging: A cross-cultural comparison , **Journal of Aging Studies**; Summer 1997, Vol. 11 Issue 2, p101, 14p, 1 Chart, Alındığı İnternet sayfası;

<http://ehis.ebscohost.com/eds/delivery?sid=85a5ca43-026c-4db8-be5e-c35d582bc55c%40sessionmgr10&vid=5&hid=4>, Alındığı Tarih; 14.05.2012

Mendras, Henri, **Sosyolojinin İlkeleri**, Çev. Buket Yılmaz, İletişim Y., İstanbul, 2008

Mensching, Gustav, **Dini Sosyoloji**, Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Y., Konya, 2004

Meriç, Nevin, **Modernleşme, Sekülerleşme ve Protestanlaşma Dürecinde Değişen Kentte Dini Hayat Fetva Soruları**, Kayı Yayınları, İstanbul, 2005

Meriç Yazan, Ümit, **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, Timaş Y., İstanbul, 1999

Müslim, Ebu'l Huseyn Müslim Bin El-Haccac, **Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi**, Çev., Ahmed Davudoğlu, Sönmez, İstanbul, 1973

Neuman, W. Lawrence, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri – Nitel ve Nicel Yaklaşımlar- C. 1**, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası, İstanbul, 2009

Okumuş, Ejder, Gösterişçi Dindarlık, **Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)**, sah. 113-124, Kurav Y., Bursa, 2006

Onay, Ahmet, Dini Yönelim Ölçeği –Ölçek Gelişmede Yöntem: Teorik Altyapı, Geçerlilik ve Güvenliliklik-, sah. 181-192, **İslamiyat**, C.5 S.4, 2002

Onay, Ahmet, **Dindarlık Etkileşim ve Değişim ‘Üniversite Öğrencileri Örneklemi’** DEM, İstanbul, 2004

Onur, Bekir, **Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm**, Ankara,1995.

Onur, Bekir, **Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

Öz, Fatma, Yaşamın Son Evresi : Yaşlılık Psikososyal Açıdan Bir Gözden Geçirme **Kriz Dergisi** C.10, S.2, , sah. 17-28, Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi, Güz 2002

Özbaydar, Belma, **Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma**, Baha Matbaası, İstanbul, 1970

Özmete, Emine, “Yaşlılıkta Yaşamın Anlamının Refah Göstergeleri İle Yordanması”, **Aile ve Toplum Dergisi**, Yıl 10, C.4, S.15, Ankara, 2008

Pargament, Kenneth I., **The Pshchology Of Religion And Coping Theory, Refearch, Practice**, The Guilford Press, New York, 1997

Patrick, Baert, **Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru**, Çev. Ümit Tatlıcan, Küre Y., İstanbul, 2010

Peker, Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000

Plotnik, Rod, **Psikoloji’ye Giriş**, Çeviren: Tamer Geniş, Kaknüs Y., İstanbul, 2009

Poloma, Margaret M., **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çev. Hayriye Erbaş, Gündoğan Y. Ankara, 1993

Sancaklı, Saffet, Hadislerde Yaşlılık Olgusunun Değerlendirilişi, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. X/1, sah. 49-71, Sivas, 2006

Selçuk, Ziya, **Gelişim Ve Öğrenme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999

Sencer, Muzaffer, **Toplumbilimlerinde Yöntem**, Beta, İstanbul, 1989

Smart, Ninian, “Din ve Beşeri Tecrübe” **Hz. Meryem ve Efes Dinler Tarihi Yazıları**, Çev. Ali İhsan YİTİK, sah. 117- 137, Tibyan Y., İzmir, 2001

Subaşı, Necdet, Gündelik Hayat ve Dinsellik, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sah. 239-267, S.2, 2001, Alındığı yer;

www.necdetsubasi.com/index.php/makale/32-gundelik-hayat-v... /Alındığı tarih;
07.05.2012

Subaşı, Necdet, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004

Şahin F. Rol Teorisi Açısından Yaşlılık, **Antropoloji ve Yaşlılık**, sah. 136-142
(Editörler) G. Erkan, V. Işıksan, H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:
006, Ankara, 2000

Şentürk, Recep, **Yeni Din Sosyolojileri**, Gelenek Y., İstanbul, 2004

Taplamacıoğlu, Mehmet, **Din Sosyolojisine Giriş**, A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1968

Taplamacıoğlu, Mehmet, **Din Sosyolojisi**, A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1983

Taplamacıoğlu, Mehmet, Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde
Bir Anket Denemesi, sah. 141-151, **A.Ü.İ.F.D.**, Cilt 10, Ankara, 1962

Tarancı, Cahit Sıtkı, **Otuz Beş Yaş Bütün Şiirleri**, Derleyen; Asım Bezirci, Can
Sanat Yayınları, İstanbul, 2011

Tarhan, Nevzat, Yaşlılar ve İnanç, **Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi**, S.6,
sah. 43-47, İstanbul, 1998

Tatar, Hüsniye Canbay, **Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme** (Malatya Uygulaması),
Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 1996

Tekeli, İlhan, Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı,
Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. 3, **Modernleşme ve Batıcılık** içinde,
İletişim, sah. 19-42, İstanbul, 2004

Tekin, Mustafa, Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım **Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)**, sah. 49-63, Kurav Y., Bursa, 2006

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed Bin İsa, **Sünen-i Tirmizi ve Tercemesi**, Tercüme: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Y., İstanbul, Tarih Yok

Tomanbay, İlhan, “Sosyal Rehabilitasyon-Sosyal Geriatri” **Geriatri 2002**, Hacettepe Üniversitesi Geratrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi, Turgut Yayıncılık sah. 248-260, İstanbul, 2002

Tufan, İsmail, **Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık**, Aykırı Y., İstanbul, 2002

Tufan, İsmail, **Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi** Anahtar Kitaplar Y., İstanbul, 2003

TÜİK, Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri, <http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?aile=1>, Alındığı tarih, 22.10.2011

Tümer, Günay ve Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1997

Türkdoğan, Orhan, **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, MEB, İstanbul, 1995

United Nations, **World Population Aging**, Economic Social Affairs, New York, 2009,

http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2009/WPA2009_WorkingPaper.pdf

Uysal, Veysel, **Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, M.Ü.İFAV., İstanbul, 1996

Ülgener, Sabri F., **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası Fikir ve Sanat Tarihi Boyu Akisleri İle Bir Portre Denemesi**, Derin Y., İstanbul, 2006

Wach, Joechim, **Din Sosyolojisi**, Çev. Ünver Günay, M.Ü.İFAV., İstanbul, 1995

Wallace, Ruth A., Wolf, Alison, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi**, Çev. Leyla Elburuz – M. Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir, 2004

Weber, Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Y., Ankara, 2008

Wink, Paul, Dillon, Michele, Religious Involvement And Health Outcomes In Late Adulthood: Findings From A Longitudinal Study Of Women And Men, Pages 75-106, **Faith And Health Psychological Perspectives**, Edited By Thomas G. Plante – Allen C. Sherman, The Guilford Press, New York, 2001

Yapıcı, Asım, Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sah. 66-115, C. 6, S.1, Ocak-Haziran 2006

Yapıcı, Asım, **Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, Karahan Kitabevi, Adana, 2007

Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetlerin Değerlendirilmesi/ Özet Rapor (Nicel ve Nitel Araştırma Bulguları Özeti), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve

Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Sosyal Riski Azaltma Koordinasyon Birimi, 2006

Yaşlılar Sosyal Doku Projesi Araştırmaları - 5, İ.B.B. APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, İstanbul, 2004

Yavuz, Kerim, **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi (7-12 yaş)**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983

Yel, Ali Murat, Din Hanesi Boş Bırakılmalı mı?, **Zaman Gazetesi**, 17 Şubat 2005

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999

Yıldız, Murat, Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma, sah. 19-42, **Tabula-Rasa**, Yıl 1, S.1, 2001

YUEP, Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2007, YAYIN NO DPT: 2741 Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Yörükoğlu, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı –Çocuğun Kişilik Gelişimi Eğitimi ve Ruhsal Sorunları**, Özgür Y., İstanbul, 2002

Yörükoğlu, Atalay, **Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar**, Özgür Y., İstanbul, 2004

İNTERNET SAYFALARI

<http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> Alındığı tarih;

23.06.2012

http://www.who.int/dg/speeches/2012/ageing_20120330/en/ Alındığı tarih;

23.06.2012

http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=GostergeListe&alt_id=37, Alındığı tarih;

14.05.2012

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736>, Alındığı tarih; 14.05.2012

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=39, Alındığı tarih; 14.05.2012

www.diyanet.gov.tr

Güngör Ergen, Nevin, Alındığı tarih, 12.02.2010 www.yaslilikrehberi.org.tr/.../497

YASLILIKTA_SOSYAL_UYUM.doc

SHÇEK, 2011, <http://www.shcek.gov.tr/yasli.aspx>, Alındığı tarih, 06.05.2012

ÖZET

YAŞLANMA SÜRECİNDE DİNİ HAYAT (SAKARYA İLİ MERKEZ İLÇELER ÖRNEĞİ).

Abdullah İNCE

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, FELSEFE VE
DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ) ANABİLİM DALI, DOKTORA TEZİ
Danışman: Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ, XIV+253 s.

Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat isimli çalışmamızda Sakarya ili merkez ilçelerinde
(Adapazarı, Serdivan, Erenler, Arifiye) ikamet eden 50+ yaş grubundaki üniversite
mezunlarının dini hayatının tasvir edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde “yaşlanma” sosyolojik açıdan ve dini açıdan ele
alınmıştır. Aynı bölümde yaş ve din ilişkisi bağlamında yaşlanma sürecinde dini
hayatın genel özellikleri ve din sosyolojisi merkezli olarak dindarlık ve dindarlık
tipolojileri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde araştırmamızın metodolojisi ortaya konmuştur. Betimsel araştırma
deseninde yapılmış bir çalışma olan araştırmamız temel olarak yapısal-fonksiyonel
kuram üzerine oturmaktadır. Ancak kuramları sosyal gerçekliğin farklı yönlerini
ortaya koyan bakış açıları olarak gördüğümüzden, araştırma amacımıza uygun olarak
farklı kuramsal bakış açılarından, bu çerçevede nicel ve nitel yaklaşımdan, istifade
edilmiştir. Veri toplama tekniği olarak anket ve derinlemesine mülakat birlikte
kullanılmıştır. Anket sonuçları SPSS aracılığı ile analiz edilmiş, derinlemesine
mülakatlar bu sonuçların daha etraflı bir şekilde ortaya konması için kullanılmıştır.

Uygulamalı araştırmanın bulgularını ortaya koyduğumuz üçüncü bölümde, öncelikle örneklem grubumuzun genel özellikleri cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, kendini hissettiği sosyo-ekonomik durum, aylık gelir, kendini tanımlama ve çalışma durumu açısından ortaya konmuştur. Yaşlanma dönemine ilişkin algılar da bu kısımda ele alınmıştır. Bu bölümde dini hayat, din ve sosyo-kültürel hayat, din ve toplumsal hayat, dindarlık ve psikolojik hayat ve dini yönelim olmak üzere dört açıdan ele alınmıştır.

Araştırmamız sonucunda, yaşlanma sürecinde dinin kişilerin hayatında önemli bir unsur olduğu, dindarlığı etkileyen unsurlar içerisinde aile, çocuklukta alınan dini eğitim, kişilerin kendi okuyup araştırması ve çevrenin etkisinin ön plana çıktığı, yaşlanma sürecinde sosyal, ekonomik tercihlerde, boş zamanların şekillenmesinde, ailenin kuruluşu, şekillenmesi ve aile içi ilişkilerde dinin önemli bir unsur olduğu, bu süreçte din hakkındaki düşüncelerin pozitif seyrettiği ve dini uygulamaların giderek arttığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Dindarlık, Aile, Boş Zaman, Ekonomi

ABSTRACT

RELIGIOUS LIFE IN THE AGING PROCESS (CASE STUDY IN CENTRAL
SAKARYA)

Abdullah İNCE

ANKARA UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES, DEPARTMENT
OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES (SOCIOLOGY OF RELIGION),
PhD THESIS

SUPERVISER: Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ, XIV+253 p.

This thesis, namely Religious Life in the Aging Process, aims to describe religious life of those university graduates over the age of fifty that live in central districts of Sakarya (Adapazarı, Serdivan, Erenler, Arifiye).

The first chapter of the study discusses the “aging” from sociological and religious point of view. In this context, first general characteristics of religious life, then from the sociological perspective religiosity and typologies of religiosity are examined.

In the second chapter, the methodology of the thesis is presented. This research, which is done in the form of descriptive research, relies on the structural-functional theory. Since theories are seen as viewpoints that describe different aspects of social reality, this study benefited from different theories in conformity with its aim, hence it used qualitative and quantitative approaches. In order to collect data, questionnaire and detailed interview are used together. The results are analysed through SPSS and interviews are used to clarify the results.

In the last chapter, in which results of practical study are presented, first general characteristics of sample group are examined from the viewpoint of sex, marital status, number of children, educational status, social-economic status that s/he feels s/he belongs, monthly income, defining himself/herself and working condition. Then perceptions related to aging period are examined. In this context, religious life is examined from four different angles, namely religion and socio-cultural life, religion and social life, religiosity and psychological life and religious orientation.

The thesis concludes that in the aging process religion is an important factor in the life of human being and that family, religious education in the childhood, personal studies and environmental factors are main factors that influence the religiosity, that religion is important factor in the organisation of social and economic preferences, free time activities, establishing family and organising family relations, that in the aging process thinking on religion intensify in a positive way and religious practices increases.

Keywords: Aging, Religiosity, Family, Free time, Economy

ANKET FORMU

Aşağıdaki sorularda kendinize uygun seçeneği işaretleyiniz.

1 Cinsiyetiniz;

() Kadın () Erkek

2 Yaşınız?

() 50-60 () 60-64

() 65-69 () 70-74

() 75-79 () 80 ve üstü

3 Eğitim durumunuz;

() Üniversite veya yüksek okul

() Lisansüstü

4 Kendinizi hangi sosyo- ekonomik düzeyde görüyorsunuz?

() Üst(zengin) () Ortanın üstü

() Orta () Ortanın altı

() Alt (Fakir)

5 Aylık ortalama net geliriniz;(Lütfen aynı hanede birlikte oturan kişilerin kazancının

toplamını ve varsa diğer gelirlerinizi de dâhil ediniz)

() 0 – 999 () 1000- 1 999

() 2000- 2 999 () 3000- 3 999

() 4000 ve Üstü

6 Kendinizi nasıl tanımlarsınız?

() Müslüman

() Müslüman-Türk

() Milliyetçi-Muhafazakâr

() Türk

() Müslüman- Laik

() Laik

() Muhafazakâr

() Diğer (Lütfen yazınız)

7 Halen aktif olarak çalışıyor musunuz?

() Evet () Hayır

8 Medeni durumunuz?

() Evli () Bekâr () Boşanmış () Dul

9 Kaç çocuğunuz var?

() 1 () 2 () 3 () 4 ve üstü

Aşağıdaki sorularla ilgili fikrinizi yandaki kutucuklardan hangisi yansıtıyorsa o kutucuğun olduğu sütunu işaretleyiniz.	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her Zaman
10 Dinin toplum hayatı açısından faydalı olduğunu düşünürüm					
11 Dini inancın gerekli olmadığını düşünürüm.					
12 İbadetlerimi yaparım.					
13 Dinin yasak ettiği şeyleri yaparım.					
14 Dinin sosyal hayat ile ilgili kurallarını yerine getirmeye özen gösteririm.					
15 Hata işlediğim zaman Allah'tan af dilerim.					
16 Allah herkesi kendi niyetine göre değerlendirir diye düşünürüm.					
17 Dini kuralları sıkıcı bulurum.					
18 Dinin toplum huzurunun sağlanmasında önemli olduğunu düşünürüm.					
19 İncıma göre hareket etmediğimde, içimde bir huzursuzluk duyarım.					
20 Allah kıyamet günü bana da merhamet eder diye umarım.					
21 Din uğruna zorluklara katlanmanın anlamsız olduğunu düşünürüm.					
22 Dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hissederim.					
23 Nafile (farz olmayan) ibadetler yaparım.					
33 Evlilik dışı ilişkileri normal karşılarım.					
24 Dua ederim.					
25 Dinin toplumu geri bıraktığını düşünürüm.					
26 Dinimi başkalarına da anlatmaya çalışırım.					

Aşağıdaki yargılara katılım düzeyinizi yandaki sütuna işaretleyiniz.	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
27 İnsanın yaşlandıkça dindarlaşır.					
28 Yaptığım ibadetleri yeterli buluyorum.					
29 Dine inanmak ölüm korkusunu azaltır.					
30 Yaşlılık döneminde düzenli olarak camiye gitmek toplumdaki ilişkileri iyi yönde etkiler.					
31 Gelin ve damat tercih ederken dindar olmasına dikkat etmek gerekir.					
32 Oğlum başka din mensubu biriyle evlenebilir.					
33 Kızım başka din mensubu biriyle evlenebilir.					
34 Eşimin dindar olması onunla olan ilişkimde bir sorun oluşturmaz.					
35 Dine uygun yaşamak ekonomiyi geliştirir.					
36 Çağımızda faizsiz ekonomi mümkündür.					
37 (Ev, araba gibi) Asli ihtiyaçlarımı temin için faizle kredi kullanırım.					
38 Alış veriş yaptığım yer/kişi dindar olmalıdır.					
39 Oy vereceğim aday dindar olmalıdır.					
40 Oy vereceğim parti dine önem vermelidir.					
41 Türkiye Avrupa birliğine girmelidir.					
42 Türbeleri ziyaret etmek dini bir gerekliliktir.					
43 Ölünün ruhu için hatim ve mevlit okutmak gereklidir.					
44 Kuran okunmuş su şifalıdır.					
45 Kem gözlü insanların nazarı değer.					
46 Nazar değene kurşun dökülerek nazar yok edilebilir.					
47 Hızır uğrayan eve bereket yağar.					
48 Cinler insanları çarpabilir.					

Aşağıdaki sorularda uygun gördüğünüz şıkkı işaretleyiniz.

48 Kendinizi dindarlık noktasında nasıl görüyorsunuz?

- ☐ Dindarım
☐ Biraz dindarım
☐ Dindar değilim

49 (Ölümünden korkuyorsanız) ölüm korkunuzu azaltmak için aşağıdakilerden en fazla hangisini yaparsınız?

- ☐ Allah'a dua ederim
☐ Ölümü düşünmemeye çalışırım
☐ Allah'ın merhametli olduğunu düşünürüm
☐ İbadetlerimi düzenli yapmaya çalışırım
☐ Ölümünden korkmam

50 Kabir ziyaretine giderim.

- ☐ Sık sık ☐ Bazen ☐ Hiç

51 Kabir ziyaretine gidiyorsanız bu ziyaretler size en fazla neyi düşündürür?

- ☐ Ahireti hatırlatır
☐ Dünyanın geçiciliğini
☐ İbadetlere önem vermem gerektiğini
☐ Diğer (lütfen yazınız)

52 Son on yıl içinde herhangi bir psikolojik bir sıkıntı yaşadınız mı?

- ☐ Evet ☐ Hatırlamıyorum ☐ Hayır

53 Son on yıl içerisinde hiç intihar etmeyi düşündünüz mü?

- ☐ Evet ☐ Hatırlamıyorum ☐ Hayır

54 (Son on yıl içinde yaşadığınız psikolojik bir sıkıntı varsa) Allah'a olan inancınız bu sıkıntıları atlatmada etkili oldu mu?

- ☐ Evet ☐ Kararsızım ☐ Hayır

55 Sizce yaşlı kimdir?

- ☐ Kendini yaşlı hisseden
☐ Belirli bir yaşı aşan
☐ Kendine bakamayan
☐ Toplum tarafından yaşlı olarak görülen
☐ Diğer (lütfen yazınız)

56 Kendinizi yaşlı hissediyor musunuz?

- ☐ Evet ☐ Kararsızım ☐ Hayır

57 Yaşınızdan dolayı günlük hayatı yaşamakta problemler yaşıyor musunuz?

- ☐ Evet ☐ Bazen ☐ Hayır

58 Dine yaşlılar mı daha ilgili gençler mi?

- ☐ Yaşlılar
☐ Bir fark yoktur
☐ Gençler

59 Namaz kılma davranışınız aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

- ☐ Her gün beş vakit namazı kılarım
☐ Günlük namazlarımın bazılarını, Cuma ve bayram namazlarımı kılarım
☐ Günlük namazların bazılarını kılarım (bayanlar)
☐ Sadece Cuma ve bayram namazı kılarım
☐ Hiç namaz kılmam

60 Ne zamandan beri namazlarınızı düzenli olarak kıyorsunuz? (Lütfen belirtiniz)

- ☐ Çocukluğumdan bu yana
☐ Gençliğimden bu yana
☐ 20 yaşımdan bu yana
☐ 30 yaşımdan bu yana
☐ 40 yaşımdan bu yana
☐ 50 yaşımdan bu yana
☐ 60 yaşımdan bu yana
☐ Emekli olduğumdan bu yana

61 Oruç tutma davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- ☐ Her yıl ramazan ayında ve bazı dini günlerde oruç tutarım
☐ Her yıl ramazan ayında oruç tutarım
☐ Bir mazeretim olmaksızın ramazan ayının bir kısmında tutar bir kısmında tutmam
☐ Hiç oruç tutmam

62 (Zekât verecek gücünüz yoksa bu soruya cevap vermeyiniz) Zekâtla ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisine uyar?

- ☐ Zekâtımı düzenli olarak veririm
☐ Bazı yıllar veririm
☐ Devlete verdiğim vergi zekât yerine geçeceği için ayrıca vermem
☐ Zekât vermem

63 Sadaka ile ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisine uyuyor?

- ☐ Düzenli olarak sadaka veririm
☐ Ara sıra veririm
☐ İstemeye gelen olursa veririm
☐ Sadaka vermem
☐ Sadaka hakkında bilgim yok

64 Hacca gittiniz mi?

- ☐ Evet ☐ Hayır

65 Gittiyseniz ne zaman gittiniz?

- ☐ 20 yaşımdan önce ☐ 21- 30 yaş arası
☐ 31-40 yaş arası ☐ 41-50 yaş arası
☐ 51-60 yaş arası ☐ 60 yaşından sonra

66 Kurban keser misiniz?

- ☐ Düzenli olarak kurbanımı keserim
☐ Bazı yıllar keserim
☐ Kurban kesmem

67 Hangi sıklıkta Kur'an okursunuz?

- ☐ Her gün
☐ Üç dört günde bir
☐ Haftada bir
☐ Aklıma geldikçe
☐ Fırsatım oldukça
☐ Dini gün ve gecelerde
☐ Hiç
☐ Kur'an okumayı bilmiyorum

68 Geçmişinizi yeniden yaşama imkânınız olsaydı en fazla aşağıdakilerden hangisine vakit ayırırdınız?

- ☐ Aileme ☐ Eğitime
☐ Sağlığım ☐ Dini konulara/ibadetlere
☐ İşime ☐ Eğlenceye
☐ Arkadaşlarıma ☐ Diğer(Lütfen belirtiniz)

69 Eğer (son zamanlarda ibadetlerinizde bir artış olduysa) bunda aşağıdakilerden hangisi en fazla etkili oldu?

- ☐ Hacca gidip gelmem
☐ Kendimi yaşlı hissetmeye başlamam
☐ Emekli olmam
☐ Çok sevdiğim bir yakınımın ölmesi
☐ İmkânlarımın düzelmesi
☐ İbadet etme zamanımın gelmesi
☐ Diğer (lütfen yazınız)

70 İçki kullanır mısınız?

- ☐ Evet, ☐ Nadiren ☐ Hayır

71 (Hacca gittiyseniz) hacı arkadaşlarımı ziyarete giderim.

- ☐ Sık sık ☐ Bazen ☐ Hiç

72 Eşinizi seçerken dindar olmasına önem verdiniz mi?

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

73 Nikâh konusunda aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?

- ☐ Sadece dini nikâh yapılmalı
☐ Hem resmi hem dini nikâh yapılmalı
☐ Sadece resmi nikâh yapılmalı

74 Ailenizde nasıl bir dini hayat yaşanır?

- ☐ Dindar bir hayat yaşanır
☐ Normal bir dini hayat yaşanır
☐ Dinin aile hayatımızdaki yeri sınırlıdır
☐ Dinin aile hayatımızda yeri yoktur

75 Dini kaygılarla eşinizin ve çocuklarınızın giyimine karışır mısınız?

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

76 Çocuklarınızın/torunlarınızın dindar bir hayat yaşaması için çaba gösteririm.

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

77 Çocuklarınız/ torunlarınızın dini eğitimine önem veririm.

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

78 Çocuklarınızın/torunlarınızın dindar bir hayat yaşaması için ve dini eğitim alması için çaba gösteriyorsanız bu onlarla olan ilişkinizde bir problem doğuruyor mu?

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

79 Televizyonda ne tür programları daha çok izlersiniz?

- ☐ Haber-Tartışma programları
☐ Dizi filmler
☐ Sinema filmleri
☐ Müzik –eğlence programları
☐ Dini programlar
☐ Diğer (lütfen belirtiniz)

80 Hangi tür müzikleri dinlemeyi seversiniz?

- ☐ Türk sanat müziği ☐ Türk halk müziği
☐ Dini müzikler ☐ Klasik batı müziği
☐ Pop ☐ Rock
☐ Jaz ☐ Arabesk
☐ Diğer (lütfen belirtiniz)

81 Gazete, kitap, dergi v.b. okurum.

- ☐ Sık sık ☐ Bazen ☐ Hiç

82 Çevremdeki dini sohbetlere katılırım.

- ☐ Sık sık ☐ Bazen ☐ Hiç

83 Evimde dini sohbetler düzenlerim.

- ☐ Sık sık ☐ Bazen ☐ Hiç

84 (Deniz kenarı, kaplıca vb.) tatile gider misiniz?

- ☐ Düzenli olarak giderim
☐ Zamanım oldukça giderim
☐ Maddi imkân bulsam giderdim
☐ Tatile gitmem

85 Tatil konusunda aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?

- ☐ Tatile gitmek dinen uygun bir davranış değildir
☐ Tatil insani bir ihtiyaçtır, dinen de bir mahzuru yoktur
☐ Tatile gitmek yerine (hac-umre gibi) dini içerikli seyahatlere katılırım
☐ Tatile ayıracağım parayı ihtiyaç sahiplerine veririm

86 Tatile gitseniz ne tür yerleri seçersiniz?

- ☐ Dini hassasiyetin gözetildiği yerleri
☐ Türk aile kültürüne, gelenek ve göreneklerine uygun yerleri
☐ Özel bir tercihim yok
☐ Sakin kafamı dinleyebileceğim yerleri
☐ Tutucu olmayan özgür tercihlerimi yaşayabileceğim yerleri
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz)

87 Kadınların çalışması konusundaki düşünceniz nedir?

- ☐ Evet çalışabilir
☐ Uygun ortam olursa çalışabilir
☐ Kararsızım
☐ Mecburi sebepler olursa çalışabilir
☐ Hayır çalışmamalı

88 Alışverişlerimde markalı ürünler alırım.

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

89 İhtiyacınızdan fazla paranızı hangi bankalara yatırırsınız?

- ☐ Faizli işlem yapan bankalara
☐ Fark etmez
☐ Faizsiz sistemle çalışan bankalara

90 Elinize çok miktarda para geçse aşağıdakilerden öncelikle hangisini yaparsınız?

- ☐ Ticaret yaparım
☐ Dini hayır kurumlarına harcarım
☐ İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunurum
☐ Kendi ihtiyaçlarım için kullanırım
☐ Diğer (Lütfen yazınız)

91 Türkiye'ye yabancı sermaye girişi ile ilgili fikriniz nedir?

- ☐ Faydalıdır ☐ Kararsızım ☐ Zararlıdır

92 Dini yardım kuruluşları ile ilgili kanaatiniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır.

- ☐ Faydalı kuruluşlardır
☐ Bazı faydaları vardır
☐ Zararlı kuruluşlardır
☐ Dini sömürü aleti yapmaktadırlar

93 Dini bilgi seviyenizin oluşmasında aşağıdakilerden hangisi en fazla etkili olmuştur?

- ☐ Aile büyüklerim
☐ Cami/ İmam
☐ Kendi okuyup araştırmam
☐ Eş, dost, arkadaş çevrem
☐ Basın yayın (tv. Radyo, Gazete)
☐ Ev, yurt vb. yerlerdeki dini sohbetler
☐ Okuduğum okullar
☐ Diğer (lütfen yazınız)

94 Dini bir konu aklınıza takılırsa öncelikle kime veya nereye müracaat edersiniz?

- ☐ Diyanete/müftülüğe sorarım
☐ Caminin imamına sorarım
☐ İlahiyat fakültesi hocalarına sorarım
☐ Tv.de dini program yapan kişilere sorarım
☐ Kendim dini kaynaklardan araştırırım
☐ Değer verdiğim dini liderlere sorarım
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz)

95 Eğitim düzeyinin yükselmesi dini inancı nasıl etkiler?

- ☐ Dini inancı kuvvetlendirir
☐ Dini inancı zayıflatır
☐ Kararsızım
☐ Hiçbir etkisi yoktur
☐ Kişinin dini eğitimine bağlıdır

96 Türban- başörtüsü dini bir emir midir, siyasi bir simge midir?

- ☐ Dini bir emirdir
☐ Dini bir emirdir ama takanlar tarafından siyasi amaçla kullanılmaktadır
☐ Siyasi bir simgedir

97 Doğum kontrolü konusundaki düşünceniz nedir?

- ☐ Yanlıştır ☐ Kararsızım ☐ Doğrudur

98 Dindar olan insanlarla, olmayanların insani ilişkilerinde nasıl bir fark hissediyorsunuz?

- ☐ Dindar olanların davranışları daha iyi
☐ Herhangi bir fark görmüyorum
☐ Dindar olmayanların davranışları daha iyi

99 Hacca gidip geldikten sonra benden daha farklı davranışlar beklendiği için ona uygun davranmaya çalıştım.

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

100 Hacca gidip geldikten sonra ailemden ve çevremden daha fazla saygı görmeye başladım

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

Açıklama:

Derinlemesine mülakatlar esnasında temel olarak katılımcılara aşağıda numara verilmiş sorular sorulmuş, ilave sorular konuşmanın akışına göre sorulmuştur. Diğer taraftan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulandığı için konuşma içerisinde katılımcıların gerekli bilgileri verdikleri durumlarda müdahale edilmemiş, böylelikle çoğunlukla tek bir soru üzerinde konuşurken, aynı anda birçok sorunun cevabı alınmış, böylelikle konuşmanın daha kısa ve verimli olması sağlanmıştır.

Mülakat Soruları

1 Cinsiyetiniz;

2 Yaşınız?

3 Medeni durumunuz?

4 Kaç çocuğunuz var?

5 Eğitim durumunuz nedir?

6 Yüksek lisans yaptınız mı?

7 Aylık ortalama net geliriniz nedir?

8 Yaşınızdan dolayı günlük hayatı yaşamakta problemler yaşıyor musunuz? Neler?

9 Kendinizi nasıl tanımlarsınız?

10 Halen aktif olarak çalışıyor musunuz?

11 Dinin toplum hayatı açısından faydalı olduğunu düşünür müsünüz? Nasıl bir faydası olabilir?

12 Dini inancın gerekli olmadığını düşünür müsünüz? Neden?

13 İbadetlerinizi yapar mısınız? Düzenli mi?

14 Dinin yasak ettiği şeyleri yaptığınız olur mu? Çok mu? Az mı?

15 Dinin sosyal hayat ile ilgili kurallarını yerine getirmeye özen gösterir misiniz? Mesela neler yaparsınız?

16 Hata işlediğinizde Allah'tan af diler misiniz? Her zaman mı?

17 Allah herkesi kendi niyetine göre değerlendirir mi sizce?

18 Dini kuralları sıkıcı bulduğunuz olur mu? Örnek verebilir misiniz?

19 Dinin toplum huzurunun sağlanmasındaki yeri konusunda ne düşünürsünüz?

20 İnancınıza göre hareket etmediğinizde, içinizde bir huzursuzluk duyar mısınız?

21 Allah kıyamet günü bana da merhamet eder diye umar mısınız? Sizce bunun sınırı var mı?

22 Din uğruna zorluklara katlanmanın anlamsız olduğunu düşünür müsünüz?

23 Dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hisseder misiniz?

24 Nafile (farz olmayan) ibadetler yapar mısınız?

25 Evlilik dışı ilişkileri normal karşılar mısınız?

26 Dua eder misiniz? Her zaman mı? Dua ettiğiniz özel anlar var mı?

27 Dinin toplumu geri bıraktığını düşünür müsünüz? Bu konuda din mi önemlidir, dinin yorumu mu?

28 Dininizi başkalarına anlatmaya çalışır mısınız?

29 Alış veriş yaparken neye dikkat edersiniz? Yer-kişi seçer misiniz? Dindar kişilerden almaya dikkat eder misiniz?

30 Bir şey alırken markalı olmasına dikkat eder misiniz? Ediyorsanız, Neden?

31 Zekâtınızı verir misiniz? Zekâtı bir vergi olarak görebilir miyiz? Vergisini veren birisi zekât vermese olur mu?

32 Dini bir zorunluluk olmaksızın maddi yardım yapar mısınız? Düzenli olarak mı?

33 Sizce kadının çalışmasının dinen bir mahzuru var mı?

34 Elinize çok miktarda para geçse en fazla ne yapmak istersiniz? Çok paranız olsun ister misiniz?

35 Ekonomik gelişmenin dinle bir ilgisi var mıdır? Nasıl? Dine uygun yaşarsak ekonomik olarak daha iyi durumda olur muyuz?

36 Faiz haram mıdır? Bu devirde de haram mıdır?

37 Çağımızda faizsiz ekonomik sistem mümkün müdür? Neden?

38 İhtiyacınızdan fazla paranızı nereye yatırarsınız? Neden? Faizsiz sistemle çalışan bankalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

39 Ev-araba gibi asli ihtiyaçlarınızı temin için faizle kredi kullanır mısınız? Ticari bir iş yapacağınız zaman ya da tatile gideceğiniz zaman kullanır mısınız?

40 Yabancı sermaye (nin Türkiye'ye girişi) ile ilgili fikriniz nedir? Sermayenin rengi olmaz deniyor ne dersiniz?

41 Dini yardım kuruluşları ile ilgili fikriniz nedir? Dini sömürdüklerini düşünüyor musunuz?

42 Dindarlık deyince ne anlıyorsunuz? Dindar olan birisinin başkalarından farkı var mıdır? Varsa nelerdir?

43 Kendinizi dindarlık noktasında nasıl görüyorsunuz?

44 İnsanın yaşlandıkça dindarlaşır mı? Eğer dindarlaşıyorsa sebebi ne olabilir? Biraz isteyerek veya istemeyerek toplumdan soyutlanmanın bunda etkisi var mıdır?

45 Ölümden korkar mısınız? Neden? Dine inanmak ölüm korkusunu azaltır mı?

46 Son on yıl içinde Psikolojik bir sıkıntı yaşadınız mı? Dindar bir insan psikolojik tedaviye ihtiyacı olur mu?

47 İbadet hayatınızı yeterli buluyor musunuz?

48 Kabir ziyaretine gider misiniz? Bu ziyaretler aklınıza ne getirir?

49 Son on yıl içerisinde hiç intihar etmeyi düşündünüz mü? Neden?

50 Sizce yaşlı kimdir? Kendinizi yaşlı hissediyor musunuz?

51 Namazınızı kılar mısınız? Düzenli mi? Ne zamandan beri düzenli kılıyorsunuz?

52 Oruç tutmaya ne zaman başladınız? Çevrenizin maddi manevi etkisi, oruç tutup tutmamanızda etkili oldu mu?

53 Kurbanınızı keser misiniz? Kurban kesmek hayvanlara eziyet mi sizce?

54 Son zamanlarda ibadetlerinizde bir artış oldu mu? Eğer olduysa ibadetlerinizi yoğunlaştırmanızda en fazla ne etkili oldu? İbadet etmenin bir zamanı var mıdır?

55 Geçmişinizi yeniden yaşama imkânınız olsaydı en fazla neye vakit ayırırdınız?

56 Dindar olan insanlarla, dindar olmayan insanların insani ilişkilerinde bir farklılık hissediyor musunuz? Nasıl? Dindarların davranışlarının daha iyi olması gerekir mi?

57 Cami şuan sizin için ne anlam ifade ediyor? Yaşlılar için cami daha önemlidir diyebilir misiniz? Neden?

58 Hacca gittiniz mi? Ne zaman?Hacca gittiyseniz hac dönüşü dini hayatınızda nasıl bir değişiklik oldu?Hacılığın gereğini tutabiliyor musunuz?

59 Hacca gittiyseniz hac dönüşü sosyal hayatınızda –ilişkilerinizde nasıl değişiklikler oldu?

60 Kur'an okumayı biliyor musunuz?Ne kadar zamanda bir okursunuz?

61 Ailenizde nasıl bir dini hayat yaşanır?

62 Eşinizin ve çocuklarınızın giyimine karışır mısınız? Neden?

63 Çocuklarınızın/torunlarınızın dindar bir hayat yaşaması için çaba gösteriyor musunuz? Ne kadar? Bu çabanız etkili oluyor mu? Sizi dinliyorlar mı?

64 Çocuklarınız/ torunlarınızın dini eğitimine önem veriyor musunuz? Ne kadar? Önem veriyorsanız neler yapıyorsunuz?

65 Çocuklarınızın/torunlarınızın dindar bir hayat yaşaması için ve dini eğitim alması için çaba gösteriyorsanız bu onlarla olan ilişkinizde bir problem doğuruyor mu? Mesela ne gibi problemler?

66 Eşinizi seçerken dindar olmasına önem verdiniz mi? Neden? Eşinizin dindar olması onunla olan ilişkilerde bir sorun oluşturuyor mu? Mesela neler?

67 Gelin ve damat tercih ederken dindar olmasına önem verdiniz mi? Neden? Gelinle damat arasında bir fark var mı?

68 Dini nikâh mı gerekli resmi nikâh mı? Neden?

69 Gençleri ve yaşlıları karşılaştırsak hangisi dine daha ilgili? Gençken de böyle düşünür müydünüz?

70 Boş zamanlarınızda neler yaparsınız? Gazete, kitap, dergi v.b. okur musunuz?

71 Çevredeki dini sohbetlere katılır mısınız?

72 Dini hizmetlerde bulunur musunuz? Neler mesela?

73 Evinizde dini sohbetler düzenler misiniz?

74 Televizyonda ne tür programları daha çok izlersiniz?

75 Hangi tür müzikleri dinlemeyi seversiniz?

76 Tatil deyince aklınıza ne gelir? Düzenli olarak tatile gider misiniz? Neden gider/ gitmezsiniz? Tatile gitmenin dini açıdan bir sakıncası var mı?

Tatile gitmek yerine (hac-umre gibi) dini içerikli seyahatlere katılmak ya da oraya ayracağınız parayı ihtiyaç sahiplerine vermek gerekir mi?

77 Tatile gidiyorsanız/gitseniz ne tür yerleri seçersiniz? Neden?

78 Siyasi görüşe mi dikkat etmek gerekir adaya mı?

Oy vereceğiniz adayın dindar olmasına dikkat eder misiniz? Neden?

Oy vereceğiniz partinin dine önem vermesi sizin için önemli midir? Neden?

79 Türkiye'nin Avrupa birliğine girmeli mi? Neden?

80 Baş örtmek dinin emri mi? Başörtüsü ile Türban arasında bir fark var mı?

81 Şu andaki dini bilgi seviyenizin oluşmasında etkili olan faktörler nelerdir? Hangisinin payı daha fazladır?

82 Dini bir konu aklınıza takılırsa öncelikle kime veya nereye müracaat edersiniz? Neden?

83 Eğitim düzeyinin dini inanç üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık düşer düşüncesine katılır mısınız? Neden?

85 Türbeleri ziyaret etmek dini bir gerekli midir?

86 Ölünün ruhu için hatim ve mevlit okutmak gerekli midir?

87 Kuran okunmuş su şifalı mıdır?

88 Nazara inanır mısınız? Kem gözlü insanların nazarı değer mi?

89 Nazar değene kurşun dökülerek nazar yok edilebilir mi?

90 Hızır uğrayan eve bereket yağar mı? Hızır'ın var olduğuna inanır mısınız? Hızır nasıl bir varlıktır?

91 Cinler insanları çarpabilir mi?

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Sivas'ta doğmuşum. İlkokulu köyümde, orta ve liseyi Sivas merkezde okudum. 1996 yılında kaydolduğum Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2001 yılında mezun oldum. Yüksek Lisansımı Sakarya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Din Sosyolojisi Bölümü'nde 2002-2005 yılları arasında tamamladım. Tez konusu olarak “Din ve Modernizm (Çetin Özek- İlhan Arsel Karşılaştırması)” konusunu çalıştım. 2007 yılında başladığım doktora çalışmamı 2012 yılında tamamladım. Halen MEB'de öğretmen olarak çalışmaktayım. Evli, üç çocuk babasıyım.